

Uiteenzetting

van de artikelen van het

BEGINSELPROGRAM

**der Staatkundig
Gereformeerde
Partij**

DOCUMENTATIECENTRUM
NEDERLANDSE POLITIEKE
PARTIJEN

door

Ds. P. Zandt

bijgewerkt door

Ir. C.N. van Dis

DEEL II

Uiteenzetting

van de artikelen van het

BEGINSELPROGRAM

**der Staatkundig
Gereformeerde
Partij**

**DOCUMENTATIECENTRUM
NEDERLANDSE POLITIEKE
PARTIJEN**

door

Ds. P. Zandt

bijgewerkt door

Ir. C.N. van Dis

DEEL II

VOORWOORD

Het heeft wel lang geduurd voordat het tweede deel van de uiteenzetting van het beginselprogram der S.G.P. kon worden uitgegeven. Menigeen zal zich allicht wel eens afgevraagd hebben wat toch de oorzaak er van is, dat niet allang de artikelen, welke Ds. Zandt over die uiteenzetting in „De Banier” in het verleden geschreven heeft, in druk zijn verschenen. Wij kunnen ons die vraag zeer goed indenken. Zij ligt als 't ware voor de hand. Vandaar dater in dit voorwoord wel enige toelichting nodig is om het lange uitblijven van het tweede deel voor ieder duidelijk te maken. Hiervoor bestonden namelijk meerdere redenen.

Ten eerste zij er op gewezen, dat toen Ds. Zandt zijn artikelen over het beginselprogram schreef, hij zich, om het verschil in beginsel tussen de S.G.P. en de A.R.P. uiteen te zetten, moest bedienen van het toen geldende beginselprogram der A.R.P. In 1956 echter besloot de leiding der A.R.P. het a.r. beginselprogram aan een revisie te onderwerpen, waartoe een commissie werd ingesteld. Met het oog hierop werd het door Ds. Zandt en ondergetekende raadzaam geacht eerst de herziening van het a.r. beginselprogram af te wachten om te zien of de reeds in „De Banier” verschenen artikelen correctie behoeften. Die herziening liet echter tamelijk lang op zich wachten. Het duurde tot in 1961, dat het gewijzigde antirevolutionaire beginselprogram officieel werd vastgesteld. Bij uitgave van het tweede deel van het beginselprogram der S.G.P. moest derhalve met de aangebrachte wijzigingen rekening gehouden worden.

Een tweede reden welke het eerder uitgeven van de door Ds. Zandt geschreven artikelen tegenhield, was het feit, dat artikel 1 van het beginselprogram der S.G.P. in 1958 een redactionele wijziging onderging. Onder meer werd er artikel 36 der N.G.B. in opgenomen, zodat dit artikel nu in de uiteenzetting van artikel 1 van het beginselprogram moest worden behandeld.

Na het overlijden van Ds. Zandt in maart 1961 stelde toen het Hoofdbestuur aan de buitengewone Algemene Vergadering van 1 juli 1961 voor de artikelen van het beginselprogram opnieuw in „De Banier” te gaan uiteenzetten. Het Hoofdbestuur achtte dit nodig om de hierboven vermelde, maar ook nog om andere redenen.

Toen namelijk Ds. Zandt zijn artikelen schreef, was de nieuwe Zondagswet van 1953 er nog niet. Bij het uitgeven van de uiteenzetting van het beginselprogram dient echter met voornoemde nieuwe wet re-

kening te worden gehouden en moet daarbij naar voren worden gebracht wat van de zijde der S.G.P. over die nieuwe Zondagswet in de Tweede Kamer te berde werd gebracht.

Hetzelfde heeft zich voorgedaan met betrekking tot de praktijk der lijkverbranding, welke eerst in 1956 wettelijke sanctie verkreeg toen dus Ds. Zandt artikel 4 van het beginselprogram der S.G.P., waarin de lijkverbranding wordt genoemd, reeds in „De Banier” behandeld had. Ook ten aanzien van dit onderwerp geldt derhalve, dat bij het uitgeven van de uiteenzetting van het beginselprogram met de desbetreffende wet moet rekening worden gehouden en het door de S.G.P. Kamerfractie daarbij ingenomen standpunt ter sprake moet komen.

Om maar niet meer te noemen, zij nog slechts gewezen op de wijziging van de Loterijwet, waardoor de totalisator bij paardenrennen en de voetbalpool wettelijke santie verkregen. Ook dit gebeurde toen de artikelen van Ds. Zandt reeds lang te voren verschenen waren.

De Algemene Vergadering ging dan ook éénparig met het voorstel van het Hoofdbestuur accoord om de artikelen van het beginselprogram opnieuw in „De Banier” te gaan behandelen en daarbij met het voren genoemde rekening te houden.

De uiteenzetting van artikel 1 moge wat uitvoerig geworden zijn, maar men heeft te bedenken, dat het onverminkte artikel 36, voornamelijk de zinsnede van 21 woorden er uit, in het verleden geduchte bestrijding heeft ondervonden en heden nog ondervindt. De leden der partij, vooral ook de jongeren, dienen zich daartegen dus te kunnen verweren. Bij de uiteenzetting van de volgende artikelen zal zo veel mogelijk naar bekorting worden gestreefd.

Ir. C. N. VAN DIS

's-Gravenhage, 1 januari 1965.

DE NAAM DER STAATKUNDIG GEREFORMEERDE PARTIJ

Voordat wij overgaan tot de behandeling van artikel 1 van het beginselprogram der S.G.P. is het van belang eerst eens stil te staan bij haar naam. Uit de naam van een partij toch valt veel af te leiden, wat wel in het bijzonder geldt voor de naam der S.G.P. Om echter niet vooruit te lopen op wat u in het onderstaande geboden wordt, zullen wij het bij deze enkele inleidende woorden laten om eerst in het kort stil te staan bij het:

KARAKTER DER S.G.P.

Uit de notulen van de vergadering, welke op 24 april 1918 te Middelburg werd gehouden, blijkt, dat in deze vergadering besloten werd over te gaan tot het formeren van een partij en hieraan de voorlopige naam te geven van: **Staatkundig Gereformeerde Partij**. Hoewel deze naam, zoals werd opgemerkt, als „voorlopig” werd aangenomen, is er sedertdien nimmer enige wijziging in aangebracht. Tot op de huidige dag voert de partij nog immer dezelfde naam, en het wil ons voorkomen dat zij die naam wel zal blijven behouden, zolang de Heere het vergunt dat zij bestaat. Onlangs werd ons van meelevende zijde ter overweging gegeven de naam der S.G.P. te veranderen in Nationale Gereformeerde Partij, om hiermede tot uitdrukking te brengen, dat wij als voorstanders van het erfgoed der vaderen besliste tegenstanders zijn van het hedendaagse drijven naar oecumene en internationalisme. Hoewel de zo even genoemde naam op zichzelf bij ons generlei bezwaar ontmoet, zouden wij er toch geen voorstander van zijn om de naam der S.G.P. te wijzigen als in overweging werd gegeven.

De naam Staatkundig Gereformeerde Partij bestaat reeds ruim 46 jaar, de partij is onder deze naam bij zeer velen van ons volk bekend, ingeburgerd zouden we kunnen zeggen, zodat het uit taktisch oogpunt onzes inziens niet aan te bevelen zou zijn op een andere naam over te gaan.

Bovendien drukt de naam Staatkundig Gereformeerde Partij zeer duidelijk haar karakter uit. Die naam toch geeft aan, dat zij voorstaat, dat op staatkundig terrein de gereformeerde beginselen, dit zijn de beginselen die naar Gods Woord zijn, voor overheid en onderdanen tot richtsnoer behoren te dienen. Wij zouden het ook zo kunnen uitdrukken, dat de S.G.P. een partij is, die gevormd wordt door hen, die de oude beproefde reformatorische beginselen op staatkundig terrein tot erkenning wensen te zien gebracht, en die open staat voor allen, die dit voorstaan, ongeacht tot welke kerkformatie zij behoren.

INTERKERKELIJKE PARTIJ

Van meetaf aan hebben de oprichters der S.G.P. het daarheen willen sturen. Nimmer heeft het bij hen voorgezeten een kerkelijke partij te vormen, zoals destijds de „Hervormd Gereformeerde” Staatspartij van Ds. Lingbeek, die een uitgesproken kerkelijk karakter had, evenals het „Gereformeerd Politiek Verbond” van de art. 31-ers dit heeft. Dat dit zo is, blijkt wel zeer duidelijk uit de feiten, namelijk deze, dat in het Hoofdbestuur der S.G.P. al heel spoedig personen werden opgenomen van een andere kerkformatie dan die der Gereformeerde Gemeenten. De namen van Ds. van der Vegt (Chr. Geref.) en Ds. Zandt (Ned. Herv.), die respectievelijk in 1918 en 1923 in het Hoofdbestuur zitting kregen, laten hieromtrent geen twijfel bestaan.

Later werden ook personen van nog andere kerkformaties op gereformeerde grondslag in het Hoofdbestuur gekozen. Op dit interkerkelijk karakter der S.G.P. nog eens alle nadruk te laten vallen, achten wij van groot belang, ook om hen, die zich tot nu toe afzijdig hielden, er toe te bewegen zich bij de S.G.P. aan te sluiten door zich als lid der kiesvereniging te hunner plaatse op te geven en de vergaderingen der kiesverenigingen te bezoeken. Wanneer alle hervormden, christelijk-gereformeerden, oud gereformeerden, kortom allen, die de oude gereformeerde beginselen voorstaan, en die bij verkiezingen geregeld hun stem op de kandidatenlijst der S.G.P. uitbrengen, dit deden, dan zou hiervan ongetwijfeld een voor de S.G.P. zeer gunstige invloed uitgaan. En dat niet alleen naar binnen, maar ook naar buiten, omdat het dan zoveel te beter zou uitkomen, dat de S.G.P. geen kerkelijke, maar een interkerkelijke partij is.

En wat het nationale karakter der S.G.P. betreft, kan het genoegzaam uit haar optreden in de Tweede Kamer bekend zijn, dat zij vooral na de laatste wereldoorlog, toen het internationalisme zo sterk naar voren kwam, tot in leidende antirevolutionaire en christelijk-historische kringen toe, daartegen ten sterkste is opgekomen.

S.G.P. — A.R.P.

De naam „Staatkundig Gereformeerde Partij” is derhalve van zeer grote betekenis, daar hij het wezen dier partij uitdrukt en heel haar gedragslijn bepaalt.

In dit opzicht is deze naam veel meer zeggend dan de naam Anti-Revolutionair of Christelijk-Historisch. Met de naam Anti-Revolutionair toch wordt uitgedrukt, dat de partij, welke deze naam voert, zich tegen de revolutie, met name tegen de Franse revolutie, haar staatsrechterlijk en sociaal systeem, keert. Hiermede is echter nog niets in positieve zin gezegd.

Er zijn er geweest, personen en ook richtingen en stromingen, die buiten het verband der A.R.P. staande, zich met stellige beslistheid tegen het staatsrechterlijk en politiek systeem der Franse revolutie

hebben gekeerd. Om slechts een voorbeeld hiervan te noemen, zij gewezen op de konservatieven uit de vorige eeuw. In het lijfblad dezer staatkundige groepering, het „Haagse Dagblad”, werden destijds de beginselen der Franse revolutie scherp bestreden. Zó zelfs, dat eens in zijn kolommen te lezen stond, dat de beginselen dier revolutie onze schande waren, ons volk ten vloek strekten en als on-Nederlands van onze bodem verbannen dienden te worden.

De naam Anti-Revolutionair houdt derhalve op zichzelf beschouwd, bitter weinig concreets, stellig niets bepaalds in. Zij drukt veeleer iets negatiefs dan iets positiefs uit, dewijl onderscheidene personen en verschillende richtingen eveneens niet met de grondbeginselen der Franse revolutie akkoord zijn gegaan.

Men kan derhalve met de blote naam „Anti-Revolutionair” nog alle kanten uit. Ja, in het vervolg, bij de behandeling van de onderscheidene artikelen van het beginselprogram der S.G.P., zal zelfs blijken dat men onder de naam „Anti-Revolutionair” beginselen kan voorstaan, en deze ook door de A.R.P. vanaf 1878 werden voorgestaan, welke de revolutie in plaats van die krachtig te bestrijden, juist in sterke mate bevorderen.

S.G.P. — A.R.P. — C.H.U.

Het kan niet worden ontkend, dat de naam „Christelijk-Historisch” meer positief en enigszins belijnder is dan de naam „Anti-Revolutionair”, in zover men namelijk „Christelijk” tegenover het humaniteitsbegrip stelt. Anderzijds moet echter wel bedacht worden, dat het woord „Christelijk” in onze dagen een zeer algemeen begrip is geworden. Er wordt heel veel „christelijk” genoemd, wat toch in werkelijkheid allerminst christelijk is, en er heeft onder de dekmantel „christelijk” heel wat plaats wat die naam beslist onwaardig is.

Het is tegenwoordig zelfs al zo ver gekomen, dat men er „christelijke toneelclubs” en „christelijke dansclubs” op nahoudt. Reeds in vroeger eeuwen hebben velen zich geheel ten onrechte de naam christelijk toegeëigend. Wij wijzen slechts op de ketterse sekte der Arianen, die, hoewel zij de eenswezenheid van God de Vader en God de Zoon loochenden, zich toch bij voorkeur christelijk noemden, en zich zelfs wilden aangemerkt zien als de enige en zuivere vertegenwoordigers der „Christelijkheid”.

De humanisten noemen zich al evenzeer christelijk. Zeg tegen hen maar niet, dat zij feitelijk heidenen zijn, omdat zij tot de heidense levensbeschouwing zijn teruggekeerd, want dan zal men u ten scherpste bestrijden. Zelfs de openbare loochenaar van het eeuwige en enige Zoonschap van de Heere Jezus Christus beweert dat hij even „christelijk” is en denkt als degene, die de Christus der Schriften belijdt. Zeer terecht gewaagde Mr. Groen van Prinsterer in 1856 in één zijner brieven aan Mr. I. da Costa dan ook van het schermen met het woord christelijk als bedriegelijke vlag van het deïsme enz. En in een

volgende brief, ook aan Da Costa, gaf hij uitdrukking aan zijn smart en afkeuring ten aanzien van het onwaardige spel met dit zelfde woord. De naam christelijk is derhalve tot een weinig, vaak in het geheel niets zeggende benaming geworden. Menigwerf zelfs tot een aanfluiting van het waarachtige christendom, vooral in onze tijd, waarin schier alles „christelijk” wordt genoemd wat de klok slaat, en de christelijke vlag gedurig moet dienen om een antichristelijke lading te dekken. Ja, dikwerf misbruikt wordt om daaronder allerlei anti-christelijke leer te drijven en allerlei goddeloze daden en godonterende handelingen te bedrijven.

Ook ten aanzien van het woord „historisch” staat het weinig anders. Men behoeft toch niet bij de Christelijk-Historische Unie aangesloten te zijn om het recht der historie te eerbiedigen. Men kan zelfs in zekere mate het recht der historie erkennen en bij de voorgeslachten ter schole willen gaan, en toch in de loop der historie niet de bestiering van God almachtig, niet het werk van de Schepper en Onderhouder, maar de arbeid en het bestuur van het schepsel geprezen of afgekeurd willen zien. Men kan zelfs bij de dingen, die men ziet en bij de feiten en verschijnselen van het verleden zweren, en daaruit in geheel materialistische zin de konklusies getrokken willen hebben. Hebben dus de namen „Antirevolutionair” en „Christelijk-Historisch” uit de aard der zaak altijd iets negatiefs, iets onbepaalds, iets zwevends in zich, met de naam „Staatkundig Gereformeerd” is het geheel anders gesteld. Deze naam is van veel meer positieve en veel belijnder aard. Dit heeft zijn voor en zijn tegen. Het is toch zo gesteld, dat bij vele zwevende geesten de naam „Staatkundig Gereformeerd” alleen reeds voldoende is om hen de schrik op het lijf te jagen en hen met een sterke afkeer tegen de partij, welke deze naam voert, te vervullen. En dat niet alleen bij hen, die met Gods Woord finaal afgekeerd hebben, doch ook, ja veelal zelfs in nog veel sterkere mate bij hen, die zich christelijk noemen en prat gaan op hun geloof, waarmee zij niet de minste moeite hebben.

Desniettemin heeft de naam „Staatkundig Gereformeerd” voor, dat men direkt bij het horen van deze naam veel beter en nauwkeuriger kan weten wat er onder moet worden verstaan. De rooms-katholieken en met hen zo vele anderen, kunnen terecht of ten onrechte pretenderen (beweren), dat ook zij van Antirevolutionaire of Christelijk-Historische professie zijn, maar met de naam Staatkundig Gereformeerd wordt hun de pas van meet af aan afgesneden. Niet één rooms-katholiek en niet één vrijzinnige zal de naam „gereformeerd” in de goede, oude betekenis op zichzelf willen toegepast zien.

Met de naam Staatkundig Gereformeerd toch wordt beleden, dat een staatkundig gereformeerde zich onvoorwaardelijk aan de eenmaal uitgesproken belijdenis der Reformatie wenst te houden en deswege de soevereiniteit Gods op elk terrein des levens zonder enig beding of voorwaarde geëerbiedigd wil hebben. Daarbij valt niet te marchanderen, te knoeien en te konkelen, geen koehandel te drijven, zoals

onder de benaming van Anti-Revolutionair of Christelijk-Historisch zeer wel mogelijk is, en ook metterdaad menigmaal is geschied. Om hiervan maar eens een nog aktueel voorbeeld te geven, zij gewezen op de stemming over het wetsontwerp waarin werd voorgesteld de heidense praktijk der lijkverbranding wettelijke sanktie te verlenen. Het behoeft geen breed betoog om vast te stellen dat een gereformeerde van de oude stempel — zulks in tegenstelling met een neogereformeerde — krachtens beginsel tegen zulk een wetsontwerp zal stemmen. Dit zouden de oude christenen gedaan hebben, daar zij, brekende met het heidendom, ook braken met de heidense gewoonte der lijkverbranding, gelijk ook anderen, die uit de duisternis van het heidendom getrokken werden, die gewoonte hebben prijs gegeven. Nog maar kort geleden, namelijk 28 augustus 1961, lazen wij dienaangaande een treffende mededeling in een artikel over Dr. Swellengrebel, die als bijbelvertaler in dienst van het Nederlands Bijbelgenootschap vanaf 1936 enige jaren op het Indische eiland Bali vertoefde om de uitgave van een Bijbel in de Balinese taal mogelijk te maken. Onder de gewoonten, waarmede de christen-geworden Balinezen braken, noemde Dr. Swellengrebel ook de lijkverbranding. Daaraan konden zij niet langer meedoen, evenmin als met de tempelfeesten, waarbij onder gamelanmuziek geofferd, gedanst en feest gevierd wordt. Wat zagen we echter in 1955 bij de behandeling van het zo even genoemde wetsontwerp gebeuren? Dit, dat antirevolutionaire en christelijke-historische Tweede Kamerleden hun stem aan dit wetsontwerp gaven, zodat zij er aan medewerkten, dat deze heidense praktijk in Nederland een wettelijk geoorloofde handeling werd, en op verscheidene plaatsen in ons land crematoria werden gebouwd, of nog zullen worden gebouwd, gelijk te 's-Gravenhage, Rotterdam, Utrecht en andere plaatsen in ons land.

Zodoende werken dus zij, die onder de naam Antirevolutionair en Christelijk-Historisch bekend staan, mede aan de bevordering van een louter heidense praktijk. De Staatkundig Gereformeerden daarentegen hebben zich tegen het desbetreffende wetsontwerp verklaard en er ook hun stem tegên uitgebracht.

Als wij hierop nog eens de aandacht vestigen, komt dit niet voort uit verwaten hovaardij of uit gevoel van een verdwaasde inbeelding, alsof een staatkundig gereformeerde van zichzelf geen zondig mens ware, die de val van Adam ontkropen zou zijn. Neen, verre is het vandaar. Met alle andere mensen geldt ook van de staatkundig gereformeerden, dat zij door Adams val in zonde geboren en in ongerechtigheid ontvangen zijn en deswege door hun verdorven aard onbekwaam zijn tot enig goed en geneigd tot alle kwaad.

Al evenzeer is op hen van toepassing dat zij met de gehele wereld verdoemelijk zijn voor God, en dat niemand hunner zonder wedergeboorte het Koninkrijk Gods zal zien.

Dit alles neemt echter niet weg, dat de naam Staatkundig Gereformerd van veel positiever strekking en veel belijnder is dan de namen

Antirevolutionair en Christelijk-Historisch, en dat hij voor ieder veel klemmender is. Toen antirevolutionaire en christelijk-historische Kamerleden voor het wetsontwerp inzake het wettelijk sanktioneren der lijkverbranding stemden, wekte dit bij socialist en liberaal geen verwondering op, maar men zou eens wat vernomen hebben als de Staatkundig Gereformeerden dit ook hadden gedaan. Dan zou dit ongetwijfeld de verbazing hebben gemaakt van al wat vrijzinnig is. Men zou het als bij intuïtie hebben aangevoeld, dat zulk een daad in flagrante strijd zou zijn met de geest der Reformatie en derhalve niet gereformeerd.

Indien iemand u zegt: „Ik ben Staatkundig Gereformeerd”, dan weet ge derhalve terstond wat ge aan hem op staatkundig terrein hebt, terwijl ge bij „Antirevolutionair” en „Christelijk-Historisch” nog immer over vele dingen in het onzekere blijft. Er is dan ook ongetwijfeld veel meer moed toe nodig om Staatkundig Gereformeerd te zijn dan nodig is om als Antirevolutionair of Christelijk-Historisch bekend te staan.

Als men tot één der twee laatstgenoemde partijen behoort, dan wil men u nog wel met een zeker respect aanzien, dat willen de lieden dezer eeuw u nog wel laten. Maar komt ge er openlijk voor uit, dat ge tot de S.G.P. behoort, dan gebeurt het niet zelden dat men u in zekere kringen vanaf dat ogenblik met de nek aanziet, u negeert en doet alsof men u niet ziet wanneer ge hen tegenkomt. Ja, dan heeft men er niet van op te zien, wanneer men u in uw goede naam en eer aantast en u met leugen en laster achtervolgt. Zelfs kwam het voor, dat iemand, die als staatkundig gereformeerd bekend stond, in zijn bedrijf en nering werd bemoeilijkt of ook op straat werd nagejoud.

De S.G.P. is dan ook nog immer een partij, welke men met lust en liefde bij de andere partijen ten achter stelt, op welker onderdrukking en vervolging, kon het zijn op welker vernietiging, velen het toeleggen. En men kan er zeker van zijn, dat honderdduizenden in ons land gejuicht zouden hebben, wanneer omstreeks 1933 het plan van een antirevolutionaire minister, wijlen Mr. de Wilde, om namelijk de kieswet zodanig te wijzigen, dat de S.G.P. uit de Tweede Kamer zou zijn geweerd, zou zijn gelukt. Die haat tegen de S.G.P. komt ook al tot uiting in de pers. De redevoeringen der S.G.P. Kamerleden worden daarin menigmaal geheel doodgezwegen of als er iets van wordt medegedeeld, geschiedt dat in een paar regels, waarbij het dan nog menigmaal voorkomt, dat daarin een geheel onjuiste weergave van het gesprokene wordt gegeven. Meermalen kon ook gekonstateerd worden, dat van het door de kommunisten gesprokene wel melding werd gemaakt, maar van het door de staatkundig gereformeerden gesprokene geen woord.

Al die kwade bejegeningen, al dat openlijke minachten en verachten, die onverholen lust om de S.G.P. te treffen waar het maar even kan, al die laster en verdachtmakingen, waarmede men haar en haar

leden gedurig achtervolgde en nog achtervolgt, is voor een groot deel te verklaren uit de naam die de partij voert. Die naam toch wekt, enkel als men hem maar hoort uitspreken, gramstorigheid en haat, wrevel en wrok, diepe minachting en verachting bij velen op. Hij herinnert hen aan een Synode, welke men in den lande zo zwart mogelijk in tal van kringen heeft afgeschilderd, namelijk aan de vermaarde Synode van Dordrecht van 1618 en 1619 en haar leerstellingen. Vandaar, dat men al betrekkelijk heel spoedig na de oprichting der S.G.P. over een S.G.P.-er smadelijk kon horen spreken als iemand, die 300 jaren te laat geboren was.

INHOUD VAN DE NAAM S.G.P.

Dat de tegenstanders der S.G.P. haar en haar leden zo menigmaal hebben toegevoegd, dat zij driehonderd jaartelaat geboren zijn, moet voor een belangrijk deel worden toegeschreven aan het feit, dat de S.G.P. zich wenste te houden aan het onverkorte, onverminkte artikel 36 der Nederlandse Geloofsbelijdenis, dat over het ambt der overheid handelt. Hierin toch komt een zinsnede voor, waarmede velen, ook al noemen zij zich gereformeerd, zich niet verenigen kunnen. Op de inhoud dezer zinsnede gaan wij thans niet in, daar dit in het vervolg nog wel breedvoerig aan de orde komt. Wij volstaan derhalve met te konstateren, dat de handhaving van het ongewijzigde artikel 36 door de S.G.P., zoals het ook door de Synode van Dordrecht van 1618 en 1619 werd goedgekeurd, één der voornaamste redenen is, waarom men van haar zeide en ook nu nog zegt, dat zij minstens drie eeuwen te laat leeft. De S.G.P. heeft zich echter door dit praatje nimmer van haar standpunt laten afbrengen. In het kort gezegd, komt toch de inhoud van dit artikel der N.G.B. hierop neer, dat het de dure roeping der overheid als Gods dienaress is, Gods Woord en wet tot regel en richtsnoer van haar regeringsbeleid te stellen.

Dit nu is het wat de S.G.P. voorstaat. Allereerst omdat God van overheid en onderdanen eist, dat zij zich naar Zijn Woord en wet zullen richten, en voorts omdat zij zulks voor het welzijn en welvaren van land en volk noodzakelijk acht. Vanaf het begin heeft de S.G.P. dit gewichtig beginsel voorop gesteld en werd het door haar vertegenwoordigers in de verschillende kolleges uitgedragen. Daarbij werd echter meermalen grote tegenstand ondervonden. Wanneer bijvoorbeeld door de Kamerleden der S.G.P. het pleit werd gevoerd voor een verbod tot het voeren van openbare propaganda voor het ongelooft, of voor strafbaarstelling van de godslastering als zodanig, dan kregen zij daarbij niet alleen de vrijzinnigen van allerlei gading tegen zich, maar ook zij, die zich anti-revolutionair en christelijk-historisch noemden. Zij vonden al evenzeer bestrijding, vooral van anti-revolu-

tionaire zijde, wanneer zij opkwamen tegen het heulen met Rome, waardoor dit steeds meer aan invloed won. Men denke slechts aan het gezantschap bij de paus, dat door de S.G.P.-kamerleden voortdurend ten sterkste bestreden werd, maar waarin Rome door de anti-revolutionairen, en helaas vanaf 1952 ook door de christelijk-historische Kamerleden, werd gesteund. Dit levert al mede een bewijs er voor, dat onder de naam anti-revolutionair en christelijk-historisch veel kan plaats hebben, wat onder de naam staatkundig gereformeerd niet mogelijk is zonder het voor heel ons volk duidelijk zichtbaar te maken dat de S.G.P. in strijd zou handelen met haar naam, wanneer zij voor Rome een knieval zou doen, hetzij door steun te verlenen aan het gezantschap bij de paus, hetzij door dit te doen ten aanzien van de opheffing van het processieverbod, hetzij door wat anders, waardoor de Reformatie afbreuk werd gedaan en Rome begunstigd werd. Gezien de valse vrijheid, welke in de kringen van een verwaterd christendom wordt voorgestaan, en het heulen met Rome, dat in onze dagen al verontrustender vormen aanneemt, is het verklaarbaar, dat de naam Staatkundig Gereformeerd voor velen een scherpe doorn in het oog is. Bovendien willen talloos velen er ook maar liefst niet van horen, zelfs gans niet van gesproken hebben, dat de jaren waarin ons land naar de beginselen, welke door de S.G.P. worden voorgestaan, geregeerd en bestuurd werd, de jaren der glorie van ons volksbestaan zijn geweest. Wat een feit is, wil men niet als een feit erkennen. Dat feit moet verzwegen, desnoods met alle middelen ontkend worden. Het moet voor heel ons volk verborgen gehouden worden. En nochtans is het een feit, dat Nederland, hoe klein het ook was, aan de spits der volkeren stond, en dat het op ieder gebied en elk terrein van menselijke arbeid, van menselijke studie en van menselijk leven, toen het grootst en het krachtigst en het meest in tel was, toen het onder vigueur van het ongewijzigde artikel 36 der aloude Nederlandse Geloofsbelijdenis geregeerd werd en leefde, of zoals Mr. Groen van Prinsterer in zijn „Handboek der Vaderlandse Geschiedenis” schrijft, toen Gods Woord, naar de leer der Hervormde Kerk, de grondwet was van de staat. Helaas is het zo niet gebleven. Met het verflauwen van de geest der Hervorming werden de geesten rijper gemaakt voor on- en bijgeloof, met het gevolg, dat de beginselen der Franse Revolutie ook hier te lande ingang en toepassing vonden. Gods Woord werd onder liberale invloed uit het staatsrecht gebannen en de rede daarvoor in de plaats gesteld; Rome, dat door de Hervorming zulk een geduchte nederlaag had geleden, kwam er in ons land weer bovenop, zelfs met behulp van hen, die, zoals Dr. Kuypers, weleer elke samenwerking met Rome ten sterkste hadden veroordeeld. Tegen dat verzaken van de beginselen der Hervorming wensten de oprichters der S.G.P. een krachtig getuigenis te doen uitgaan en ons volk op te roepen zich te scharen onder de aloude beginselen der Reformatie, die naar Gods Woord zijn. Dit streven werd door haar kort en kernachtig in de naam Staatkundig Gereformeerd tot uitdrukking gebracht.

IN DE LIJN DER REFORMATIE

Hebben wij in wat voorafging reeds de aandacht er op gevestigd, dat de naam Staatkundig er op wijst, dat de S.G.P. zich niet op kerkelijk terrein beweegt en derhalve geen kerkelijke partij is, er blijkt tevens uit dat de S.G.P. van oordeel is, dat staatkunde en de beoefening daarvan geen van Godswege verboden zaken zijn. Het is bekend, dat er in detijd der Hervorming personen zijn geweest, die elke bemoeienis met staatkundige aangelegenheden uit den boze achtten en dat dit daarom volgens hen voor elke christen verboden was. Calvijn en ook de oude gereformeerde Nederlandse theologen hebben dit gevoelen steeds ten sterkste bestreden. De S.G.P. stelt zich te dezen aan hun zijde. Reeds met haar naam geeft zij te kennen, dat de beoefening der staatkunde niet slechts van Gods wege geoorloofd is, maar ons zelfs door Hem in Zijn Woord nadrukkelijk geboden wordt, opdat zij tot Zijn eer en naar Zijn Woord en wet betracht zal worden. Wij zijn toch, ook al zijn wij door de val door eigen schuld daartoe onwillig en onbekwaam geworden, door God Zelf ten duurste verplicht om op elk terrein des levens Zijn eer te zoeken. Ook op het terrein der staatkunde, dat hierbij volstrekt niet mag worden uitgezonderd.

Onze gereformeerde voorvaderen hebben dan ook niet geschroomd er voor uit te komen, zelfs niet in het aangezicht van de brandstapel en het schavot, dat een iegelijk, overheid en onderdaan, er met alle kracht naar heeft te staan, dat God de Heere in het bestuur en in de wetgeving des lands alzo geëerd en gediend wordt, gelijk Hij dat in Zijn Woord gebiedt.

Zó zeer zelfs ging deze zaak hun ter harte, en zó zeer achtten zij die van een eminent belang te zijn, dat zij reeds direkt bij de opkomst der Reformatie daaraan een geheel afzonderlijk artikel hebben gewijd. En dit hebben zij uit geen andere oorzaak gedaan dan omdat zij de staatkunde en hetgeen hiermede in nauw verband staat, van groot gewicht achtten, ja, de rechte beoefening daarvan als een van God nadrukkelijk geboden plicht beschouwden. Dat is dan ook de reden, waarom in de Nederlandse Geloofsbelijdenis een artikel is opgenomen, namelijk het voor velen bekende artikel 36, dat geheel over deze belangrijke aangelegenheid handelt. Dit wordt door velen, die ook in onze donkere dagen alle staatkunde en de beoefening hiervan van geringe waarde of zelfs helemaal van geen betekenis achten, maar veel te veel over het hoofd gezien. Dit moest alzo niet zijn, en zeker niet bij hen, bij wie de geloofsbelijdenissen en geschriften onzer gereformeerde vaders een grote plaats innemen. Dezen dienden ook in dit opzicht daarmede meer te rade te gaan en zich daaraan ten aanzien van het politieke leven geheel te onderwerpen. Bekennen die liefhebbers van de geschriften der vaders — en daarin vallen wij hen van ganser harte bij — dat de godvrezende vaders meer licht hadden dan wij in onze dagen, welnu, dan hadden zij dit ook ten aan-

zien van het staatkundig terrein, en dan behoren zij, die zich overigens wel naar de inzichten onzer gereformeerde vaders willen gedragen, dit ook op het staatkundig terrein te doen. Zij toch waren besliste voorstanders van de beoefening der staatkunde. Zij zagen daarin een uitdrukkelijk gebod Gods. Dat blijkt duidelijk uit hun geloofsbelijdenis. En niet alleen daaruit. Het blijkt evenzeer uit tal van hun geschriften, die zij ons nalieten.

Hierin hebben zij gedurig met stellige nadruk bepleit, dat een land x naar Gods Woord en wet behoort te worden bestuurd en dat er te dien opzichte dure verplichtingen van Gods wege op overheid en onderdaan rusten. Ook hebben zij daarbij er op gewezen, dat onderhouding der ordinantiën Gods een volk tot zegen strekt, terwijl daarentegen op verzaking dier plicht Gods geduchte oordelen te wachten zijn.

S.G.P. NIET DOPERS

CALVIJN EN TAFFIN

Zo werd er door de oude, gereformeerde schrijvers in alle landen, waarin de Reformatie wortel schoot, geschreven. In Zwitserland zowel als in Frankrijk, alsook in de overige landen van Europa, waar zij de pen gevoerd hebben. Ook op dit punt heeft hun bazuin geen onzeker geluid laten horen. Neem slechts kennis van wat Calvijn dienaangaande in zijn „Institutie” of „Onderwijzing in de christelijke godsdienst” schrijft in het hoofdstuk, dat handelt over de burgerlijke regering. Na eerst te hebben opgemerkt, dat het nodig is niet alleen te handelen over datgene, wat op het eeuwige leven betrekking heeft, maar ook over hetgeen tot onderwijzing in de burgerlijke en uitwendige rechtheid van zeden behoort, vervolgt hij zijn betoog aldus:

„Want schoon dit onderwerp vreemd schijnt van de geestelijke leer des geloofs, die ik heb ondernomen te behandelen, zo zal nochtans het vervolg tonen, dat het er terecht door mij wordt bijgevoegd, ja dat ik, om dat te doen, door de noodzakelijkheid wordt gedrongen; vooral dewijl aan de ene zijde sommige dwaze en woeste mensen deze door God ingestelde ordinantie onzinnig trachten omver te werpen; en aan de andere kant de vleiers de macht der vorsten zo mateloos verheffen, dat zij zich niet ontzien die te stellen tegen de heerschappij van God. Indien men dit tweemaal kwaad niet tegengaat, zo zal de oprechtheid des geloofs verloren gaan”.

Uit wat Calvijn hier te boek heeft gesteld, blijkt duidelijk, dat hij hierbij onder meer het oog heeft op de wederdopers, die, zoals in het vervolg van zijn verhandeling tot uiting komt, zó ver gingen, dat zij door niets in hun vrijheid wensten te worden belemmerd, door geen rechtbanken, door geen wetten en geen overheden.

Calvijn stelt daartegenover, dat de overheid een instelling Gods is, dat het ambt der overheid Hem aangenaam en welgevallig is, doch tevens, dat de overheden verplicht zijn zich aan Christus te onderwerpen, opdat Hij alleen boven allen verheven zij, waarbij Calvijn zich beroept op Psalm 2 : 12, waarin alle koningen en overheden vermaand worden de Zoon te kussen, opdat Hij niet toorne en zij op de weg vergaan, wanneer Zijn toorn maar een weinig zou ontbranden. Dit zelfde beginsel vindt men ook vertolkt bij andere schrijvers uit de tijd der Reformatie. Om er één te noemen, zij gewezen op Jean Taffin, de Vlaamse invloedrijke prediker, die vóór zijn overgang tot de Hervorming onder meer bibliothekaris was van de hier te lande zo gehate kardinaal Granvelle, en later hofprediker werd van de Prins van Oranje.

Ds. Taffin heeft ruimschoots in de vervolgingswoede van Rome gedeeld, al is het niet gelukt hem in handen te krijgen en terecht te stellen. Als een hert werd hij gejaagd, zodat hij nu eens te Antwerpen, dan weer te Metz ente Heidelberg verbleef, alwaar hij in kennis kwam met de godvruchtige Frederik III, keurvorst van de Paltz. Daarna keerde hij weer terug naar de Nederlanden, waar hij de Prins van Oranje op zijn reizen vergezelde en in 1578 tevens predikant werd bij de Waalse gemeente te Antwerpen. Toen deze stad echter in 1585 in de handen van Parma viel, moest hij opnieuw de vlucht nemen en week hij uit naar de Noordelijke Nederlanden. Hij werd predikant te Haarlem om in 1590 naar Amsterdam te vertrekken, alwaar hij tot zijn dood in 1602 bleef.

Taffin heeft verscheidene geschriften nagelaten. Wij noemen er de volgende van: 1. Des marques des enfants de Dieu et des consolations en leur afflictions (Van de kentekenen of kenmerken der kinderen Gods en van hun vertroosting in hun smarten), waarvan ook een Latijnse uitgave het licht zag; 2. Instruction contre les erreurs des Anabaptistes (Onderricht tegen de dwalingen der Anabaptisten of Wederdopers); 3. Traité de l'amendement de vie, compris en quatre livres (Verhandeling over de verbetering des levens in vier boeken). Het laatstgenoemde geschrift werd door H. Sluyter in het Nederlands vertaald en werd zodoende voor het volk bereikbaar. Vanwege zijn belangrijke inhoud maakte het grote opgang onder de hervormden, zodat er niet minder dan negen drukken van verschenen. Ook uit de voorrede van de vertaler blijkt, dat het boek zeer gewild was. In die voorrede wordt toch vermeld, dat het bij alle godzalige gereformeerde christenen in buitengewone hoogachting stond.

In dit boekwerk nu handelt Taffin in het eerste en tweede boek over de bekering en haar vruchten, waarbij allerlei onderwerpen worden behandeld, zoals „Van de dansen” en „Van de avontuursche Lotspelen”. In het derde boek schrijft hij zeer uitvoerig over „Van de schuldighe plichten der Overheid” en „Van de schuldighe plicht der Ondersaten tot hare Overheden”.

Met bewijzen aan Gods Woord ontleend en geheel overeenkomstig

artikel 36 der Nederlandse Geloofsbelijdenis, zet Taffin daarin uiteen, dat de overheden ten duurste verplicht zijn hun onderdanen overeenkomstig Gods Woord en wet te regeren, en tevens, dat de onderdanen ten zeerste verplicht zijn om met alle middelen, onder meer met gebeden, de overheden daarin behulpzaam te zijn. Hierop, also schrijft Taffin, kan Gods onmisbare zegen worden ingewacht, om vervolgens op te merken, dat die godvruchtige keizers en koningen, die hun land naar de eis van Gods Woord en wet bestuurd hebben, zowel in het tijdperk der eerste christelijke kerk als ook in een vroeger tijdsbestek van Israëls zelfstandig volksbestaan, door God rijkelijk gezegend zijn.

Uit deze korte weergave van Taffins geschrift aangaande de schuldlige plichten van overheid en onderdaan kan ieder opmaken, dat deze godzalige predikant, die bij de kerk van zijndagen in zeer hoog aanzien stond, de staatkunde en wat hiermede nauw samen hangt, niet als een onbetekenende, luttele zaak beschouwde, zoals thans nog maar door al te velen wordt gedaan, ook door hen, voor wie de Bijbel maar niet een gewoon godsdienstig boek is, maar het onfeilbare Woord van God. Als men dezulken over de staatkunde of de politiek hoort spreken, hebben zij daarvoor geen goed woord over. Uitdrukkingen als „dat politieke gedoe” en „die vuile politiek” vloeien menigwerf van hun lippen. Nu is het helemaal niet onze bedoeling om alle politiek goed te praten. Verre is het vandaar.

Wij erkennen onbewimpeld, dat er inderdaad in het verleden veel politiek bedreven is, welke de naam van „vuil” ten volle waard is. Daar kon Mr. Groen van Prinsterer in zijn tijd ook al van meespreken. Wat kwam hij niet meermalen bedrogen uit met zijn verwachtingen, die hij in zijn eigen geestverwanten had gesteld. Men denke slechts aan wat hij in 1857 meemaakte met Mr. van der Bruggen en later in 1866 met graaf Van Zuylen van Nijvelt, die nog wel als zijn opvolger werd beschouwd, maar die hem, toen hij minister was, geheel uit handen viel.

En zo zouden nog wel meer voorbeeldente noemen zijn van gevallen, waarbij een politiek van minder allooi werd bedreven, waarbij plechtig beledenen beginselen werden verzaakt. Men doet er echter geheel verkeerd aan door nu te gaan generaliseren en op grond van afkeurenswaardige politieke praktijken nu alle politiek of alle staatkunde te gaan veroordelen. Tegen zulk een verkeerde gevolgtrekking moet met alle beslistheid worden opgekomen. En dat niet op gezag van enig mens of naar eigen willekeurige meningen, maar op gezag en op grond van het geopenbaarde Woord Gods, waarop ook Calvijn, Taffin en met hen al onze gereformeerde voorvaderen zich beriepen.

GODS WOORD EN STAATKUNDE

De Heilige Schrift toch leert ons, dat Israëls profeten zich op Gods nadrukkelijk bevel met de politiek hunner vorsten hebben moeten be-

moeien. Men bedenke slechts, dat de profeet Elia door de Heere expres geboden werd tegen de goddeloze staatkunde van koning Achab te getuigen. Men hale zich voorts voor de geest hoe koning Asa het volk deed aanzeggen, dat zij de God hunner vaderen moesten zoeken en zich overeenkomstig Zijn wetten en geboden hadden te gedragen. Vervolgens overwege men, dat God profeet na profeet heeft verwekt, opdat zij vorst en onderdaan dringend zouden aanmanen in de inzettingen des Heeren te wandelen, ten einde het bestuur en de wetgeving des lands overeenkomstig Gods Heilige wet ingesteld zouden worden.

Voorts zij nog gewezen op de godvrezende koning David, die zijn zoon Salomo, toen deze hem opvolgde, op het hart drukte om toch de wacht des Heeren zijns Gods waar te nemen, om te wandelen in Zijn wegen, om te onderhouden Zijn inzettingen en Zijn geboden, en Zijn rechten en Zijn getuigenis, gelijk geschreven is in de wet van Mozes, opdat hij verstandelijk zou handelen in al wat hij zou doen en al waar hij zich wenden zou. Tenslotte, om nog maar één sprekend voorbeeld te noemen dat het beoefenen van staatkunde zeer zeker geoorloofd is, ook voor hem, die voor Gods Woord buigt, zij gewezen op de profeet Daniël. Toen deze door de heidense koning van Babel, Nebukadnezar, tot heerser over het ganse landschap Babel en tot een overste der overheden over alle wijzen van Babel werd aangesteld, heeft hij zich daaraan niet onttrokken. Dit werd evenmin gedaan door zijn drie vrienden, toen zij door Daniël werden gesteld over de bediening van het landschap van Babel. Noch Daniël, noch zijn drie vrienden hebben te kennen gegeven dat zij met staatkundige zaken niets te maken wilden hebben omdat in Babel toch alles onder het oordeel Gods lag. Het is dan ook een zeer onschriftuurlijk standpunt zich van de politiek niets aantetrekken, zeggende, dat dit terrein maar aan de wereldse mensen moet worden overgelaten, daar er toch niets meer te redden valt en deze wereld zijn eigen ondergang en verderf uitwerkt. Zo hebben de oude gereformeerden er niet over gedacht. Met **Calvijn** en **John Knox** aan de spits deelden zij met **Taffin** dezelfde mening. Hun geloofsbelijdenis alsook hun partikuliere geschriften leggen hiervan een onwedersprekelijk getuigenis af. Leest bijvoorbeeld ook maar eens de predikaties van de zo vermaarde en godvruchtige Engelse doctor in de godgeleerdheid **Dr. Owen**, die hij voor het Engelse parlement heeft gehouden. Men treft daarin hetzelfde standpunt aan als in het bovenvermelde geschrift van Taffin. Met grote nadruk worden daarin eveneens het grote gewicht en de dure verplichting verkondigd, welke krachtens Gods getuigenis op overheid en onderdaan ten aanzien van de staatkunde en het bestuur des lands rusten. Ook daarin wordt er krachtig voor opgekomen, dat overheid en onderdaan met alle middelen en krachten er naar zullen staan, dat het bestuur en de wetgeving des lands alzo ingericht worden, dat God de Heere geëerd en gediend wordt, gelijk Hij dat in Zijn Woord gebiedt.

Het is er dan ook zo ver vandaan, dat de Hervormers, en met hen

Owen en zovele andere predikanten, die voor het Engelse parlement hebben gepreekt, en ook andere gereformeerden destijds, de politiek als een luttele, onbeduidende zaak, als een noodwendig vuil geknoei hebben beschouwd, dat zij daarentegen in hun geschriften en predikaties overheid en onderdaan keer op keer hebben voorgehouden, dat er ten aanzien van de politiek zware en dure verplichtingen door God Zelf in Zijn geopenbaard Woord op hen gelegd en hoge eisen aan hen gesteld waren, waaraan niemand naar hun gevoelen zich, zonder zich te bezondigen, zal kunnen onttrekken.

Wat ons eigen land betreft, zij nog gewezen op mannen als Voetius, Teelinck, Koelman, Brakel en Van Lodenstein, wiens vader destijds schepen en burgemeester van Delft was. Doch waar zouden wij eindigen als wij ze allen zouden moeten noemen? Wij zouden dan onder meer nog moeten wijzen op Hellenbroek, op Van der Groe, die in de 17e en 18e, en op Ledebouer, Hendrik de Cock, Van Velsen, die in de 19e eeuw al even hetzelfde geluid hebben doen horen. Zij allen hebben in dezelfde zin gesproken en geschreven als de te voren genoemde godgeleerden.

DE OUDE CHRISTELIJKE KERK EN STAATKUNDE

Hierop lettend zal het toch ieder zo klaar als de dag zijn, dat de S.G.P. zich allerminst heeft schuldig gemaakt aan enige nieuwigheid door zich onder de benaming „Staatkundig Gereformeerd” op het staatkundig terrein te begeven. Ook gaat zij daarmede in het voetspoor der oude christelijke kerk. Deze heeft er al evenzeer met alle kracht en beslistheid op aangedrongen, dat een land overeenkomstig Gods Woord en wet bestuurd zou worden, en geleerd, dat er te dien aanzien van Godswege dure verplichtingen op overheid en onderdanen rusten. Om slechts één vertegenwoordiger der oude christelijke kerk te noemen, zij gewezen op de kerkvader Augustinus. Hoe werden de christelijke keizers, zoals Constantijn de Grote en Theodosius de Grote, door hem geprezen, omdat zij door wetten en ordonnantiën de heidense afgodendienst hebben afgebroken en de christelijke godsdienst bevorderd. In het licht der historie kan alzo niet staande gehouden worden de bewering, dat de S.G.P. met wat nieuws voor de dag is gekomen als zij onder de naam Staatkundig Gereformeerd zich met staatkunde en staatkundige vraagstukken is gaan bezig houden. Daarmede heeft zij niets ongeoorloofds bedreven, is zij de wereld allerminst gelijkvormig geworden. Dit was wel het geheel ongegronde oordeel der anabaptisten of wederdopers eertijds ten aanzien van onze gereformeerde vaders, waar dezen de beoefening van staatkunde overeenkomstig Gods Woord en wet krachtig voorstonden. Dat doperse gevoelen kan echter voor de rechtbank van Gods Woord niet bestaan. In tegenstelling met die doperse opvatting en geheel in overeenstemming met de gereformeerde voorvaders belijdt de S.G.P., dat de beoefening van de

staatkunde niet alleen van Godswege geoorloofd, maar zelfs door God de Heere geboden is.

Daarom moet zij zich, haar naam getrouw, ook keren tegen al degenen, die in onze dagen meer openlijk of bedekt, de oude doperse leringen voorstaan en beweren, dat een christen zich van de politiek verre behoort te houden.

STAATKUNDE EN HET NIEUWE TESTAMENT

Indien de mening der dopersen juist geweest ware, dan zou God nooit Zijn profeten geboden hebben zich met de staatkunde van Israëls koningen te bemoeien, wat Hij integendeel wel en zelfs bij herhaling gedaan heeft.

Wij hebben hiervan reeds enkele voorbeelden uit het Oude Testament naar voren gebracht. Thans willen wij eens nagaan welk licht het Nieuwe Testament hierover verspreidt. Er is toch meermalen van neogereformeerde zijde naar voren gebracht, dat onze voorvaders zich veel te eenzijdig op het Oude Testament beroepen hebben. Hiervan werd dan gezegd, dat dit niet juist was. Israëel toch, zo wierp men tegen, leefde onder een theokratie, onder een onmiddellijke Godsregering. Hieraan is echter met de komst van Christus een einde gekomen, zodat men wat voor Israëel gold, maar niet op de nieuw-testamentische bedeling mag overbrengen. Deze tegenwerpingen werden van anti-revolutionaire zijde vooral aangevoerd wanneer van de kant der S.G.P. artikel 36 der Nederlandse Gereformeerde Geloofsbelijdenis naar voren werd gebracht. Wij zullen hierop nu niet verder ingaan, daar wij in het vervolg nog gelegenheid te over zullen hebben dit te doen.

Wij zullen derhalve thans volstaan met het aangeven van enkele plaatsen uit het Nieuwe Testament, waaruit blijkt, dat, wat onder het oude verbond gold inzake de roeping der onderdanen, ook wel dege-lijk voor de nieuw-testamentische bedeling van kracht is. Om te beginnen zij er op gewezen, dat Christus Zelf de gedragslijn der profeten onvoorwaardelijk heeft goedgekeurd. Hij heeft er zelfs het zegel van Zijn bijzondere goedkeuring aan gehecht, waar Hij zeide, dat Hij niet gekomen was om de wet en de profeten te ontbinden, maar om die te vervullen. Nergens heeft Hij er ook zelfs met een enkel woord van gerept, dat met Zijn komst één koning, magistraatspersoon of volk ontslagen zou zijn van de van Gods wege door de profeten op hen gelegde verplichting terzake van staatsbestuur en staatkunde. Het is daar verre vandaan. Zowel de overheid als de onderdaan heeft ook na Christus' komst op aardeer naartestaan om in alles, ook ten opzichte van het staatsbestuur en het politieke leven, Gods eer te zoeken door Gods wet te betrachten.

Ook daarin dient nu nog naar Gods wil te worden gehandeld. Het Nieuwe Testament heeft hierin generlei wijziging gebracht. Evenzeer als het Oude eist ook het Nieuwe Testament, dat de mens, van welke

kwaliteit of rang hij ook moge zijn, in al zijn handelingen, zelfs in al zijn woorden en gedachten, Gods eer zal zoeken en bedoelen. Het is toch een aan geen menselijke autoriteit, noch aan enige tijd of plaats gebonden eis Gods, dat Hij van een iegelijk mens vordert, dat deze, hetzij hij eet, hetzij hij drinkt, hetzij hij iets anders doet, dat alles ter ere Gods zal doen (1 Kor. 10 : 31.).

Heel het leven van een iegelijk mens behoort daarop ingesteld te zijn, dat hij ter ere Gods leeft. Dat eist de Heere van een ieder, om het even wie hij is. Van de hooggeplaatste in de maatschappij niet minder dan van de laaggeplaatste. Op die eis maakt Hij voor niemand uitzondering. Hij heeft er recht op en is het ook zo waardig, dat Hij van elk mens geloofd, gevreesd, gediend en geëerd wordt. Het komt Hem toe, dat heel het leven aan Hem en Zijn dienst gewijd is. En dit te allen tijde en aan alleplaats, onder alle omstandigheden en ook in elk beroep. Zowel in dat vaneenmagistraats- als van een partikulier persoon.

Dat dit in het Oude Testament van Godswege werd geëist, werd reeds tevoren aangetoond. En dat hetzelfde het geval is ten aanzien van het Nieuwe Testament, is hierboven met beroep op Christus' uitspraak reeds bewezen, doch het zal nog nader worden aangetoond, dat voor de staatkunde en wat daarmede samenhangt, ook daarin dezelfde eisen gelden als in het Oude Testament.

Ook in het Nieuwe Testament toch zijn ons met het oog op het grote gewicht dezer zaak duidelijke richtlijnen gegeven.

De Heilige Geest biedt ons deze door middel van de apostel Paulus, onder meer in het dertiende hoofdstuk van de brief aan de Romeinen. Hij noemt daarin niet zonder grote oorzaak en reden tot twee malen toe de overheid „Gods dienaressen”. Hiermede wordt op overtuigende wijze geleerd, dat de overheid als dienaressen Gods, aan God, Zijn Woord en wet gebonden is. Dit houdt in, dat het overheidsambt niet mag worden uitgeoefend naar het partikulier inzicht, noch naar de consciëntie van een overheidspersoon, noch naar de volkswil, maar naar Gods Woord en wet, Gode ter eer. En niet minder houdt het in, dat geen enkel magistraatspersoon zijn ambt ten eigen bate of profijt mag uitoefenen, doch daarin slechts Gode heeft te dienen, opdat hij, de Heere dienende, de welvaart en het heil zijner onderdanen zal dienen. Ook blijkt daaruit zonneklaar, dat de staatkunde bij God de Heere niet wordt aangemerkt als een onverschillige of louter wereldse aangelegenheid, waarmede een christen zich niet mag of behoeft in te laten, maar integendeel, als een zaak van hoog gewicht, waaromtrent Hij zowel aan overheid als onderdaan Zijn bevelen en eisen gesteld heeft, om haar naar Zijn Woord en wet te beoefenen. Dat wordt ons voorgehouden in de tweede Psalm, namelijk in de woorden: „Nu dan, gij koningen, handelt verstandiglijk, laat u tuchtigen, gij richters der aarde. Dient de Heeremetvreze en verheugt u met beving. Kust de Zoon, opdat Hij niet toorne en gij op de weg vergaat, wanneer Zijn toorn maar een weinig zoude ontbranden. Welgelukza-

lig zijn allen, die op Hem betrouwen'. Dit wordt ook aangegeven in 1 Timotheüs 2, waarin beschreven staat, dat het oogmerk van het ambt der overheid moet zijn, dat haar onderdanen een stil en gerust leven in alle godzaligheid en eerbaarheid zullen leiden.

De aangehaalde Schriftgedeelten zowel uit het Oude als uit het Nieuwe Testament leren ons dus wel overduidelijk, dat er van Godswege ten opzichte van de staatkunde en haar beoefening zowel op de overheid als op de onderdanen schuldige plichten rusten. En voorts, dat de opvatting der dōpersen, dat de staatkunde en al wat daarmee samenhangt, maar werelds gedoe is, waarmee een christen zich niet behoort in te laten, geen steek houdt en naar den Woorde Gods beslist verworpen moet worden.

DOPERSE RICHTING ONGEREFORMEERD

Helaas zijn er in ons land nog kringen, waarin men geheel ten onrechte de doperse opvatting als zuiver gereformeerd aanziet en haar in overeenstemming met Gods Woord acht te zijn. Het is hierom, dat wij het noodzakelijk vonden op deze kwestie wat breder in te gaan dan voor de meesten onzer lezers nodig is. Zij echter, die leden voor de kiesverenigingen trachten te winnen of abonnees voor „De Banier”, zullen dergelijke personen wel eens hebben aangetroffen of nog aantreffen. Personen, die hoewel zij de aloude, bevindelijke waarheid van geheler harte zijn toegedaan, toch aangaande de staatkunde op een beslist dopers standpunt staan, terwijl dit juist door de oude gereformeerde godgeleerden zo ten scherpste bestreden is. Ook zijn er kringen, die niet zo ver gaan als de eerstgenoemden, maar waarin men toch in flagrante strijd met Gods getuigenis zich niet metenige politiek wil inlaten, omdat men haar minderwaardig acht, zeggende dat politiek niet anders dan knoeierij en een vuil politiek gedoe is.

Reeds werd onzerzijds tevoren toegegeven, dat er in de politiek inderdaad meermalen geknoeid wordt. Hoe menigmaal is het niet voorgekomen, dat vóór de verkiezingen aan de kiezers allerlei prachtige beloften werden gedaan, zowel in het materiële als in het geestelijke vlak, maar dat, zodra de verkiezingen voorbij waren, de inwilliging der gedane beloften op zich liet wachten, of dat men niet handelde naar het richtsnoer dat men de kiezers had voorgehouden. Wie herinnert zich nog niet de pakkende leuzen, welke van de zijde der V.V.D. voor de Tweede Kamerverkiezing van 1948 met betrekking tot het Indiëbeleid op borden van buitengewoon groot formaat waren aangebracht en die luiden: „Hebt u ook genoeg van Soekarno?” en „Het roer moet om”?

Hiermede werd de kiezers onmiskenbaar gesuggereerd, dat als men op de kandidatenlijst der V.V.D. stemde, de V.V.D.-fractie in de Tweede Kamer zich dan met alle beslistheid tegen de soevereiniteitsoverdracht van Indië aan Soekarno zou verzetten. Na de verkiezingen stemden de leden dezer fractie echter voor de soevereiniteitsoverdracht

en hielpen aldus mede Indië voorgoed in handen van Soekarno te brengen.

Wat voorts betreft het doen van beloften in wat wij gemakshalve noemden het geestelijke vlak, herinneren wij er slechts aan, dat een aantal jaren geleden door één der protestants-christelijke partijen voor de Tweede Kamerverkiezing een verkiezingsplaat werd gebruikt, waarop een opengeslagen Bijbel voorkwam. Daarbij werd een staatkundig beleid aanbevolen en in het vooruitzicht gesteld, dat overeenkomstig Gods Woord zou zijn. Wat is hiervan echter na de toen gehouden Kamerverkiezingen terecht gekomen? Om maar iets te noemen, stemden de Kamerleden der desbetreffende partij tegen een amendement, dat beoogde het beoefenen van sport en het houden van sportwedstrijden op zondag te verbieden. Zij stemden voorts voor een wetsontwerp, waarbij de heidense praktijk der lijkverbranding wettelijk werd gesanktionneerd.

Kortom, er wordt inderdaad politiek bedreven, welke met afkeer moet vervullen. Daarin hebben zij, die zich van alle politiek afkerig betonen, of zij, die zich beperken tot het uitbrengen van hun stem en zich er verder maar liever niet mede inlaten, volkomen gelijk. Toch mag hun houding deswege niet worden goedgekeurd. Op ieder rust ter zake van de staatkunde en haar beoefening een goddelijke plicht. Men heeft er naar te staan, dat het bestuur en de wetgeving des lands naar Gods inzettingen ingericht worden. Daartoe moet men actief steun verlenen aan hen, die zich voor dat doel inzetten.

S.G.P. NIET NEGATIEF MAAR POSITIEF

Wanneer er bijvoorbeeld vergaderingen worden gehouden van kiesverenigingen der S.G.P., dan behoort men zijn plaats niet ledig te laten, zoals nog al eens vaak gebeurt. Hiermede is niet gezegd, dat de staatkunde, welke de S.G.P. voorstaat, ook in de praktijk door de overheden wordt uitgevoerd. Dat dit niet zo is, weet ieder. Dit ligt echter voor de verantwoording dier overheden. De afgevaardigden der S.G.P. in Kamer, Staten en Raden kunnen niet meer doen dan de overheid wijzen op de dure roeping, welke van Godswege op haar rust. Dit is niet negatief, maar juist zo positief als het maar zijn kan. Hierin behoort ieder, die zich naar Gods Woord wenst te richten, hen te steunen, en ook hen, die in departij werkzaam zijn om de beginselen der S.G.P. tot meerdere bekendheid onder ons volk te brengen. Het is waar, de S.G.P. is slechts een kleine partij. Zij staat tegenover een grote overmacht. Ongeloof en bijgeloof moeten van haar en haar beginselen niets hebben. Evenmin zij, die er beginselen op na houden, die met artikel 36 der Ned. Geloofsbelijdenis in flagrante strijd zijn. Niet het getal echter moet in deze maatstaf zijn, maar het beginsel. Het komt er op aan of dat geheel en al overeenkomstig Gods Woord is. Verder hebben wij het over te laten aan Hem, Die van een iegelijk onzer en van de overheid eist, dat men zich naar Zijn Woord en

wet gedraagt, en daarnaar het te voeren beleid richt.

Wie dan ook met Gods Woord nog enige rekening houdt, lene zijn oor niet aan de oude doperse dwalingen en aan die redeneringen en beschouwingen, welke daaraan nauw verwant zijn. Hij bedenke ook, dat in Gods Woord vóór alle dingen vermaand wordt, dat gedaan worden smekingen, gebeden, voorbiddingen, dankzeggingen voor alle mensen, voor koningen en allen, die in hoogheid zijn, opdat wij een gerust en stil leven mogen leiden.

Die vermaning werd door de apostel Paulus, daartoe door Gods Geest geïnspireerd, gegeven in een tijd nog wel, toen er een goddeloos monster als keizer Nero het bewind voerde. Een keizer, die Gods Woord, zo hij het al kende, verachtte en de christenen liet ombrengen. Ook uit deze vermaning blijkt welk een hogewaarde de Heere aan de overheid en het staatsbestuur toekent.

Wij menen hiermede van dit onderwerp nu tekunnen afstappen, daar het ieder wel duidelijk zal geworden zijn, dat het voor de vierschaar van Gods Woord nimmer vol te houden is, dat het beoefenen van staatkunde een van Godswege verboden en een christen onwaardige zaak is.

Voor ieder, die deze artikelen over de naam der S.G.P. gevolgd heeft en zich tot nu toe van haar afzijdig heeft gehouden, omdat hij van mening was dat het doen aanpolitiek de christen niet past, moge dit een spoorslag zijn om van nu af aan zich bij de S.G.P. aan te sluiten, van zijn medeleven blijkt te geven en ook met stoffelijke gaven, die nu eenmaal onmisbaar zijn, haar te steunen.

ARTIKEL 1 VAN HET BEGINSSELPROGRAM

Het eerste artikel van het beginselprogramma der S.G.P., dat wij vooremens zijn in dit en volgende artikelen uiteen te zetten, luidt aldus:

De Staatkundig Gereformeerde Partij (S.G.P.) streeft naar een regering van ons volk geheel op de grondslag van de in de Heilige Schrift geopenbaarde ordening Gods, en staat mitsdien voor de handhaving van het onverkorte artikel 36 der Nederlandse Geloofsbelijdenis.

Wanneer men het oorspronkelijke artikel 1 van het beginselprogramma der S.G.P. met het hierboven weergegeven artikel vergelijkt, dan zal men konstateren, dat het oude artikel 1 iets korter was. In het oorspronkelijke artikel 1, waarmede wij bedoelen artikel 1, zoals het bij de oprichting der S.G.P. geredigeerd werd en tot 26 februari 1958 deel van het beginselprogramma uitmaakte, ontbreken namelijk de woorden:

„en staat mitsdien voor de handhaving van het onverkorte artikel 36 der Nederlandse Geloofsbelijdenis”.

Deze aanvulling is er op voorstel van het hoofdbestuur der S.G.P. bij besluit van de Algemene Vergadering, gehouden op 26 februari 1958, aan toegevoegd. Hieruit mag echter niet de konklusie worden getrokken, dat de grote en waardevolle betekenis van artikel 36 der N.G.B. pas kort vóór of in 1958 tot het hoofdbestuur en de Kamerleden der S.G.P. is doorgedrongen. De oudere leden, die het partijleven vóór de laatste wereldoorlog hebben meegemaakt, weten dit wel beter. Wel is het waar, dat dit artikel bij de oprichting der partij en ook enige jaren daarna nog niet zo zeer op de voorgrond trad. De kern van dit artikel, hierop neerkomend, dat het de roeping der overheid is Gods Wet te handhaven en na te leven op het publieke levensterrein, werd bij het oprichten der S.G.P. door hen, die daarbij leiding gaven, wel degelijk onderschreven. Dat blijkt ook wel duidelijk uit artikel 4 van het beginselprogramma, waarin te lezen staat, dat de overheid in haar ambt naar Gods wet zal geoordeeld worden en derhalve voor naleving van deze wet heeft zorg te dragen. Dit artikel 4 is niet pas later in het beginselprogramma opgenomen, doch heeft er van het begin af in gestaan. Hiermede is genoegzaam bewezen, dat men bij de oprichting der S.G.P. handelde in de geest van artikel 36, zonder dat dit artikel zelf in het beginselprogramma werd genoemd.

Reeds betrekkelijk spoedig echter, namelijk in 1923, werd artikel 36 aan de orde gesteld, eerst in de vergadering van het hoofdbestuur, daarna in de Algemene Vergadering. Hierna werd in 1924 besloten een kommissie in te stellen, die rapport zou uitbrengen over de onder-

scheidene facetten, welke aan dit artikel verbonden zijn. Toen de commissieleden zich aan de uitvoering van de hun opgedragen taak zetten, bleek echter, dat aan dit werk heel wat studie verbonden was. Hiermede wordt echter gewoonlijk weinig rekening gehouden en dan leeft bij velen de gedachte, dat men met zo'n opdracht wel in enkele maanden gereed kan zijn. Toen dan ook nog geen jaar later op de Algemene Vergadering naar het toegezegde rapport werd gevraagd, moest op die vraag ten antwoord worden gegeven, dat de commissie nog niet gereed was gekomen. Het samenstellen van een officieel rapport zo merkte de voorzitter der Algemene Vergadering, Ds. Kersten, op, vereist zeer brede studie. Desniettemin kon de voorzitter reeds zo veel mededelen, dat het vaststond, dat het oude artikel 36 der Nederlandse Geloofsbelijdenis door de S.G.P. diende gehandhaafd te worden. Daarop, zo vervolgde Ds. Kersten, is het program der S.G.P. gebouwd en in deze tegengesteld aan het program van de Anti-Revolutionaire Partij. Bovendien leidt verwerping van wat in artikel 36 beleden wordt in de woorden, die sommigen in strijd achten met Gods Woord, tot een losbandigheid, die ons volk ten verderve voeren moet. Ds. Kersten wees hierbij op de debatten, welke zich in de Tweede Kamer bij de zogenaamde Dageraadskwestie hadden voorgedaan en waarbij het maar al te duidelijk was gebleken, dat de Antirevolutionaire Partij ten aanzien van de vrijheid voor het ongelooft om zich in het openbaar te uiten een beginsel voorstond, dat lijnrecht tegen het oude artikel 36 der N.G.B. inging en als uiterst verderfelijk voor ons volk moest worden aangemerkt.

Men ziet hieruit, dat wat zich in die tijd in de Tweede Kamer met betrekking tot de Dageraadskwestie voordeed, waarop wein het vervolg in den brede zullen terugkomen, artikel 36 der N.G.B. wel zeer sterk naar voren heeft gebracht. De grote betekenis van dit artikel voor de praktische politiek werd toen met zoveel te helderder inzicht door-
schouwd.

De voorzitter merkte dan ook op de Algemene Vergadering van 16 april 1925 nog op, dat het kiezen van Ds. Kersten voor artikel 36-oud door het hoofdbestuur werd gesanktionneerd. Hij voegde daar aan toe, dat dit niet wilde zeggen dat een rapport over artikel 36 overbodig was, maar alleen dat wij ons op de grondslag van onze oude Gereformeerde Geloofsbelijdenis stellen, om hierop te laten volgen:

„Wij hebben geen rapport nodig om van dit artikel af te wijken. Wel een rapport om de huidige afwijking helder aan het licht te brengen”.

Het toegezegde rapport kon echter op de Algemene Vergadering van 1926 nog niet ter tafel worden gelegd. Uit de agenda voor deze vergadering blijkt, dat hoewel dit onderwerp in studie was genomen, de commissie door ziekte van enkelen harer leden en tevens door zeer drukke werkzaamheden der andere leden nog niet gereed gekomen was.

Ziende op de omstandigheden, is dit niet gereedkomen alleszins begrijpelijk. Er wordt over een dergelijk werk menigmaal maar al te gering gedacht. Zelfs een kommissie als in 1896 door de Synode der Gereformeerde Kerken werd ingesteld om een onderzoek in te stellen naar en rapport uit te brengen over het gravamen, dat bij deze Synode door enige personen, onder wie Dr. Kuyper, tegen een bepaalde zinsnede uit artikel 36 was ingebracht, kwam met haar taak niet gereed. In de Acta van de Synode der Gereformeerde Kerken van 1905 wordt dienaangaande vermeld, dat „noch op de Generale Synode te Groningen in 1899 (Acta art. 41), noch op die te Arnhem in 1902 (Acta art. 13) het bedoelde rapport ingediend was”. Na zes jaren dus was er over het gravamen nog geen rapport verschenen. Als oorzaak hiervoor werd in de Acta voor 1905 genoemd, dat de deputaten hun taak veel te breed hadden opgevat. Juist die brede opvatting, aldus staat in genoemde Acta te lezen, is mede oorzaak geworden dat de deputaten met hun arbeid niet gereed zijn gekomen. Vandaar dat de Generale Synode der Gereformeerde Kerken van 1902 nieuwe deputaten benoemde en dezen een veel beperkter mandaat gaf. Zij hadden zich nu slechts stipt te bepalen tot het ingediende gravamen en zich derhalve te onthouden een principiëel advies te geven over de veel verder strekkende vraag, welke taak de christelijke overheid heeft op religieus en etisch gebied, of wat de verhouding moet wezen tussen staat en kerk.

De vroeger benoemde deputaten hadden ook de beide laatstgenoemde punten in hun onderzoek betrokken, wat tot gevolg had dat zij na zes jaar tijd nog niet gereed waren.

Er behoeft derhalve de door het hoofdbestuur destijds ingestelde kommissie geen enkel verwijt van te worden gemaakt, dat zij ook in 1926 haar taak nog niet ten einde had gebracht. Wij vonden het van belang, op het vorengenoemde nog eens de aandacht te vestigen, vooral ook met het oog op de jongeren in onze partij. Men heeft dan van deze en gene wel eens vernomen dat het hoofdbestuur eens een kommissie met betrekking tot artikel 36 heeft ingesteld, die echter nimmer met haar taak gereed gekomen is, en dan wordt daarover wel eens een opmerking gemaakt, die men bij enige kennis van zaken wellicht niet gemaakt zou hebben. Bovendien is het te dezen van belang te weten, dat ook de nieuwe deputaten, die door de Generale Synode der Gereformeerde Kerken van 1902 werden benoemd, ondanks het sterk beperkte mandaat toch nog drie jaar over het door hen uit te brengen advies hebben gedaan. Nemen wij al het tevoren genoemde in acht, dan is er dus alle reden om de door het hoofdbestuur destijds benoemde kommissie er geen verwijt van te maken, dat zij haar taak niet voleindigde. Het komt ons voor, dat zij die taak ook veel te breed had opgevat. Eén der leden zou namelijk het historisch gedeelte voor zijn rekening nemen, een ander de houding der onderscheidene staatkundige partijen ten opzichte van artikel 36, een derde hoe de Staatkundig Gereformeerde Partij er tegenover staat, terwijl de reste-

rende commissieleden nog twee andere kanten onder de loep zouden nemen. Uit de aldus verkregen rapporten had men dan één rapport willen samenstellen, wat dan een tamelijk lijvig rapport zou geworden zijn. Daar kwam nog bij, dat behalve ziekte van enigen der commissieleden en zeer drukke werkzaamheden van andere leden, één der leden niet meer tot arbeiden in staat was en één zich inmiddels terugtrok, zodat de commissie onvoltallig was geworden.

Om echter de Partij niet in het onzekere te laten over het standpunt der S.G.P. tegenover het oude, onverminkte artikel 36 der N.G.B., heeft toen Ds. Kersten na overleg met de overgebleven commissieleden, en met de volle instemming en goedkeuring van het hoofdbestuur, op de Algemene Vergadering van 1927 in zijn rede ter opening dezer vergadering dit standpunt helder en klaar uiteengezet. Deze rede droeg de titel: „Van zware strijd”, namelijk tegen de coalitie, tegen de verzekeringsdwang en tegen de verminking van artikel 36 van de N.G.B. Deze rede werd ook in druk gegeven, zodat ieder van de inhoud rustig kon kennismaken. De Algemene Vergadering bleek zich met de inhoud dezer uiteenzetting inzake artikel 36 unaniem te kunnen verenigen, evenals zij reeds in 1925 zich geheel akkoord had verklaard met het handhaven van het oude onverminkte artikel door Ds. Kersten bij gelegenheid van de „Dageraaddebat-ten”. In het vervolg zullen wij nog genoegzaam gelegenheid hebben om op de genoemde rede terug te komen.

Het was nu slechts ons doel de aandacht op te vestigen in verband met wat zich in het verleden met betrekking tot artikel 36 heeft voorgedaan, alsmede ook te doen uitkomen dat de grote waarde en betekenis van dit artikel niet eerst omstreeks 1958 tot de S.G.P. is doorgedrongen, al werd het eerst toen uitdrukkelijk in artikel 1 van het beginselprogram opgenomen.

TWEEERLEI BEGINSSEL

Er bestaan in de wereld vele en velerlei partijen, bonden en verenigingen, te veel om ze alle bij name te noemen. Van alle geldt echter, dat zij een bepaald doel nastreven en zich daarbij laten leiden door beginselen, waaronder wij verstaan richtlijnen, welke bij het nastreven van het doel tot leidraad dienen.

Beginselen zijn derhalve geen dode formuleringen, maar levende krachten, die doorwerken in de wereld, onverschillig uit welke bron zij voortkomen. De beginselen toch waardoor heel het leven, zowel het godsdienstig als het staatkundig en maatschappelijk leven, bepaald wordt, komen niet alle uit dezelfde bron. Zo is het eens wel geweest. Voordat namelijk de zonde in de schepping haar intrede had gedaan, was er slechts één Bron en ook slechts één beginsel. Die Bron was de drieënige God, de Springader des levenden waters, en het beginsel, waaruit alle toen bestaande schepselen, namelijk de legioenen heilige engelen,

leefden, was de wet der liefde. Liefde tot de allerhoogste Majesteit, hun Schepper en Formeerder, en liefde ook tot elkander.

In deze allergeelukzaligste toestand in de wereld der engelen kwam echter verandering. Een ontzaglijke en zeer verstrekkende verandering. Een deel dezer engelen toch brak met dat verheven beginsel, waarin hun zaligheid lag. In de brief van de apostel Judas lezen wij dienaangaande: „En de engelen, die hun beginsel niet bewaard hebben, maar hun woonsteden verlaten hebben, heeft Hij tot het oordeel des groten dags met eeuwige banden onder de duisternis bewaard”. Met de afval van een deel der engelen deed het beginsel van de haat en vijandschap zijn intrede in de schepping. Het bleef echter in zijn werkingssfeer aanvankelijk nog beperkt tot de geestenwereld. De overste der duivelen berustte hierin echter niet. Hij wendde zich naar de aarde, waar God de mens had gesteld als het pronkjuweel der schepping, toegerust met rijke gaven van hoofd, hart en hand. En wat wel het voornaamste is: zonder zonde, geleid door het beginsel der liefde tot God en de naaste.

Zo bleef het echter niet. De satan legde het er op toe om God te treffen in de naar Zijn beeld geschapen mens. Door middel van de vrouw gelukte het hem Adam, het hoofd van het menselijk geslacht en het hoofd van het Verbond der Werken, ten val te brengen. Dat geschiedde niet onder dwang, maar geheel vrijwillig. Vrij- en moedwillig heeft de mens God de gehoorzaamheid opgezegd en satan tot zijn heer en meester verkoren. Hiermede werd door hem gebroken met het beginsel der liefde en deed het satanisch beginsel van haat tegen God en de naaste intrede in het hart van Adam, en aangezien deze in het Werkverbond al zijn nakomelingen vertegenwoordigde, tevens in het hart van allen, die uit hem zouden voortkomen.

Indien God toen Zelf niet ingegrepen had, zou dit beginsel van haat en vijandschap het enig leidende beginsel gebleven zijn. Van eeuwigheid echter had de Heere gedachten des vredes. Hij zocht de mens in zijn verlorenheid op en al werd het aardrijk om zijnenwil vervloekt, en de straf op de zonde namelijk de dood ten uitvoer gebracht, nochtans gaf Hij ook de belofte, dat uit het zaad der vrouw er Eén zou voortkomen, die des satans kop vermorzelen zou. Alleen aan die nederbuigende goedheid Gods is het te danken, dat de mogelijkheid werd geopend, dat het beginsel van haat en vijandschap niet volledig triomfeerde, maar dat er naast het geslacht van hen, die God en Diens Woord en wet verwierpen, ook nog een geslacht was, waarin het beginsel der wijsheid, namelijk de vreze Gods, woonde. Als voorbeelden wijzen wij op het geslacht van Kaïn, waaruit de goddeloze geweldhebber Lamech voortspoot, en op dat van Seth, waaruit de godvrezende Lamech, de vader van Noach, geboren werd. Heel de wereld-
X geschiedenis door zien wij die twee beginselen, namelijk van vóór of tegen God, vóór of tegen Christus, vóór of tegen Gods Woord, met
o elkaar in botsing. Het hoogtepunt bereikte deze strijd tussen licht en duisternis wel op het kruis van Golgotha, waaraan Christus Zich uit

liefde voor al degenen, die Hem van de Vader gegeven waren, liet vastnagelen, en waar heel de hellemacht onder aanvoering van de vorst der duisternis zijn demonische haat tegen de Zoon Gods botvierde.

Die beginselen bleven ook nadien doorwerken, doordat Christus door Zijn lijden, sterven en opstanding een volkomen overwinning had behaald. Men denke slechts aan de hevige vervolgingen, die de apostelen van Jood en heiden te verduren hadden. Voorts aan de oude christenen, die onder de wrede Romeinse keizers door de heidenen voor de leeuwen geworpen werden, en ook aan de grote schare van martelaren, die onder Rome's heerschappij door de bloeddorstige inquisitie gefolterd, onthoofd, verbrand, verdronken en zelfs levend begraven werden.

Die twee beginselen kwamen vervolgens onder meer tot uiting in de onderdrukking onzer gereformeerde vaders door de remonstranten, alsook in de vorige eeuw onder de heerschappij van het toen zo machtige liberalisme, dat God en de godsdienst buiten de staatkunde bandde, zeggende, dat de godsdienst louter een privaatzak is, en alleen geschikt is voor de binnenkamer. En wat Gods Woord betreft, ook dat moest naar liberaal beginsel buiten de staatkunde gehouden worden. Alle vraagstukken, die zich in staat en maatschappij voordoen, behoren volgens dat beginsel te worden opgelost met behulp van de rede, ook zelfs al gaan de uitspraken daarvan rechtstreeks in tegen de uitspraken van de Bijbel.

× Ook heden ten dage staan de beide genoemde beginselen nog steeds diametraal tegenover elkander, ook in het partijwezen. Men moge zich al neutraal noemen, en beweren dat er partijen zijn, waarbij men zich kan aansluiten zonder dat naar iemands godsdienstig beginsel wordt gevraagd, maar als het er op aan komt, dan wordt het wel openbaar dat er op staatkundig terrein van neutraliteit geen sprake is en ook niet kan zijn. Zo lang het nog maar gaat over stoffelijke aangelegenheden, dan kunnen zij, die van tegengesteld beginsel zijn, meermalen nog wel een heel eind met elkaar meegaan en het met elkaar eens zijn. Zodra zich echter kwesties voordoen, waarbij het beginsel, dat op Gods Woord gegrond is, te pas komt, dan komt de botsing, wanneer dit beginsel althans niet verloochend wordt door hem, die er volgens zijn belijdenis voor zou moeten opkomen en er naar zou moeten handelen.

PARTIJ VAN DE ARBEID EN V.V.D.

Een van de partijen in ons land, die in hun beginselprogram met Gods Woord helemaal geen rekening houden, is de Partij van de Arbeid. In het program dezer partij valt onder II sub 5 het volgende te lezen:

De partij erkent het recht der geestelijke groeperingen op vrije

ontplooiing. Zij ziet het als haar roeping, om tot behoud en versterking van de menselijke verbondenheid in heel ons volk, te streven naar zo hecht mogelijke samenwerking tussen mensen van verschillende overtuiging. Daarom verwerpt zij het streven om levensbeschouwelijke binding te doen gelden als het enig mogelijke en vanzelfsprekende organisatie-beginsel op alle terreinen der samenleving. Mede ter wille van de rechten der minderheden en van de vrijheid van keuze dient dit automatischeder verzuiling te worden afgewezen, in het overheidsbeleid evenzeer als in het organisatieleven.

Hoewel over deze passage uit het beginselprogram van de Partij van de Arbeid wel wat meer te zeggen zou zijn, volstaan wij slechts met te konstateren dat er wel zeer duidelijk uit blijkt, dat deze partij van Gods Woord als grondslag voor het overheidsbeleid niets wil weten en evenmin van een partij, welke zich naar dat Woord wenst te richten. De P.v.d.A. is dan ook samengesteld uit personen, die uit levens- en wereldbeschouwelijk oogpunt bezien sterk uit elkaar lopen. Men heeft er humanisten onder, protestants-christelijken, rooms-katholieken, en ongetwijfeld ook personen, die bij niet één van de drie genoemde groepen thuis behoren, zoals bijvoorbeeld atheïsten, mensen dus, die het Godsbestaan loochenen en in Christus, indien zij al aanvaardden dat Hij geleefd heeft, niet meer dan een gewoon mens zien, een mens evenals alle andere mensen.

Ook in het beginselprogram van de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie (V.V.D.), zal men tevergeefs zoeken naar een passage, waaruit blijkt, dat zij zich baseert op Gods Woord. Dit is ook niet te verwachten, want de V.V.D. is de partij van de liberalen. Zij moge zich al niet zo duidelijk uitspreken in haar beginselprogram als de P.v.d.A., en zelfs voorop plaatsen de erkenning, dat er voor de individuele mens een nauw verband bestaat tussen levensbeschouwing en staatkundig beginsel, doch het antwoord op de vraag, hoe de geestelijke overtuiging, waaruit het staatkundig beginsel voortkomt, behoort te worden verstaan, laat zij aan het individuele geweten over. Het geweten van de mens wordt alzo door de V.V.D. tot maatstaf gesteld, en niet het onfeilbare Woord Gods. Als partij erkent de V.V.D. dit Woord dus niet. Ieder mag persoonlijk geloven wat hij daarvan wil, maar het wordt door de V.V.D. als richtsnoer voor het staatkundig beleid niet aanvaard.

Het is duidelijk dat de twee voornoemde partijen door hen, die nog enige eerbied hebben voor Gods Woord, en voor hen, die er van overtuigd zijn, dat dit Woord voor het staatkundig leven en het regeerbeleid wel degelijk van zeer grote betekenis is, niet kunnen en krachtens beginsel niet mogen worden gesteund. Door dit wel te doen, bijvoorbeeld door zich er als lid bij aan te sluiten, door er financiële steun aan te verlenen of door bij verkiezingen zijn stem op haar kandidaten uit te brengen, handelt men tegen zijn belijdenis, ja

tegen de Heilige Schrift zelf. En dit is voorwaar geen geringe zaak. Gods Woord is toch geen geschrift, dat voortgekomen is uit de wil van mensen, maar uit de wil van God, Die Zich daarbij slechts van mensen heeft bediend. God kan ook uit de natuur worden gekend. Artikel 2 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis zegt hierover, dat wij Hem door twee middelen kennen. Ten eerste door de schepping, onderhouding en regering der gehele wereld, overmits deze voor onze ogen is als een schoon boek, in hetwelk alle schepselen, grote en kleine, gelijk als letteren zijn, die ons de onzienlijke dingen Gods geven te aanschouwen, namelijk Zijn eeuwige kracht en Goddelijkheid. Die natuurlijke Godskennis is zelfs genoegzaam om de mensen te overtuigen en hun alle onschuld te ontnemen. Ten tweede, aldus artikel 2 der N.G.B., geeft Hij Zichzelfs ons nog klaarder en volkomener te kennen door Zijn heilig en Goddelijk Woord, te weten, zoveel als ons van node is in dit leven, tot Zijn eer en de zaligheid der Zijnen. Dat God de Heere ons Zijn Woord heeft gegeven, is een onuitsprekelijk voorrecht, evenals het dat was voor het volk Israël, dat daardoor onderscheiden was van alle andere volken in die tijd. Hiervan lezen wij in Psalm 147 : 19 en 20: „Hij maakt Jakob Zijn woorden bekend, Israël Zijn inzettingen en Zijn rechten. Alzo heeft Hij geen volk gedaan, en Zijn rechten, die kennen zij niet”.

ISRAEL — NEERLANDS GLORIETIJD

Vele en velerlei waren de voorrechten, waarin Israël in onderscheiding van de andere volkeren mocht delen. Het grootste voorrecht was wel, dat het de woorden Gods waren toebetrouwd. Het wist niet alleen van God af uit het boek der schepping of krachtens de ingeschapen Godskennis, waarmede ook de heidenen bedeed zijn, maar het bezat de wet des Heeren, die volmaakt is, bekerende de ziel, het getuigenis des Heeren, dat gewis is, de slechten wijsheid gevende. Het kende dat Woord, waarvan de psalmist getuigde, dat het een lamp voor zijn voet en een licht op zijn pad was. Onder hen was dat scherpe zwaard, dat levend en krachtig en tweesnijdender dan enig tweesnijdend zwaard is, en door gaat tot de verdeling der ziel en des geestes en der samenvoegselen en des mergs, hetwelk een oordeler der gedachten en der overleggingen des harten is.

Hun was geschonken die profetie, welke voortijds niet is voortgebracht door de wil eens mensen, maar welke heilige mensen Gods van de Heilige Geest gedreven zijnde, hebben gesproken. Zij bezaten dat profetische Woord, dat zeer vast is en als een licht schijnt in een duistere plaats. Alle vlees is als gras en alle heerlijkheid des mensen is als een bloem van het gras. Het gras is verdord en zijn bloem is afgevallen, maar het Woord des Heeren blijft in der eeuwigheid.

Had Israël zich naar dat Woord, naar Gods wet en getuigenis steeds gericht, welk een dageraad zou het hebben gehad. Had het daarnaar gesproken en gewandeld, dan zou vrede en barmhartigheid over

dat zo bijzonder bevoorrechte volk geweest zijn. Had het niet wijs willen zijn boven hetgeen men wijs behoort te zijn, welk een voortreffelijke wijsheid zou het bezeten hebben.

Uit Gods Woord is het ons echter bekend, dat Israël dat Woord als wat vreemds heeft geacht en dat het God de Heere en Zijn geboden verlaten heeft en zich andere goden naar zijn lust en welgevallen verkozen heeft.

Het heeft eerst gehunkerd naar de afgoderij en zedeloosheid der omringende heidense volkeren; het is hen daarna daarin gevolgd en is tenslotte als een welverdiend loon onder hen in harde slavernij gekomen.

Is het Nederland anders wedervaren? Vertoont de geschiedenis van ons land met die van Israël geen sprekende overeenkomst? Had God Israël eenmaal uit het diensthuis van Egypte uitgeleid en hen, die geen volk waren, tot eenzèlfstandig volk gemaakt, alzo is het ook met Nederland en diens volk gegaan. Heeft God voor ons niet in de dagen der Hervorming het juk van Spanje en Rome verbroken? Heeft Hij ons niet geleid uit de dienstbaarheid van die twee vreselijke machten? Waren zij niet veel en veel rijker, machtiger en talrijker dan wij? Heeft Hij ons niet, door een klein getal in veler ogen verachtelijke geuzen, tot een vrij en zelfstandig volk gemaakt? Wat is de vestiging van het oude Gemeenbest, de stichting van de Republiek der zeven provinciën, anders dan een wonder van de almacht Gods? Had Hij eertijds aan Israëls volk een land, overvloeiende van melk en honing geschonken, en het tot macht en aanzien gebracht, hoe treffend gelijk heeft Hij met ons gehandeld.

Het is gewis een wonder Gods, een schier niet te geloven wonder, dat ons kleine land eenmaal aan de spits aller volkeren heeft gestaan. En toch is het alzo en niet anders geweest. Het is een alom en algemeen erkend historisch feit, dat ons volk eenmaal één der eerste, der rijkste, der welvarendste van al de volkeren der aarde was. Ja, Nederland was eenmaal een machtige zeemogendheid en handelsstaat. **Mr. Groen van Prinsterer** merkt dienaangaande in zijn Handboek der Vaderlandse Geschiedenis in par. 100 op, dat de veerkracht der republiek zich heeft geopenbaard in overmacht ter zee. Haar vlag werd in alle delen der wereld gezien, en de heerschappij over de oceanen werd door Engeland alleen en lange tijd vruchteloos betwist. En voorts, dat zij tot op de helft van de 17e eeuw, na Spanje en Portugal tot machteloosheid te hebben gebracht, de mededinging tegen Engeland uithield.

Voorts was de handel, op de zeemacht gegrond, bij uitnemendheid het nationaal bedrijf. De visserijen, de vrachtvaart, de vaart op oost en west gaven levensonderhoud, rijke winsten, algemene marktplaats, uitgebreid grondgebied in andere werelddelen, ook geld en vaartuigen ter uitrusting van oorlogsvloten, waardoor het gezag en het aanzien der republiek werden gehandhaafd en beschermd.

Met alle recht is en wordt deze periode uit Nederlands geschiedenis

de gouden eeuw genoemd. De liberale historieschrijver **Fruin**, die in de 19e eeuw leefde, heeft aan die periode menige verhandeling gewijd. Hij maakte er in zijn geschriften onder meer ook melding van, dat elke vreemdeling, die ons land destijds bezocht, verbaasd stond over de grote sommen gelds, welke er ter verzorging van minvermogens, invaliden en maatschappelijk misdeelden werden besteed. En al niet minder sprak dezelfde schrijver de hoogste lof uit over de ondernemingslust en arbeidszin van onze vaders in die tijd, daarbij als voorbeeld wijzend op het droogleggen van gedeelten van Noord-Holland, niet in vreedstijd, maar tijdens het woeden van de oorlog. De bekende liberale schrijver **Potgieter** heeft zich al niet minder vol bewondering over het roemrijke verleden van ons land in zijn geschriften uitgelaten. Hij schreef er onder meer van, dat de macht van de Republiek der Verenigde Nederlanden van die omvang was, dat zij bij enig geschil door het gewicht van haar beslissing de evenaar geheel deed omslaan.

En waarin ligt nu het geheim van al die zegeningen? Waarin de oorsprong der grootheid van de republiek? Het was omdat God erkend, geëerd en gediend werd. Ook hierop heeft Mr. Groen van Prinsterer in zijn tevoren genoemd handboek de nadruk laten vallen. Hij schreef in par. 105 dienaangaande, dat de oorsprong der grootheid van de republiek niet lag in een voortreffelijke staatsregeling, waarin bijna alles ongeregeld was, noch in het volkskarakter, hetwelk dat van verscheidene andere natiën niet overtrof, maar wel in het geloof, onafscheidelijk van de zegeningen Gods. En dan vervolgt Groen:

„De Heere heeft hier Zijn kerk geplant, voor haar instandhouding tegen aanval van buiten en afval van binnen gezorgd; de met haar verenigde staat, om harentwil, met de keuren en de overvloed Zijner weldaden begunstigd, zodat onze geschiedenis, meer wellicht dan die van enig christelijk volk, het verhaal der leidingen en der wonderen Gods is”.

Tot zover Mr. Groen van Prinsterer, die met het oog op Neerlands roemruchte historie niet schroomde Nederland een tweede Israël te noemen, gelijk in het vervolg zal blijken.

NIET BIJ GELIJKENIS, MAAR BIJ VERGELIJKING

Wel mocht Mr. Groen van Prinsterer in zijn „Handboek der Vaderlandse geschiedenis” er van gewagen, dat de roemruchte geschiedenis van ons volk, meer wellicht dan die van enig ander christelijk volk, het verhaal der leidingen en der wonderen Gods is. En niet minder waar is het wat door hem werd opgemerkt, dat in menig opzicht Nederlands historie te vergelijken is met die van het zo rijk beweldadigde volk Israël van de oude dag.

Men vatte dit echter niet zo op, dat Nederland en Israël gelijk te stel-

len zijn. Geen volk is er op aarde, ook dus het Nederlandse niet, dat op zulke wonderen Gods kan bogen als het oude bondsvolk. Men denke maar eens aan wat voorafging aan de uittocht uit Egypte, aan de plagen, waarmede Egypte werd bezocht en aan de wonderen, die daarbij plaats hadden voor en al eer koning Farao het volk liet trekken. Voorts aan de doortocht door de Rode Zee, nadat Mozes op Gods bevel zijn staf had opgeheven, waardoor een pad gebaad werd, zodat Israël door het midden der zee kon gaan, terwijl heel het leger der Egyptenaren door de wateren verzwolgen werd. En zo zouden we kunnen voortgaan met het verhalen van de grote wonderen, die de Heere aan dat zo rijk bevoorrechte volk van Israël heeft verricht. Neen, van gelijkstelling met dit volk, wat betreft de uitzonderlijke leidingen Gods, kan geen sprake zijn wanneer wij Neerlands historie aan die van Israël toetsen. Dit heeft **Mr. Groen van Prinsterer** dan ook niet gedaan. Op de door hem gestelde vraag: „Nederland een tweede Israël?” liet hij volgen: „Niet bij gelijkstelling, maar bij vergelijking. De zegeningen van het Evangelie zijn niet bij uitsluiting, bij uitnemendheid aan Nederland verleend. Aan de zegen der hervorming gedachtig, zeggen wij met de apostel: welk is het voordeel en de nuttigheid voor ons? Vele in allemanier; want dit is wel het eerste, dat ons de woorden Gods zijn toebetrouwd”.

Zeer terecht mocht Groen dit wel het allereerste noemen. Het is toch een onuitsprekelijk groot voorrecht wanneer aan een volk de woorden Gods worden toebetrouwd. Een voorrecht, dat lang niet alle volkeren is toebedeeld geweest. Vele volkeren zijn nimmer met Gods Woord en wet bekend gemaakt. Zij hebben in het heidendom geleefd, zijn in het heidendom ten onder gegaan, en naar Romeinen 2 : 12 ons leert, als heidenen verloren gegaan. Denk slechts aan de volkeren ten tijde van Israël. Terwijl dit volk met de woorden Gods werd bekend gemaakt, bleven alle andere volkeren daarvan verstoken.

Zo is het ook gegaan nadat de aan Israël beloofde Zaligmaker Zijn taak hier op aarde had volbracht, en de apostelen volgens de hun verstrekte opdracht waren uitgegaan om het Evangelie te prediken en de volkeren te onderwijzen. Slechts een zeer klein gedeelte van de bewoonde wereld hebben zij kunnen bereiken, zodat ertoen ook een onnoemelijk aantal mensen van de woorden Gods verstoken bleef. En waar men ze wel vernomen heeft, waar dus het Evangelie van Gods genade wel is gebracht, daar was het nog maar een klein gedeelte der hoorders, bij wie het ingang vond. De overigen openbaarden onverschilligheid en leefden hun leven voort, zoals zij het gewoon waren; anderen dreven er de spot mede, zeggende, dat de apostelen vol zoete wijn waren, of zij werden vervuld met blakende vijandschap, Paulus een pest en oproermaker noemende, die zo gauw mogelijk van de aarde verdelgd behoorde te worden. Het is dan ook alleen Gods hand, die de kerk in stand hield. Niettegenstaande de vreselijke vervolgingen, die zij gedurende de Romeinse keizers in de eerste eeuwen te verduren had; ondanks de talrijke aanslagen, die van de zijde van valse

leraren tegen haar ondernomen werden, zij bleef in stand en nam zelfs dermate toe, dat het heidense Rome voor haar het onderspit moest delven.

Ware de kerk toen maar bij Gods Woord gebleven, en had zij maar de wacht betrokken tegen allerlei insluipingen, welke de toets van dat Woord niet kunnen doorstaan. Hoeveel ellende ware haar dan bespaard gebleven, welk een licht zou zij dan hebben verspreid en welk een glans zou er dan van haar zijn uitgegaan. Dan zou er van verdeeldheid geen sprake zijn geweest, dan zou de ware oecumene zijn betracht. De werkelijkheid is echter zo geheel anders. Al spoedig werd de zuivere waarheid door allerlei valse leringen verduisterd. Wereldsgezindheid en machtswellust bij hen, die dienstknechten Gods behoorden te zijn, namen de overhand. In zijn geschrift „Ongeloof en Revolutie” merkt Mr. Groen van Prinsterer dienaangaande op, dat de soevereiniteit Gods werd verloochend voor de soevereiniteit van de paus, zodat de stehouder rebel, de godsdienst afgoderij werd en het dienstbaar maken van kerk en staat, verenigd aan overheersing en consciëntiewang, een afkeer van godsdienst en een verwerping van gezag deed ontstaan, waardoor men de vreselijkste toestanden tegemoet ging.

In die zo donkere tijd heeft God mannen verwekt, waardoor Gods Woord weder een helder licht begon uit te stralen. De woorden Gods, ontdaan van allerlei valse leringen, werden weer aan de volkeren van Europa, ook aan ons volk, toebetrouwd. Dit ging echter niet zonder strijd. Zoals een tijger zijn klauwen in zijn prooi slaat om dit te verslinden, zo besprongen Rome en allen die zich in Rome's dienst stelden, degenen die met haar braken, en leer en leven gingen richten naar Gods Woord.

BRANDSTAPEL EN SCHAVOT

Treffende voorbeelden zijn er van personen, die, toen zij zich in de zonden uitleefden door Rome's kerk met rust gelaten werden, doch tot de dood werden verwezen zodra zij, door Gods Geest bearbeid, Rome de rug toekeerden. Om eens een enkel voorbeeld te noemen, zij gewezen op Jan Herrewijn, die in 1560 te Houtschooten in de zuidelijke Nederlanden werd verbrand. Deze had voorheen een ontuchtig leven geleid, doch was door de prediking van Gods Woord tot bekering gekomen. Al spoedig daarop werd hij gevangen genomen en ten vure gedoemd. Staande op de hoogste trap van het rechthuis, sprak hij de toeschouwers aan met deze woorden: „Zo beloont de ellendige wereld de dienaren van Jezus Christus. Eertijds, toen ik dronk en klonk, toen ik speelde en dobbelde, toen ik in alle goddeloosheid leefde, was ik vrij van deze banden — hier stak hij zijn geboeide handen omhoog — ik was overal welkom en wel gewild. Maar zo haast als ik mij tot de godzaligheid begaf, werd de wereld mij vijandig. Sedert die tijd heeft ze mij bestreden en vervolgd, en nu

voert ze mij ter dood". Onder het gaannaar de brandstapel zong hij de 130ste Psalm. De bij hem staandemonnik zeide tot hem: „Jan, bekeer je, 't is nog tijd", waarop het volk tot de monnik riep: „Schijnheilige, bekeer je zelf". En toen Jan voortging met zingen, waren er velen, die mede zongen, velen met gedempte stem, sommigen luide. Hoe verder zij kwamen, des te krachtiger klonk hun stem. Eindelijk was er één, die zich verstoutte ook de brandstapel op te gaan om de martelaar in zijn laatste ogenblikken te versterken. De beul en zijn knechten waren hierdoor zó zeer ontsteld, dat ze er niets tegen deden. Dit is maar één van de vele slachtoffers, die op last van Rome om des geloofs wil het leven lieten. Alleen onder het kortdurend schrikbewind van Alva met zijn bloedraad vielen er wel 18.000, zoals Alva dit bij het verlaten van ons land in 1573 zelf heeft verklaard.

Desniettenstaande deed God de Heere de Hervorming in de noordelijke Nederlanden triomferen. Brandstapel noch moordschavot is het gelukt Gods werk tegen te houden. Dit was aan geen mens te danken, maar enkel en alleen aan Hem, Die naar Zijn vrijmachtig en soeverein welbehagen aan het ene volk schenkt, wat Hij aan het andere onthoudt. Zo was het ten tijde van Israël, zo was het ook met betrekking tot het werk der Hervorming. Terwijl toch in Noord-Nederland de Reformatie stand hield, werd zij in andere landen, waar ook duizenden haar met hun bloed bezegeld hebben, onderdrukt. Men denke slechts aan Spanje, Italië, en vooral aan Frankrijk en België, waar zovele personen met voor ons bekende namen voor de goede zaak hun leven lieten.

Evenals dit echter bij het volk Israël het geval was, werd reeds spoedig, zoals Groen in zijn „Handboek" opmerkt, bij het genot der weldaad, weinig aan de Weldoener gedacht.

GODS WOORD EN VERANTWOORDELIJKHEID

Het is voor geen tegenspraak vatbaar, dat naarmate een volk met Gods Woord en wet bekend is gemaakt en door de Heere op bijzondere wijze is bevoorrecht, er ook van zulk een volk meer wordt geëist en zijn verantwoordelijkheid des te groter is. Denk slechts aan het „wee u", door de Heere Jezus uitgesproken over de inwoners van Chorazin, Bethsaida en Kapernaüm, met de aankondiging dat het die van Tyrus, Sidon en Sodom verdraaglijker zal zijn in de dag des oordeels dan de inwoners van eerstgenoemde steden. Denk voorts aan de woorden betreffende de dienstknecht, die de wil zijns heren heeft geweten, maar zich niet bereid, noch naar zijn wil gedaan heeft. Aangaande hem luidde het woord des Heeren, dat hij met vele slagen geslagen zal worden.

Die grotere verantwoordelijkheid rustte niet alleen op het volk Israël en rust ook niet alleen op allen, die onder de bedeling van het Nieuwe Testament leefden en nog leven, maar ook op de heidenen, voor zover zij met de bijzondere leiding Gods in aanraking kwamen.

Als voorbeeld kan hier dienen de zoon van de machtige koning Nebukadnezar, Belsazar. Toen Daniël ontboden werd om hem de betekenis van het schrift aan de wand bekend te maken en hij hem had herinnerd aan wat zijn vader overkomen was, sprak Daniël: „En gij Belsazar, zijn zoon, hebt uw hart niet vernederd, alhoewel gij dit alles wel geweten hebt; maar gij hebt u verheven tegen de Heere des hemels, en men heeft de vaten van Zijn huis vóór u gebracht, en gij en uw geweldigen, uw vrouwen en uw bijvrouwen hebben wijn uit dezelve gedronken; en de goden van zilver en goud, koper, ijzer, hout en steen, die niets zien noch horen, noch weten, hebt gij geprezen, maar die God, in Wiens hand uw adem is en bij Wie al uw paden zijn, hebt gij niet verheerlijkt”.

Uit dit voorbeeld van koning Belsazar blijkt wel overduidelijk, dat zelfs een overigens heidense vorst, die getuige was geweest van de bijzondere leiding Gods met zijn vader, om die wetenschap verantwoordelijk werd gesteld voor zijn daden.

Overeenkomstig die wetenschap werd hij door de God van Israël, Die de enige ware en levende God is, geoordeeld. In de Naam des Heeren stelde Daniël Belsazar in staat van beschuldiging. Hij toonde hem zijn misdaden aan, opdat God gerechtvaardigd worde als Hij spreekt, en rein als Hij richt. Hij legt hem ten laste, dat hij zich niet had laten waarschuwen door de daden Gods betreffende zijn vader, om hem daarna het oordeel aan te zeggen, dat nog diezelfde nacht voltrokken werd: Belsazar, der Chaldeën koning, werd gedood en zijn rijk viel in handen der Perzen.

X Reeds dit ene voorbeeld toont zo klaar aan, dat de overheid van een land, waar Gods Woord bekend is, de dure roeping heeft zich in haar beleid naar dat Woord en naar de in dit Woord geopenbaarde wet te richten. Of die overheid al of niet uit belijdende christenen bestaat, doet in deze niets ter zake.

Bepalen wij ons tot het eigen land, waar Gods Woord in de tijd der Reformatie als een licht op de kandelaar werd geplaatst, en tot op heden daarvan nog niet verwijderd is, dan geldt alzo op grond van dat Woord, dat de overheid van ons land van die dure plicht niet mag worden ontheven, hetzij de overheidspersonen al of niet voor Gods Woord buigen. Dat wij hierop wijzen, heeft zijn reden. Hoe ongeoorlooflijk het toch lijkt, is het een theoloog, die met buitengewone gaven was bedeed, geweest, die in de vorige eeuw verkondigde, dat niet iedere overheid van ons land gebonden is aan de geopenbaarde waarheid Gods, dat is Gods Woord.

Dr. KUYPER'S ONSCHRIFTUURLIJKE LEER AANGAANDE DE OVERHEID.

Die theoloog was Dr. Kuiper, de opvolger van Mr. Groen van Prinsterer, maar die in belangrijke punten van Groen verschildte. Het was toch Dr. Kuiper, die twee jaren na de dood van Groen, dus

in 1878, voor de antirevolutionaire partij een beginselprogramma opstelde, dat door deze partij werd aanvaard, waarvan in artikel 3 werd gesteld, dat zij (de A.R.P.) op staatkundig terrein de eeuwige beginselen van Gods Woord beleeft, zo evenwel, dat het staatsgezag noch rechtstreeks, noch door de uitspraak van enige kerk, maar alleen in de consciëntie der overheidspersonen aan de ordinantiën Gods gebonden is.

Men ziet hieruit, dat door Dr. Kuyper de binding der overheid aan Gods Woord niet onvoorwaardelijk werd aanvaard. Volgens hem was zij niet rechtstreeks aan Gods Woord en wet gebonden, ook niet door de uitspraak van enige kerk, doch alleen in de consciëntie der overheidspersonen. In de toelichting, door Dr. Kuyper op dit programma-artikel gegeven, is dit door hem nog nader ontvouwd, waarbij nadrukkelijk werd verklaard, dat de overheid, als dienaar van Gods optredend, zich heeft te plaatsen op het wetsstandpunt en alzo de autoriteit der wet heeft te handhaven, op grond van haar regeren bij de gratie Gods, naar het richtsnoer van de algemene zedenwet en onder verplichting aan de geopenbaarde waarheid slechts in zoverre, als zij zelf die belijdt in de consciëntie.

× Deze toelichting bevestigt derhalve, dat door Dr. Kuyper het zwaartepunt van het regeren overeenkomstig de eeuwige beginselen van Gods Woord gelegd werd in de consciëntie, terwijl er tevens uit blijkt, dat door hem onder de wet Gods niet de wet der tien geboden werd verstaan. Ook dit werd in zijn toelichting nadrukkelijk vermeld en wel in een artikel in „De Standaard” van 19 juni 1878, waarin Dr. Kuyper schreef:

„Met „wet Gods” bedoelen we intussen niet de „wet der tien geboden” in formele zin, maar „de algemene zedenwet”, die vóór de val in zonde de mens was ingeprent, en ook na die val, hoezeer ook verzwakt, nochtans zo scherp, zo sterk en zo duidelijk zelfs bij de meest verwilderde volken en bij de meest ontaarde personen spreekt, dat Paulus getuigen kon: „De heidenen, de wet niet hebbende, zijn zichzelf een wet, als die betonen het werk der wet geschreven in hun harten, hun geweten mede getuigende en de gedachten onder elkander hen beschuldigende of hen ook ontschuldigende”.

De hier genoemde stellingen van Dr. Kuyper hebben in de loop der jaren krachtige bestrijding ondervonden. Ook wij hebben ons er nimmer mede kunnen verenigen, daar wij ze beslist in strijd achten te zijn met Gods Woord. Dit Woord toch leert klaar en helder, dat een iegelijk mens, van welke kwaliteit hij ook moge zijn, aan Gods gezag, wet en uitspraken gebonden is en dat een ieder aan deze onvoorwaardelijk geloof en gehoorzaamheid verschuldigd is. Dit staat wel zo onwrikbaar vast, dat daaraan, na hetgeen wij er reeds over hebben vermeld, geen woord meer behoeft te worden gewijd. En waar nu de Heilige Schrift dit zo onbetwistbaar duidelijk leert, daar kan het niet anders dan als een miskening van het Goddelijk gezag dier Schriftuur en als een beroving van haar Goddelijke autoriteit

worden aangemerkt, wanneer men Gods Woord en ordinantiën in de consciëntie van de overheidspersonen en aan wie of wat dan ook, gaat binden. Daarmede wordt in grond en wezen Gods getuigenis geplaatst onder menselijk gezag, bepaaldelijk onder dat van overheidspersonen.

Wat anders wordt daarmede gedaan dan dat een mens gesteld wordt tot een oordelaar van Gods Woord en wet? In welk een flagrante strijd is dit met Gods getuigenis. Dit toch zegt ons in de brief aan de Hebreëen, hoofdstuk 4 vers 12: „Want het Woord Gods is levend en krachtig, en scherpsnijdender dan enig tweesnijdend zwaard en gaat door tot de verdeling der zielen des geestes en der samenvoegselen en des mergs, en is een oordeler der gedachten en der overleggingen des harten”.

X Dit is voorwaar geen geringe zaak. Naar het door Dr. Kuyper voorgestane beginsel worden zo velen, die Gods Woord aan het menselijk oordeel onderworpen willen zien, in feite en in beginsel in het gelijk gesteld. Zo hebben de libertijnen in vroegere eeuwen het ook begeerd, als zij Gods getuigenis aan hun libertijnse inzichten gebonden wilden zien; zo ook de mannen van de Aufklärung, van de dusgenoemde verlichting, als zij bij de beoordeling van Gods Woord de maatstaf van het gezond verstand aangelegd wilden hebben. Al niet anders hebben de revolutionairen gehandeld, als zij de rede des mensen tot oordelaar der Heilige Schrift aanstelden. En zo plegen ook heden ten dage zoveel anderen te doen, als zij de uitleggingen van Gods Woord aan de eisen en begrippen van onze tijd, aan die van de huidige wetenschap of aan nog weer wat anders gebonden willen zien.

Al die bindingen van 's mensen zijde wijzen wij als beslist onbijbels van de hand, daar Gods Woord ons nadrukkelijk leert, dat het niet gebonden is. Hoe kan toch dat Woord ooit door iets of door enig nietig mens gebonden zijn of worden. Het bindt juist omgekeerd een iegelijk mens. Het heerst en gebiedt absoluut over alle schepselen. Het eist onvoorwaardelijk: „Tot de wet en de getuigenis, zo zij niet spreken naar dit Woord, het zal zijn, dat zij geen dageraad zullen hebben”. En van het bevel, gericht tot koningen en richters, dus tot de overheden, voorkomend in de tweede Psalm, n.l. dit: „Kust de Zoon, opdat Hij niet toorne en gij op de weg vergaat, wanneer Zijn toorn maar een weinig zou ontbranden” is geen woord vervallen. Het geldt nog immer onveranderd en het zal van kracht blijven tot het einde der eeuwen.

Heel het heelal is voorts tot ere Gods geschapen. Alle schepselen dienen Hem alzo de eer te geven die Hem alleen toekomt. Gods Woord eist dit onvoorwaardelijk wanneer het zegt: „alles wat adem heeft, love de Heere”. Op ieder ligt derhalve de dure roeping, door God in Zijn Woord op hem gelegd: „Hetzij dat gij eet, hetzij dat gij drinkt, hetzij dat gij iets anders doet, doet dat alles ter ere Gods”. Een ieder is aan die eis gebonden. Niemand, onderdaan noch overheidspersoon mag zich hiervan ontslagen achten. Op geen enkele bladzijde van de

Heilige Schrift kan men dan ook een uitzonderingspositie voor enig mens aantreffen. Nergens is daarin te vinden, dat God aan enig mens een vrijbrief heeft uitgereikt om enig gebod van Hem niet te houden.

BEROEP OP HARDIGHEID DES HARTEN ONDEUGDELIJK.

Van antirevolutionaire zijde is ons meermalen voor de voeten geworpen, dat Mozes toch maar heeft toegestaan een scheidbrief te geven, zulks in strijd met het zevende gebod: Gij zult niet echtbreken. Inderdaad is dit door Mozes gedaan en de Heere Jezus heeft tegenover de farizeërs, die Hem hetzelfde voorhielden, gezegd, dat Mozes dit heeft gedaan vanwege de hardigheid des harten. Hij heeft hiermede echter allerminst de handelwijze van Mozes goed gekeurd. Hij heeft ze integendeel juist afgekeurd toen Hij zeide: „Maar van den beginne is het also niet geweest”, om hierop onmiddellijk telaten volgen: „Maar Ik zeg u, dat zo wie zijn vrouw verlaat anders dan om hoerij, en een ander trouwt, die doet overspel, en die de verlatene trouwt, die doet ook overspel”. Wat door Mozes werd gedaan, werd door de Heere Zelf ongedaan gemaakt.

Zich op de hardigheid des harten beroepen om daarmede Gods gebod krachteloos temaken is derhalve beslist in strijd met Gods Woord. Wanneer de libertijnen dit eertijds deden, dan merken de oude gereformeerde vaders daartegenover op, dat het nimmer toelaatbaar is de ene zonde door de andere te willen dekken of zelfs te willen vergoelijken. De zonden, misslagen, misdragingen, zwakheden of verkeerdheden van bijbelheiligen, aldus voornoemde vaders, staan ons niet in Gods Woord opgetekend om onze zonden daarmede te verontschuldigen, zich daarachter te verbergen of om daaraan een reden te ontlenen om ook maar te zondigen of om zich daarmede een vrijbrief te geven tot het bedrijven van nogal grotere en gruwelijkere zonden. Neen, zo getuigden zij naar waarheid, deze staan ons beschreven ter vermijding en niet ter navolging, ter waarschuwing en niet ter goedkeuring, ter veroordeling en niet als een vijgeblad, waarachter enig mens of overheidspersoon zich mag verbergen of waarmede hij zijn zonde zal kunnen bedekken; niet als een navolgingswaardig voorbeeld, maar als een baken hoe men zich niet heeft te gedragen. De hardigheid des harten der Joden was buiten twijfel een grote zonde, en het was eveneens zonde en zondige zwakheid van Mozes om zich daarnaar te richten in plaats van naar Gods Woord en wet.

× Hiet staat derhalve wel onomstotelijk vast, dat de Heere in Zijn Woord geen uitzonderingspositie voor de overheidspersonen heeft gesteld en niet minder staat vast, dat niemand enige zonde mag bedrijven omdat bijbelheiligen deze zonde ook bedreven hebben. Het binden van de ordinantiën Gods in de consciëntie van de overheidspersonen gaat derhalve regelrecht tegen Gods Woord in. Dat Woord staat boven de mens, ook boven de overheidspersonen, en niet zoals Dr.

Kuyper het voorstelde, daaronder, dewijl volgens hem de overheids-
personen in hun consciëntie hebben uit te maken wat zij al dan niet
naar de eeuwige beginselen van Gods Woord en ordinantiën achten
te zijn, aldus tot oordelaars van Gods Woord en wet worden ge-
steld. Hoe ruim en rekkelijk, hoe vaag en nevelachtig bij zulk een
opvatting Gods inzettingen gemaakt worden, ja, dat zij daarmede
door menselijke inzettingen in feite krachteloos gemaakt worden, be-
hoeft geen nader betoog.

DE CONSCIËNTIE GEEN JUISTE MAATSTAF

X Door het zwaartepunt in de consciëntie der overheidspersonen te leg-
gen, kan men dan ook tot de wonderlijkste konstrukties komen, zelfs
tot een dubbele consciëntie. Om hiervan eens een voorbeeld te noe-
men, herinneren wij aan het geval van het voorstel tot het verlenen
van een subsidie van één miljoen gulden ten behoeve van de Olympi-
sche spelen. Het deed zich voor in 1925 onder het tweede ministerie
Ruys de Beerenbrouck. De heer Colijn was toen minister van finan-
ciën, en Dr. de Visser minister van onderwijs, kunsten en wetenschap-
pen. Hoewel Dr. de Visser het voorstel tot het verlenen van dit sub-
sidie in de Kamer verdedigde, stond het gehele ministerie er achter,
ook dus de drie antirevolutionaire ministers Colijn, Heemskerk en
Van Dijk.

De heer Colijn was er vanzelfsprekend als minister van financiën wel
het allernauwst bij betrokken. Om hem nu te verdedigen, werd destijds
in „De Waarheidsvriend” opgemerkt, dat de heer Colijn als antire-
volutionair persoon tegen het verlenen van deze subsidie was, doch
als minister er zijn goedkeuring aan had gegeven. Het geweten van
de heer Colijn als antirevolutionair zou derhalve volgens de schrijver
van het desbetreffende artikel geheel anders hebbengesproken dan
dat van de heer Colijn als minister. Het ligt voor de hand, dat men op
die manier wat krom is recht kan praten, dat men hetgeen in strijd
is met Gods Woord en wet als geoorloofd kan voorstellen. Wat komt
er aldus handelend terecht van de handhaving van de ordinantiën,
die de Heere in Zijn Woord heeft gegeven? Men kan dan ook, om
nog een konkreet voorbeeld te noemen, de ontheiliging van de dag des
Heeren door het laten lopen der openbare vervoermiddelen heel ge-
makkelijk als een geoorloofde, zelfs als 'n zegenrijke daad van rege-
ringsbeleid beschouwen. Dit werd dan ook al door een minister van
antirevolutionairen huize gedaan. Als minister van verkeer en water-
staat verdedigde deze namelijk het laten lopen van extra treinen op
zondag ten behoeve van voetbalwedstrijden met de opmerking, dat op
die manier vele jongelieden er van teruggehouden worden des zondags
zich op te houden in café's en herbergen. Ten rechte werd hierop van
staatkundig gereformeerde zijde toen geantwoord, dat de minister door
zo te redeneren en te handelen, het kwade deed opdat daaruit het goede
zou voortkomen. Een stelling, die door Gods Woord allernadrukke-

lijkt veroordeeld wordt, zoals blijkt uit Romeinen 3 vers 8, waar te lezen valt: „en zeggen wij niet liever (gelijk wij gelasterd worden en gelijk sommigen zeggen dat wij zeggen): Laat ons het kwade doen, opdat het goede daaruit kome? Welker verdoemenis rechtvaardig is”. Sterker en strenger veroordeling van opgemelde stelling is dus wel niet denkbaar. Het is dan ook uiterst gevaarlijk en geheel tegen Gods Woord in wanneer aan overheidspersonen het recht geboden wordt om Gods ordinaantiën naar uitspraak van hun consciëntie tegenover hun onderdanen te hanteren. Het geweten toch van de gevallen mens is door de zonde uiterst rekbaar geworden. Populair uitgedrukt, wordt wel eens gezegd, dat er gewetens zijn, waarin een wagen met vier paarden met gemak kan omkeren. In 1 Timotheüs 4 vers 2 wordt gesproken van mensen, die hun geweten hebben toegeschroeid, terwijl Hebreëen 9 vers 14 ons spreekt van gewetens, die van dode werken gereinigd moeten worden. Hoevele gewetens, ook die van overheidspersonen, zullen hiervan in onze tijd van werkhelgheid en mensenvergoding niet gereinigd moeten worden. Afgaande op het geweten zijn er ook al heel wat gruwelen gepleegd. Denk maar aan Philips II, die zich in zijn geweten verplicht gevoelde om alle zogenaamde ketters in zijn rijk uit te roeien, zeggende dat hij liever had dat het ganse land een onbewoonde wildernis werd, dan dat in zijn gebied één enkele ketter leven zou. Alva handelde al evenzo naar zijn geweten toen hij duizenden liet ombrengen, terwijl dit toch geen misdadigers waren, maar lieden die overeenkomstig Gods Woord de Heere Jezus Christus als de Zoon van God en de enige Zaligmaker beleden en God overeenkomstig Zijn Woord wensten te dienen.

In Hebreëen 10 vers 22 wordt voorts gewaagd van een kwade consciëntie. Personen, die een kwade consciëntie bezaten, ook overheidspersonen, zijn er te allen tijde te over geweest. Ook in onze dagen is het geslacht der zodanigen niet uitgestorven. Het behoeft geen nadere uitleg, dat, indien aan zodanige magistraatspersonen wordt toegetrouwd om naar het gevoelen van hun geweten tegenover hun onderdanen te regeren, het alsdan ten aanzien van de handhaving en naleving van Gods Woord en wet op een volslagen bankroet uitloopt. Dit kan ook niet anders. De Heilige Schrift leert toch dat er van een kwade boom geen goede vrucht te verwachten is. Ook behoeft men allermintst te raden of te gissen van hoedanige aard het regeringsbeleid ten aanzien van de naleving van Gods getuigenis tegenover hun onderdanen van die overheidspersonen zal zijn, die hun eigen consciëntie als met een brandijzer hebben toegeschroeid. Het binden van het staatsgezag in de consciëntie der overheidspersonen aan de ordinaantiën Gods is dan ook een uitermate gevaarlijke stelling. Zij geeft een vrijbrief aan de overheidspersonen tot schromelijk misbruik en zelfs tot algehele verkrachting van Gods Woord en wet. Er zijn dan ook in antirevolutionaire kringen zelf af en toe wel stemmen opgegaan, waaruit bleek, dat men deze stelling, die Dr. Kuyper in 1878 in het antirevolutionaire beginselprogram invoerde, zeer bedenkelijk vond.

KRITIEK OP DR. KUYPER'S LEER AANGAANDE DE OVERHEID

Het beginsel, dat Dr. Kuyper in 1878 in artikel 3 van het door hem aan de antirevolutionaire partij gegeven beginselprogram vertolkte, namelijk dat het staatsgezag ten onzent slechts in de consciëntie der overheidspersonen aan de ordinantiën Gods gebonden is, noemden wij een zeer gevaarlijk beginsel. Het reikt toch aan de overheidspersonen, ook aan libertijnse, revolutionaire en roomse overheidspersonen, een vrijbrief uit om de ordinantiën Gods geheel naar hun eigen opvatting en gewetens bij de uitoefening van een overheidsambt te hanteren.

In de loop der jaren zijn dan ook tegen dit door Dr. Kuyper ingevoerde beginsel zeer ernstige bezwaren ingebracht. Wij denken onder meer aan Dr. Hoedemaker en voorts aan personen uit antirevolutionaire kringen zelf. Dr. van Lonkhuyzen bijvoorbeeld, destijds predikant bij de Gereformeerde Kerken, noemde het leggen van het zwaartepunt in de consciëntie der overheidspersonen een grond, welke te subjectief moet worden geacht. Ook de verdediging van dit beginsel door Dr. Colijn in diens uiteenzetting van het antirevolutionaire beginselprogram had hem in zijn oordeel niet kunnen wijzigen. Dr. Ridderbos oordeelde er in 1934 al niet anders over. Van hervormde zijde was het Prof. Dr. Severijn, die in 1927 kritiek leverde. Hij schreef dienaangaande in „Antirevolutionaire Staatskunde” het volgende:

„Met het richtsnoer voor de overheid bij de gratie Gods te leggen in de algemene zedenwet echter beweegt hij (Dr. Kuyper) zich buiten het radikale standpunt van Calvijn en waagt hij zich in een relativisme, dat het gehele stelsel van antirevolutionaire sociologie op losse schroeven zet. Men geve zich slechts rekenschap van de relatie tussen de openbaring en de algemene zedenwet, in de aangevoerde these van Dr. Kuyper uitgedrukt, welke is afhankelijk gemaakt van de belijdenis der overheid (dus van de regenten) in de consciëntie”. Iets verder in hetzelfde artikel laat Prof. Severijn hierop volgen: „De verplichting aan de openbaring is te zeer afhankelijk gesteld van de consciëntie der overheid en rekent te weinig met het voor de Calvinist centrale feit, dat God Zich geopenbaard heeft en Zijn wil heeft bekend gemaakt”.

Tot zover Prof. Severijn, uit wiens opmerkingen wel overduidelijk blijkt, dat ook naar zijn oordeel het door Dr. Kuyper voorgestane beginsel, neergelegd in artikel 3 van zijn beginselprogram, de toets van Gods Woord niet kan doorstaan en ook in strijd is met wat Calvijn op grond der Heilige Schrift heeft voorgestaan.

X Dit geldt al niet minder van andere passages uit het voornoemde artikel 3, waarin wordt gesteld, dat het staatsgezag ten onzent noch rechtstreeks, gelijk in Israëel, noch door de uitspraak van enige kerk

aan de ordinantiën Gods gebonden is. Ook met deze stelling heeft de S.G.P. zich nimmer kunnen verenigen. Wie toch de Heilige Schrift ook maar enigermate kent, die weet, dat Gods Woord zich immer rechtstreeks tot de persoon richt, om het even of zij partikuliere personen of wel gezagdragers, onderdanen of magistraatspersonen, nederigen in den lande of zelfs koningen en keizers zijn. In het Oude Testament richt God in Zijn heilige wet Zich rechtstreeks tegen heel het volk Israël, jong en oud, rijk en arm, aanzienlijken en onderdanen, met Zijn: „Gij zult”. Ten bewijze daarvan, omdat verondersteld mag worden dat zulks overbekend is, halen wij slechts een paar geboden aan. Het heet daarin, rechtstreeks tot een ieder gericht: „Gij zult niet stelen” en „Gij zult niet echtbreken”. Gelijk ook de profeet Elia zich rechtstreeks tot koning Achab wendde, als hij in de Naam des Heeren tot deze sprak: „Zo waarachtig als de Heere, de God Israëls leeft, voor Wiens aangezicht ik sta, indien deze jaren dauw of regen zijn zal, tenzij dan naar mijn woord”. En ook Israëls profeten hebben niet minder rechtstreeks tot het volk van Israël gesproken, als zij van hetzelfde op Goddelijk gezag eisten: „Bekeert u”. Gelijk ook eveneens de Heere Jezus Zich rechtstreeks richtte tot degene, die Hem de vraag stelde: „Zijn er ook weinigen, die zalig worden”, als Hij plechtig betuigde: „Strijd om in te gaan door de enge poort”, en ook Petrus op de man af de Joden aansprak als hij zeide: „Gij, Israëlietische mannen, gij hebt de Heilige en Rechtvaardige verloochend en de Vorst des levens gedood”.

Wij zouden nog heel wat meer bewijzen kunnen bijbrengen, dat de Heilige Schrift zich keer op keer rechtstreeks tot de personen wendt, doch zullen, daar deze zaak onbetwistbaar vaststaat, alleen nog maar even in het midden brengen de reeds eerder aangehaalde woorden uit de tweede Psalm: „Nu dan, gij koningen, handelt verstandiglijk, laat u tuchtigen, gij richters der aarde, dient de Heere met vreze en verheugt u met beving. Kust de Zoon, opdat Hij niet toorne en gij op de weg vergaat, wanneer Zijn toorn maar een weinig zou ontbranden. Welgelukzalig zijn allen, die op Hem betrouwen”.

In het licht van Gods Woord beschouwd, doet het derhalve wel uiferst vreemd aan, dat Dr. Kuyper in artikel 3 van het door hem opgestelde beginselprogram stelde, dat de overheid ten onzent niet rechtstreeks aan de Goddelijke ordinantiën gebonden is.

GROEN EN KUYPER

Hoe geheel anders oordeelde Mr. Groen van Prinsterer. In zijn standaardwerk „Ongeloof en revolutie” schreef hij in het tweede hoofdstuk onder meer, dat onvoorwaardelijke onderwerping aan Gods Woord steeds de waarborg van plichtmatige gehoorzaamheid en van plichtmatig verzet, van orde en vrijheid is geweest, waarna hij liet volgen de woorden: „Er is geschreven! ziedaar de bijl waarmede elke wortel der revolutionaire theorie wordt afgesneden”.

Dat Groen daarbij wel degelijk van gevoelen was, dat Gods Woord ook op het gebied van het staatsrecht heerschappij behoort te hebben, blijkt uit de navolgende passage uit hetzelfde hoofdstuk van genoemd boekwerk. Groen schreef: „Ik wijs u op de Bijbel, op de historie, op de politieke schrijvers van vroeger en later tijd.

De Bijbel is het boek der boeken, ook en vooral in de anti-revolutionaire boekerij. De nieuwere wijsheid, ook waar zij de Openbaring niet onbewimpeld verwerpt, meent, dat hoger uitspraak in de kring van het staatsrecht niet te pas komt. Wij daarentegen (zonder daarin, gelijk sommigen gedaan hebben, een Encyclopedie te zoeken), beweren, dat de Heilige Schrift de grondslagen van recht en zedelijkheid, van gezag en vrijheid, ook voor natiën en regeringen aanwijst. De Bijbel is de onbedriegelijke toetssteen der Waarheid”.

Mr. Groen van Prinsterer had derhalve wel een geheel andere maatstaf dan zijn opvolger Dr. Kuyper met zijn leer der gemene gratie, volgens welke de overheid haar licht alleen uit de algemene genade put en geen andere dan de „natuurlijke Godskennis” bezit, terwijl zij slechts met de geopenbaarde waarheid heeft te rekenen in zover de overheidspersonen deze belijden in de consciëntie.

✧ Ook door Dr. G.J. Vos Az., destijds hervormd predikant te Amsterdam, werd gewezen op het grote onderscheid tussen Groen van Prinsterer en Kuyper wat betreft de kenbron van de plichten der overheid. In het tweede deel van zijn werk „Groen van Prinsterer en zijn tijd” schreef hij op blz. 531 dienaangaande als volgt:

„De natuurlijke Godskennis is bij Kuyper de grondslag van ons staatsleven, de bron onzer rechtskennis, het richtsnoer der regering. De natuur is hem de eerste kennisbron; Gods Woord, in de zin van Groen, slechts een licht, waarbij men haar lessen leert verstaan. De eeuwige beginselen van Gods Woord, waarvan artikel 3 van „Het Program” spreekt, zijn dus niets anders dan de lichtstralen der algemene Godsopenbaring, dan de ordinantiën Gods in natuuren historie. Groen daarentegen leerde: De revolutie is de omkering van denkwijzen en gezindheid, in geheel de christenheid openbaar. De oorzaak van die omkering is gelegen, niet in de ontaarding van de natuurlijke Godskennis, maar in de verwerping van het Evangelie, in de terzijdestelling van Gods Woord”.

Voorts was het Prof. Kamphuis van de vrijgemaakte Gereformeerde Kerken, hoogleraar te Kampen, die zeer kort geleden ook al wees op het grote verschil te dezer zake tussen Groen en Kuyper. Hij deed dit in het weekblad „De Rformatie” van 22 september 1962 in een verhandeling over de briefwisseling tussen de beide genoemde mannen. Prof. Kamphuis schreef daarin:

„In 1871: Gods Woord — in en buiten de Kamer! — beginsel der staatkunde; in 1874: een methode van onafhankelijkheid van Gods Woord. Maar tussen 1871 en 1874 ontwikkelde zich de Kuyper van de Staatkunde-der-gemene-gratie!”

Uit deze woorden van Prof. Kamphuis blijkt derhalve, dat Dr. Kuy-

per tot 1871 nog het standpunt van Groen deelde, namelijk, dat de overheid ten onzent onvoorwaardelijk gebonden is aan Gods Woord, maar dat hij na 1871 van dit schriftuurlijke standpunt afweek en een leer ging ontwikkelen, waarvan de natuurlijke Godskennis het zwaartepunt was.

STAATSGEZAG EN KERK

Volgens Dr. Kuyper was alzo het staatsgezag niet rechtstreeks, maar alleen in de consciëntie der overheidspersonen aan de ordinantiën Gods gebonden. Hij voegde er echter, zoals reeds werd opgemerkt, nog dit aan toe, dat namelijk het staatsgezag ook niet door de uitspraak van enige kerk aan de ordinantiën Gods gebonden is. Wanneer Dr. Kuyper hiermede had willen te kennen geven, dat de overheid niet aan enige kerkelijke macht onderworpen is, zodat zij heeft uit te voeren wat de kerk haar gebiedt, dan zou dit onze instemming kunnen hebben. Het standpunt der Reformatie is toch, dat de overheid niet over de kerk mag heersen, en dat omgekeerd ook de kerk ten aanzien van de overheid geen heersendmacht bezit. Reeds Calvijn stond voor, dat de overheid en de kerk twee zelfstandige machten zijn, waarvan de één de ander niet mag overheersen. Hij verschilde hierin derhalve van Luther, die de zorg voor en de regering van de kerk aan de overheid, aan de vorsten overliet. Calvijn stelde zich derhalve ook tegen het stelsel van Rome, waarbij de overheid ondergeschikt wordt gesteld aan de kerk.

In het voetspoor van Calvijn kenden ook de oude gereformeerde theologen aan de kerk geen macht toe ten aanzien van de overheid, evenmin als zij duldden dat de overheid zich macht in de kerk toe-eigende, zoals door de remonstranten werd voorgestaan.

Een geheel andere kwestie is echter of de overheid zich in het geheel niet heeft te bekommeren over wat de kerk op grond van Gods Woord in haar belijdenis heeft uitgesproken en of zij aan die belijdenis derhalve niet gebonden is. Dr. Kuyper heeft die vraag bevestigend beantwoord. Hij verklaarde toch in artikel 3 van het door hem opgestelde antirevolutionaire beginselprogram in 1878, dat de overheid noch rechtstreeks, noch door de uitspraak van enige kerk, maar alleen in de consciëntie der overheidspersonen aan de ordinantiën Gods gebonden is. De S.G.P. heeft zich met die stelling, dat namelijk de overheid ook niet door de uitspraak van enige kerk aan Gods Woord gebonden is, nimmer kunnen verenigen. Zij stelde zich ten deze geheel aan de zijde der oude gereformeerden, die de staatkunde en haar beoefening, het staats- en overheidsgezag wel ter dege aan de uitspraak van hun kerk gebonden hebben. Zij achtten zich daartoe, in strijd met de doperse opvatting, ten duurste verplicht. Daarvan leggen zo vele belijdenisgeschriften der gereformeerden uit de dagen der hervorming een onwraakbaar getuigenis af, zoals ook de aloude Nederlandse Geloofsbelijdenis dit doet.

Nu werd van antirevolutionaire zijde meermalen gezegd en geschreven, dat die oude gereformeerden bij het bepalen van hun standpunt nog niet van de roomse zuurdesem gezuiverd waren, doch dit geschiedde geheel ten onrechte. Indien dezen toch in hun belijdenisgeschriften verklaard hebben, dat de overheidspersonen zich in hun ambt naar Gods Woord en wet hebben te gedragen, dan vloeide dit allerminst daaruit voort, dat zij op dit punt nog rooms waren. Rome toch heeft eertijds heel wat anders geleerd, gelijk het ook nu nog heel wat anders leert. Evenals nu onderwierpen de roomsen zich ook eertijds geheel en al aan het pauselijk gezag en volgden zij voetstoots de pauselijke decreten op. En juist daarvan wilden de oude gereformeerden allerminst iets weten. Geheel in strijd met de roomse opvatting hebben zij op het voetspoor der oude christelijke kerk geleerd, dat de overheid in alles zich naar Gods Woord en wet heeft te gedragen. En van zulk een eminent belang achten zij de verplichtingen en de roeping van de overheid jegens God, dat zij die in hun geloofsbelijdenissen hebben omschreven. Stellig is dit niet zonder Gods hoge en heilige leiding geschied. Wij althans beschouwen het als een onschatbaar voorrecht, dat dit is gebeurd, alsook als een grote zegen, dat God de Heere die belijdenisgeschriften bij alle wisseling der tijden en bij alle verwoestingen en vernielingen, welke in de loop der eeuwen hebben plaats gehad, voor ons heeft willen bewaren. Het is toch voorwaar wat groots, dat het vuur der brandstapels, waardoor de roomse inquisitie zovele geschriften der hervormers, tot Bijbels toe, verbrand heeft, de geloofsbelijdenissen der gereformeerden in de bange dagen der vervolging niet heeft kunnen verbranden en dat deze ons als overjarig koren bewaard zijn gebleven. Daarmede is ons een kostbaar goed overgeleverd geworden, dat moeilijk in waarde te hoog kan worden aangeslagen. Gelijk ook het woenen der roomse inquisitie tegen die geschriften en haar pogingen om hen alle tot de laatste toete vernietigen, ons wel zo overtuigend mogelijk zeggen, dat in die geschriften niets te lezen staat, dat ook maar naar roomse zuurdesem zweemt.

Dr. Kuyper en met hem al zijn antirevolutionaire volgelingen mogen dan het staatsgezag niet aan de kostbare geloofsbelijdenis onzer gereformeerde vaders gebonden willen hebben, hoewel toch in die belijdenis zo zuiver verklaard ligt wat Gods Woord ons aangaande het ambt der overheid leert, de S.G.P. daarentegen doet dit wel. Zij wenst onder dat vaandel der oude gereformeerde vaders op te trekken en onder geen ander. Zij komt er openlijk en onomwonden voor uit, hoezeer zij daarover ook bespot werd en nog wordt, als zou zij drie à vier eeuwen te laat geboren zijn, dat zij in tegenstelling met Dr. Kuyper en de A.R.partij tot op de dag van heden het staatsgezag gebonden wenst te zien aan het ongewijzigde artikel 36 der aloude Nederlandse Geloofsbelijdenis. Wij schreven: „tot de dag van heden”, wat inderdaad geheel overeenkomstig de waarheid is. Het is ons bekend, dat de A.R.P. haar beginselprogramma in 1961 gewijzigd heeft,

en het ligt ook in ons voornemen op die wijzigingen in het vervolg nog nader in te gaan, maar op het punt, dat hier in bespreking is, is de A.R.P. op hetzelfde standpunt blijven staan. Er kan dus met het volste recht worden vermeld, dat de A.R.P. tot op heden er niet van wil weten dat de overheid gebonden is aan de uitspraak van de kerk der Reformatie, n.l. het ongewijzigde artikel 36, niettegenstaande dit op Gods Woord gegrond is.

DE S.G.P. EN ARTIKEL 36 N.G.B.

De S.G.P. daarentegen verkiest deze uitspraak, zoals zij vertolkt is in het zoëven genoemde onverminkte artikel 36 der N.G.B., tot richtsnoer en regel van haar politieke gedragswijze. Er is niet zo heel lang geleden in een blad van oud-afgestudeerden wel eens de voorstelling gewekt, alsof hiervan de laatste jaren vrijwel niets meer zou blijken, dat er een zekere vermoedheid zou zijn ingetreden. Deze voorstelling van zaken moet echter met alle beslistheid worden afgevoerd. Wij behoeven slechts naar de laatste jaren te verwijzen, waarin meer dan eens artikel 36 in de Tweede Kamer van staatkundig gereformeerde zijde in concrete situaties werd toegepast.

We herinneren slechts aan de kwestie van de humanistische geestelijke verzorging bij de weermacht, van het toelaten van humanistisch vormingsonderwijs op de openbare scholen, voorts aan de behandeling van het wetsontwerp inzake toekenning van subsidie ten behoeve van kerkenbouw. Wij zullen hierop nu niet verder ingaan, maar we vinden het toch wel nodig om er nog eens even de aandacht op te vestigen en tegenover vriend en vijand met alle nadruk te verklaren, dat de S.G.P. zich onverbrekkelijk verbindt aan het oude, onverminkte artikel 36 der N. G. B., en dat zij daarmee staat of valt. Loslating van dit artikel zou het einde van de S.G.P. betekenen. Zij zou dan terecht komen in het vaarwater der A.R. partij, die de leer en praktijk der oude gereformeerde vaders heeft verloochend en hen daarmee de rug heeft toegekeerd.

Ziende op deze stand van zaken, kan het niet genoeg verwondering baren, dat personen, die zich als voorstanders en belijders van de oude gereformeerde leer bij hun medemensen aandienen, nochtans onder het neo-gereformeerde A.R.-vaandel optrekken. Het wordt nog zoveel te wonderbaarlijker, als men ziet, dat lieden, die het bij tal van gelegenheden met beslistheid voor de oude gereformeerde leer en praktijk opnemen, op politiek terrein, door met de A.R. op te trekken, de neo-gereformeerde beginselen volgen en daarmee de leer en praktijk der oude gereformeerden geheel en al verloochenen. Dit moge bij velen al uit onkunde voortkomen, maar dan is dit toch een onkunde, die niet is te verontschuldigen.

Iedere belijder der waarheid toch is verplicht om de beginselen van de partij, die hij steunt en op wie hij zijn stem uitbrengt, te toetsen aan de belijdenis van de kerk, waartoe hij behoort. Wanneer zij, die

het onverminkte artikel 36 der N.G.B. belijden, met deze verplichting meer ernst zouden maken, zouden zij alras tot de ontdekking komen, dat zij, door de S.G.P. voorbij te gaan, en zich bij een partij te scharen die dat artikel verloochent, zich schuldig maken aan dubbelhartigheid, wat door Gods Woord ten strengste veroordeeld wordt.

DR. HOEDEMAKER EN DR. KUYPER'S GEMENE-GRATIELEER

Onder degenen, die zich met het door Dr. Kuyper voorgestane beginsel, als zou het staatsgezag ten onzent slechts in de consciëntie der overheidspersonen aan de ordinantiën Gods gebonden zijn, niet konden verenigen, noemden wij Dr. Ridderbos, en willen wij nu ook op Dr. Hoedemaker wijzen. Het lijkt ons gewenst hierover nog iets nader te vermelden, daar dit voor het maken van een onderwerp voor de kies- of studievereniging te pas zou kunnen komen.

Dr. Ph. J. Hoedemaker (1839—1910) was een zeer bekwaam theoloog, wat wel blijkt uit zijn promotie tot doctor in de godgeleerdheid, welke magna cum laude, dus met de hoogste lof, in 1867 te Utrecht plaats vond. Hij was eerst predikant in de Nederlands Hervormde Kerk te Veenendaal, om daarna naar Rotterdam en Amsterdam te gaan. In laatstgenoemde gemeente verkreeg hij op verzoek eervol emeritaat wegens zijn benoeming in 1880 tot hoogleraar aan de Vrije Universiteit, die in dat jaar door hem met een inaugurale rede werd geopend. Hij heeft het hoogleraarschap echter niet lang bekleed. Toen namelijk Dr. Kuyper in 1886 de stoot gaf tot de doleantie, ontstond er tussen hem en Dr. Kuyper een diepgaande kloof. Hij legde in oktober 1887 zijn professoraat neer en nam een beroep aan naar de hervormde gemeente te Nijland in Friesland.

Na een tweejarig verblijf aldaar werd hij echter weer te Amsterdam beroepen, waar hij in 1890 zijn intrede deed. Hoewel Dr. Hoedemaker vooral in het begin onder ethische invloed stond, was hij later een voorstander der gereformeerde theologie. Het gezag, de volkomenheid en genoegzaamheid van de Heilige Schrift als het Woord Gods werden door hem onvoorwaardelijk onderschreven. Ook aan de belijdenisgeschriften kende hij zeer grote waarde toe, zodat artikel 36, zoals het door de Synode van Dordrecht was aanvaard, onverkort door hem beleden werd. Ten deze verschilde hij dus al evenzeer van Dr. Kuyper, die reeds in 1878 bezwaren tegen dit artikel had ingebracht.

Dr. Hoedemaker kon het al evenmin met Dr. Kuyper vinden in diens standpunt betreffende de verhouding tussen de overheid en Gods Woord. Terwijl Dr. Kuyper, zoals tevoren werd opgemerkt, de overheid in de consciëntie der overheidspersonen aan de Goddelijke ordinantiën gebonden achtte, stond Dr. Hoedemaker voor, dat de overheid onvoorwaardelijk aan Gods Woord onderworpen is. Dr. Hoedemaker deinsde er dan ook niet voor terug te schrijven, dat Dr. Kuyper de Bijbel voor de overheid sloot, wat volgens hem hieruit

voortvloeiende, dat Dr. Kuyper dwaalde inzake de verstaanbaarheid der Heilige Schrift. Dr. Kuyper ging er namelijk van uit, dat een overheidspersoon, die niet geboren is uit water en geest, het Koninkrijk Gods niet kan zien en derhalve ook van Gods Woord niets verstaat. De fout nu van Dr. Kuyper, aldus Dr. Hoedemaker, ligt in zijn willekeurige bepaling van de grenzen tussen de natuurlijke en de geopenbaarde Godskennis, de algemene en de bijzondere genade, waarop Dr. Hoedemaker liet volgen:

„Onze godgeleerden plachten een „natuurlijke kennis van het Woord Gods” aan te nemen. De natuurlijke wordt geoefend van onbekeerden, de geestelijke van waarlijk begenadigde wedergeborenen. De natuurlijke geschiedt door het licht der natuur en de uitwendige verlichting des Woords.....door redenering enz.”.

Dr. Hoedemaker ontkende dus niet, dat vele zaken in de Schrift te hoog zijn voor het verstand der mensen, en dat niet alle mensen bij machte zijn de Schrift in zijn geestelijke zin te zien. Ten deze was hij het geheel eens met de door hem aangehaalde godgeleerde W. à Brakel, die in zijn „Redelijke Godsdienst” schreef, dat iemand door Gods Geest moet zijn verlicht om de Schrift in zijn geestelijke zin te verstaan. Hoedemaker liet hierop echter volgen: „Wij geloven evenwel, dat het Woord van God een lamp voor onze voet en een licht op ons pad is, dat wij in dat licht ook de dingen van het natuurlijke leven zien, en eisen op die grond een school met de Bijbel, en verkondigen dat de Heilige Schrift het beginsel van alle ware wetenschap is. In die Schrift vindt de overheid, Gods dienaar, de openbaring van Gods heilige wil. Op die grond leerde Groen van Prinsterer, dat de staat niet op een atheïstisch stelsel, maar alleen op het gezag en de wil van Jezus Christus, het Hoofd der kerk en de Overste van de koningen der aarde kon worden gebouwd. Op die grond deden de staten in 1618 „aan alle koningen en vorsten weten, dat het fundament der republiek was..... de ware godsdienst”.

Op die grond herhalen wij thans waarom Groen er aan heeft herinnerd, dat „de godsdienst niet alleen een wenselijke gezindheid was van de burgers, maar de grondslag van de wetgeving en de rechtsbedeling”.

Uit de zoëven aangehaalde woorden van Dr. Hoedemaker valt duidelijk op te maken het grote verschil tussen hem en Dr. Kuyper aangaande het antwoord op de vraag, of de overheid al dan niet rechtstreeks aan Gods Woord gebonden is. Dr. Kuyper maakte zich van deze zo belangrijke aangelegenheid wel heel gemakkelijk af door op te merken, dat de overheid niet bij machte is Gods Woord te verstaan, maar dit is niet meer dan een vonde of uitvlucht om de band tussen overheid en de Bijbel, het Woord van God, door te snijden.

Hoewel wij met het hier gebodene slechts een beknopt inzicht hebben

gegeven inzake het door Dr. Hoedemaker voorgestane beginsel, menen wij toch wel zoveel van hem naar voren te hebben gebracht, dat men er de conclusie uit kan trekken, dat wij in de onderhavige kwestie veeleer met hem kunnen medegaan dan met Dr. Kuyper. Het behoeft nauwelijks te worden vermeld, dat Dr. Hoedemaker zich met de A.R.P. nimmer heeft kunnen verenigen. Ook echter niet met de Vrije Antirevolutionaire Partij van De Savornin Lohmann, die in 1896 was ontstaan als gevolg van een conflict tussen laatstgenoemde en Dr. Kuyper. Evenmin kon Dr. Hoedemaker het vinden met Dr. Bronsveld en diens Christelijk-Historische Kiezersbond, die ook in 1896 was ontstaan, maar in 1901 reeds uiteenviel en daarmede aan het einde van zijn bestaan kwam.

Het was de Friesch Christelijk-Historische Partij, die in 1898 werd opgericht, waaraan Dr. Hoedemakers naam ten nauwste verbonden was. Deze partij had met de Bond van Dr. Bronsveld wel enkele dingen gemeen, zoals het hervormd-kerkelijk karakter, de afkeer van samenwerking met de A.R. en de R.K., maar anderzijds was er ook een zeer belangrijk verschil. De Bond van Dr. Bronsveld helde namelijk vrij sterk over naar de liberale kant, terwijl de Friesch Christelijk Historische Partij geen linkse neigingen had. Toch bleek ook deze partij geen levensvatbaarheid te hebben. Reeds in 1907, dus negen jaar na haar oprichting, kwam het tot een fusie met de Chr. Hist. Partij, die in 1903 was ontstaan uit een fusie van de Vrije Antirevolutionaire Partij en de inmiddels uiteengevallen Bond van Dr. Bronsveld. De verenigde partijen, namelijk de Christelijk-Historische Partij en de Friesch Christelijk-Historische Partij, namen bij de fusie van 1908 de naam aan van Christelijk-Historische Unie, zoals wij die thans nog kennen.

DR. J. RIDDERBOS OVER BINDING DER OVERHEID AAN DE WET GODS.

In wat vooraf ging werd ook gewezen op Dr. J. Ridderbos, die het niet eens was met Dr. Kuypers beginsel, vertolkt in het oorspronkelijke en in 1934 nader gewijzigde artikel 3 van het beginselprogram der A.R.P. Dit blijkt uit een artikel van Dr. Ridderbos in het orgaan „Antirevolutionaire Staatkunde” van 1934, waarin wordt weergegeven een 12-tal stellingen, welke door de schrijver op een conferentie te Lunteren waren toegelicht. De tweede van deze stellingen luidde: „Deze wet Gods wordt gekend uit de natuur, met inbegrip van de mens en de geschiedenis, en uit de Heilige Schrift; waarbij is te bedenken, dat de openbaring door de natuur slechts bij het licht der Schriftopenbaring recht kan worden verstaan. Aan deze Schriftopenbaring is de overheid, die haar kent of kennen kan, gehoorzaamheid schuldig, onafhankelijk van de vraag of zij zelf zich in de consciëntie daaraan gebonden weet”.

In de toelichting van deze stelling nu merkt Dr. Ridderbos op:

„Het slot der stelling wijst er op, dat gelijk ieder mens, zo ook de overheid, wanneer zij met de Schriftopenbaring in aanraking is gekomen, hieraan is gebonden”.

Hij laat hierop voorts direkt volgen:

„De consciëntie kan hier geen maatstaf zijn. Wel is er natuurlijk onderscheid in verantwoordelijkheid. De heidenen, tot wie het Evangelie niet gekomen is, zijn dus ook niet als verwerpers van het Evangelie schuldig te verklaren, en hebben geen verantwoording voor hetgeen die Schriftuurlijke wetsopenbaring bevat aangaande de Christus en aangaande hetgeen wij Hem verschuldigd zijn.

De heidenen zijn verantwoordelijk voor de wet, zoals die oorspronkelijk door God aan de mens gegeven is. Hiervan zegt de apostel, dat de heidenen, die de wet niet hebben, zichzelf een wet zijn, als die betonen het werk der wet geschreven in hun harten, hun geweten mede getuigende en de gedachten onder elkander hen beschuldigende of ook ontschuldigende (Rom. 2: 14 enz.).

Dat hier de consciëntie wordt genoemd, is omdat dit voor hen, die de Schriftopenbaring missen, de plaats is, waar de openbaring tot hen komt. Maar ook dan is de consciëntie niet de maatstaf der verantwoordelijkheid. Trots de verduistering des verstands en de vertroebeling der consciëntie zijn de heidenen toch verantwoordelijk voor de gehele oorspronkelijke wet Gods, want die verduistering is reeds een stuk van hun zonde; hiervan geldt: „God heeft de mens alsoo geschapen, dat hij dat kon doen, maar de mens heeft zichzelf en al zijn nakomelingen door het ingeven des duivels en door moedwillige ongehoorzaamheid van deze gaven beroofd”, Heid. Catech. antw. 9.

Voor de mens, die leeft onder het licht van de Schriftopenbaring, staat het nog weer anders. Hier bestaat verantwoordelijkheid ook ten opzichte van de Schriftopenbaring, die men kennen kan en ook ten dele kent, maar waarnaar men niet vraagt en die men verwerpt. En het feit, dat men zich in de consciëntie daaraan niet gebonden weet, kan van die verantwoordelijkheid niet ontslaan. Natuurlijk bestaat er nog wel weer gradatie in de verantwoordelijkheid, al naarmate men meer of minder met die Schrift in aanraking is gekomen, en ook naarmate men min of meer tegen het getuigenis van zijn consciëntie heeft moeten ingaan; maar dit kan het feit niet teniet doen dat de mens, ook de met het overheidsgezag beklede mens, die leeft onder het licht der Heilige Schrift, aan de wet Gods, zoals die in de natuur en in de Schrift is geopenbaard, is gebonden en daarvoor verantwoordelijk is”.

PROF. J. KAMPHUIS OVER DR. KUYPER'S AFWIJKING VAN GROEN

In het bovenstaande worden toch wel heel andere klanken beluisterd dan in de beschouwingen van Dr. Kuyper inzake de verhouding der

overheid tot Gods Woord en wet. Later, na ongeveer twintig jaar, heeft Dr. Kuyper wel getracht aan zijn vroegere uiteenzetting, door hem toen genoemd „een minder gelukkige uitdrukking van twintig jaren geleden” een wending te geven, maar hieraan hechtte Dr. Hoedemaker niet de minste waarde. En dat onzes inziens terecht. Het ging bij die vroeger door Dr. Kuyper gegeven uiteenzetting van het door hem in het antirevolutionaire beginselprogram neergelegde beginsel niet om een „minder gelukkige uitdrukking”, maar om een geheel onbijbels principe, waardoor van het door Mr. Groen van Prinsterer voorgestane beginsel werd afgeweken.

Wij hebben dienaangaande reeds op een artikel van Prof. Kamphuis in „De Reformatie” van 22 september 1962 gewezen. Daar deze hoogleraar in het volgend nummer op deze kwestie nog nader terugkwam, is het niet van belang ontbloot ook hierop nog even de aandacht te vestigen, omdat daarin welhaast nog duidelijker uitkomt het grote verschil tussen Mr. Groen van Prinsterer en Dr. Kuyper in zake het gezag van Gods Woord met betrekking tot de staatkunde.

Prof. Kamphuis dan schreef in „De Reformatie” van 29 september 1962 inzake de onderhavige kwestie:

„Eén en ander komt samen, wanneer we de ontwijfelbare divergentie (afwijking; verschil van mening) tussen Groen en Kuyper met betrekking tot de vragen over het Woord Gods en de staatkunde x in onze taxatie betrekken. In 1871 sloot Kuyper zich nog aan bij de grote lijn van de antirevolutionaire worsteling van Groen; maar in 1874 heeft hij een eigen weg gevonden en zal die in het vervolg ook blijven gaan, zich in allerlei constructies sterk makende, maar daarbij zich „onafhankelijk” makende van de uitspraken van de Schrift, als politicus en staatsman. Daar heeft Groen de lijn zien afbuigen en hij heeft nog gewaarschuwd, zoals de correspondentie ons heeft geleerd. Zij het dat hij niet krachtig waarschuwde, hij deed het wel op tijd. En ook nu is zijn oppositie weer gericht tegen het naar de achtergrond dringen van de heerschappij van het Woord Gods, de concrete beloften en bedreigingen, de concrete geboden des Heeren, zoals Kuyper daartoe vanuit zijn afbuiging in spiritualistische lijn moest komen, nu dat spiritualisme zich verbond aan een christelijk liberalisme, dat later in een gemene-gratie-concept werd gefundeerd”.

Uit deze toelichting van Prof. Kamphuis blijkt alzo, dat Groen van Prinsterer zeer wel doorzag, dat Kuyper ten aanzien van een gewichtig beginsel van hem afweek, en dat hij Dr. Kuyper zelfs gewaarschuwd heeft. Toch ging Dr. Kuyper zijn eigen weg. Van een „minder gelukkige uitdrukking”, zoals Dr. Kuyper later in zijn boekwerk „De gemene gratie” schreef, was dus geen sprake. Dit blijkt ook wel daaruit, dat Dr. Kuyper nimmer tot wijziging van het door hem opgestelde artikel 3 van het antirevolutionaire beginselprogram (1878) is overgegaan. Wel werden in 1916, dus toen Dr. Kuyper nog in leven

was, enige wijzigingen in dit beginselprogram aangebracht, maar artikel 3, dat juist wijziging behoefde, bleef onveranderd. Ook in 1934, toen in artikel 3 van het antirevolutionaire beginselprogram wel wijziging werd aangebracht, bleef toch vermeld, dat het staatsgezag, dus de overheid, noch rechtstreeks, noch door de uitspraak van enige kerk, maar alleen in de consciëntie der overheidspersonen aan de ordinantiën Gods gebonden is. Er werden slechts enkele uitdrukkingen aan toegevoegd, waardoor artikel 3 als volgt kwam te luiden:

„Ook op staatkundig terrein belijdt zij de eeuwige beginselen, die ons in Gods Woord geopenbaard zijn; zo evenwel, dat het staatsgezag ten onzent noch rechtstreeks, gelijk in Israëel, noch door de uitspraak van enige kerk, maar in de consciëntie beide van overheid en onderdaan aan de ordinantiën Gods gebonden zij”.

Men ziet hieruit, dat in het oorspronkelijk artikel 3 zijn ingevoegd de woorden „gelijk in Israëel” en de woorden „en onderdaan”. Van een prijsgeven der „minder gelukkige uitdrukking van meer dan 20 jaren geleden” is in 1934 derhalve geen sprake geweest. Integendeel, niet alleen de consciëntie van de overheid, maar ook de consciëntie der onderdanen werd tot maatstaf gesteld. In plaats van een verbetering werd zodoende een verslechtering van de redactie van het toch al zo aanvechtbare artikel 3 van het A.R. beginselprogram verkregen. Dit artikel werd nu door de aangebrachte wijziging geheel en al afgestemd op de omstandigheden en de heersende toestanden, in plaats van op de vaste grondslag van Gods Woord. Dr. Colijn onderschreef dit feitelijk door in zijn toelichting op het A.R. beginselprogram aangaande artikel 3 van dit program te verklaren, dat onveranderde handhaving de voorkeur verdiende boven bloot redactionele wijziging, omdat artikel 3 volgens Dr. Colijn zakelijk een veilige gids was.

Op voornoemd artikel was in de loop der jaren scherpe kritiek geleverd. Reeds werden verscheidene namen van personen genoemd, die te dezer zake Dr. Kuiper hebben bestreden, en ook na Dr. Kuipers dood tegen artikel 3 van het door hem in 1878 aan de A.R.P. gegeven program ernstige bezwaren hebben ingebracht. Dit bracht de A.R.P. — zoals reeds werd opgemerkt — er vóór de oorlog echter niet toe artikel 3 radikaal te wijzigen.

Zelfs niet nadat Prof. Dr. Severijn, die toch niet de eerste de beste was, maar in hervormd-antirevolutionaire kringen tot de vooraanstaande personen behoorde, niet onduidelijk had te verstaan gegeven, dat artikel 3 van het A.R. beginselprogram de toets van Gods Woord niet kon doorstaan. Hierop toch komt het neer, wat Prof. Severijn in verband met deze aangelegenheid schreef. In wat vooraf ging werd reeds woordelijk weergegeven wat door hem te dien aanzien werd geschreven, zodat wij dit niet zullen herhalen.

DE „VRIJGEMAAKTEN’ (ART. 31) EN DR. KUYPER’S ANTIREVOLUTIONAIR BEGINSSELPROGRAM

X Na de tweede wereldoorlog kwam er ook van de andere kant verzet tegen voornoemd artikel van het A.R. beginselprogram. Het waren de vrijgemaakte gereformeerden, die voorheen steeds onder het vaandel der A.R.P. waren opgetrokken en toen, zover ons bekend is, tegen dit artikel nimmer bezwaren hadden kenbaar gemaakt. Hierin kwam echter verandering na de breuk met de synodale Gereformeerde Kerken. Dit kwam onder meer tot uiting in de resolutie van het „Congres van Gereformeerden”, dat van 30 maart tot 1 april 1948 te Amersfoort van vrijgemaakt gereformeerde zijde werd belegd. In punt 3 van deze resolutie werd het navolgende verklaard:

„Het A.R. beginselprogram berust goeddeels op bepaaldetheologisch-wetenschappelijke gedachtenconstructies (zoals die omtrent „algemene openbaring”, „natuurlijke godskennis”, „gemene gratie”, de verhouding van de overheid tot de wet Gods, de „sovereiniteit in eigen kring”, de „eeuwige beginselen”, de taak der overheid enz.), welke gedachtenreeksen zich wezenlijk van Schrift en belijdenis verwijderden”.

Ook Dr. C. Smits (niet te verwarren met de staatkundig-gereformeerde Ds. C. Smits) heeft in een brochure van 1959 over deze kwestie mededelingen gedaan. Hij zegt daarin, dat al direkt na de vrijmaking door de vrijgemaakten bezwaren zijn gemaakt tegen bepaalde gedeelten van het beginselprogram der A.R.P. Voorts verklaart hij niet te verheelen, dat de kiemen voor de verkeerde gang van zaken in de A.R.P. reeds jaren aanwezig waren, waarop hij laat volgen:

„Het oude beginselprogram der A.R.P. laat zich op een essentieel punt zeer vaag uit. Immers, er wordt gesproken van „eeuwige beginselen” en „ordinantiën Gods”, zonder duidelijk uit te spreken dat zij zich heeft te binden aan het gehele Woord van God, zoals dit in de Bijbel tot ons komt”.

Wat in het bovenstaande door Dr. Smits werd opgemerkt, is door de S.G.P. reeds sedert lang naar voren gebracht, tot zelfs in de Tweede Kamer toe, wat uit het vervolg nader zal blijken.

DE S.G.P. EN DR. KUYPER’S BEGINSSELPROGRAM REDE DS. KERSTEN.

X De Staatkundig Gereformeerde Partij heeft zich nimmer kunnen verenigen met het door Dr. Kuyper voorgestane beginsel, dat het staatsgezag ten onzent niet rechtstreeks, noch door de uitspraak van enige kerk, doch slechts in de consciëntie van de overheidspersonen aan de Goddelijke ordinantiën gebonden is. Ook niet met de redactie van artikel 3 van het antirevolutionaire beginselprogram, zoals dit in 1934

werd gewijzigd in die voege, dat in plaats van „overheidspersonen” de woorden „overheid en onderdaan” kwamen te staan.

Om dit te bewijzen, achten wij het het beste om eens iets uit een Kamerrede naar voren te brengen, welke in 1927 in de Tweede Kamer bij de Algemene Beschouwingen over de rijksbegroting voor 1928 door Ds. Kersten werd uitgesproken.

Door het antirevolutionaire Kamerlid de heer Heemskerk waren bij die gelegenheid enkele opmerkingen gemaakt ter toelichting van het standpunt der antirevolutionairen in zake de overheid, wat Ds. Kersten aanleiding gaf daartegen het navolgende op te merken:

„Over artikel 3 van het program van beginselen der Antirevolutionaire Partij werden enkele opmerkingen gemaakt, die, als ik het goed begrepen heb, de indruk moesten vestigen, dat, als het antirevolutionaire program alleen in de consciëntie der overheid het staatsgezag bindt aan Gods Woord, het toch niet zulk een zwakke band zij, die hier gelegd is.

In dat artikel 3 van het beginselprogram staat het volgende:

„Ook op staatkundig terrein belijdt zij de eeuwige beginselen, die ons in Gods Woord geopenbaard zijn;”

Stond er nu maar een punt, mijnheer de voorzitter, maar helaas, er staat een kommapunt, en dan volgt de beperking:

„zo evenwel, dat het staatsgezag ten onzent, noch rechtstreeks gelijk in Israëel, noch door de uitspraak van enige kerk, maar in de consciëntie, beide van overheid en onderdaan aan de ordi-
nantien Gods gebonden zij”.

Het betoog van de heer Heemskerk heeft mij niet kunnen overreden. Ik heb wel eens gehoord van ruime, van zeer ruime consciënties, die zo ruim waren, dat men er met een wagen met twee paarden in kon omkeren. Als er zulke consciënties zijn, kunnen overheidspersonen die ook hebben, en wat blijft er dan van de band aan Gods Woord over?

Dr. Kuyper, en dat zegt voor de antirevolutionaire heren toch wel iets meer, erkende dit bezwaar. Over de ordi-
nantien Gods schreef hij:

„Wij verheelen ons zelf volstrekt niet, dat hierbij de mogelijkheid bestaat, dat de consciëntie der overheid voor de invloeden van Gods Woord geheel ongenaakbaar is. Het kan zijn, dat de overheid, zelfs van een gedoopte natie, of geheel afvalle van het geloof en zich driestweg tegen de christelijke belijdenis kere, of wel onder een soort christelijk masker een nog vinniger en gevaarlijker, wijl bedekter, strijd voere tegen wat bij Gods Woord leeft”.

Is nu hier niet erkend, dat de band der consciëntie van de overheid zeer rekbaar is? Is de consciëntie de band die God legt? Of blijft Hij eisen volbrenging van Zijn wil, bekend uit Zijn Woord en neergelegd dienovereenkomstig in onze gereformeerde belijdenis? Kerk en overheid staan naast elkaar; zijn niet te scheiden; vooral niet in het historisch calvinistisch Nederland. Hier is niet de kerk in de staat gesticht, maar veeleer de staat aan de kerk, als tot haar behorend, opgetrokken.

Ik heb tegen artikel 3 van het program der antirevolutionaire partij het ernstige bezwaar, dat de kerk wordt uitgeschakeld, dat de band aan Gods Woord gelegd wordt in de consciëntie van overheidspersonen en volk. Dat artikel is de vrucht van het ondergraven der Nederlandse gereformeerde belijdenis.

De heer Heemskerk durfde met grote nadruk zeggen, dat het standpunt onzer vaders ongereformeerd was. Daartegenover zou ik durven en kunnen zetten het ongereformeerde van de neo-gereformeerden onzer dagen. Ik zou kunnen wijzen op de schrikkelijke gevolgen van het standpunt der vrije studie van Gods Woord, op Dr. Geelkerken en zijn geestesrichting, op vele symptomen der Vrije Universiteit, als sprekende bewijzen van het noodzakelijke, steeds, ook op staatkundig erf, de vaste band te bewaren aan de belijdenis der vaders, en niet aan de overheidspersonen over te laten Gods Woord vrij te bestuderen en in hun consciëntie het staatsgezag te binden aan Gods Woord".

Bij de replieken kwam Ds. Kersten nader op bovenvermelde kwestie terug, in antwoord op de opmerkingen, die de heer Heemskerk had gemaakt.

Ds. Kersten zei hierbij het volgende:

„Mijnheer de voorzitter!

Als ernstig punt van geschil is in geding de roeping der overheid. Het dispuut concentreerde zich om artikel 3 van het program van beginselen der A.R.P. De uitlegging, die de heer Schouten aan dit artikel gaf, kwam m.i. met de strekking van dit artikel niet overeen. De heer Schouten toch beweerde, dat ieder naar inspraak van zijn consciëntie handelt en dat dit artikel van het antirevolutionair program dit voor de overheid voorschrijft. Natuurlijk, een ieder hebbenaar de inspraak zijner consciëntie te handelen, en het is aan niemand geraden iets tegen zijn consciëntie te doen, gelijk Luther zeide. Maar zo iets behoeft men toch niet in een artikel van het beginselprogram te zetten! Indien men niets anders wil zeggen, dan is wat daar staat in het anti-revolutionair program helemaal overbodig.

In artikel 3 van het antirevolutionaire program heeft de uitdrukking, die over de consciëntie handelt, echter beperkende betekenis. De A.R.P. belijdt niet de beginselen van Gods Woord op staatkundig terrein zonder meer; zij belijdt ze zó, dat het staatsgezag alleen in de consciëntie der overheidspersonen en van het volk aan de ordinantiën

Gods gebonden is. Dat is toch iets anders dan de verklaring, dat de overheid naar inspraak der consciëntie handelt.

In artikel 3 van het a.r. program wordt de gebondenheid aan de ordinantiën Gods in de consciëntie gelegd. Dat is mijns inziens de grote fout; daardoor wijkt men af van het door de gereformeerden steeds beliden standpunt; daardoor ontslaat men de overheid van de band aan Gods ordinantiën, voor zover haar personen niet in de consciëntie deze band gevoelen.

Ik heb woordelijk geciteerd, dat Dr. Kuyper het bezwaar gevoelde, dat ik noemde. Nu zeide de heer Heemskerck: u had nog iets meer moeten citeren.

Ik heb daartegen geen bezwaar, maar citaten dienen toch zo kort mogelijk te zijn, en het was voor mijn betoog alleen nodig aan te geven, dat Dr. Kuyper het door mij genoemde bezwaar ook gekonstateerd heeft. Ik heb daardoor niet het minste geweld gedaan aan de betekenis der woorden, die door Dr. Kuyper zijn geschreven.

Nu acht ik de stelling door en door verwerpelijk, ja antireformato- risch. De Reformatie bond beide, overheid en onderdanen aan Gods Woord, of de consciëntie er vatbaar voor was of niet. Te zeer wordt de consciëntie hier gesteld boven het Woord.

Het rationalisme stelt de rede te hoog, het antirevolutionaire program de consciëntie. Dr. Hoedemaker heeft in verschillende geschriften aan- getoond de bezwaren, die ik hier slechts in het kort heb kunnen noe- men. Met name Calvijn neemt een zeer beslist standpunt in. Hij er- kent de wet, op Sinai gegeven, de Tien Geboden, tot regel voor het ge- hele leven en ook als het wetsstandpunt der overheid.

Van dit standpunt, dat aan duidelijkheid en vastheid niets te wensen overlaat, is Dr. Kuyper afgeweken, en met hem de Antirevolutionaire Partij”.

Tot zover Ds. Kersten met betrekking tot het destijds geldende artikel 3 van het antirevolutionaire beginselprogram.

HET ONTSTAAN VAN HET G.P.V. VAN KERKELIJKE AARD.

Zoals tevoren reeds werd vermeld, werden na 1944 ook van de zijde der „vrijgemaakte gereformeerden” bezwaren tegen het antirevolu- tionaire beginselprogram, met name ook tegen artikel 3, ingebracht, al wogen die bezwaren niet zó zwaar, dat men daarom direkt zou zijn overgegaan tot eigen partijformatie. Dit is namelijk door de reeds ge- noemde Dr. Smits in zijn brochure „Geen koninkrijk voor de mens” nadrukkelijk verklaard. Op blz. 11 schreef hij: „Maar het is niet zo, dat wij op grond van bezwaren tegen dit A.R. beginselprogram de Antirevolutionaire Partij hebben verlaten. Wij hebben ook vóór de Vrijmaking geleefd en gewerkt onder dit program, zoals het was ge- wijzigd in 1934. Waren er verder geen moeilijkheden geweest, dan wa-

ren wij wellicht veel langer in de A.R. Partij gebleven”.

Het hoofdmotief voor het breken met de A.R.P. lag derhalve in de kerkelijke gebeurtenissen, zoals Dr. Smits op blz. 8 van zijn geschrift ook erkent.

Toen het echter op een breuk met de A.R.P. aankwam en men derhalve een principiële basis moest hebben, werd behalve de eis, dat de A.R.P. de moeilijkheden moest wegnemen, die door het ethisch konflikt waren ontstaan, ook de noodzakelijkheid van kritische bezinning op het A.R. beginselprogram aan de orde gesteld.

STUDIECOMMISSIE TOT HERZIENING A.R. BEGINSELPROGRAM EN WIJZIGING VAN HET PROGRAM

De bezwaren der „vrijgemaakten” werden in 1948 bij het Centraal Comité der A.R.P. ingebracht, waarop toen door dit Comité werd geantwoord, dat men bereid was een studiekommissie te benoemen, die tot taak zou hebben na te gaan hoe aan die bezwaren kon worden tegemoet gekomen.

Daar echter door het Comité niet kon worden voldaan aan de tweede eis der bezwaarders, namelijk het wegnemen van demoeilijkheden, die door het kerkelijk konflikt waren ontstaan, omdat het zich daartoe onbevoegd achtte, gingen de vrijgemaakten over tot het oprichten van het Gereformeerd Politiek Verbond.

Het Centraal Comité der A.R.P. vond het desniettemin blijkbaar toch geraden om het door Dr. Kuyper samengestelde beginselprogram aan een herziening te onderwerpen. In 1949 nam men daartoe het besluit een commissie te benoemen, met de opdracht de artikelen I tot en met V van het program van beginselen der A.R.P. nader te bezien. Voorzitter van deze commissie werd de oud-minister Mr. J. Donner. Zij werd in november 1949 door de toenmalige voorzitter der A.R.P., de heer J. Schouten, geïnstalleerd en vergaderde achttien maal. Ook uit de installatierede van de heer Schouten blijkt wel zeer duidelijk, dat het optreden der vrijgemaakte gereformeerden er belangrijk toe heeft bijgedragen dat tot het instellen van de voornoemde commissie werd overgegaan.

Deze commissie kwam in 1952 met haar rapport gereed. In artikel 3 van het beginselprogram werd een belangrijke wijziging voorgesteld, die wij echter niet zullen vermelden, omdat dit geen zin zou hebben. Het voorgestelde artikel 3 werd namelijk in 1959 opnieuw gewijzigd. Hierna werd er door het Centraal Comité over beraadslaagd, met het resultaat, dat nog weer een aanmerkelijke verandering werd aangebracht. Het voorstel van voornoemd comité, gedateerd 7 mei 1960, kwam als volgt te luiden:

„Terwijl zij de roeping der kerk erkent om het gebod Gods voor heel het leven te verkondigen, is zij de overtuiging toegedaan, dat

overheid en volk bij het licht der Heilige Schrift zelfstandig hebben te verstaan wat dit gebod voor het staatkundig leven van elke tijd heeft te zeggen”.

Bij de behandeling van dit voorstel in het partijkonvent der A.R.P. van 29 april 1961 kwam men echter tot de konklusie, dat het aan te bevelen was om de term „gebod Gods” te vervangen door „Woord Gods” en derhalve ook in de laatste zin het woord „gebod” te laten vervallen.

Artikel 2 van het antirevolutionaire beginselprogramma kreeg zodoende de navolgende redaktie:

„Terwijl zij de roeping der kerk erkent om het Woord Gods voor heel het leven te verkondigen, is zij de overtuiging toegedaan, dat overheid en volk bij het licht der Heilige Schrift zelfstandig hebben te verstaan wat dit voor het staatkundig leven van elke tijd heeft te zeggen”.

Deze redaktie werd door de deputatenvergadering der A.R.P. d.d. 10 juni 1961 aanvaard. Zij is echter ook al niet feilloos. Van antirevolutionaire zijde werd er althans niet lang geleden reeds kritiek op geleverd. Het was Mr. K. Groen, de voormalige directeur van de Dr. A. Kuypersstichting, die er in „Antirevolutionaire Staatkunde” van januari 1962 op wees, dat het woord „dit” tegen het einde van artikel 2 niet bepaald helder is. Dit woord moet namelijk slaan op het in het begin genoemd „Woord Gods”, maar als men dit doet, dan krijgt men de zinsnede, dat „Overheid en volk bij het licht der Heilige Schrift zelfstandig hebben te verstaan, wat het Woord Gods voor het staatkundig leven heeft te zeggen”. Daar nu de Heilige Schrift hetzelfde is als het Woord Gods, achtte Mr. K. Groen de woorden „bij het licht der Heilige Schrift” overbodig en alleen maar verwarring wekkend. Voorts bracht Mr. Groen nog meer bezwaren tegen artikel 2 van het huidige beginselprogramma naar voren, zo zelfs, dat door hem nog weer een andere redaktie werd gegeven, waarop we echter niet zullen ingaan om de zaak niet nodeloos ingewikkeld te maken.

In één en ander ligt onzes inziens voor antirevolutionaire scribenten wel een les om niet zo hoog van de toren te blazen wanneer men een minder juiste redaktie of een minder juiste uitdrukking meent te ontdekken, hetzij in het beginselprogramma der S.G.P. of in wat door een vertegenwoordiger der S.G.P. wordt gezegd. Dit klemmt nog des te meer, als bedacht wordt dat zij, die aan de herziening van het antirevolutionaire beginselprogramma hebben gewerkt, behoorden tot de meest vooraanstaande intellectuelen der A.R.P., personen met klinkende namen, hoogleraren en meesters in de rechten. Hoe lang heeft het voorts ook niet geduurd voor en al eer er eindelijk conceptvoorstellen aan de deputatenvergadering konden worden voorgelegd. In 1949 werd er mede begonnen en eerst in 1961 was men zo ver, dat men er

mede voor het voetlicht kwam, nadat er herhaaldelijk in gedane voorstellen wijzigingen waren aangebracht.

ARTIKEL 2 GEWIJZIGD ANTIREVOLUTOINAIR BEGINSELPROGRAM

Wij zullen het echter hierbij laten om thans de inhoud van artikel 2 van het nieuwe antirevolutionaire beginselprogramma eens wat nader te gaan bezien. Volgens mededeling van Mr. K. Groen toch in het zo even genoemde orgaan, korrespondeert dit nieuwe artikel 2 met artikel 3 van het voormalige antirevolutionaire programma van beginselen. Het valt dan op, dat de uitdrukking: „eeuwige beginselen” er niet meer in voor komt. Ook wordt er geen gewag in gemaakt van de „consciëntie van overheid en onderdaan”. Evenmin kan men er in vinden de uitdrukking „noch door de uitspraak van enige kerk”. Desniettemin zijn er onzes inziens tegen de inhoud van artikel 2, van staatkundig gereformeerd standpunt bezien, ernstige bedenkingen in te brengen. In de eerste zinsnede wordt gesteld, dat zij, dit is de Anti-Revolutionaire Partij, de roeping der kerk erkent om het Woord Gods voor heel het leven te verkondigen. Oppervlakkig bezien zou men zo zeggen: waartoe is het nu toch nodig dit in een beginselprogramma der A.R.P. op te nemen? Het is toch iets, dat voor ieder vanzelf spreekt, dat de A.R.P. deze roeping der kerk erkent. Was dit niet zo, zou zij dus de kerk willen beknotten in haar roeping om het Woord Gods voor heel het leven te verkondigen, dan zou het toch al heel ver met haar weg zijn. Zij zou dan zelfs nog dieper zijn weggezakt dan de Partij van de Arbeid en de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie, die, hoewel zij de band tussen godsdienst en staatkunde hebben doorgesneden, toch, naar het ons voorkomt, de kerk geen belemmering in de weg willen leggen om volgens haar roeping het Woord Gods voor heel het leven te verkondigen. Veeleer zou de A.R.P. dan tot de kommunistische partij moeten zijn afgedaald om zo iets van haar te kunnen verwachten. Neen, niemand zal van de A.R.P. willen onderstellen, dat zij zich daartoe zou willen lenen. Temeer nog, waar het bekend is, dat zij krachtens beginsel zelfs nog veel verder gaat en de vrijheid erkent om beginselen te verkondigen, die tegen het Woord Gods indruisen, waarop in het vervolg nog wel nader zal worden ingegaan. Wij kunnen ons dan ook zeer goed voorstellen, dat er velen zullen zijn, die bij het lezen van artikel 2 van het gewijzigde antirevolutionaire beginselprogramma zullen zeggen, dat het vermelden van die eerste zin in genoemd artikel totaal overbodig is.

Toch menen wij, dat dit oordeel niet juist zou zijn. Het komt ons veel eer voor, dat het vermelden van die eerste zinsnede wel degelijk een bedoeling heeft en bezien moet worden in verband met de tweede zinsnede, waarin wordt gesteld, dat overheid en onderdaan bij het licht der Heilige Schrift zelfstandig hebben te verstaan wat dit voor het staatkundig leven van elke tijd heeft te zeggen. Hiermede toch wordt te

kennen gegeven, dat de kerk het Woord Gods vrijelijk mag verkondigen zoals zij dit volgens haar roeping nodig keurt, maar dat haar uitspraken niet bindend zijn voor de overheid, ook niet de uitspraak betreffende het ambt der overheid zoals deze in het onverkorte artikel 36 der Nederlandse Geloofsbelijdenis is vastgelegd. De overheid moet volgens genoemd artikel 2 zelfstandig beoordelen wat de Heilige Schrift voor het staatkundig leven heeft te zeggen. Geen binding aan de uitspraak der kerk, met andere woorden: geen binding aan de belijdenis der kerk. Daartegen nu gaat ons bezwaar. Het is toch zo gesteld, dat elke ketter zijn letter heeft. Wat al leringen zijn er niet, waarvoor degenen, die ze voorstaan, zich allen beroepen op teksten uit Gods Woord. Zelfs Rome beroept zich op bepaalde teksten om de afgodische mis en het pausschap een schijn van recht te geven. De voorstanders van de algemene verzoening grijpen al evenzo meerdere teksten aan, om daarmede hun leer aannemelijk te maken, ja aan welke valse leer wordt al geen bijbeltekst ten grondslag gelegd. Denk voorts maar aan artikel 36 en in het bijzonder aan de zinsnede uit dat artikel, waarover alzoveel te doen is geweest. De Gereformeerde Kerken hebben die zinsnede er zelfs uitgelicht, waarbij men zich ook al op bijbelteksten beriep. De Antirevolutionaire Partij heeft al evenzeer deze zinsnede, die de Gereformeerde Kerken in 1905 uit artikel 36 hebben geschrapt, reeds sedert 1878 verworpen. We komen hierop nog nader in den brede terug, het was nu slechts ons doel om aan te tonen hoe gevaarlijk het is om de overheid zonder enig schriftuurlijk richtsnoer te laten uitmaken wat de Heilige Schrift voor het staatkundig leven heeft te zeggen.

Dit wil niet zeggen, dat de overheid moet uitvoeren wat de kerk haar voorschrijft, zodat zij haar zelfstandigheid geheel zou moeten prijsgeven. De S.G.P. heeft dit ook nimmer voorgestaan. Wij herinneren slechts aan de rede van Ds. Kersten, waarin deze in verband met artikel 3 van het oude antirevolutionaire beginselprogramma verklaarde, dat ieder naar de uitspraak zijner consciëntie heeft te handelen en dat het, met verwijzing naar een uitspraak van Luther, niemand geraden is iets tegen zijn consciëntie te doen. Dit achtte Ds. Kersten zo vanzelfsprekend, dat het door hem geheel overbodig werd geacht dit in het staatkundig gereformeerde beginselprogramma te vermelden.

Ds. Zandt dacht er al niet anders over. Ook hij was van oordeel, dat de overheid zelf te beslissen heeft hoe datgene, wat in het onverkorte artikel 36 wordt vermeld, uitgevoerd moet worden. Hij wenste, zoals hij dit destijds in „De Banier” schreef, niet te treden in de rechten en de bevoegdheden van de overheid.

Het bezwaar tegen de tweede zinsnede van het nieuwe artikel 2 van het antirevolutionaire beginselprogramma ligt dus niet daarin, dat de zelfstandigheid der overheid gehandhaafd wordt, maar daarin, dat de band aan de belijdenis, met name aan het onverminkte artikel 36 der N.G.B., wordt uitgeschakeld. Hierdoor wordt de deur open gezet

voor het toelaten op het openbare levensterrein van wat volgens artikel 36 der geloofsbelijdenis, dat op Gods Woord is gegrond, beslist geweerd en uitgeroeid behoort te worden. In werkelijkheid staat de A.R.P. dus nog op hetzelfde standpunt als op dat van artikel 3 van het oude antirevolutionaire beginselprogram, waarin werd vermeld dat het staatsgezag of de overheid niet door de uitspraak van enige kerk, maar alleen in de consciëntie aan de ordinantiën Gods gebonden is.

De formulering is dus anders geworden, maar in het wezen der zaak staat de A.R.P. nog steeds voor, dat de overheid niet gebonden is aan de belijdenis van de kerk der Reformatie. Hiermede nu kan de S.G.P. zich onmogelijk verenigen. Zij is van oordeel, dat de kerk der Reformatie in het onverminkte artikel 36 der geloofsbelijdenis een richtsnoer heeft gegeven, waaraan de overheid zich niet mag onttrekken, en wel hierom niet, omdat dit artikel geheel en al gegrond is op Gods Woord.

ARTIKEL 36 N.G.B. RICHTSNOER VOOR DE OVERHEID.

✕ Dit komt dan ook duidelijk naar voren in artikel 1 van het beginselprogram der S.G.P., dat luidt:

„De Staatkundig Gereformeerde Partij (S.G.P.) streeft naar een regering van ons volk geheel op de grondslag van de in de Heilige Schrift geopenbaarde ordening Gods en staat mitsdien voor de handhaving van het onverkorte artikel 36 der Nederlandse Geloofsbelijdenis”.

Met het woord „mitsdien” wordt te verstaan gegeven, dat het onverminkte artikel 36 der N.G.B. maar niet op meningen of leringen van mensen berust, maar dat het geheel en al overeenstemt met wat Gods Woord ons in zake het ambt der overheid leert.

In het begin van deze uiteenzetting van het beginselprogram werd reeds aangegeven wanneer de laatste zinsnede in artikel 1 van het staatkundig gereformeerd beginselprogram is opgenomen. Ook werd er toen al op gewezen, dat uit de overige artikelen, met name uit artikel 4, wel zeer duidelijk blijkt dat de oprichters der S.G.P. zich van meetaf op de basis van het onverkorte artikel 36 hebben geplaatst, al werd dit artikel zelf niet in het beginselprogram vermeld. Voorts werd ook reeds meer in den brede stil gestaan bij de kwestie van het benoemen van een commissie door het hoofdbestuur der S.G.P. met het oog op artikel 36, zodat wij dit thans kunnen laten rusten.

Thans zullen wij onze aandacht moeten gaan richten op het artikel zelf, dus op zijn ontstaan, zijn inhoud, vooral op de veelbestreden zinsnede van 21 woorden, op de konsekwenties, verbonden aan het verwerpen van deze zinsnede, op de gelegenheden, waarbij van staatkundig gereformeerde zijde artikel 36 met het oog op het overheidsbe-

leid werd toegepast, op de uitvoerbaarheid in het verleden en het heden, en mogelijk nog op andere facetten, die zich bij de behandeling voordoen.

Wellicht zullen we bij artikel 1 niet al deze facetten behandelen, maar er op terugkomen bij de bespreking van artikel 4 van het beginsel-program, waarin onderwerpen worden vermeld, die in zeer nauwe betrekking tot artikel 36 staan.

DE OPSTELLER VAN DE N.G.B.: GUIDO DE BRÈS

Artikel 36 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis (N.G.B.) is één van de zevenendertig artikelen, welke door de Zuid-Nederlandse leraar Guido de Brès in samenwerking met andere leraren werden opgesteld. Guido de Brès werd waarschijnlijk in 1522 te Mons (Bergen) in Henegouwen geboren als zoon van een stoffenverver. De Reformatie maakte destijds blijkbaar ook in de zuidelijke Nederlanden al opgang, want toen De Brès enkele maanden oud was, werd zijn geboorteplaats bezocht door een Italiaanse monnik, die in de straten van Mons hel en verdoemenis predikte tegen allen, die dez.g. nieuwe leer aanhingen. Dit maakte op zijn moeder destijds een zeer diepe indruk. Vurig bad zij, dat haar kind maar nooit zulk een ketter zou worden, maar dat hij, als hij daartoe de leeftijd zou hebben bereikt, een dienaar Gods mocht worden. Dit zou ook gebeuren, maar niet in de kerk, die zij als de alleenzaligmakende beschouwde. Guido koos aanvankelijk het beroep van glasschilder, maar aangezien hij lektuur in handen had gekregen, waarin de leer der Reformatie werd voorgestaan, benutte hij een groot deel van zijn tijd ook aan het lezen hiervan. Meer en meer werden zijn ogen geopend voor de onschriftuurlijke leer van Rome, wat tot gevolg had, dat hij met de rooms-katholieke kerk brak. Hoe oud hij toen was, valt niet met zekerheid te zeggen. Men neemt aan, dat dit plaats vond tussen zijn 18e en 25e jaar. In 1548 bevond hij zich echter nog in zijn geboorteplaats, maar kort daarop zag hij zich vanwege de geloofsvervolgning genoodzaakt naar Engeland uit te wijken, waar hij mannen als à Lasco, Micron, Utenhove, Datheen en anderen leerde kennen.

In 1552 was hij weer in de zuidelijke Nederlanden, nu niet meer als glasschilder, maar als rondreizend prediker, met Rijssel als hoofdplaats, daar hij tijdens zijn verblijf in Engeland zich verder had bekwaamd in de theologie. In Rijssel schreef hij zijn eerste werk onder de titel: „Le Baston de la Foy Chretienne” (de stok van het christelijk geloof), dat in 1555 het licht zag. Er braken echter weer nieuwe vervolgingen uit, wat hem noopte naar Frankfort aan de Main te vluchten, waar hij zeer waarschijnlijk met Calvijn in kennis kwam. Van Frankfort vertrok hij naar Zwitserland, waar hij zijn studiën te Lausanne en te Genève voortzette en aanvulde.

In 1559 bevond hij zich weer in de zuidelijke Nederlanden, trad er in het huwelijk en predikte voor een talrijk gehoor in Rijssel en ook te

Doornik. In Doornik mocht hij met zegen arbeiden. Velen werden onder zijn prediking, die in het geheim geschiedde, getrokken uit de duisternis tot Gods wonderbaar licht. Er waren er echter onder zijn gemeentelieden, die al te voortvarend waren. Onder hen bevond zich Robert du Four, een sajetevever, onder wiens invloed tot daden werd overgegaan, die voor de gemeente ernstige gevolgen hadden. Genoemde Du Four wekte de mensen namelijk op om des avonds de straat op te gaan en psalmzingend door de straten te trekken, wat dan ook gebeurde, echter tegen de zin van Guido de Brès, die onmiddellijk begreep dat dit de gemeente duur te staan zou komen.

Tegen zijn waarschuwingen in ging men er toch toe over, en wel op de avond van 29 september 1561 van acht tot tien uur. De volgende avond werd het gezang herhaald. In één van de liederen, die zij naast de psalmen aanhieven, zongen zij, dat zij weigerden de afgoden te dienen en dat zij streden tegen de beelden, tegen de antichrist en zijn helpers. Een ander lied eindigde met regels, waarin zij zich als volgt tot de koning richtten: „Zeer christelijke koning, beminlijk vorst, handhaaf de naam van de Opperheer en wees genadig voor de christenen, om uw roem te onderhouden”.

Het is te begrijpen, dat dit optreden bij het bestuur van het stadje Doornik grote ergernis verwekte. Er werden dan ook door de schout en zijn schepenen direct na het eerste optreden der zingende schare maatregelen genomen. Zoals reeds is opgemerkt, liet men zich hierdoor niet weerhouden, want op de avond van 30 september begon men omstreeks zeven uur opnieuw. Het gerucht hiervan drong door tot de landvoogdes. Onmiddellijk zond zij een paar commissarissen naar Doornik, met het bevel strenge maatregelen te nemen. Dit had tot gevolg, dat er dagelijks personen gevangen werden genomen en als dezen geen namen van geloofsgenoten wilden noemen, op de pijnbank werden gebracht. De man echter, die hen tot het voeren van de actie had aangezet, de reeds genoemde Robert du Four, was nergens te bekennen. Terwijl Guido de Brès tot het laatst toe in Doornik bleef om zoveel mogelijk nog te redden, had hij de benen genomen. De Brès en zijn ouderlingen begrepen zeer goed, dat hun namen wel eens verraden konden worden. Ook duchtten zij zeer, dat het gebeurde zou worden aangegrepen om de aanhangers der Reformatie van ongehoorzaamheid en opstand tegen de van God gegeven overheid te beschuldigen. Dit werd toch al gedaan door hen op één lijn te stellen met de beruchte wederdopers, die van geen overheid wilden weten. De Brès trad hiertegen met alle beslistheid op. Hij schreef zelfs een werk tegen de wederdopers, bestaande uit drie boeken. Ook in artikel 36 der N.G.B. wordt tegen hen opgekomen. De Brès liet daarin uitkomen, dat hij en de zijnen er niet aan dachten om ongehoorzaam te zijn aan hun overheden, in zover deze niets van hen eisten wat tegen Gods Woord was. Liever lieten zij zich verbranden, ophangen, onthoofden of verdrinken, dan dat zij opstand wilden prediken. Opdat nu de overheden, te beginnen bij de koning tot de lagere ma-

gistraten toe, zouden weten wat zij overeenkomstig Gods Woord beleiden en leerden, werd besloten een verweerschrift op te stellen, waarin de leer der Reformatie werd uiteengezet, en dit aan de overheden te doen toekomen.

Aldus werd gedaan. Toen het geschrift gereed was, boden zij het de koning van Spanje, Filips II, aan. Dit ging echter niet door middel van het aanvragen van een audiëntie. Indien De Brès dit zou hebben gedaan, zou hij zeer zeker in de kerker zijn geworpen en zou het zijn leven hebben gekost. Vandaar dat het geschrift, bestaande uit 37 artikelen, in de nacht van 1 op 2 november 1561 over de muur van het kasteel te Doornik werd geworpen, waar de koning toen juist vertoefde. Behalve de 37 artikelen werd er nog een brief aan de koning aan toe gevoegd. Voorts werd aan de lagere magistraten een vertoog gericht, terwijl ook de commissarissen te Doornik een brief ontvingen.

AANBIEDING N.G.B. MET BRIEVEN AAN KONING PHILIPS II EN ANDERE OVERHEDEN

Reeds werd vermeld, dat Guido de Brès er niet over te spreken was, dat één zijner gemeenteleden, Robert du Four, zijn medeleden had aangespoord de straat op te gaan en onder het zingen van psalmen en zelfgemaakte liederen door hun woonplaats, Doornik, te trekken. De uitkomst heeft dan ook bewezen, dat de vrees, die Guido de Brès beving, alleszins gegrond was, daar de gemeente er door uit elkaar werd geslagen en de naam en verblijfplaats van De Brès er door aan de overheid bekend werden. De Brès had namelijk een schuilnaam, die af en toe voor een andere verwisseld werd. Toen die zangerijen plaats hadden, was hij bij zijn gemeenteleden bekend onder de naam Jerome. Slechts zeer weinige vertrouwelingen kenden zijn ware naam. Het huis, waarin hij woonde, was ook niet door hem zelf gehuurd, maar door één zijner vertrouwde vrienden. Zijn studeervertrek was geen fraaie of zelfs goed gemeubileerde kamer, doch een bouwvallig tuinhuisje, dicht bij de stadsmuur, dat aan een andere vriend van hem toebehoorde. In dit huisje bevonden zich ook zijn boeken, waaronder werken waren van Calvijn, Melanchthon, Luther, Zwingli, Bullinger en anderen. Men moet dus niet denken, dat De Brès toen in een kerk preekte. Dit was gewoon onmogelijk. Afgedacht nog van het feit, dat zijn gemeente geen kerkgebouw had, zou hij direkt gevangen zijn genomen. Daarom hield hij nu eens bij de één, dan weer bij de ander van zijn gemeenteleden kleine samenkomsten aan huis, en dan gewoonlijk zo dicht mogelijk bij zijn woning, om zich niet te lang op straat te vertonen.

Menige inwoner, ook van de aanzienlijken, was door zijn onderwijzing als middel in des Heeren hand reeds tot de besliste keuze des geloofs gekomen, en het lag in zijn voornemen op deze wijze rustig voort te arbeiden. Dat voornemen werd echter door de zange-

rijen totaal verijdel. De door de landvoogdes gezonden commissarissen waren er na talrijke arrestaties achter gekomen, dat er in Doornik een hele gemeente van „kettters” bestond, die voor het onderhoud van predikant en armen zorgde. De predikant zelf echter hadden zij niet in handen kunnen krijgen. Ook kregen zij bij een huiszoeking een aantal boeken van hem in handen, benevens een exemplaar van een gedrukt geschrift, dat later de geloofsbelijdenis van de kerk der Reformatie zou worden. Ondertussen was Guido de Brès ergens in Doornik ondergedoken. Bij het vernemen van wat zijn gemeente te verduren had, rijpte toen bij hem het plan het voor haar op te nemen. Daartoe liet hij het boekje met de 37 artikelen over de muur van het kasteel van de bevelhebber of gouverneur van de stad werpen, tegelijk met brieven, bestemd voor de koning en voor de commissarissen. Laatstgenoemden hadden dit boekje echter reeds in bezit, en zij hadden de landvoogdes ook reeds van hun vondst in kennis gesteld. Toen zij nu het in de tuin gevonden boekje met de daarbij voor hen bestemde brief in handen kregen, zonden zij wel de geloofsbelijdenis met de brief, bestemd voor de koning van Spanje, aan Margaretha, maar van de voor hen bestemde brief kreeg de landvoogdes slechts een uittreksel. Zij wilden de oorspronkelijke brief namelijk bewaren om met behulp van het handschrift te één of andere tijd te weten te komen wie de schrijver er van was. Later vielen hun nog wel 200 boekjes met de geloofsbelijdenis in handen, die zij op last van de landvoogdes lieten verbranden.

In de brief aan de zoëven bedoelde commissarissen leverde De Brès een warm pleidooi voor de vervolgte leden zijner gemeente. Hij wees hen er op, dat dezen geen rustverstoorders en opstandelingen waren, maar tevens, dat men wel moest bedenken hoezeer het volk door de geestelijkheid tot verzet was geprikkeld. Zie hier enkele passages uit het uittreksel van deze brief, die, zoals werd vermeld, aan de landvoogdes werd toegezonden:

„Voor één der onzen, die ter dood is gebracht, krijgen we er honderd terug. U zijt er zelf getuigen van. Houdt dus op met uw heftigheden en dwingt ons niet in den vervolge dingen te doen tegen onze arme gewetens in. Wat hebt ge er mee gewonnen, wanneer ge door uw dreigementen en terreur het arme volk van God dwingt tot afgoderij? Aan wie bewijst men dienst uit dwang? Zoals geschreven staat in Rom. 14: al wat zonder geloof gedaan wordt, is zonde. De priesters zijn er zeker trots op, wanneer men gedwongen hun god opeet, bij hen biecht, ter mis gaat of uit dwang zegt er te zijn geweest. Wanneer men niet heel wat zachter tegen het volk optreedt en het niet met rust laat en voortgaat het tot afgoderij te dwingen, vrezen we, dat er een schrikkelijke verwarring over al de steden van dit koninkrijk zal komen. Want we kunnen het volk niet zo lang meer onder de tucht des gedulds houden of het zal in opstand komen, wanneer het ziet dat u niet ophoudt eerbare lieden de één voor de ander in uw ge-

vangenissen te slepen. Wij zijn bang, dat daar groot kwaad van komt en dat menigeen, die er thans schik in heeft, er nog eens om hullen zal.... Want God weet hoezeer we in deze aangelegenheid bang zijn voor een opstand onder het volk. Wij vermanen het geduldig te zijn en God voor alle vervolgers te bidden, en intussen hulp van boven te wachten, die ons is beloofd, en de wraak over te laten aan Hem, aan Wie ze toekomt, dat is aan God, en Hij zal haar doen neerkomen op het hoofd van allen, die ons vervolgen”.

Het boekje, dat over de tuinmuur was geworpen, was in de Franse taal gedrukt en had als titel: „Belijdenisse des gheloofs”. Hieronder stond: „Ghemaeckt met een ghemeyn accoort door de gheloovighe, die in de Nederlanden over al verstroyt zijn, de welcke na de suyverheyth des Heylighen Evangeliums ons Heeren Jesu Christi begheeren te leven”. Dan volgt een tekst uit 1 Petrus 3, namelijk deze: Syt altijts bereydt ter verantwoordinghe eenen yghelicken die daer rekenschap begheert van der hope die in u is”. Hierna komt: „Ghedrukt inden Jaar ons Heeren Jesu Christi: MD ende LXII”.

De datum 1562 wijst op de Nederlandse vertaling, die in dit jaar verscheen. De Franse tekst was van vroegere datum.

Achter het titelblad komt vervolgens een sonnet of gedicht, waarin de rechters en de koning wordt verzocht om vóór en aleer zij oordelen, het hoor en wederhoor toe te passen.

Dan volgt de brief aan Filips II, waarin onder meer de beschuldiging, dat de belijders der gereformeerde leer dopers waren, met alle beslistheid wordt afgewezen en weerlegd. Boven deze brief staat:

„De gheloovighe die daer in de Nederlanden zijn, welcke na der warachtigher reformacie des Evangeliums ons Heeren Jesu Christi begheeren te leven, aen den onoverwinnelicken Koninck Philip-pus, haren oversten Heere”.

Deze brief beslaat in het boekje 14 bladzijden druks.

Of het boekje met deze brief er in de koning van Spanje ooit heeft bereikt, wordt door de ene schrijver betwijfeld, door de ander als zeker vermeld. De mededeling, ontleend aan een bijdrage van Dr. Kaajan, dat Filips II zich op het kasteel te Doornik bevond toen het bewuste pakje in de tuin van het kasteel werd geworpen, is in ieder geval niet juist, daar Filips II in 1559 de Nederlanden verliet en er nooit meer kwam.

Volgens de historicus Dr. J.C.H. de Pater echter zou koning Filips er wel inzage van hebben gekregen. In één zijner geschriften, getiteld: „De aanbieding van de Nederlandse Geloofsbelijdenis aan de Koning van Spanje in 1561”, schrijft Dr. de Pater op blz. 24:

„Had De Brès door zijn daad de vervolgingen te Doornik niet doen ophouden, evenmin werkte hij er voor zijn kerk bij de Koning iets mee uit. Toen Filips van het geval hoorde, verzocht hij zelf, dat hem

de bescheiden zouden worden toegezonden.

Margaretha voldeed bereidwillig aan dit verzoek en zond de Geloofsbelijdenis door aan de Koning, maar hij kon op zijn standpunt onmogelijk voldoen aan het in de to hem gerichte brief gedane verzoek". Na de „sendtbrief" aan de koning volgt in het boekje een oproep tot belijden, bestaande uit vijf teksten uit het nieuwe Testament. Zij worden aangekondigd met de woorden: „Sommighe plaetsen des Nieuwen Testaments, door welcke alle Gheloovighen vermaent worden belijdenisse haers gheloofs voor den mensen te gheven".

Genoemd worden hierbij Matth. 10 : 32, 33; Markus 8 : 38; Lukas 9 : 26; 1 Petrus 3 : 15; Rom. 10 : 10; 2 Tim. 2 : 12.

Vervolgens komen de 37 artikelen der N.G.B., die het grootste deel van het boekje uitmaken en tot opschrift hebben: „Waarachtige Christelicke Belijdenisse, Inhoudende de eeuwighe salicheydt der zielen".

Tenslotte komt dan het Vertoog, dat gericht is aan de lagere magistraten, en tot opschrift draagt: „Vermaninghe tot de Overhey". Met deze „Overhey" worden, zoals zoëven werd opgemerkt, bedoeld de lagere magistraten, namelijk de stadhouders der provincies en andere overheidspersonen. Dit Vertoog is lang niet zo bekend als de vorengenoemde brief aan de koning van Spanje. Deze brief wordt nog wel in oudere uitgaven van de Geloofsbelijdenis aangetroffen, maar het Vertoog niet. Dit heeft dan ook slechts weinig bekendheid. De vorengenoemde commissarissen van de landvoogdes hadden er echter goede nota van genomen. Zij maakten er zelfs nadrukkelijk melding van in een schrijven aan de koning, waarin onder meer de volgende passage voorkomt:

„Ook zijn er kleine boekjes gevonden, gedrukt uit naam van de gelovige onderdanen hier te lande, die gericht zijn aan Uwe Majesteit, en hun belijdenis bevatten, vol van al de dwalingen en slechte leer van Calvijn, en aan het eind een rekwest aan de magistraten, met verzoek dat die ze zullen toelaten".

Het is ons voornemen om dit Vertoog in het vervolg op te nemen, vanwege het grote belang, dat ook in de kennis hiervan is gelegen met het oog op artikel 36 der N.G.B., waarin aan het slot stelling wordt genomen tegen de wederdopers en andere oproerige mensen, en in het gemeen tegen al degenen, die de overheden en magistraten verwerpen en de justitie omstoten willen, invoerende de gemeenschap der goederen, en verwarren de eerbaarheid, die God onder de mensen gesteld heeft.

Het was toch in die tijd de gewoonte van de roomse overheden en van de geestelijkheid om de aanhangers der Reformatie, die zich in alles naar Gods Woord wensten te richten, en de wederdopers, die in menig opzicht tegen dit Woord ingingen, over één kam te scheren. Om zich tegen die aantijging te verweren, achtte Guido de Brès het

nodig zich behalve in artikel 36 zelf, ook in de brief aan Filips II en in het Vertoog aan de lagere magistraten in het licht te stellen, dat de aanhangers van de zogenaamde nieuwe leer geen ketterijen voorstonden, maar zich wensten te houden aan de oude leer, zoals die door de apostelen en de profeten was verkondigd.

Thans moge nog volgen één der liederen, dat bewaard is gebleven en gezongen werd ten tijde van avondlijke „chanteries” (zangerijen), die tegen de wil van Guido de Brès te Doornik plaats vonden onder aanvoering van Robert du Four, de sajetevever. Het is ontleend aan het bovengenoemde geschrift van Dr. de Pater, die het uit het (oud) Frans vertaalde:

O Heer', waarachtig en getrouw,
wij zien Uwe uitspraken vervuld
door het verdorven en wreedaardig volk,
vervuld van dwalingen en valsheid.

Want zij hebben de Psalmen verboden,
die alle christenen moeten zingen,
waardoor zij onze zielen ondanks U,
willen bekoren met valse ketterij.

Helaas, Heer', kom te hulp
om de arme gevangenen te helpen
en de zorg van de zaak op U te nemen,
door Uwe kleine kinderen te redden.

Wij zijn niet als zij,
die te allen tijde de afgoden dienen.
Maar wij strijden tegen de beelden,
tegen de antichrist en zijn helpers.

Opdat in gemeenschap
het Evangelie verkondigd wordt,
kunnen wij zonder rebellie
psalmen en liederen zingen.

Heer'! behoud ons bij deze leer
en verstoot alle boze harten
door de kracht van Uw Woord,
het tweesnijdend zwaard.

Zeer christelijk koning, beminnelijk vorst,
handhaaf de naam van de Opperheer,
en wees genadig voor de christenen,
om uw roem te onderhouden.

Uit dit lied spreekt toch wel heel andere taal dan in onze dagen ons tegenklinkt uit de gelederen van hen, die in hun oecumenisch streven met Rome aanpappen, terwijl dit nog precies aan dezelfde leerstellingen vasthoudt als in de dagen van Guido de Brès. Ja Rome heeft er zelfs nog een paar totaal onschriftuurlijke dogma's aan toe gevoegd, en geeft er niet het minste blijk van, van plan te zijn zich enkel en alleen naar Gods Woord, overeenkomstig de geloofsbelijdenis der Reformatie, te willen gaan richten. Uitspraken van paus Johannes XXIII en Paulus V, van de kardinalen Bea en Alfrink hebben dit genoegzaam bewezen.

Niet alleen uit de brief, welke aan de koning van Spanje was gericht, en uit die, welke bestemd was voor de door de landvoogdes aangeestelde commissarissen, maar ook uit het vertoog of de vermaning aan de overheden van de Nederlanden, ook wel de magistraten genoemd, kan men een juist inzicht krijgen van het standpunt der oude gereformeerden tegenover de overheid. Ook uit dit vertoog blijkt toch overduidelijk, dat zij niet op één lijn stonden met de oproerige wederdopers, die de overheid verwierpen en de maatschappelijke orde wilden omkeren. Zij kwamen er tegen op, dat men hun niet de gelegenheid gaf om op grond van Gods Woord rekenschap van hun geloofsbelijdenis te geven. Daar kennismaking van de brief aan de koning en van dit vertoog, ook voor de jongeren, zeer leerzaam is en vooral van groot belang moet worden geacht voor hen, die voor kies- of studievereniging een onderwerp willen maken, laten wij beide achterin als bijlagen in hun geheel volgen.

De vraag of het in de eerste plaats de bedoeling van Guido de Brès is geweest om de geloofsbelijdenis met de daaraan toegevoegde stukken aan de koning en de lagere magistraten te doen toekomen, moet, gezien de feiten, vrijwel zeker ontkennend worden beantwoord. Zij waren namelijk niet geschreven, maar gedrukt, wat er op wijst dat De Brès meerdere exemplaren van het boekje met de belijdenis en de andere stukken onder zijn berusting moet hebben gehad. Inderdaad werden er bij een huiszoeking wel 200 van die boekjes gevonden en in beslag genomen. Het ware dus mogelijk geweest, dat Guido de Brès zo'n boekje al eerder aan de hiervoor in aanmerking komende overheden zou hebben aangeboden. Hij deed dit echter niet. De aanbidding kwam geheel onverwacht, als gevolg van de „straatzangerijen" waarover tevoren reeds één en ander werd vermeld.

Het ligt dan ook voor de hand, aan te nemen dat de geloofsbelijdenis in de eerste plaats diende ter onderwijzing van hen, die reeds met Rome gebroken en voor de Reformatie gekozen hadden, alsmede van hen, die nog weifelden of neiging hadden zich te wenden tot de wederdopers. Daarvoor konden ook de brief aan de koning en het vertoog aan de magistraten goede diensten bewijzen. Ieder kon uit de belijdenis en de bijgevoegde stukken zien dat Guido de Brès en de zijnen geen nieuwe leer voorstonden, maar de leer der oude Christelijke kerk, zoals deze door Christus Zelf en daarna door de apostelen

verkondigd was. Ook kon elkeen zich er uit overtuigen dat het niets dan laster was om hen — zoals van roomse zijde werd gedaan — op één lijn te stellen met de oproerige wederdopers, die de overheden verwierpen en onder meer beweerden dat christenen zich uit het natuurlijk leven moesten terugtrekken en het staatkundig leven moesten mijden, als zijnde een wereld, die in het boze ligt.

Wat het standpunt van Guido de Brès en zijn geestverwanten betreft ten aanzien van de overheid en haar recht met betrekking tot kerk en godsdienst, alsmede ten aanzien van de wederdopers, laat artikel 36 der belijdenis wel zeer duidelijke taal horen.

Voordat we hierop echter nader ingaan, zullen we eerst dit artikel in zijn geheel weergeven.

Het luidt als volgt:

ARTIKEL XXXVI

Van het ambt der overheid

Wij geloven, dat onze goede God, uit oorzaak der verdorvenheid des menselijken geslachts, koningen, prinsen en overheden verordend heeft, willende dat de wereld geregeerd wordt door wetten en politiën, opdat de ongebondenheid der mensen bedwongen worde en het alles met goede ordinantie onder de mensen toega. Tot dien einde heeft Hij de overheid het zwaard in handen gegeven, tot straf der bozen en bescherming der vromen. En haar ambt is niet alleen acht te nemen en te waken over de politie, maar ook de hand te houden aan de heilige kerkedienst; om te waken en uitte roeien alle afgoderij en valse godsdienst, om het rijk van de antichrist te gronde te werpen en het rijk van Jezus Christus te bevorderen, het woord des evangelies overal te doen prediken, opdat God van een iegelijk geëerd en gediend worde, gelijk Hij in Zijn Woord gebiedt. Voorts, een ieder, van wat kwaliteit, conditie of staat hij ook zij, is schuldig zich de overheden te onderwerpen, schattingen te betalen, hun eer en eerbiediging toe te dragen en hun gehoorzaam te zijn in alle dingen, die niet strijden tegen Gods Woord; voor hen biddende in hun gebeden, opdat hen de Heere stieren wil in al hun wegen en dat wij een gerust en stil leven leiden in alle godzaligheid en eerbaarheid.

En hierover verwerpen wij de wederdopers en in het gemeen al degenen, die de overheden en magistraten verwerpen en de justitie omstoten willen, invoerende de gemeenschap der goederen en verwarrende de eerbaarheid, die God onder de mensen gesteld heeft.

Artikel 36 werd met de andere artikelen der geloofsbelijdenis door de kerk der Reformatie aanvaard, ook door de Synode van Dordrecht uit de jaren 1618/1619. Tot in het begin der 20e eeuw werd het, niettegenstaande de in de 19e eeuw plaats gehad hebbende kerk-splitsingen, door alle kerken van gereformeerde belijdenis ongerept

gehandhaafd. In 1905 kwam hierin echter verandering. Toen zijn namelijk de Geref. Kerken, die destijds onder de machtige invloed van Dr. Kuiper stonden, ertoe overgegaan op eigen houtje, dus zonder de andere hier te lande en in het buitenland bestaande kerken van gereformeerde confessie daarin te kennen, een wijziging in het aloude artikel aan te brengen. Een wijziging, die neerkwam op een verminking, want men schrapte er een gedeelte uit, namelijk de zinsnede, die aldus luidt:

„om te weren en uit te roeien alle afgoderij en valse godsdienst, om het rijk van de antichrist te gronde te werpen”.

Dit schrappen had plaats op de Synode der Gereformeerde Kerken, nadat een synodale commissie haar advies had gegeven over het rapport, dat door een aantal deputaten naar aanleiding van een gravamen tegen de zoëven genoemde zinsnede was uitgebracht. Bij de stemming bleken er echter van de 40 stemmen toch nog 16 te zijn, die tegen de schrapping zonder meer, bezwaar hadden. En het was Prof. Honig, destijds hoogleraar aan de Theologische School te Kampen, die als adviserend lid der Synode de navolgende verklaring in de acta dezer Synode liet opnemen:

„Ondergetekende acht zich ten zeerste bezwaard over deze beslissing der Synode, aangezien met schrapping van deze woorden een gewichtig beginsel uit onze Belijdenis is weggenomen, dat wel tot dusver niet Schriftuurlijk was geformuleerd, maar toch in onze Confessie dient gehandhaafd te blijven, zo lang althans deze zich uitspreekt over de roeping van de overheid ten opzichte van de eerste tafel van de Wet des Heeren”.

✕ Met de schrapping van de 21 woorden uit het oude artikel 36 zegvierde de neo-gereformeerde, Kuiperiaanse richting in de Gereformeerde Kerken. Het is toch Dr. Kuiper geweest, die reeds vanaf omstreeks 1878 beginselen voorstond, welke vierkant tegen het onverminkte artikel 36 indruisten.

Dit kan wel niet beter worden aangetoond dan door te verwijzen naar het beginselprogram, dat door hem in 1878 aan de Antirevolutionaire Partij werd gegeven. Wanneer wij toch dat beginselprogram naast artikel 36 leggen, en beide in nadere beschouwing nemen, dan zal het door niemand kunnen worden tegengesproken, dat er tussen die twee een kloof bestaat, welke niet te overbruggen is. Dan moet iedere onbevooroordeelde beoordelaar tot de erkenning komen, dat er in deze geen sprake is van een verschil in graad, maar wel ter deze van een diepgaand principieel verschil. Reeds in het voorheen besproken artikel 3 van voornoemd program komt dit tot uiting, daar dit de overheid niet rechtstreeks aan Gods Woord en wet gebonden achtte, maar nog zoveel te duidelijker in artikel 4.

ARTIKEL 4 VAN DR. KUYPER'S ANTIREVOLUTIONAIR BEGINSELPROGRAM

* Dit artikel toch luidde als volgt:

„De overheid, zo leert ze, is als dienaarsses Gods, in een christelijke en dus niet godsdienstloze natie, gehouden tot verheerlijking van Gods Naam, en behoort diensvolgens: a. uit bestuur en wetgeving alles te weren, wat de vrije invloed van het Evangelie op ons volksleven belemmert; b. zichzelf, als daartoe in volstreekte zin onbevoegd, te onthouden van elke rechtstreekse bemoeiing met de geestelijke ontwikkeling der natie; c. allekerkgenootschappen of godsdienstige verenigingen en voorts alle burgers, onverschillig welke hun denkwijze aangaande de eeuwige dingen zij, te behandelen op voet van gelijkheid; en d. in de consciëntie, voor zover die het vermoeden van achtbaarheid niet mist, een grens te erkennen voor haar macht”.

De verschillen, welke er tussen het onverkorte artikel 36 en het hier genoemde artikel 4 van het oorspronkelijke antirevolutionaire beginselprogram bestaan, moeten bij een enigermate nauwkeurige beschouwing daarvan een ieder wel in het oog springen.

Artikel 36 bepaalt, dat de overheid er op bedacht heeft te zijn dat zij haar bestuur dusdanig inricht, dat God door een iegelijk harer onderdanen geëerd en gediend wordt, gelijk Hij in Zijn Woord gebiedt, terwijl heel het bovengenoemde artikel 4 van het door Dr. Kuiper in 1878 aan de A.R.P. gegeven program met geen syllabe van Gods Woord of wet rept.

In deze stemt artikel 36 geheel overeen met Gods Woord, dat van een ieder in al zijn gedragingen eist, dat hij hetzij hij eet, hetzij hij drinkt, hetzij hij iets anders doet, dit alles ter ere Gods zal doen, doch artikel 4 van voornoemd program laat met verzwijging van Gods Woord en wet die eis ten aanzien van de plicht der overheid ter aarde vallen. Zodoende wordt in dit program geheel gehandeld naar de geest en zin van Dr. Kuipers woorden, welke te vinden zijn in een artikel, dat door Dr. Kuiper werd geschreven ter uitlegging en nadere verklaring van het antirevolutionaire beginselprogram, namelijk deze, dat de overheid rechtstreeks wortelt in het natuurlijke leven.

Artikel 36 houdt vervolgens de overheid als dure plicht voor: „ook de hand te houden aan de heilige kerkdienst; om te weren en uit te roeien alle afgoderij en valse godsdienst, om het rijk van de antichrist te gronde te werpen en het rijk van Jezus Christus te doen vorderen; het Woord des Evangelies overal te doen prediken, opdat God van een iegelijk geëerd en gediend worde gelijk Hij in Zijn Woord gebiedt”. Artikel 4 van Dr. Kuipers beginselprogram stelt daarentegen in flagrante strijd hiermede, dat de overheid zichzelf, als daartoe in volstreekte zin onbevoegd, te onthouden heeft van elke rechtstreek-

se bemoeiing met de geestelijke ontwikkeling der natie, en alle kerkgenootschappen of godsdienstige verenigingen, en voorts alle burgers, onverschillig welke hun denkwijze aangaande de eeuwige dingen zij, op voet van gelijkheid heeft te behandelen.

Ook hiervan heeft Dr. Kuyper in zijn uiteenzetting van het antirevolutionaire beginselprogram een nadere verklaring gegeven. Hij schreef dienaangaande het navolgende:

„Er zij gelijk recht op godsdienstig terrein voor allen. Hoezeer ook met voorliefde voor het Evangelie bezielde, mag de lands-overheid zich toch nimmer door die sympathie laten verleiden om predikers, die het Evangelie bestrijden willen, te bannen of te binden.

Wil een Jood tegen de Messias der christenen opkomen, of een mohammedaan tegen de Heilige Schrift, of een darwinist tegen het denkbeeld van creatie, of een positivist tegen de wortel, die voor alle heiligheid in het geloof ligt, dat moet hun vrijstaan. Vrij, wijl de overheid, eenmaal de hand aan het wieden slaande, zo licht de tarwe voor onkruid aanziet. Vrij ook, omdat deze bestrijders, indien zij terug geslagen worden, de roem niet moeten houden, dat ze, onzedelijk verwonnen, slechts weken voor geweld. Maar vrij bovenal, wijl het christendom zelf dit gestadig duel met de kampioenen uit andere legerkampen nodig heeft, en zijn redelijke meerderheid juist tonen moet door de overwinning in een zuivere geestelijke strijd.

Maar ook de vereniging van geestverwanten voor zulk een doel moet vrijgelaten, zelfs of zulk een vereniging de naam van kerk of gemeente of genootschap aanneemt, moet de staat om het even zijn”.

Hierop volgen dan de woorden, die zeer terecht bij velen zulk een grote ergernis hebben verwekt, namelijk deze:

„Ja, al wilde zich een kerk van atheïsten vestigen, men zou ze moeten laten begaan. Geen protektie, maar ook geen preventie of repressie. Men late groeien wat groeien wil en kan; aan de christenpredikers en Christus-belijders, desnoods aan de christelijke martelaren, verblijve de ere om de innerlijke leegheid van het niet-christelijke geestesleven te bewijzen.

Ge moet de vrijheid voor de ongelovige zowel als voor de gelovige aandurven, of de kracht, waarop ge leunen wilt, blijkt nog een andere te zijn dan die van het geloof.

Aan de roomsen mag niets gegund, wat men aan de gereformeerden onthouden zou, en evenmin mag aan depauselijke gelovigen ooit een druk, overlast of verkorting van rechten worden aangedaan, die wij voor ons zelf niet zouden gedogen. Zelfs indien Rome nog tienmaal sterker en grievender dan tot dusver

ons terge de en hoonde, dan zou het ons nog voegen, stiptelijk kalm en koel van hoofd te blijven, en nooit een stroobreed af te wijken van ons beginsel, dat niet-inmenging van de overheid tot richtsnoer stelt op het terrein van de geopenbaarde godsdienst”.

Wie kan het ontkennen, dat Dr. Kuyper met het door hem samengestelde en hierboven vermelde artikel 4 ingaat tegen wat in het onverminkte artikel 36 beleden wordt? Dit valt ongetwijfeld door niemand te loochenen. Het staat onomstotelijk vast. Ja, het is zelfs door volgelingen en opvolgers van Dr. Kuyper onomwonden toegegeven. Om eerst maar heel dicht in de buurt van Dr. Kuyper te blijven, zij gezezen op een boekje, dat door zijn eigen dochter, mejuffrouw H.S. S. Kuyper, werd geschreven en uitgegeven onder de titel: „Waar het om gaat”. Met het oog op de betwiste zinsnede van 21 woorden uit artikel 36, waar ’t geschil met de A.R. om draait, gaf zij te kennen volledig in te stemmen met de schrapping dezer 21 woorden door de Synode der Gereformeerde Kerken, wat in 1905 plaats vond. Wij zouden hiervan voor ons doel geen melding hebben gemaakt, omdat er nog wel meer zijn, die in gelijke zin als Mej. Kuyper hebben geschreven. Dat wij nochtans dit geschrift noemden, vindt zijn oorzaak hierin, dat niemand minder dan Dr. Colijn, de opvolger van Dr. Kuyper als voorzitter der A.R.P., in dat boekje van Mej. Kuyper een voorwoord schreef, waarin hij verklaarde, dat de daarin getrokken lijnen zuiver getrokken waren.

Ook Dr. Schouten, die na Dr. Colijn voorzitter der A.R.P. werd, heeft meermalen doen blijken, dat hij in zake artikel 36 het standpunt van Dr. Kuyper ten volle deelde. Om dit nader te bewijzen, halen wij hier een stukje van hem aan uit een antirevolutionair orgaan, waarin een schema voorkwam van een door de heer Schouten te behandelen onderwerp. Dit onderwerp werd door hem geleverd in 1927, toen de heer Schouten dus nog geen voorzitter der A.R.P. was, maar wel lid der Tweede Kamer. Inzake artikel 36 kwam in dit schema het volgende voor:

„In dit artikel, zoals het vastgesteld is door de Synode van 1618-1619, komt onder meer voor:

„Ende haer ambt is, niet alleen acht te nemen ende te waken over de politie, maar oock de hant te houden aan de heilige Kerckedienst; om te weeren en uit te roeyen alle afgoderije ende valschen godsdienst, om het Rycke des Antichrists te gronde te werpen, ende het Koninckrijke Jezu Christi te bevorderen, ’t Woort des Evangeliums overal te doen prediken, opdat Godt van een yegelijk ge-eert en gediend werde, gelijk Hij in Zijn Woord gebiedt”.

Hierop volgt de volmondige erkenning van de toen nog niet met de

doktorstitel vereerde heer Schouten:

„Tegen dit deel van artikel 36 is de A.R. richting en de A.R.-Partij van de aanvang af ingegaan”.

Wij moeten bij deze uitspraak van de heer Schouten even een kanttekening maken, in zover hij stelt, dat ook de A.R. richting van de aanvang tegen het bewuste deel van artikel 36 is ingegaan. Dit achten wij niet juist, omdat de A.R. richting dateert van vóór 1878, het jaar van de eigenlijke stichting der A.R. partij.

Als men het stelt zoals de heer Schouten deed, zou men daaruit kunnen opmaken, dat ook Mr. Groen van Prinsterer reeds tegen dit deel van artikel 36 is ingegaan, en dit is juist niet het geval. Mr. Groen van Prinsterer heeft te dien aanzien nimmer verklaard het met Dr. Kuyper eens te zijn. In het vervolg zullen wij hierop nog wel nader terugkomen en aantonen, dat Groen juist niet een vrijheid voorstond, zoals door Dr. Kuyper werd voorgestaan.

Voor wat de A.R.-Partij betreft, had de heer Schouten echter gelijk. Deze partij huldigde en huldigt nog krachtens beginsel een vrijheid, die niet verschilt van die der vroegere vrijgeesten of libertijnen, van wie Calvijn en onze oude gereformeerden steeds zulk een felle bestrijding ten deel viel.

DR. KUYPER IN ZAKE ARTIKEL 36 AFGEWOKEN VAN CALVIJN

x De door Dr. Kuyper voorgestane beginselen in zake het ambt der overheid betreffende kerk en godsdienst vormden, zoals wij zagen, wel een zeer scherp contrast met het onverminkte artikel 36 der N.G.B. En aangezien dit artikel geheel en al het standpunt van Calvijn weergeeft, ging Dr. Kuyper met betrekking tot deze zo gewichtige aangelegenheid ook lijnrecht in tegen wat door deze hervormer ten deze op grond van Gods Woord werd voorgestaan.

Dat Calvijn niet van gevoelen was, dat de overheid zich, als daartoe in volstrekte zin onbevoegd, te onthouden heeft van elke rechtstreekse bemoeiing met de geestelijke ontwikkeling der natie, blijkt allereerst wel uit de brief, welke Calvijn liet vooraf gaan aan zijn „Institutie” of „Onderwijzing in de christelijke godsdienst”, en die gericht was aan koning Frans I van Frankrijk.

Deze koning was allesbehalve een vriend van de gereformeerden in zijn rijk. Hij staat bekend als een ijdel, wispelturig mens, bovendien als een woordbreker. Hij was voortdurend in oorlog met keizer Karel V, waarbij hij zelfs steun kreeg van pauselijke troepen. Daar echter ook de Duitse Lutherse vorsten het voortdurend met Karel V aan de stok hadden, verkeerde koning Frans met hen op goede voet. Dit bracht hem er toe de voorstanders der Reformatie in Frankrijk nu en dan eens de hand boven het hoofd te houden, zelfs in die mate,

dat het er in 1533 op geleek alsof hij de zijde der hervormden zou kiezen. Toen hij echter na enige tijd in de vriendschap van de paus meer voordeel zag, viel hij de hervormden weer af, zó zelfs, dat hij strenge maatregelen tegen hen liet nemen. Door tussenkomst van zijn zuster Margaretha bond hij zich wel enigermate in, maar een jaar later brak de vervolging opnieuw los. Om nu de Duitse Lutherse vorsten niet tegen zich in het harnas te jagen, richtte koning Frans zich tot hen met een proclamatie, waarin hij de vervolgde en terecht gestelde hervormden of gereformeerden vereenzelvigde met de Munsterse wederdopers. Zij werden derhalve niet vervolgd om hun reformatorisch geloof, maar om hun revolutionaire optreden.

Hiertegen nu nam Calvijn de pen op om de over zijn Franse geloofsgenoten (Hugenoten) uitgegoten laster te weerspreken. Hij deed dit door het uitgeven van de „Institutie”, waarin voor het eerst een systematische uiteenzetting en verdediging van de leer der Reformatie werd weergegeven. Bovendien voegde hij er een open brief aan de koning aan toe, een brief, die de moeite ten volle waard is om te lezen en te bestuderen.

Wij zullen er slechts een klein gedeelte uit weergeven, om te laten zien dat Calvijn aan de overheid inzake de godsdienst een roeping toekende, waarvan Dr. Kuyper niets wilde weten. Dr. Kuyper toch leerde, dat de overheid zich ten aanzien van de godsdienst strikt neutraal moet houden. Zij mag er niets voor doen. Ja, al wilde zich een kerk van godloochenaars vestigen, de overheid moest dit, zoals hij zelf verklaarde, laten begaan. Hoe geheel anders toch schreef Calvijn. Nadat hij in zijn brief aan Frans I eerst had stil gestaan bij de onderdrukkers en vervolgers der Franse gereformeerden, sprak hij de koning als volgt aan:

„Maar uw roeping, doorluchtige Koning, zal het zijn, de oren en het hart van een zo rechtvaardige bescherming niet af te wenden, vooral als er gehandeld wordt over een zo gewichtige zaak als deze: te weten hoe Gods eer op aarde zal worden gehandhaafd, hoe Gods waarheid haar waardigheid zal behouden, hoe Christus' rijk gaaf en ongeschonden onder ons blijven zal. Een zaak, waardig uw oren, waardig uw kennis, waardig uw troon! Want deze gedachte maakt een ware koning: te weten, dat hij in het bestuur van het rijk een dienaar Gods is, gelijk daarentegen hij, die niet regeert met het oogmerk om aan Gods eer dienstbaar te zijn, geen koninkrijk regeert, maar een roversbende aanvoert. Voorts dwaalt hij zeer, die een langdurige welvaart zijns rijks verwacht, dat door de rijksstaf van God, dat is, door Zijn heilig Woord, niet geregeerd wordt, naardien die hemelse uitspraak niet liegen kan waardoor verkondigd wordt: dat het volk zal worden verstrooid, als de profetie zal ontbreken (Spreuken 29: 18)”.

✕ Wat een reformatorische, echt bijbelse taal beluisteren wij hier uit de woorden van Calvijn. Welk een hemelsbreed verschil met Dr. Kuiper, die in het door hem samengestelde en door het Centraal Comité der A.R. kiesverenigingen in 1878 goedgekeurde artikel 4 van het A.R. beginselprogram wel er van gewag maakt, dat de overheid gehouden is tot verheerlijking van Gods Naam, maar hiermede toch in flagrante strijd komt als hij zelfs de bruto Godsontkenning, zoals dit bij de atheïsten gevonden wordt, maar vrijelijk laat propageren. Men late maar groeien, wat groeien wil en kan. Hoe is het toch mogelijk, dat Dr. Kuiper er toe kwam zulk een verderfelijk beginsel voor te staan en onderwijl redevoeringen te houden en artikelen te schrijven, waarin het van „Wij calvinisten” en van de naam van Calvijn en het woord calvinisme daverde! Hoe zeer moeten de zinnen verblind zijn om zulk een Gode-onterende leer onder de naam van gereformeerd te verkondigen. Anders toch kan van die leer niet worden gezegd dan dat ze in wezen door en door goddeloos is en de goddeloosheid bevordert. In het vervolg zullen wij nog wel uitspraken aanhalen van personen, die er evenzo over hebben gedacht. Wij zullen nu nog even bij Calvijn blijven, en zien wat hij in de Institutie zelf met betrekking tot deze aangelegenheid schreef, namelijk in het hoofdstuk dat handelt over het ambt der overheid.

CALVIJN EN HET AMBT DER OVERHEID

✓ In het vierde boek schrijft Calvijn in hoofdstuk XX aangaande het ambt der overheid het volgende:

„Want de burgerlijke regering dient niet alleen — gelijk al die andere dingen — opdat de mensen mogen leven, eten, drinken en onderhouden worden, ofschoon zij inderdaad dit alles in zich bevat, daar zij teweegbrengt dat dezelve samen kunnen leven — nochtans dient zij, zeg ik, hiertoe niet alleen, maar ook opdat er geen afgoderij, noch lastering tegen Gods Naam en Zijn waarheid, of andere dergelijke ergernissen tegen de godsdienst openlijk zouden ontstaan en onder het volk gezaaid worden, opdat de algemene rust niet verstoord, ieder het zijne ongestoord en onverkort zou bezitten; de mensen zonder hinder met elkander mogen handelen en de eerbaarheid en ingetogenheid onder hen aangekweekt worden. Kortom, opdat onder de christenen een openbare gedaante van religie zou zijn en onder de mensen menslievende omgang zou bestaan”.

Gaat het in wat hier werd aangehaald voornamelijk om de bescherming der religie door de overheid, in het vervolg blijkt wel zeer duidelijk, dat als Calvijn het over de religie heeft, hij daarmee de ware, gereformeerde religie op het oog heeft. Hij schrijft toch in het vervolg, dat hij de burgerlijke verordening goedkeurt, die daarnaar tracht dat

de ware godsdienst, die in Gods wet begrepen is, niet onbeschaamd door openbare goddeloosheid ongestraft geschonden en verontreinigd worde.

Met Gods wet bedoelde Calvijn de beide tafelen van de wet der Tien Geboden, waarvan de eerste betrekking heeft op God, de tweede op de naaste. Wat die tweede tafel betreft, daarvan willen velen in deze tijd nog wel weten, ook op het staatkundig levensterrein. De liberale Prof. Oud bijvoorbeeld beriep zich in de Tweede Kamer meermalen op het gebod van de liefde tot de naaste. En wanneer men het beginselprogram der A.R.P. naslaat, dan zal men daarin veel vinden wat betrekking heeft op wat Calvijn noemde, hoe de mensen eten, drinken en leven zullen, maar men zal er vergeefs in zoeken, datgene wat toch volgens de eerste tafel in Gods wet noodzakelijk is, namelijk het bevorderen en handhaven der ware religie, het strafbaar stellen van vloeken en godslastering, alsmede het verbieden van alles wat tegen de ware religie ingaat, zoals de propaganda voor het ongeloof. Nog steeds huldigt de A.R.P. het beginsel, dat alle kerken op voet van gelijkheid moeten worden behandeld, en dat de overheid zich te onthouden heeft van maatregelen, welke beogen de godsdienstige ontwikkeling van de natie in een bepaalde richting te dwingen. Op allerlei ander gebied deinzen de antirevolutionairen en ook de christelijk-historischen voor dwang niet terug — men denke maar aan de verzekeringsdwang en de P.B.O.-dwang — maar ten aanzien van het hierboven genoemde staan zij een vrijheid voor, waarbij zij niet onderdoen voor hen, wier beginselen uit de Franse revolutie voort-spruiten. Ter voorkoming van misverstand zij inmiddels vast opgemerkt, dat de S.G.P. geen geloofsdwang voorstaat. Ieder behoort vrij te zijn om te geloven of niet te geloven. Met de reformatoren staat zij de consciëntievrijheid voor. Van dwang tot aansluiting bij een kerk, ook al is dit de ware kerk, is dus bij haar geen sprake. Wel echter staat zij krachtens beginsel met Calvijn en de andere oude gereformeerden voor, dat de overheid alleen die godsdienst heeft te bevorderen, te steunen en te beschermen, welke overeenkomstig Gods Woord en wet is.

Calvijn schrijft hierover in de „Institutie” als volgt:

„Nu moeten wij te dezer plaatse beknoptelijk aanwijzen hoedanig het ambt der overheid is, zoals het naar Gods Woord beschreven wordt, en waarin het bestaat. Al leerde de Schrift ons niet dat het zich tot de beide tafelen der wet uitstrekt, zo zouden wij dit nochtans kunnen vernemen uit heidense schrijvers”.

Calvijn wijst er dan in het vervolg op, dat zelfs bij de heidense wijsgeren de godsdienst de eerste plaats innam, en dat zij daarom, wanneer zij over het overheidsambt, over het geven van wetten en over de openbare staatsaangelegenheden handelden, steeds begonnen

met de dienst en verering der goden. Zij wezen er daarbij op, dat de wetten, die met veronachtzaming van het Goddelijk recht alleen de belangen der mensen op het oog hebben, verkeerd zijn. Hoe zeer, aldus Calvijn, behoren dan de vorsten en overheden onder het christendom zich wegens hun zorgeloosheid te schamen, indien zij niet eveneens de zaak van de godsdienst behartigen, waarna hij laat volgen:

„En wij hebben reeds aangetoond dat deze last hun door God in het bijzonder is opgelegd; gelijk het ook billijk is, dat zij het hunne doen om Zijn eer te handhaven en te verdedigen, naardien zij Zijn stedehouders zijn en door Zijn genade regeren. Hierin worden ook de heilige koningen in de Schrift het meest geprezen, omdat zij de vervallen of verstoorde dienst van God hersteld hebben, of bezorgd zijn geweest dat de godsdienst onder hun regering zuiver en ongeschonden bloeien mocht. Daarentegen stelt de gewijde geschiedenis onder de verkeerdheden ener onbehoorlijke regering, dat er geen koning was in Israël en ieder een dus deed naar zijn eigen willekeur (Richt. 21: 25). Waarmede de dwaasheid weerlegd wordt van degenen, die wel zouden willen dat de overheid, met terzijdestelling van God en Zijn dienst, zich alleen met de rechtsbedeling onder de mensen bemoeide. Alsof God in Zijn Naam regenten had aangesteld om aardse geschillen te beslissen, en achtergelaten had hetgeen van veel meer gewicht is, te weten dat Hij zuiver, naar het voorschrift van Zijn wet, zou worden gediend. Maar dezucht om alles strafeloos te veranderen, drijft zulke woelige mensen daartoe, dat zij gaarne zouden zien dat allen, die de schennis van de godsdienst kunnen straffen, uit het midden waren weggeruimd”.

Een ander geschrift van Calvijn, waarin hij zich over de plicht der overheid ten aanzien van de godsdienst uitlaat, is een preek over 1 Tim. 2: 1-2. Hij laat zich hierin als volgt uit:

„Zie hier dan waarom Hij de koningen en overheden en de menselijke rechtsorde heeft ingesteld. Dat is, zegt Paulus, in de eerste plaats gebeurd opdat wij zouden leven in alle godsvrucht. Wat houdt dat woord „godsvrucht” hier in? Het is Gods eer wanneer er onder ons een zuivere en heilige religie is. Hierdoor worden de overheden gemachtigd wanneer zij het zwaard ontbloten tegen hen, die de kerk in verwarring brengen; tegen alle ketters en hen, die dwalingen en valse leringen zaaien, en die warhoofden, die door de geest van Satan geleid worden en die heden zouden willen, dat men een straffeloze vrijheid zou geven aan hen, die de eenheid des geloofs verbreken en de vrede der kerk, op zulk een manier, dat zij duidelijk tonen dat zij strijden tegen God en dat het de satan is, die hen daartoe aanpoort. Wij horen immers wat de Heilige Geest door de mond van de heilige Paulus spreekt,

namelijk dat God aan de overheden gebiedt de zuivere religie te handhaven. Overigens, wanneer zij dat niet zullen doen, zal een dergelijke nalatigheid niet ongestraft blijven. Waarom? Omdat zij, voor zover het in hun macht staat, Gods orde vernietigen”.

Voorts kan gewezen worden op een preek van Calvijn over het boek Samuël, waarin hij opmerkt, dat Samuël de Heere een altaar heeft opgericht en dus niet alleen gezorgd heeft voor de orde in de staat en een rustig en vreedzaam leven, maar dat hij de grootste zorg gehad heeft voor de godsvrucht en de religie, die zo met elkaar verbonden zijn, dat zij op geen enkele wijze kunnen worden uiteengerukt. Nooit immers, aldus vervolgt Calvijn, zullen de koningen of welke andere overheden ook, hun plicht doen, wanneer zij niet in de eerste plaats zorg dragen voor de dienst van God en de religie. Ik stem wel toe dat het hun plicht is om de overtredingen en misdaden te straffen, om alle geweld en geweldplegingen te verhinderen, om alle beledigingen tegen te gaan; maar dit is het geringste deel van hun ambt om de mensen binnen de grenzen der menselijkheid te houden, zodat onder hen geen geweldpleging en geen onrecht plaats hebbe, want het is noodzakelijk dat Gods glorie en eer de eerste plaats hebben. Daarom herinneren de Heilige Schriften, wanneer zij over een goed bestuurde staat spreken, er aan dat de dienst des Heeren in haar recht is ingericht. En daarom hebben wij naar waarheid gezegd, dat zij, die beweren dat het Woord van God door de overheden niet verdedigd en beschermd moet worden, door een satanische en duivelse geest geregeerd worden, daar zij immers de grondslagen wegnemen, die de Heilige Schrift legt, en zonder welke de kerk niet zonder grote verwarring kan bestaan.

Dit is toch wel een geheel andere taal dan die van de hedendaagse antirevolutionairen, die in navolging van Dr. Kuyper beweren, dat de overheid zich met de godsdienst niet moet inlaten en elke godsdienst op voet van gelijkheid moet behandelen. Ja, die zelfs de atheïsten vrijelijk willen laten begaan, ook al weet men dat het voornaamste doel der atheïsten is God uit het leven in al zijn openbaringen te verbannen, en de godsdienst te bestrijden, om die zo mogelijk uit te roeien.

VERZAKING VAN CALVIJN'S SCHRIFTUURLIJKE GRONDSLAG DOOR DE A.R. PARTIJLEIDING. DR. KNIBBE'S PROTEST DAARTEGEN

Er is onlangs een boek verschenen van de hand van Dr. Knibbe onder de titel: „De laatste kans voor de Antirevolutionaire Partij en de Gereformeerde Kerken”, waarin de schrijver scherpe kritiek levert op de afglijding, welke zich in de A.R.P. en in de Gereformeerde Kerken

openbaart met betrekking tot de antirevolutionaire beginselen en de theologie.

Hij richt zich daarbij inzonderheid tot de topleiding, die van het oude afstand wil nemen om tot een „nieuwe christelijke politiek over te gaan met het doel uit de z.g. verstarring weg te komen, teneinde er niet naast te komen staan, maar te kunnen meeregeren”. Daartoe moet volgens die topleiding de A.R.P. uit een zekere bolster springen en moet er een „nieuwe koers” worden gevaren.

Het is niet ons doel om verder op dit boek in te gaan, daar we dan van ons onderwerp zouden afwijken. Slechts op enkele passages uit het voorwoord willen wij de aandacht vestigen omdat dit met ons onderwerp, dat op het onverminkte artikel 36 der N.G.B. betrekking heeft, verband houdt. Dr. Knibbe maakt namelijk de topleiding in de A.R.P. en de Gereformeerde Kerken er een verwijt van, dat het Barthianisme als volberechtigd wordt binnengehaald en in de A.R.P. op volkomen doorbraakwijze wordt geredeneerd, en in de Gereformeerde Kerken verzuimd wordt de belijdenis, ook als het hoofdpunten betreft, te handhaven. Dientengevolge heeft men volgens hem in het zoeken naar een nieuwe christelijke politiek in Calvinistische, dat is echt bijbelse zin, in grot mate gefaald. Iets verder op verklaart Dr. Knibbe, dat het als hij het goed ziet, voor de A.R.P. en ook voor de gereformeerde gezindte, althans voor de Gereformeerde Kerken, en voor het Calvinisme, er op of er onder gaat. In het bijzonder wordt dan voorts de voorzitter der A.R.P., Dr. Berghuis, toegewenst te mogen terugkeren tot het aloude bijbelse Calvinistische standpunt, en elke alliantie met het Barthianisme en de doorbraak te mogen afwijzen, waaraan dan nog de wens wordt toegevoegd, dat Prof. Herman Ridderbos te Kampen hem daarbij moge steunen en niet van de wal in de sloot moge helpen.

Wij hebben alle waardering voor de poging, die Dr. Knibbe doet om wat hij zijn plicht acht: de A.R.P. en de Gereformeerde Kerken, waartoe hij behoort, van de ingeslagen weg terug te voeren; maar toch vragen wij ons af of Dr. Knibbe bij het aangeven van de oorzaak van de door hem zozeer betreurde afwijkingen van de antirevolutionaire beginselen en van de belijdenis niet verder in de geschiedenis moet teruggaan dan tot die van de laatste jaren, dus na het aftreden van Dr. Schouten als voorzitter der A.R.P. Wij zijn het met Dr. Knibbe wel ten volle eens, dat men na het aftreden van Dr. Schouten verder op de verkeerde weg is voortgegaan, maar als we het nu hebben over een politiek of staatkunde in Calvinistische, dat wil zeggen Bijbelse zin, dan staat het voor ons vast, dat men van die lijn reeds vele jaren geleden is afgeweken. In wat voorafging hebben wij hierop reeds meer-malen gewezen en daarbij aangetoond, dat de afwijking van wat Calvinijn op grond van Gods Woord voorstond, begonnen is met Dr. Kuiper, toen deze namelijk met zijn aanval begon op het oude artikel 36 der N.G.B., zoals dit door de kerk der Reformatie was aanvaard en vastgesteld en beginselen ging propageren, die met dit artikel der be-

lijdenis in flagrante strijd zijn. Dr. Kuyper is toen zeer ernstig daartegen gewaarschuwd. Evenals Dr. Knibbe thans aan zijn verontrusting lucht geeft, hebben onder meer mannen als Prof. Dr. Hoedemaker en Prof. S. van Velzen, de eerste behorende tot de Nederlands Hervormde Kerk en de tweede tot de toen nog niet verenigde Christelijke Gereformeerde Kerk, destijds hun ernstige bezwaren ingebracht tegen de bestrijding door Dr. Kuyper van de zinsnede van 21 woorden, welke in 1905 door de Gereformeerde Kerken uit artikel 36 werd geschrapt. Toen reeds werd met betrekking tot een zeer gewichtig bijbels beginsel, namelijk de verhouding van de overheid ten aanzien van kerk en godsdienst, door Dr. Kuyper, en daarna onder zijn machtige invloed door de Gereformeerde Kerken, met Calvijn gebroken. Wij gaven in wat voorafging al enkele passages uit geschriften van Calvijn, waaruit diens standpunt met betrekking tot dit beginsel duidelijk bleek. Hier moge nog een gedeelte volgen uit een preek over Deut. 13 : 3 tot en met 5, waarin het gaat over een valse profeet of droomdromer, die Israël van de God van Israël zou trachten af te trekken om het tot afgoderij te brengen:

„Laat ons niet denken, dat dit een speciale wet voor de Joden was, maar laat ons erkennen, dat God ons hier een algemene regel heeft willen geven, waaraan we ons moeten houden. . . . De overheden moeten vermogen en autoriteit aanwenden om de goede leer te handhaven, en waken dat God geëerd en gediend zij, alle afgoderijen en superstities verjagen en dat het niemand geoorloofd zij godslasteringen tegen God uit te braken. . . . Men moet dus concluderen, dat onze Heere wil, dat de vorsten en magistraten het hun gegeven zwaard gebruiken om Zijn eer te handhaven, te maken dat er eenheid van geloof en goede eendracht zij, en zo iemand versterking brengt en onkruid gaat zaaien, dat deze wordt uitgeroeid”.

Wat Calvijn in deze preek naar voren brengt, komt geheel en al overeen met wat wij van hem reeds aanhaalden uit zijn „Institutie”. Ook hierin stelt Calvijn op grond der Heilige Schrift, dat de overheden de hun door God gegeven zwaardmacht behoren te gebruiken om het verleiden tot afval van God en Zijn Woord tegen te gaan, te verbieden en bij overtreding van het verbod straffend op te treden.

OVERHEID EN GODSDIENST BIJ GUIDO DE BRES

Guido de Brès, de opsteller van de Nederlandse Geloofsbelijdenis, was inzake het desbetreffende beginsel van hetzelfde gevoelen als Calvijn. Men kan zich hiervan overtuigen uit het boek, dat de naam draagt van „Le baston de la foi”, wat vertaald luidt: „De stok des

geloofs". Hierin komen aan het einde drie hoofdstukken voor, die achtereenvolgens de volgende onderwerpen behandelen:

1. Dat men niemand tot het geloof moet dwingen;
2. Over overheden, die de gelovigen vervolgen;
3. Over de burgerlijke overheden en haar macht.

Wat het eerste punt betreft, daarin beantwoordt De Brès een tegenwerping, betrekking hebbend op dezelfde teksten uit Deut. 13, welke zoëven bij Calvijn werden genoemd. Deze tegenwerping luidt: „In Deut. 13 staat geschreven, dat de profeet of dromendromer worde ter dood gebracht. Keizer Justinianus zegt ook uitdrukkelijk, dat met lichamelijke straffen en verbeurdverklaring van goederen moeten worden gestraft al wie ijdele woorden ten verderve van de eenvoudigen bedenken en verbieden de heilige boeken in de volkstaal te lezen”.

Het antwoord van De Brès hierop luidt: „Er zijn twee soorten valse profeten. De eersten prediken alleen maar wat ze hebben gedroomd, zonder enige drukte of oproer. Wanneer Jezus Christus en Paulus over zulken spreken, bevelen zij, dat men hen zal laten gaan. Dat men hen alleen maar moet ontwijken. Er zijn anderen, die niet slechts worden geleid door een geest van leugen, maar ook van razernij, vermengd met eerzucht en onbeschaamdheid, allerlei verwarring stichten en opstanden en ergernissen verwekken in de kerk. Zulken moeten uitgeroeid worden en ter dood gebracht voor de openbare rust en algemene vrede der kerk”.

Uit dit antwoord blijkt, dat De Brès niet van oordeel was, dat alle valse profeten behoren gestraft te worden, doch slechts zij, die geleid worden door een geest van razernij, vermengd met eerzucht en onbeschaamdheid, die allerlei verwarring stichten en de gehele kerk in beroering brachten. Wie denkt hierbij niet aan de oproerige wederdopers, die in die tijd aan het werk der Reformatie zoveel afbreuk hebben gedaan? Men denke slechts aan de terreur, die Jan Matthijsz. te Munster uitoefende, waarbij roomsen en hervormden het moesten ontgelden, voorts aan zijn opvolger Jan van Leiden, die zich tot koning over Sion liet uitroepen, en die de veelwijverij invoerde, vervolgens aan Knipperdolling en zovelen meer, die met de goede zeden op zeer gespannen voet leefden. Men denke voorts aan de godslasteraar Servet, op wie wij in het vervolg nog nader hopen terug te komen, daar zijn geval in de loop der tijden, en niet het minst door Dr. Kuyper en zijn volgelingen, werd aangehaald om daarmede aan de zinsnede van 21 woorden uit artikel 36 der N.G.B. een zodanige uitleg te geven, alsof daarmede werd bedoeld dat de overheid allen, die van de ware, gereformeerde leer ook maar enigszins afwijken, ter dood zou moeten brengen. Dit is echter een door en door valse voorstelling aangaande artikel 36. Een voorstelling, die door de gereformeerde vaders van de nadere Reformatie, onder wie Voetius, met alle beslistheid werd verworpen.

BUITENLANDSE BELIJDENISSCHRIFTEN

Wanneer wij de belijdenisschriften van buitenlandse kerken raadplegen met betrekking tot wat daarin wordt vermeld aangaande de roeping der overheid ten aanzien van kerk en godsdienst, dan zal men daarin hetzelfde vertolkt vinden als wat tevoren uit Calvijns geschriften werd aangehaald.

Wij laten hier enkele citaten uit diverse belijdenissen volgen. Allereerst zij dan gewezen op de tweede Helvetische Confessie van 1562 waarin staat:

„De voornaamste taak der overheid is voor de vrede en de publieke rust te zorgen en deze te bewaren. Dit zal de overheid zeker nooit gelukkiger kunnen doen dan wanneer zij in waarheid godvrezende en godsdienstig is, namelijk wanneer zij naar het voorbeeld van de meest heilige koningen en prinsen van het volk des Heeren de prediking der waarheid en het zuivere geloof zal bevorderen en de leugens en alle bijgeloof met alle goddeloosheid en afgoderij zal uitroeien, en de kerk Gods zal beschermen. Want metterdaad leren wij dat de zorg voor de religie in de eerste plaats toekomt aan de heilige overheid. Laat zij daarom het Woord Gods in haar handen houden, en zorgen dat niets geleerd worde wat daartegen strijdt. Laat zij de gerechtigheid oefenen door rechtvaardig te oordelen, want zij heeft het zwaard van God niet tevergeefs ontvangen. Zij gebruike daarom dit zwaard Gods tegen alle misdadigers, oproermakers en godslasteraars. Zij straffe ook de onverbeterlijke ketteren, die waarlijk ketteren zijn en die niet ophouden de majesteit Gods telasteren en de kerk Gods te beroeren, ja haar geheel te verderven”.

De Engelse Confessie van 1553 heeft merkwaardigerwijze ook een artikel 36, dat betrekking heeft op de overheid. Hierin komt het volgende voor:

„Wij geven aan onze koningen niet het recht om het Woord Gods of de sacramenten te bedienen, maar alleen dat voorrecht, dat wij zien, dat God Zelf in de Heilige Schriften aan alle vrome vorsten gegeven heeft, dat zij namelijk alle staten en rangen, die door God hun zijn toevertrouwd, hetzij deze kerkelijk of burgerlijk zijn, regeren, en met het burgerlijk zwaard zullen bedwingen alle wederspannigen en kwaaddoeners”.

De Schotse Confessie van 1560 zegt in artikel 24, dat:

„het de voornaamste taak der koningen, vorsten en andere overheden is, dat zij de zuivere religie beschermen, en de bezoe-

delde van vlekken reinigen, want zij zijn niet alleen ingesteld tot bewaring der burgerlijke orde, maar ook tot bescherming van de religie, opdat zij de afgoderij en alle bijgeloof, die in haar gebied ontstaan zou, onderdrukken, gelijk te zien is in David, Josafat, Hiskia, Josia en andere koningen, die wegens hun brandende ijver voor de handhaving der zuivere religie bijzondere lof hebben verkregen”.

In de **Boheemse Confessie** wordt in artikel 16 par. 4 verklaard, dat de overheid de roeping heeft om:

„het rijk van Christus krachtig te beschermen tegen satan en de antichrist, zich voorvechters te betonen van de kerk Gods, van de dienaren van Christus en van de zuivere leer des Evangelies, en daarentegen alle afgoderij en tyrannie van de antichrist, zo veel in haar vermogen is, terneer te werpen”.

Voorts zij gewezen op de **Westminsterse Confessie**, die van latere datum is, namelijk van 1647, waarin aangaande de overheid in hoofdstuk 23 par. 3 het volgende wordt beleden:

„De burgerlijke overheid mag zich niet de bediening des Woords en der sacramenten of de macht der sleutelen van het Koninkrijk der hemelen aanmatigen; desalniettemin heeft zij de macht en is het haar plicht zorg te dragen dat eenheid en vrede onderhouden worden in de kerk, dat de waarheid Gods zuiver en ongeschonden bewaard blijve, dat alle godslasteringen en ketterijen worden onderdrukt, alle bederf of misbruik in eredienst en kerkregering worde voorkomen of gereformeerd, enz.”

Tenslotte zij nog gewezen op de **Franse Confessie** van 1559, waarin dit voorkomt:

„Om deze oorzaken heeft God het zwaard in de handen der overheidspersonen gegeven om tegen te gaan de zonden, die begaan worden niet alleen tegen de tweede tafel van de geboden Gods, maar ook tegen de eerste tafel”.

Al wordt in deze passage uit de Franse Confessie van de religie niet met zoveel woorden melding gemaakt, moet zij toch ongetwijfeld zodanig worden opgevat, dat de godsdienst daarin begrepen is. De Confessie toch is geheel opgesteld in de geest van Calvijn, van wie wij een vorige maal vermeld hebben, dat hij die burgerlijke verordening goedkeurde, welke daarnaar tracht, „dat de ware godsdienst, die in Gods wet begrepen is, niet onbeschaamd door openbare goddeloosheden ongestraft geschonden en verontreinigd worde”.

STAAT EN KERK ONDERSCHIEDEN, MAAR NIET SCHEIDEN

Uit de hierboven genoemde belijdenissen blijkt wel heel duidelijk, dat het beginsel van scheiding van kerk en staat niet het beginsel was van de oude gereformeerden. Al hebben zij niet gewild dat de staat zich zou zetten op de stoel der kerk, en omgekeerd, zij wilden evenmin iets weten van de stelling, dat de kerk niets met de staat te maken heeft, en dat de staat zich van de kerk niets behoeft aan te trekken. Ook hier te lande hebben de oude gereformeerde vaders zulk een scheiding tussen kerk en staat nimmer voorgestaan.

Dat dit zo is, komt helder en klaar tot uiting in het onverminkte artikel 36 der Nederlandse Geloofsbelijdenis, waarin wordt gezegd, dat

„het ambt der overheid ook is de hand te houden aan de heilige kerkdienst, om te weren en uit te roeien alle afgoderij en valse godsdienst, om het rijk van de antichrist te gronde te werpen en het Koninkrijk van Jezus Christus te bevorderen, het Woord des Evangelies overal te doen prediken, opdat God van een iegelijk geëerd en gediend worde, gelijk Hij in Zijn Woord gebiedt”.

Artikel 36 staat dus geen scheiding van kerk en staat voor. Wel echter moeten kerk en staat onderscheiden worden. Dit wil zeggen, dat de staat zich niet mag mengen in de inwendige aangelegenheden van de kerk, en de kerk niet in die van de staat.

Er is in het verleden en er wordt ook thans nog wel tegen artikel 36 aangevoerd, dat daarin de staatskerk wordt voorgestaan. Dit wil zeggen een kerk, waarin de staat zo niet alles, dan toch heel veel te zeggen heeft, zoals dit thans nog het geval is in Engeland. De gereformeerde vaders, die toch artikel 36 met hart en ziel waren toegegaan, hebben echter van zulk een staatskerk nimmer iets willen weten. De Hervormde Kerk in de bloeitijd der Republiek was dan ook geen staatskerk, wel een bevoorrechte kerk. Genoemde vaders hebben zelfs steeds met al wat in hen is de strijd aangebonden tegen diegenen, die van de kerk een staatskerk wilden maken, zoals dit de remonstranten destijds wilden doen en ook een tijdlang dit gedaan hebben. Wanneer men bijvoorbeeld de „Redelijke Godsdienst” van de godgeleerde à Brakel leest, dan zal men daarin vinden opgemerkt, dat de overheid wel macht heeft omtrent de kerk, maar niet in de kerk. Wij gaan hierop thans niet verder in, we stipten deze kwestie slechts alvast even aan. Het is ons voornemen er in het vervolg nog nader op terug te komen.

BEDENKINGEN TEGEN DE ZINSNEDE VAN 21 WOORDEN

Tegen de zinsnede van 21 woorden uit het zo even aangehaalde gedeelte van artikel 36, namelijk deze:

„om te weren en uit te roeien alle afgoderij en valse godsdienst, om het rijk des antichrists te gronde te werpen”.

zijn in de loop der jaren al heel wat bezwaren geopperd.

Vanzelfsprekend stonden de vroegere remonstranten en libertijnen er reeds vierkant tegen. Die meenden dat ze zelf zó verdraagzaam waren, dat ze wat in die 21 woorden werd uitgedrukt, voor het toppunt van onverdraagzaamheid uitkreten. Intussen waren ze zelf tegenover de gereformeerden zó onverdraagzaam, dat dezen niet eens van de kerken gebruik mochten maken, zodat zij tot zelfs in schuren hun godsdienstoefeningen moesten houden!

Veel erger was echter, dat in de vorige eeuw iemand als Dr. Kuyper, die door velen van ons volk als een kampioen voor de gereformeerde leer werd aangemerkt en die zo veelvuldig met de naam Calvijn schermde, tegen de bewuste zinsnede een vinnige strijd aanbond. Een strijd, welke er toe leidde, dat er in 1896 bij de Synode der Gereformeerde Kerken door een aantal leden dezer kerken een gravamen tegen de genoemde zinsnede werd ingediend, waarvan het uiteindelijke gevolg was, dat de Synode der Gereformeerde Kerken in 1905 met 24 tegen 16 stemmen overging tot het schrappen dezer zinsnede uit het aloude artikel 36.

Dat de adviseurs van de Synode der Gereformeerde Kerken geheel in de geest van Dr. Kuyper hebben geadviseerd, komt duidelijk uit bij het vergelijken van hun advies met wat Dr. Kuyper reeds in 1879 in „De Heraut” over zijn gravamen (bezwaar) tegen artikel 36 heeft ingebracht. In „De Heraut” toch van 26 januari 1879 schreef Dr. Kuyper:

„Wel bezien, en alsnu tot ’n volkomen afbakening van ons gravamen komend, gaat ons bezwaar dus nog niet eenmaal tegen één der vier stukken van dit artikel, maar uitsluitend tegen één der vier zinsneden in dat ene derde stuk, en wel ook daarin nog slechts tegen uitsluitend deze woorden: „om te weren en uit te roeien alle afgoderij en valse godsdienst, om het rijk des antichrists te gronde te werpen”.

En zelfs dat nog enkel voor zo veel het hier niet slechts in zijdelingse, maar ook in rechtstreekse zin is bedoeld”.

ARTIKEL 36 BEOOGT GEEN KETTERJACHT EN KETTERDODEN

Deze laatste zin is van belang, want er blijkt uit, dat de gewraakte zinsnede volgens Dr. Kuyper zo moet worden uitgelegd, dat het tot de roeping der overheid zou behoren om met gebruikmaking van het zwaard in letterlijke zin de bedrijvers van afgoderij en valse godsdienst te straffen, dat wil zeggen te doden.

In het Advies van 1905 nu komen de adviseurs tot hetzelfde resul-

taat als Dr. Kuyper. Dit is te merkwaardiger, omdat ze zelf eerst met alle nadruk verklaren, dat het in de bestreden zinsnede niet over personen, maar over zaken gaat. Ze schreven toch op blz. 280 van hun Advies:

„Moeilijker is daarentegen de vraag te beantwoorden, of de bezwaarde broeders recht hebben, wanneer zij in hun gravamen beweren, dat onder de middelen, waarmede de overheid deze taak te volbrengen heeft, onder meer de doodstraf behoort. Uit het woord uitroeien zelf blijkt dit wel niet, omdat hier sprake is van zaken (afgoderij, valse godsdienst en het rijk van de antichrist) en niet van personen”.

Hierop laten zij dan wel volgen, dat de vaderen wel degelijk oordeelden, dat de overheid geroepen was desnoods de doodstraf toe te passen, maar de adviseurs hebben toch moeten toegeven, dat dit in de 21 woorden niet letterlijk staat. Hierover zijn de adviseurs echter maar heengelopen, en in navolging van Dr. Kuyper stelden zij het voor, alsof de gereformeerde vaderen van oordeel waren, dat alle bedrijvers van afgoderij en valse godsdienst behoorden te worden omgebracht. Ter verdediging van dit standpunt beriepen zij zich ook nog op wat in artikel 36 voorafgaat aan het gedeelte, dat betrekking heeft op kerk en godsdienst. Hierin toch wordt vermeld, dat God aan de overheid „tot dien einde” het zwaard in handen heeft gegeven, tot straf der bozen en bescherming der vromen. Iedereen zal bij het lezen van artikel 36 echter direct bemerken, dat het beroep van voormelde adviseurs op deze passage uit artikel 36 helemaal geen hout snijdt. Deze passage toch heeft betrekking op wat er aan voorafgaat, namelijk het bedwingen van de ongebondenheid der mensen, opdat alles met goede ordinantie onder demensen toega. Geheel ten onrechte is het derhalve om die passage, waarin wordt gesteld dat de zwaarmacht der overheid dient om de ongebondenheid der mensen te bedwingen, nu ook maar van toepassing te verklaren op een geheel nieuw gedeelte van artikel 36. Het gedeelte namelijk, dat betrekking heeft op het ambt der overheid in zake kerk en godsdienst.

Dat Dr. Kuyper aan dit soort uitlegging niet vreemd was en dat de adviseurs zich in deze bij Dr. Kuyper hebben aangepast, kan duidelijk blijken uit een brochure, die in 1884 het licht zag en geschreven werd door Ds. Datema, Ned. Herv. predikant, die op hoge leeftijd de Hervormde Gemeente van Rotterdam-Delfshaven nog heeft gediend. Deze brochure heeft tot titel: „Verijdelde of verblind?” en diende om Dr. Kuypers poging om artikel 36 der Belijdenis te ontzenuwen, te bestrijden.

Op blz. 4 dezer brochure verwijst Ds. Datema naar een artikel van Dr. Kuyper in „De Heraut” van 4 november 1883, waarin laatstgenoemde schreef, dat met de woorden: „Uit te roeien alle ketterij”, ongetwijfeld bedoeld wordt mannen als Mr. van Houten om hals te

brengen. Voorts wees Ds. Datema nog op een andere uitspraak van Dr. Kuyper uit „De Heraut”, namelijk deze, dat de koning alle bedienaars van een niet zuivere godsdienst naar Den Haag zou moeten lokken, in een groot lokaal zou moeten opsluiten en er dan een compagnie grenadiers op los zou moeten sturen om ze met opgeheven sabel dood te slaan.

Zulk soort uitlatingen van Dr. Kuyper verwekte bij Ds. Datema en bij vele anderen uit die tijd grote ergernis. En dat zeer terecht. Het is gewoon de spot drijven met heilige zaken. Een optreden als door Dr. Kuyper geschetst, zou gepast hebben bij een dictator als Hitler, die op meer moderne wijze te werk ging door miljoenen Joden naar de gaskamers te laten brengen en ze daar te doen vergassen. Door te schrijven als Dr. Kuyper deed, heeft hij dan ook een karikatuur van artikel 36 gemaakt. In dit artikel toch wordt niet gesproken over het ombrengen van afgodendienaars en bedrijvers van valse godsdiensten, maar van het „weren en uitroeien van afgoderij en valse godsdienst, en het te gronde werpen van het rijk van de anti-christ”.

Over de betekenis van dat woord „uitroeien”, dat op de klank afgaand, de gedachte aan doden met het zwaard zou kunnen oproepen, werd in 1928 door de deputaten der Chr. Ger. Kerk, die toen aan de Synode dezer kerk een rapport uitbrachten over een bij deze Synode ingediend gravamen inzake artikel 36, een duidelijke verklaring gegeven, waarin er op gewezen werd, dat met het woord uitroeien in de 16e eeuw helemaal niet bedoeld werd het met het zwaard ombrengen van alle afgodendienaars en bedrijvers van een valse godsdienst. Het moet dan ook zeer teleurstellend worden genoemd, dat de laatstgehouden Synode der Chr. Ger. Kerken besloten heeft om met de Gereformeerde Kerken over een nieuwe redactie van artikel 36 besprekingen te gaan voeren, zulks onder het motief, dat de wijze, waarop het in artikel 36 bedoelde beginsel onder woorden is gebracht, in de kerken vragen en bedenkingen oproept.

Dit besluit heeft echter op zichzelf bij velen reeds bedenkingen opgeroepen, te meer daar het bekend is, dat volgens leden der Ger. Kerken zelf het Barthianisme in deze kerken reeds aanhang heeft verkregen, en die bedenkingen zullen nog in zoveel sterkere mate worden opgeroepen indien zou blijken dat dit overleg met de Geref. Kerken tot een nieuwe redactie van het oude, onverminkte artikel 36 zou leiden. Dat een dergelijk overleg geheel overbodig en ongewenst is, zal in het vervolg nog wel nader worden aangetoond, ook naar aanleiding van wat eertijds van vooraanstaande christelijk-gereformeerde zijde tegen bedenkingen inzake artikel 36 werd aangevoerd.

ARTIKEL 36 EN HET NIEUWE TESTAMENT

Zoals in wat vooraf ging reeds werd vermeld, zijn tegen de zinsnede van 21 woorden uit artikel 36 der Nederlandse Geloofsbelijdenis, welke in 1905 door de Synode der Gereformeerde Kerken werden geschrapt, verscheidene bedenkingen ingebracht. Hiertoe behoorde ook deze, dat de desbetreffende zinsnede niet in overeenstemming is met Gods Woord en dan voornamelijk met het Nieuwe Testament. De oude Gereformeerde vaders hadden volgens de bestrijders van vorenoemde zinsnede hier nog geen oog voor. Zij beriepen zich voornamelijk op het Oude Testament, omdat het hen nog aan het nodige licht ontbrak om te verstaan wat God in Zijn Woord aangaande de roeping der overheid voor deze bedeling heeft geopenbaard. Dat licht zouden dan wel hebben gehad allen, die, zoals dr. Kuyper en de deputaten van de Synode der Gereformeerde Kerken, van oordeel waren, dat die 21 woorden uit de Geloofsbelijdenis behoorden te worden verwijderd. De veranderde zinswijze zou dan volgens hen moeten worden erkend en geëerbiedigd als de vrucht van de leiding des Heiligen Geestes, Die, zoals in het rapport van voornoemde deputaten wordt vermeld, naar de belofte, door Christus aan Zijn discipelen geschonken, hen in alle waarheid leiden zou.

Hierop afgaande, zou men verwachten, dat de bestrijders van de gewraakte zinsnede uit artikel 36 met gegevens voor de dag zijn gekomen, die geheel nieuwe gezichtspunten openden, en derhalve als het ware een openbaring waren. Dit is echter helemaal niet het geval. Dr. Kuyper en de voornoemde deputaten hebben helemaal geen nieuw licht over bepaalde teksten uit het Nieuwe Testament verspreid. Wat zij aanvoerden, waren oude versleten wapenen uit het tuighuis van de tegenstanders van Calvijn, dus van libertijnen, vrijgeesten en wededopers. Dezen beriepen zich bij hun bestrijding van Calvijn op precies dezelfde teksten uit het Nieuwe Testament als dr. Kuyper c.s. dit later deden. Van enig nieuw licht, dat na Calvijn over de roeping der overheid inzake kerk en godsdienst zou zijn ontdekt, is derhalve geen sprake.

Een van de teksten, die reeds ten dage van Calvijn tegen hem werden aangevoerd en later door dr. Kuyper en diens geestverwanten opnieuw in stelling werden gebracht, was deze, waarin Christus zeide (Joh. 18 : 36):

MIJN KONINKRIJK IS NIET VAN DEZE WERELD. Indien Mijn Koninkrijk van deze wereld ware, zo zouden Mijn dienaren gestreden hebben, opdat Ik de Joden niet ware overgeleverd. Maar nu is Mijn Koninkrijk niet van hier.

In dit verband heeft dr. Kuyper c.s. dan gesteld, dat de kerk een geestelijk lichaam is, hetwelk niet door de wapens ener burgerlijke overheid beschermd mag worden: In die zin schreef hij in zijn boek-

werk „De Gemene Gratie” deel III, blz. 103, het volgende:

„En in de derde plaats bestaat tusschen kerk en staat dit principieel verschil, dat de overheid dwingt en de kerk alleen getuigt. Toen Petrus beide verwarrend, voor Jezus het zwaard trok, wees Jezus hem terug. En nog op Gabbatha verklaarde Jezus aan Pilatus, dat Zijn stichting niet van deze wereld was en dat dus Zijn zaak niet kon gehandhaafd worden met het zwaard. Het zwaard maakt hier dus de tegenstelling. Bij de overheid hoort het zwaard. Zonder het zwaard is de overheid niet denkbaar. Het zwaard is het symbool van haar macht. Door het zwaard handhaaft de staat zich, binnenslands tegenover weerstrevende burgers, buitenslands tegenover andere staten. De kerk echter verwerpt het zwaard. Voor de kerk is het een onding. Haar symbool en het teken van haar macht is niet het zwaard, maar het kruis. Zij heerst niet, maar zij lijdt. Wel oefent het kerkbestuur ook gezag uit binnen eigen kring, maar ook dat gezag heeft een uitsluitend geestelijk karakter. Wie er zich aan onttrekken wil, zend haar de scheidbrief”.

In dezelfde trant hebben ook de deputaten van de Synode der Gereformeerde Kerken de motieven voor hun schrapping van de gewraakte 21 woorden uit het oude artikel 36 der N.G.B. uiteengezet en verdedigd om daaraan een schriftuurlijk karakter te geven. Het bevreemdt niet, dat zij ter staving van hun betoog de woorden, welke de Heere Jezus op Gabbatha tot Pilatus sprak, hebben aangevoerd. De tekst, waarin deze woorden van Jezus ons beschreven staan, was zelfs de eerste, welke voornoemde deputaten als bewijs voor hun opvatting te berde brachten. Geheel overeenkomstig de conclusie, welke dr. Kuyper daaruit getrokken heeft, concludeerden ook zij, dat uit Jezus' woorden moest worden afgeleid, dat de kerk als geestelijk instituut alleen door geestelijke wapens beschermd mag worden. Zo hebben volgens de voornoemde deputaten ook de apostelen het verstaan, toen zij na Christus' hemelvaart uitgegaan zijn om Zijn kerk te stichten. De apostelen zijn daarbij niet opgetreden met vleselijke wapenen, maar met het zwaard des Geestes, dat is Gods Woord. Zo hebben zij de kerk gesticht, de ketterijen uitgebannen en de wereld overwonnen. Daaruit hebben de deputaten dan vervolgens, weder geheel naar de zienswijze van dr. Kuyper, zoals hij die op tal van plaatsen in zijn geschriften ten beste heeft gegeven, geconcludeerd, dat de overheid het als een ordinantie Gods heeft te beschouwen, dat de kerk niet met het burgerlijk zwaard beschermd mag worden. De overheid is Gods dienaar en daarom mag zij derhalve de afgoderij en de valse godsdienst niet uitroeien, het rijk van de antichrist niet te gronde werpen en de kerk niet met het materiële zwaard tegen kettters beschermen.

Zo oppervlakkig gezien, schijnt alles wat door dr. Kuyper in zijn

„Gemene Gratie” en door de deputaten van de Synode der Gereformeerde Kerken van 1905 naar voren werd gebracht, te kloppen als een bus. Onwillekeurig zou men dan ook gaan denken, en zeer velen van hun geestverwanten hebben dit ongetwijfeld gedaan en doen dit nog, namelijk, dat Calvijn, De Brès en onze oude gereformeerde vaders ten enenmale verstoken zijn geweest van het licht, dat vorennoemde mannen ten deel gevallen is.

Doch neen! De werkelijkheid is geheel anders. Deze leert ons, dat ook de woorden, welke door de Heere Jezus tot Pilatus werden gesproken, reeds door de tegenstanders en vijanden van Calvijn tegen hem werden ingebracht! Dit blijkt uit het geschrift, dat door Calvijn werd geschreven na de terechtstelling van de godslasteraar Servet ter verdediging tegen de aanvallen, die deswege op hem werden gedaan: „Verdediging van het orthodox geloof inzake de Heilige Drieëenheid tegen de dwalingen van Michael Servet”.

Met het oog op degenen, die van oordeel zijn dat de overheid niet de plicht heeft met zwaard en straffen hen tegen te houden, die, wanneer zij van het ware geloof zijn afgevallen, ook anderen tot afval opruien en zo, God bespottend, ongelukkige zielen in hun bedriegerijen verstrikken, de vrede der Kerk verstoren en de harmonie der godsvrucht uiteenrukken en verscheuren, schrijft Calvijn als volgt:

„De Heere heeft, zo zeggen zij, Zijn rijk niet willen oprichten met wapengeweld, doch door het geestelijk zwaard des Evangelies. Hij heeft de Zijnen vermaand steeds bereid te zijn hun eigen bloed veil te hebben. Nergens heeft Hij bevolen, dat zij het bloed van een ander moeten vergieten. De apostelen zond Hij als lammeren in het midden der wolven, maar macht over het vlees heeft Hij hun niet gegeven”.

Na aldus het gevoelen zijner tegenstanders te hebben aangegeven, vervolgt Calvijn:

„Doch als ik hiertegen onmiddellijk zou inbrengen dat de Heere nergens de Zijnen heeft opgedragen om diefstal, rooverij, echtbreuk, doodslag, toverij te straffen, en dat wij daarom dat alles maar moesten verdragen, zonder het te straffen, wat zouden zij dan zeggen? Zouden ze mij toestemmen, dat de banden maar lossers gemaakt moeten worden voor de misdaden, of zouden ze niet liever zeggen, dat hetgeen aan ieder persoonlijk bevolen wordt, n.l. verdraagzaamheid, niet verhindert dat de strafbepalingen der wetten van kracht zijn?

Wel geef ik toe, dat het waar is, dat het rijk van Christus van het begin af niet door wapengeweld is gesticht, en dat het evanmin door wapenbescherming in stand blijft, want door de prediking des Evangelies moet Christus regeren, opdat deze profetie vervuld worde: „Het volk, dat Ik niet kende, heeft Mij gediend,

zo haast als hun oor van Mij hoorde, hebben zij Mij gehoorzaamd" (Ps. 18: 44b-45a).

Daarom heeft de Heere de apostelen zonder bescherming van wereldlijke macht uitgezonden, opdat daardoor de uitwerking van hun prediking des te heerlijker zou zijn. Hij heeft niet alleen geweld, dat zij zouden afzien van aardse macht, maar ook, dat bijna de gehele wereld hun vijandig zou zijn, opdat het voor allen zeker was, dat de overwinning van het Evangelie een hemelse is, terwijl dit Evangelie altijd als een palm weer opgroeit, ondanks zovele en zulke zware verdrukkingen. En in deze rijd is het niet anders. Ook nu is het Evangelie weer opnieuw opgekomen en oefent temeer invloed, nu de wereld er haat over draagt en er tegen worstelt.

Door zijn innerlijke kracht en niet door de hand der mensen wordt onze godsdienst in stand gehouden. Niet tevergeefs heeft Christus de dienaren van het Evangelie meer met lijdzaamheid gewapend dan met de vaardigheid in het strijd voeren, omdat het nodig was, dat zij in heilige ijver niet zouden aarzelen om de leer, die zij gepredikt hadden met het Woord, ook met hun eigen bloed te verzegelen, zo vaak dit nodig mocht zijn".

Uit het bovenstaande blijkt wel overduidelijk dat Calvijn tenvolle onderschrijft, dat de prediking van Gods Woord niet met het zwaard moet worden ondersteund om de mensen tot het geloof te dwingen. Anderzijds werd door Calvijn betoogd, dat de godsdienst, die alleen door de hand Gods in stand gehouden wordt en onder het kruis triomfeert, nochtans niet terugschrikt voor het gebruik van wettige middelen. Hij wijst er dan op, dat God, Die met vissers begon, zich later bediende van andere dienaars, die niet zo ongeschoold, maar meer wetenschappelijk onderlegd waren, waarbij hij dan wijst op Paulus, die van zichzelf erkende van redenaarstalent verstoken te zijn, maar niet van wetenschap, zoals zijn andere ambtsbroeders, doch van kindsaf in de Wet onderwezen was. Ook vestigde Calvijn de aandacht op Jesaja, opmerkend, dat de welsprekendheid soms een dienaar van het geloof kan zijn. Voort op de wijzen uit het oosten en op de eenvoudige herders. Uit deze voorbeelden bleek volgens hem, dat het ongeschoolde volk, waaruit Christus de eerstelingen der kerk heeft genomen, de weg voor koningen niet verspert om ook zichzelf met al wat ze hebben aan Hem te geven en om de macht des zwaards, die hun is gegeven, in heilige overtuiging Christus aan te bieden. Hierop laat Calvijn dan volgen:

„Nu zien wij, dat de dienaren van het Evangelie bereid moeten zijn om het kruis te dragen, om de toorn en de schande der wereld te ondergaan, zoals de Heere hen ook van geen andere wapenen dan die der lijdzaamheid heeft voorzien.

En toch zien we ook, dat de koningen bevolen wordt de ware

leer met hun bescherming te steunen. Zo legt Christus soms in de vorsten zelf het bewijs voor beiderlei taak. De zeer doorluchte keurvorst Johannes van Saksen heeft standvastig en onbevreesd getoond, dat hij bereid was en ergaarne in bewilligde de dood te sterven voor de belijdenis van zijn geloof, toen hij niet ver meer van de hand van de beul was verwijderd.

Dezelfde nu heeft niet geaarzeld een kloek verdediger van het rijk van Christus te zijn, indien de één of andere goddeloze afvallige in zijn machtsgebied de zuivere Godsverering trachtte te verstoren”

TEGEN GELOOFSDWANG

Vervolgens deelt Calvijn mede, dat men hem tegenwierp, dat het wel heel ongerijmd was de mensen met geweld te dwingen tot het geloof, terwijl dit toch een zaak des harten is.

Calvijn antwoordde hierop, dat het een heel andere kwestie is de toestand der kerk met het zwaard te verdedigen, dan iemand met geweld tot het geloof te dwingen. Want, aldus merkte hij op, zoals het tenslotte niet in de hand en de macht der vorsten ligt om met hun besluiten door te dringen tot in de harten der mensen, opdat die zich Gode zullen onderwerpen in gehoorzame omhelzing van de leer des heils, zo eist volgens hem toch hun roeping, dat ze niet toestaan, dat men in onreine en brutale taal de heilige Naam Gods schendt, en evenmin mogen ze toelaten dat Zijn eredienst ten gronde wordt gericht.

Een particulier toch, aldus vervolgde Calvijn, die geen macht heeft over leven en dood, zal, als hij toelaat, dat het huis, dat hij bestuurt, verontreinigd wordt door heiligschennis, niet vrij zijn van schuld. Hoeveel schandelijker zal de traagheid van de vorst zijn, indien hij de ogen sluit voor de teugelloze schending der gerechtigheid! In zodanig geval zit de rechter op zijn verheven en prachtige troon en ziet het zwijgend aan, dat de roem van Christus op schandelijke wijze verdrongen wordt.

Zou hij gezag verschaffen doordat men zijn straffen vreest, en nochtans vrijheid geven aan de bozen om de kerk te verwoesten?

Daarom, aldus Calvijn, zullen vrome overheden handhavers zijn van de leer der gerechtigheid, opdat Christus hen niet zal verdrijven uit het machtsgebied, waarin zij door Zijn gunst regeren en opdat Zijn heilige Naam niet ongestraft aanleiding zij tot spotternij.

Het zal nu ieder wel duidelijk zijn, dat het toch wel verregaand is het zo voor te stellen, alsof Calvijn nog niet voldoende licht had over de woorden van Christus, waarin Hij zei, dat Zijn koninkrijk niet van deze wereld is. Het tegendeel blijkt waar te zijn, namelijk, dat Calvijn over deze tekst veel meer licht bleek te hebben dan dr. Kuyper en de deputaten van de Synode der Gereformeerde Kerken van 1905 en alle anderen, die zich met een beroep op de vorengenoemde tekst-

woorden van de gewraakte zinsnede uit artikel 36 hebben afgemaakt en nog steeds afmaken.

Ja, het is wel bedroevend, dat zovelen, die zichzelf gereformeerd noemen, zich inzake de onderhavige kwestie niet in het gezelschap bevonden en bevinden van Calvijn en zo vele oude gereformeerde godgeleerden en leraren, maar in dat van de tegenstanders en vijanden van Calvijn, tegen wie hij voortdurend te strijden had. Even lichtvaardig als de wederdopers met de vorengenoemde tekstwoorden omsprongen, om daaruit de valse conclusie te trekken dat de overheden en magistraten verworpen moesten worden, dat geen christen hun gehoorzaamheid verschuldigd was en ook geen christen enig overheidsambt mocht bekleden, even lichtvaardig werden ze destijds door dr. Kuyper en de voornoemde deputaten aangewend om de 21 woorden uit het oude artikel 36 der N.G.B. te bestrijden, wat er tenslotte toeleidde, dat de Synode der Gereformeerde Kerken met 24 tegen 16 stemmen er toe overging om die woorden uit de Belijdenis te schrappen, zelfs zonder dat eerst het oordeel van de andere kerken der Reformatie in Nederland en het buitenland was gevraagd.

DE HERVORMERS EN DE OUDE GEREFORMEERDE THEOLOGEN MET MEER LICHT BEDEELD DAN DE NEO-GEREFORMEERDEN

Dat de kerk een geestelijk instituut is, is door Calvijn nimmer ontkend. Evenmin is door hem ontkend, dat er tussen kerk en staat, waarbij de eerste zich van het zwaard des Woords bedient, en de tweede het wereldlijke zwaard is toebetrouwd, een groot onderscheid bestaat. Dit wil echter niet zeggen, zoals dr. Kuyper en de deputaten van de Synode der Gereformeerde Kerken van 1905 gedaan hebben, dat het de overheid te allen tijde verboden is om met haar macht en zwaard de kerk te beschermen. Deze conclusie te trekken vindt nergens in Gods Woord enige grond of steun. Integendeel, die conclusie is duidelijk in strijd met Gods Woord. Zij wordt er in weersproken en beslist van de hand gewezen, als wij er acht op slaan hoe zeer Israëls godvruchtige koningen de goedkeuring en lof des Heeren hebben weggedragen over het feit, dat zij met hun wereldlijke macht en zwaard Gods kerk beschermden en de afgoderij uitroedden. Ja, zelfs werd hun dat als een dure plicht, rustend op hun ambt als overheidspersoon, nadrukkelijk voorgehouden en bevolen.

Zowel de oude christenheid als de Reformatie heeft dan ook juist uit Gods Woord conclusies getrokken, die geheel tegenovergesteld zijn aan die welke dr. Kuyper en voornoemde deputaten daaruit getrokken hebben. Hoezeer hebben, om maar één voorbeeld te noemen, de christenen uit vroeger eeuwen keizer Constantijn de Grote daarover geprezen, dat hij door menigvuldige wetten en ordnantien een iegelijk verboden had de afgoden te offeren, de waarzeggers te ondervragen en beelden op te richten.

En wat de Reformatie betreft, Calvin, en met hem heel de Reformatie, hebben zich beroepen op Israëls godvruchtige koningen, waarvan wij de vorige maal reeds een voorbeeld gaven. Dr. Kuyper en de vorenbedoelde deputaten wilden hiervan echter niets weten. Alsof God thans aan de overheden zou toestaan wat Hij voorheen in hen steeds zo sterk gelaakt heeft, moesten volgens hen genoemde koningen uit het Oude Testament thans geheel buiten beschouwing gelaten worden. Het is ons voornemens hierop in het vervolg nog nader terug te komen, waarbij dan de ongerijmdheid van de beschouwingen van dr. Kuyper en diens geestverwanten met schriftuurlijke bewijzen nader zal worden aangetoond. Wij volstaan daarom thans met nog eens nadrukkelijk vast te stellen, dat er geen sprake van is, dat het Calvin, Farel, De Brès en andere reformatoren ontbroken zou hebben aan het zo nodige licht om Gods Woord te verstaan wat betreft de roeping der overheid inzake kerk en godsdienst. Waarheid is, dat dr. Kuyper en de zijnen in het kamp van de tegenstanders en vijanden der Reformatoren zijn beland, zoals we dit reeds uit Calvijns tractaat hebben aangetoond en nog nader zullen aantonen.

DE VRIJHEID DER A.R. LEIDT TOT LOSBANDIGHEID

Dat het zo ver met hem gekomen is, moet wel ten zeerste betreurd worden. Het heeft er toe geleid, dat dr. Kuyper een vrijheid voorstond, waarbij het zelfs atheïsten moet worden toegestaan hun verderfelijk ongelooft in het openbaar te propageren. De overheid moet volgens hem maar laten groeien wat groeien wil en groeien kan. Al wilde zich een kerk van atheïsten vestigen, zo schreef hij letterlijk, de overheid moet ze laten begaan. Terecht is voorheen wel eens opgemerkt, dat met zulk een beginsel, wat de uitwendige openbaring in het volksleven betreft, ons volk hoe langer hoe meer aan de duivel wordt prijsgegeven. Welk een waarheid in deze woorden lag, kunnen we in deze tijd volop constateren. Let maar op hoe het er thans naar toe gaat in televisievoorstellingen, welke meermalen een godslasterlijke inhoud hadden, en in de literatuur-wereld, waarin boeken en andere geschriften het licht zien vol godslasteringen, en waarin zelfs de zonde van Sodom niet als zonde wordt gebrandmerkt, maar goedgepraat en als iets geoorloofds voorgesteld wordt. Ja, aan zulk een soort schrijvers worden in onze tijd door de overheid zelfs prijzen toegekend en betaalde opdrachten gegeven. De Kamerleden der S.G.P. hebben daartegen herhaaldelijk krachtig protest aangetekend, doch achtereenvolgende ministers bleven daarvoor ten enenmale doof.

PETRUS EN HET ZWAARD

Een tweede tekst, welke door de deputaten van de eerder genoemde Synode werd aangevoerd om daarmee de bekende zinsnede van 21 woorden uit artikel 36 der N.G.B. van haar kracht te beroven, was

ontleend aan Mattheus 26 en daarvan het 52ste vers, waarin Christus tot Petrus zeide toen deze het zwaard wilde trekken: „Keer uw zwaard weder in zijn plaats; want allen die het zwaard nemen, zullen door het zwaard vergaan”.

Het is wel zeer typerend, dat de deputaten overeenkomstig dr. Kuypers neo-gereformeerde opvatting zich juist van deze tekst hebben bediend. Wederom is het een tekst, welke bij de libertijnen, vrijgeesten en wederdopers reeds dienst heeft moeten doen om Calvijn en onze gereformeerde vaders te bestrijden. Ook dus al een wapen, gehaald uit het arsenaal van de vroegere vijanden der waarheid, hetwelk evenals het vorige werd misbruikt. Ook hiervan gold het, dat het Calvijn aan het nodige licht ontbrak om in te zien, dat hij iets voorstond wat met Gods Woord ten eenemale in strijd is. Ja, hem werd zelfs door dr. Kuypers nagegeven, dat hij op dit punt nog niet geheel aan Rome ontworsteld was en nog teveel van de roomse zuurdesem had overgehouden!

Om onze lezers zelf tekunnen laten beoordelen hoe onheus dr. Kuypers en de voornoemde deputaten Calvijn te dezer zake behandeld hebben, zullen wij ook nu weer Calvijn zelf aan het woord laten en weergeven wat hij in zijn eerder genoemd tractaat zijn vijanden ten antwoord gaf. Hij schreef:

„Eindelijk werpen zij tegen, dat de Heere, toen Hij Petrus beval het zwaard in de schede te steken, het duidelijk genoeg heeft betuigt, hoe Hem een gewelddadige en met wapenen gepaard gaande verdediging van het Evangelie niet welbehagelijk is. Maar hoe hebben wij dat nu te verstaan, als we zien, dat Christus zelfs niet voor Pilatus Zijn onschuld heeft uiteengezet, zoals Hij dat met recht had kunnen doen? Als Hij nu, omdat Hij wilde gehoorzamen aan het besluit Zijns Vaders, als een lam zweeg voor zijn scheerder en ondertussen ophield het evangelie te prediken, terwijl Hij door de offerande Zijns doods de zonden verzoende: verwonderen wij ons dan nog, als hij Petrus afhoudt van doodslag?

Toch zal ik nog iets anders antwoorden. Het recht om het zwaard te trekken staat Christus Zijn dienaren niet toe, want als particulier persoon had deze het zwaard maar aangegrepen. Hij wil niet, dat de soldaten, tegen wie hij moest worden verdedigd, in grote verwarring werden teruggedreven, want dan zou Hij toch deze schande hebben moeten dragen, dat Hij bandieten kweekte in plaats van dienaren des Evangelies.

Het is onmogelijk, dat nu de mening wordt verkondigd, dat de handen der vorsten gebonden zijn, zodat zij hun gewone taak niet kunnen vervullen. Kortom: Christus verbiedt Petrus geweld te gebruiken, maar niet met de bedoeling, dat de magistraat de wapenen zou neerleggen, en evenmin om hen af te houden van een rechtvaardige verdediging van het evangelie. Hij zeide dit

alleen, omdat hij niet wilde, dat Petrus zich in een gevaarlijke aanval wierp, die buiten de perken van zijn roeping lag, en omdat hij ook geen uitstel wilde verlenen aan Zijn dood, waardoor mensen met God moesten worden verzoend”.

Tot zover Calvinj. Men kan er zich schier niet genoeg over verwonderen en bedroeven, dat er na Calvijns zo grondige weerlegging van de dwaling, alsof uit de door Christus tot Petrus gesproken woorden valt af te leiden dat de overheid zich van haar zwaardmacht ter verdediging en bescherming der kerk en godsdienst niet mag bedienen, zich gereformeerd noemende personen zijn geweest, die deze door Calvinj zo afdoend weerlegde dwaling opnieuw hebben aangegrepen om de 21 woorden uit artikel 36 der N.G.B. te lijf te gaan. Toch hebben dr. Kuyper en de eerder genoemde deputaten het bestaan dit te doen. Daarmede iets in de woorden, door Christus tot Petrus gesproken, inlegend, wat Hij er helemaal niet ingelegd heeft. Zij vielen daarmede de libertijnen en andere vijanden van Calvinj bij, en dat nog wel onder het doen voorkomen alsof zij over meerder licht beschikten!

„WIJ CALVINISTEN” TEGEN CALVIJN

Enige tientallen jaren geleden (1909) hield dr. Kuyper voor de deputatenvergadering der A.R.P. — een vergadering die bij de S.G.P. gewoonlijk Algemene Vergadering wordt genoemd — een rede waaraan hij de titel gaf van: „Wij Calvinisten”. Wanneer men dit zo leest, zou men allicht gaan denken, dat dr. Kuyper het met Calvijns beginselen, ook diens staatkundige beginselen, roerend eens was. In werkelijkheid was dit echter helemaal niet het geval. Inzake het zo gewichtige beginsel van de roeping der overheid inzake kerk en godsdienst stond dr. Kuyper lijnrecht tegenover Calvinj. In wat voorafging werd dit reeds overduidelijk bewezen, waarbij bleek, dat dr. Kuyper wat dit beginsel betreft, niet aan de zijde van Calvinj stond, maar aan die van Calvijns aartsvijanden.

Dit kwam al niet minder uit in een derde tekst, waarop dr. Kuyper en de deputaten van de Synode van 1905 zich hebben beroepen en die door hen ter verdediging van het neo-gereformeerde standpunt in het geding werd gebracht.

Deze tekst is er één, die alweer in de wapenkamer der libertijnen te vinden is; alweer één, waarvan de vrijgeesten zich zo gaarne en gretig hebben bediend; al weer één, die genoemde vijanden der waarheid in hun bestrijding van Calvinj en later van onze gereformeerde vaders tegen hen hebben aangevoerd.

Deze tekst is te vinden in Mattheüs 13, de verzen 24-30 en betreft de gelijkenis van het

ONKRUID OP DE AKKER

De verzen, welke hierbij in het geding zijn gebracht, luiden als volgt:

„Toen het nu tot kruid opgeschoten was en vrucht voortbracht, toen openbaarde zich ook het onkruid. En de dienstknechten van de heer des huizes gingen en zeiden tot hem: Heer, hebt gij niet goed zaad in uw akker gezaaid? Van waar heeft hij dan dit onkruid? En hij zeide tot hen: Een vijandig mens heeft dat gedaan. En de dienstknechten zeiden tot hem: Wilt gij dan, dat wij heengaan en datzelve vergaderen? Maar hij zeide: Neen, opdat gij, het onkruid vergaderende, ook mogelijk met hetzelfde de tarwe niet uittrekt. Laat ze beide tezamen opwassen tot de oogst, en in de tijd des oogstes zal ik tot de maaiers zeggen: Vergadert eerst dat onkruid en bindt het in busselen, om hetzelfde te verbranden; maar brengt de tarwe samen in mijn schuur”.

Met het beroep op deze woorden stelden dr. Kuyper en zijn geestverwanten zich andermaal aan de zijde van de tegenstanders der Reformatie, vielen zij haar vijanden wederom bij en keerden zij zich opnieuw en beslist tegen Calvijn. Diens tegenstanders toch hadden op grond van de zoëven genoemde tekstwoorden tegenover hem beweerd en staande gehouden, zoals de deputaten van de Synode van 1905 dat ook deden, dat de overheid tegenover de kerk geen roeping te vervullen heeft en deswege niet geroepen is om de ware religie te handhaven en met haar wereldse zwaarmacht te beschermen.

Het misbruik van deze tekstwoorden, de geheel ongegronde uitlegging, die daaraan gegeven werd en de onschriftuurlijke conclusie, die daaruit getrokken werd, is aan Calvijn niet ontgaan. Hij heeft dit op deugdelijke wijze aan de kaak gesteld en met kracht van redenen in zijn eerder genoemd tractaat weerlegd. Hij beantwoordde zijn tegenstanders als volgt:

Men haalt er ook nog enige bewijzen uit de Schrift bij, onder welke er één is, die enige klem schijnt te hebben.

„Neen, zei Christus, opdat gij het onkruid vergaderende, ook mogelijk met hetzelfde de tarwe niet uittrekt”. (Matth. 13: 29). Indien zij consequent de vorm van deze woorden vasthouden, dan zal niet alleen de regeringen belet worden het zwaard te gebruiken, maar dan moet alle tucht uit ons midden worden weggenomen. De excommunicatie is een uitnemend middel om de kerk te zuiveren, doch er zal geen plaats voor zijn indien men geen recht heeft het onkruid aan te vatten.

Voeg hierbij, dat de Heere daar niet alleen sprak over verkeerde leerstellingen, maar hoe Hij ook al die verleidingen karakteristiek aangaf, welke Satan uitstrooit om het goede zaad te verderven. Daarom zullen alle wetten en vonnissen weg moeten, als het

onkruid tot de oogst aan zichzelf moet worden overgelaten. Doch de bedoeling van Christus is voor gezonde lezers allerminst onduidelijk. Ja! want elders vergelijkt Hij de kerk met een veld, waar het koren met kaf is vermengd, en met een net, waarin tegelijk goede en slechte wissen worden bijeengebracht. Zo nu vergelijkt Hij de kerk met een akker, die gedwongen wordt gelijk met het goede zaad ook onkruid te verdragen en te voeden. Want daarom hebben al te vurige naturen zo'n ongebreidelde ijver, omdat zij menen dat het ongepast is, dat het heiligdom Gods verontreinigd wordt: de bruid van Christus, die Hij met Zijn bloed kocht en in wie de roem van God moet lichten, is geheel vol van schadelijke vlekken. Doch de Heere duldt het, dat Zijn kerk behept is met vele gebreken, opdat Hij ons nederig doe zijn, opdat Hij onze standvastigheid beproeve en ons opwekke tot waakzaamheid. Doch hierdoor gebeurt het, dat de kerk gedwongen wordt bozen met een zucht in haar schoot te dragen, welke zij niet kan verdrijven. Dit is echter ook waar, dat Christus, zodra Hij met Zijn Evangelie komt, met Zijn wan het kaf van het koren scheidt. Doch dit begint Hij zo te doen, dat de algehele zuivering wordt uitgesteld tot de jongste dag, waarop Hij de lammeren van de bokken zal scheiden.

Daardoor beveelt Christus niet, dat iedere strengheid moet ophouden, doch Hij spoort er toe aan, dat de boosheden, die zonder verderfbrenging niet kunnen worden verbeterd, moeten worden verdragen. En zeker, hoe ijverig en met hoeveel bezieling ieder naar zijn plicht zich met alle machter op toelegt om de ketterijen uit te roeien, nooit zal de strenge tucht zover komen of altijd zullen er nog veel resten dier boosheden overblijven”.

Tot zover Calvijn, die zeer terecht opmerkt, dat als de conclusie der libertijnen — en met hen die van dr. Kuyper en de eerdergenoemde deputaten — juist was, dan niet alleen de regeringen belet zou worden het zwaard te gebruiken doch dat dan ook aan alle bandeloosheid en goddeloosheid vrij spel gelaten zou moeten worden. Dan zouden deze niet door de overheid beteugeld mogen worden, maar dan zouden alle openbare lasteringen en tergingen van God en Diens waarheid door haar ongemoeid moeten gelaten worden, dan zouden te dier zake alle wetten en vonnissen uit de wereld gebannen moeten worden.

Zulk een staat van zaken is altijd door de libertijnen en vrijgeesten voorgestaan en ook vurig door de voorstanders der Franse revolutie bepleit. Geen God en geen meester, was hun leus. Aan de waarheid en de leugen moesten volgens hen gelijke rechten worden toegekend, wat tot op de huidige dag nog wordt gedaan, zulks in strijd met Gods Woord en met het daaraan ontleende onverkorte artikel 36 der aloude N.G.B. Met een beroep op de tekstwoorden inzake de tarwe en het onkruid kan zulk een stelling echter niet worden verdedigd. De S.G.P.

heeft zich daarom nimmer met het A.R. beginsel van dr. Kuiper kunnen verenigen, daar dit beginsel, zoals ook door hem in „De Standard” van 13 juni 1878 werd geschreven, al evenzeer voorstaat een gelijk recht voor allen, ook voor de bestrijders van de ware godsdienst, dus voor het ongelooft. Wanneer hiermede nu bedoeld werd, dat ieder vrij behoort te zijn om te geloven wat hij wil, dan zouden wij daarmee accoord kunnen gaan. De S.G.P. heeft toch steeds in onderscheiding van Rome en in navolging der oude gereformeerden de vrijheid van geweten voorgestaan. Van een inquisitoriaal onderzoek omtrent de gevoelens der mensen ten aanzien van hun al of niet godsdienstige overtuiging heeft zij nooit iets willen weten. Anders staat het echter met de vrijheid, waarbij het ieder wordt toegestaan om zijn gevoelens in het openbaar te uiten, zó zelfs, dat daarbij godslasterlijke leuzen worden aangeheven, zoals bijv. „God is het grootste kwaad”, zoals dit in ons land is voorgevallen zonder dat daartegen van overheidswege werd opgetreden. Zulk een vrijheid moeten wij met alle nadruk verwerpen, daar zij geen ware vrijheid maar losbandigheid is.

GUIDO DE BRES OVER DE GELIJKENIS VAN ONKRUID EN TARWE

Behalve Calvijn zijn er meer schrijvers te noemen, die het beroep op de gelijkenis van de tarwe en het onkruid, om daarmee een vrijbrief te geven zelfs aan de godloochenaars om hun verderfelijke propaganda te voeren, met alle beslistheid als ondeugdelijk verworpen hebben.

Zo schreef één der andere hervormers, namelijk Guido de Brès, in zijn geschrift: „Van de macht der overheid” hierover het volgende:

„Ook voert men de gelijkenis van het onkruid aan en zegt dat ons daardoor bevolen wordt bozen en goeden samen te laten opgroeien tot de tijd van de oogst en ten laatsten dage. — Maar men moet bij de gelijkenissen alleen letten op het doel, dat zij op het oog hebben, en niet van stukje tot beetje alles willen uitleggen. Dan krijgt men dwaasheden. In de eerste plaats heeft onze Heere hierdoor geenszins het ambt van magistraten, huisvaders, schoolmeesters, dienaren (des Woords en opzieners) willen loochenen. Ieder hunner moet zijn plicht in zake zijn roeping doen door het kwaad te bestraffen. In deze gelijkenis nu wil Christus niets anders laten zien dan dat de wereld altijd vervuld zal zijn van ergernissen en hypocrieten, en dat het niet in het vermogen ligt van mensen de algemene kerk zodanig te zuiveren, dat alle ergernissen er uit worden weggenomen, maar dat de engelen ten laatsten dage de bozen zullen scheiden van de goeden. Zo legt Christus het Zelf uit. De akker is de wereld. Tot zo’n algemene zuivering zijn mensen niet in staat. Dit neemt intussen de plicht der dienaren (des Woords) niet weg de openbare zondaars te excom-

municeren en uit de kerk te werpen (1 Kor. 5), zoals het ook de plicht van de magistraat is de boosdoeners, wanneer zij als zodanig schuldig bevonden zullen zijn, te straffen.

Want, zegt Paulus, hij is Gods dienaar u ten goede (Rom. 13 : 4), en draagt het zwaard niet voor niets. Christus zegt dus niets anders dan dat men niet de hele wereld moet willen zuiveren, anders zou men bij zo'n groot en moeilijk werk gevaar lopen de goeden met de bozen uit te rukken.

Zou men dus moeten wachten op het berouw der misdadigers?

Menno (Simons, wederdoper) wil wijzer en heiliger zijn dan alle heilige koningen, richters en profeten Gods, die door de Geest naar het bevel van God de boosdoeners hebben gestraft met de dood. Petrus heeft ook niet op het berouw van Ananias en Saffira gewacht. Juist door de doodstraf kunnen er tot berouw komen, zoals te zien is aan de moordenaar aan het kruis.

Zij zeggen, dat men de kwaaddoeners wel gevangen moet zetten, maar dat zouden de boosdoeners wel aardig vinden, als men „also soetelick handelde” met hen. Maar wat zou dan de overheid, met zulk een hoop boeven en schelmen daar te houden zitten, maken? En de wereld zou op zo'n manier in groter verwoesting komen. Men zou zich niet rustig op weg kunnen begeven en niet veilig zijn in eigen huis”.

Na al wat hierboven werd vermeld, behoeft dit helder betoog van Guido de Brès, de opsteller der N.G.B., geen nadere toelichting. Het beroep van Dr. Kuyper en al diens geestverwanten op de gelijkenis van het onkruid en de tarwe wordt er totaal door ontzenuwd. Voor de verdediging van artikel 36 der N.G.B. achten wij het dan ook voor de ouderen, maar vooral ook voor de jongeren van het allergrootste belang, dat zij met de verweerschriften der hervormers in kennis worden gesteld, opdat zij de tegenstanders van voornoemd artikel en van de S.G.P. van antwoord kunnen dienen.

SCHRAPPING DER 21 WOORDEN DOOR SYNODE GEREF. KERKEN 1905

In wat voorafging werd meermalen de aandacht gevestigd op de Synode der Gereformeerde kerken, die in 1905 tot schrapping van 21 woorden uit artikel 36 der Ned. Geloofsbelijdenis overging en daarmee dit artikel danig verminkte. Die schrapping berustte echter op een zeer wankele basis. De commissie, die de Synode over het ingebrachte gravamen (bezwaarschrift) tegen de zinsnede van 21 woorden heeft geadviseerd, was namelijk niet éénparig voor schrapping. Er waren zelfs drie groepen, waarvan slechts de tweede groep, bestaande uit twee personen, voorstander van schrapping was. De eerste en derde groep waren er tegen. De derde groep verklaarde

bovendien niet overtuigd te zijn geworden van de gegrondheid van het gravamen. Voorts is het bekend, dat prof. dr. A.G. Honig, hoogleraar aan de Theologische Hogeschool te Kampen, die adviserend lid der Synode was, tegen het schrappen van voornoemde zinsnede zeer ernstig gewaarschuwd heeft en zijn bezwaren daartegen in de acta der Synode heeft laten vastleggen, zoals reeds eerder in deze uiteenzetting van artikel 1 van het beginselprogram werd vermeld. Reeds jaren vóór deze schrapping waren er uit de Gereformeerde Kerken stemmen opgegaan tegen de bezwaren, welke door Dr. Kuyper en anderen, maar voornamelijk door de eerstgenoemde tegen de 21 woorden waren ingebracht, ook tegen diens beroep op de gelijkenis van het onkruid en de tarwe.

Wij verwijzen daartoe naar de uitspraak van de classis Groningen der Gereformeerde Kerken van het jaar 1895, waarin werd verklaard, dat de Heere in de gelijkenis van het onkruid en de tarwe geenszins heeft willen leren dat de goddeloosheden der mensen niet mogen worden beteugeld en dat alle openbare lasteringen en tergingen Gods en der Waarheid maar ongemoeid mogen voortwoekeren onder de ogen der overheid, die bij Gods gratie regeert en bestraald wordt door het licht der bovennatuurlijke openbaring.

Voornoemde classis gaf derhalve blijk het in deze met Calvijn en Guido de Brès eens te zijn en niet met hun tegenstanders, onder wie zich in de 19e eeuw ook Dr. Kuyper en diens geestverwanten schaarde.

CHRISTUS HANTEERDE DE ZWEEP

Het reeds eerder genoemde tractaat van Calvijn vermeldt een andere tegenwerping, waarmede Calvijns tegenstanders hem besprongen, om daarmede te bewijzen dat het de overheid niet geoorloofd is om afgoderij en valse godsdienst te weren en uit te roeien en alzo de kerk en de ware godsdienst te beschermen. Men wees hem er op, dat Christus het toonbeeld van zachtmoedigheid was en dat ook Zijn discipelen derhalve de zachtmoedigheid behoren te beoefenen. Christus, aldus wierpen Calvijns vijanden hem tegen, heeft de onwilligen niet met wapenen tot gehoorzaamheid aan Zich gedwongen, doch Hij heeft allen vriendelijk tot Zijn leer trachten te lokken, opdat Jesaja's profetie vuld zou worden: „Zie, Mijn knecht zal niet schreeuwen, noch Zijn stem verheffen, noch Zijn stem op de straat doen horen; het gekrookte riet zal Hij niet verbreken, en de rokende vlaswiek zal Hij niet uitblussen”.

Hierop gaf Calvijn ten antwoord, dat Christus inderdaad zachtmoedig en nederig van hart was, maar dat Hij, Die het ambt van Geleerde heeft vervuld, ook naar de zweep heeft gegrepen om daarmede de tempel Gods te reinigen van een goddeloze handel, waarop Calvijn liet volgen:

„Als nu de Zoon van God in Zijn ijver gestraft en verslagen heeft diegenen, die onder het voorwendsel van goddelijke eredienst offerdieren in de hof des tempels verkochten, waarom zouden dan de vrome magistraten niet het zwaard, dat hun van Godswege is toevertrouwd, aanwenden om trouweloze afvalligen, die de ganse tempel Gods met openlijke schande verontreinigen en schenden, te bedwingen?

Eén bewijs nu van deze heilige ijver heeft Christus gegeven. Voor het overige echter heeft Hij Zich naar Zijn roeping onthouden van uiterlijke correctie, opdat Hij de geestelijke heerschappij, die Hem door de Vader was opgedragen, niet zou vermengen met aardse macht. Want Hij, Die weigert een scheidsrechter te zijn om een erfenis onder broeders te delen, wil toch dat een ieders recht door vrome rechters wordt gehandhaafd. Ten opzichte hiervan wijst heel duidelijk de profetie van Jesaja uit, dat we niet bij alle mensen zonder onderscheid de zachtmoedigheid moeten eisen, die hij in Christus prijst. Een vriendelijke en zachteliefelijkheid wordt aan Christus toegeschreven, waarmede Hij de zwakken steunt, maar waarmede Hij geenszins de krachtige boosheid nog meer verhardt. Goedertieren is Christus, opdat Hij het gekrookte riet niet verbreke; zou Hij daarom goedertieren zijn om degenen, die zwakken kwetsen, nog meer te verharden?

Goedertieren is Hij, opdat Hij het rokende lemmet niet uitblusse; maar zou Zijn goedertierenheid ook bedoelen, dat Hij de duisternissen niet verdrijven zou? Ja, liever dan dit laatste wapent Hij Zich met een ijzeren scepter om daarmede de hoofden der vijanden te verpletteren. Toch weet ik, dat Christus geen ander zwaard heeft gebruikt dan dat des Woords, en dat Zijn leer openlijk is gehandhaafd tegen alle goddelozen. Laat ons echter niet zeggen, dat Petrus door iemand anders dan door Zijn Geest is gedreven toen hij Ananias en Saffira met een plotselinge dood trof. En laat ons evenmin zeggen, dat Paulus van zijn Meester verschilde toen hij Elymas, de tovenaer met blindheid sloeg. Ik zie niet, hoe de machten, welke deze zelfde Paulus opnoemt onder de gaven des Geestes, anders daar tegenover staan dan opdat de gestrengheid des Geestes machtig zij om schrik te brengen onder de verachters der leer. Daarom stond het de dienaren des Woords vrij om met lichamelijke straf de goddelozen te bedwingen. Zullen nu de vorsten, wier eigen taak het is om met het zwaard de heilige orde te beschermen, daarmee ophouden en zo het geloof vernietigen?

Verder is de zachtmoedigheid, die men zo prijst, wreed, wanneer men de schapen blootstelt aan de roof om de wolven te sparen. Zelf doden dezen met het gif van valse leerstellingen de zielen, en zal nu van hun lichamen de macht des zwaards worden afgewend? Zal het ganse lichaam van Christus verscheurd worden, opdat de stank van één dor lid onaangestast blijve?"

ONDERSCHIED IN HET KWAAD EN IN DE STRAF BIJ CALVIJN

Men mene echter niet, dat Calvijn nu van oordeel was, dat de vorsten of de overheden maar direct de zwaarste straffen zouden moeten toepassen en onoordeelkundig tewerk zouden moeten gaan.

Dienaangaande erkende hij, dat de overheden zich door vrome geleerden moeten laten raden en voorlichten om zo bezadigd mogelijk te handelen. Evenals geneesheren behoorden zij volgens hem het zwaarste middel alleen bij ongeneeslijke zieken aan te wenden. Een zachte en menselijke manier van genezen verschilt, aldus schreef Calvijn, heel veel van laffewekelijkheid, daar dit niet anders is dan een verband om het kwaad.

Verder op in zijn tractaat wijst Calvijn er dan ook nog eens met alle nadruk op, dat niet elke dwaling door de overheid behoort gestraft te worden. Wij weten, zo schrijft Calvijn woordelijk, dat er drie soorten van overtreding zijn, dat er voorts voorsommige daarvan vergiffenis moet worden geschonken, terwijl voor andere een matige kastijding voldoende is, zodat alleen „zich manifesterende goddeloosheid” met de doodstraf moet worden gestraft.

CALVIJN EN SERVET

Hieruit blijkt alzo, dat volgens Calvijn alleen in geval de godsdienst gevaar liep door openlijke, afschuwelijke smaadaal jegens God van zijn fundamenten te worden gerukt, de doodstraf behoorde te worden toegepast. Daaraan nu had Michael Servet zich schuldig gemaakt. Hij had onder meer de heilige Drieëenheid op de allergruwelijkste wijze gelasterd. Het was om dit Gode-tergende feit, dat hij ter dood veroordeeld werd, en niet omdat hij er dwalingen op nahield. Calvijn heeft alle mogelijke moeite gedaan om Servet van zijn heilloze weg af te brengen, maar niets baatte. Tenslotte werd Servet door een rechtbank, die voor het merendeel uit tegenstanders van Calvijn bestond, onder wie zelfs enige van zijn doodsvijanden, veroordeeld om op een langzaam vuur te worden verbrand. Calvijn heeft toen nog pogingen in het werk gesteld om van de Raad gedaan te krijgen, dat hem deze wrede wijze van bestraffing zou worden bespaard door hem te laten onthoofden. De raad wees Calvijns verzoek echter van de hand, zodat het vonnis voltrokken werd zoals het was geveld.

De ware toedracht van deze zaak is dus wel geheel anders dan Calvijns vijanden het voorstellen. Gewoonlijk toch hoort men van die zijde verkondigen, dat Calvijn een verschrikkelijke man was, die Servet heeft verbrand. Veeleer zou men echter kunnen zeggen, dat Servet zijn eigen dood heeft gezocht. Wat toch was het geval?

Servet was door de inquisitie tot de vuurdood veroordeeld. Hij wist echter uit de gevangenis te ontsnappen en alzo de hem toegedachte

straf te ontgaan. Volgens zijn beweren wilde hij naar Italië gaan, maar in plaats van de gebruikelijke weg te nemen, nam hij een grote omweg, welke over Genève liep. Nu had Calvijn hem al eens eerder doen weten, dat hij niet voor zijn veiligheid zou instaan indien hij naar Genève zou komen. Servet wist dus dat zijn leven gevaar liep als hij naar die stad zou gaan en men hem daar zou herkennen. Zeer terecht merkt prof. Doumerque dan ook op, dat met deze wetenschap voor ogen Servet Genève had behoren te mijden. Servet echter ging ondanks deze waarschuwing toch naar Genève. En dat niet alleen. Hij was zelfs zo vermetel om een predikatie van Calvijn in de Madeleinekerk te gaan bijwonen. Vrij- en moedwillig stelde hij dus zijn leven in gevaar. Hij werd namelijk in de kerk door iemand herkend, die Calvijn van zijn aanwezigheid op de hoogte stelde. Calvijn waarschuwde daarop de lieutenant-criminel (commissaris van politie), die Servet gevangen nam. Dit heeft Calvijn onomwonden erkend. Ook hoopte hij volgens een brief aan Farel, dat hij ter dood zou worden veroordeeld, al was het zijn wens, dat de wreedheid van de straf hem zou worden bespaard.

Servets vrienden hebben, voordat Servet berecht werd, al het mogelijke gedaan hem vrij te krijgen en Calvijn te laten veroordelen. Daarbij hadden zij de Raad, onder leiding van de libertijn Perrin, voor een groot deel aan hun kant. Eerst machtigde deze Raad, tegen de wil van Calvijn, de geëxcommuniceerde Berthelier, een vriend van Servet, om aan het H. Avondmaal deel te nemen. Door de krachtige tegenstand van Calvijn ging dit niet door. De Raad wilde toen aan de kerkeraad het excommunicatierecht ontnemen. Calvijn dreigde daarop te zullen vertrekken, wat de Raad weer aanleiding gaf hem toe te voegen, dat hij slechts had te preken en zijn ambt te vervullen. Servet, die dit alles vernam, meende, dat zijn overwinning nabij was. Hij verzocht voor de „Raad van Tweehonderd” te worden geleid met Calvijn, en dat de schuldige, „hij of ik” met de dood zou worden gestraft. De Raad was hiervoor in zoverre te vinden, dat de strijd tussen Calvijn en Servet schriftelijk zou plaats hebben. Voorts zouden door de Raad de Zwitserse kerken geraadpleegd worden. Dit geschiedde ook al op verzoek van Servet, daar men van die zijde gunstige adviezen voor Servet verwachtte.

Hiermede liep het echter geheel anders uit dan Servet en de Raad gehoopt hadden! Alle Zwitserse kerken toch (Zürich, Schaffhausen, Basel, Bern) waren éénparig in hun oordeel dat Servet de dood had verdiend. Bern met zijn Raad en predikanten, die allen hardnekkige tegenstanders van Calvijn waren verklaarde: Servet is de gevaarlijkste aller godslasteraars, hij moet onschadelijk worden gemaakt. De leider der Bernse predikanten sprak daarbij van de „brandstapel”.

Uit het bovenstaande blijkt toch wel zonneklaar, dat Calvijn niet verantwoordelijk is voor de brandstapel van Servet. Door Calvijns tegenstanders werd hij daartoe veroordeeld.

PROF. S. VAN VELZEN TEGEN DR. KUYPER INZAKE
ARTIKEL 36

Onder hen, die zich destijds krachtig verzet hebben tegen de bestrijding door dr. Kuypers van de reeds eerder genoemde zinsnede van 21 woorden uit artikel 36 der N.G.B., nam prof. S. van Velzen, hoogleraar aan de Theologische School te Kampen, een vooraanstaande plaats in.

Verscheidene jaren toch voordat door een achttal personen in 1896 een gravamen tegen deze zinsnede werd ingediend op de Synode der Gereformeerde Kerken te Middelburg, had prof. Van Velzen reeds in zake deze zinsnede met dr. Kuypers de strijd aangeboden, evenals dit later door prof. dr. Hoedemaker werd gedaan. Daar het van belang is om enkele punten uit die strijd naar voren te brengen, zullen wij er even bij moeten stil staan.

Vooraf zij vermeld, dat er door prof. Van Velzen een tweetal brochures over dit onderwerp is uitgegeven. De eerste heette: „Open brief aan prof. dr. A. Kuypers in zake het ambt der overheid” (1883). Prof. Van Velzen was tot het schrijven ervan gekomen doordat dr. Kuypers in „De Heraut” van 28 oktober 1883 een artikel aan de bekende zinsnede van artikel 36 had gewijd, waarin de schrijver onder meer schreef, dat hij het hoog tijd achtte om deze kwestie eens in het midden der gemeente neer te leggen, waarna hij de „kinderen Gods in den lande” de volgende vraag voorlegde:

„Zoudt gij waarlijk willen, dat onze koning op het schavot b.v. alle godloochenaars en alle modern en Groningers om hals liet brengen, of zoudt ge met ons van zo bloedig bedrijf gruwen? Welnu, ieder die met ons zegt: Ik zou er van gruwen! moet dan ook met ons tegen deze zinsnede in art. 36 protesteren.

En daarentegen, wie die zinsnede wil handhaven, moet dan ook eerlijk zijn en er voor uitkomen: Ik wil de ketters desnoods voor mijn ogen zien sterven op het schavot”.

Gezien de laatste zinsnede uit dr. Kuypers artikel, liet prof. Van Velzen er geen gras over groeien, maar vatte onmiddellijk de pen op om in een „open brief” uiteen te zetten waarom hij dr. Kuypers in deze niet kon volgen. Daar laatstgenoemde inmiddels was voortgegaan met zijn bestrijding van de zinsnede uit artikel 36, zag prof. Van Velzen zich genoodzaakt opnieuw hiervoor op te komen. Hij deed dit in zijn tweede brochure, welke als titel had: „Verdediging en toelichting van een zinsnede uit artikel 36 der Nederlandse Geloofsbelijdenis” (1884).

Wanneer wij deze brochure lezen, valt het al direkt op, dat Van Velzen zich bij de beoordeling van de betwiste 21 woorden uit artikel 36 uitsluitend wilde laten leiden door Gods Woord. Zo verklaart hij op

blz. 35, dat de beantwoording van de vraag of voornoemde zinsnede behouden dan wel geschrapt of veranderd moet worden, enig en alleen afhangt van hetgeen de Heere in Zijn Woord tot ons spreekt met betrekking tot deze zaak.

Onverbiddeijk wees hij daarom degenen af, die eisten, dat deze zinsnede in het licht der historie moest worden opgevat. Hij ging er mede accoord om de zinsnede met de historie te verdedigen, te bevestigen en te verklaren, maar niet om haar daarmede te bestrijden. Doet men dit toch, dan zal men volgens hem aanstonds de gemeente van het recht spoor afbrengen. Woordelijk schreef prof. Van Velzen hierover als volgt:

„De belijdenis is de uitdrukking van het geloof der gemeente. Dit geloof wortelt in Gods Woord, niet in uw opvatting of voorstelling van de historie. Die gemeente vraagt slechts en moet slechts vragen, als zij naar haar belijdenis verwijst, haar overeenstemming in die belijdenis betuigt, met die belijdenis de dood wil ingaan, dat zij bij het licht van Gods Woord onderzocht worde. Niet als oudheidkenner, niet als geschiedvorser heeft iemand hier recht van spreken. De gemeente, die haar geloof belijdt, vraagt immers niet: wat hebben sommige leraars in overoude tijden gezegd? of: wat zegt deze of gene geleerde van onze tijd? Maar is zij waarlijk des Heeren gemeente, dan spreekt zij in overeenstemming met Gods Woord, houdt dit Woord als haar enige geloofsregel en acht hen alleen ontvankelijk, die zich geheel aan dit Woord onderwerpen en daarom in de onderhavige zaak niet met een beroep op de historie, maar met het Woord tot haar komen?.

Een tweede bewering, waarvan prof. Van Velzen niets moest hebben, was deze, dat de betwiste zinsnede uit artikel 36 slechts verstaan moest worden in de geest des tijds, waarin de opsteller der Belijdenis of de hervormers geleefd hebben. Deze opmerking kan men in onze dagen nog steeds horen maken door hen, die afwijzend staan tegenover het onverminkte artikel 36 der N.G.B. Men zegt dan dat het ten tijde van Calvijn algemeen de gewoonte was om kettters te straffen door ze te folteren en naar de brandstapel te verwijzen, en dat de hervormers zich van die gewoonte niet hebben kunnen losmaken. Calvijn en z'n geestverwanten waren, met andere woorden gezegd, nog te veel rooms, ze hadden zich nog niet voldoende van de roomse zuurdesem kunnen zuiveren.

Prof. Van Velzen kwam tegen dergelijke valse voorstellingen met alle nadruk op. Hij schreef aangaande dit soort beweringen onder meer, dat ze de grote verlegenheid bewijzen van hen, die ze voortbrengen, en slechts dienst kunnen doen bij onkundige en oppervlakkige mensen. Ze deden hem denken aan de pogingen van sommige schriftverklaarders, die, om hun gevoelens ingang te doen vinden, één of an-

dere waarheid der Schrift bestrijden met te zeggen, dat de Heere en de apostelen zich naar de dwalingen van hun tijdgenoten hebben geschikt. Prof. Van Velzen liet zich hierover verder als volgt uit:

„Tegen hen, die aan de hervormers de invloed van de tijdgeest, bij het verdedigen van hun geloof, tenlasteleggen, mag met veel groter recht worden gezegd, dat zij door de tegenwoordige tijdgeest, door een ongelovige kritiek, door de revolutie, waarin zij opgekweekt werden, verbijsterd zijn. Hoe? Die gereformeerden van de zestiende eeuw zouden, waar zij hun geloof uitspraken — en dit deden zij toch in het 36ste artikel der Geloofsbelijdenis — zich van roomse traditiën niet hebben losgemaakt? Neen, zij werden niet door de vroegere gevoelens in hun Geloofsbelijdenis geïnfluenceerd (beïnvloed); zij spraken zelfs dat artikel uit, toen het scheen, dat zij daarmee een machtig wapen in de handen hunner verdrukkers en vijanden gaven; maar toch wilden en mochten en konden zij hun geloof niet verheelen, want Gods Woord gold bij hen bovenal. Ook hebben alle latere gereformeerde schrijvers de zinsnede — dit wordt door een ieder toegestemd — geheel eenstemmig verdedigd. Dit kan toch niet aan sympathieën met Rome worden toegeschreven. Wie daarom hier van zulke sympathieën spreekt, moet als een onbevoegde beoordeelaar worden afgewezen”.

Prof. Van Velzen gaat verder in op de grote betekenis van de zinsnede van 21 woorden, er daarbij op wijzend, dat daarin niet gesproken wordt over geloof maar over godsdienst. We zullen hierop thans echter niet verder ingaan, daar dit punt later aan de orde komt. Wij bepalen ons daarom nu tot een paar nieuw-testamentische teksten, welke door dr. Kuyper, en in navolging van hem later door de deputaten van de Synode der Gereformeerde Kerken, werden aangevoerd ter bestrijding van de vorengenoemde zinsnede. Het zijn de teksten waarvan wij tevoren aantoonde, dat zij reeds door Calvijns ergste vijanden aangegrepen werden om hem te bestrijden. Ook zagen wij, dat Calvijns, alsmede Guido de Brès, het beroep op vorenbedoelde teksten totaal hebben ontzenuwd.

Prof. Van Velzen gaf blijk het ook in deze met dr. Kuyper niet eens te kunnen zijn. In verband met de door laatstgenoemde aangevoerde tekstwoorden: „Mijn Koninkrijk is niet van deze wereld”, merkte prof. Van Velzen op, dat de Heere Jezus wees op het karakter, de kenmerken en verplichtingen der onderdanen van het Godsrijk, maar geen geboden aan de overheid voorschreef. Nooit, aldus prof. Van Velzen, is door Hem het gebied der overheid betreden. Toen iemand hem daartoe wilde bewegen, zei Hij: „Mens, wie heeft Mij tot een rechter of scheidsman over u gesteld?” De Zaligmaker liet derhalve de overheid geheel in haar waarde als Gods dienares. Als zodanig handelt zij, dus niet als onderdaan van het Godsrijk of het Koninkrijk

der hemelen. Deze onderdanen mogen niet strijden met wereldse wapenen, maar wel met het zwaard des Geestes, hetwelk is Gods Woord. De overheid draagt echter het zwaard om de overtreders van Gods Wet te straffen. Zij moet de overtreding van deze Wet tegengaan. Zij heeft de roeping zowel de inbreuk op het eerste, als op het zesde, zevende en achtste gebod met al haar macht te bestrijden. Wie het eerste of enig ander gebod uitzondert, gaat willekeurig, naar eigen goedvinden te werk en plaatst zich boven de Wetgever. Aangezien nu afgoderij en valse godsdienst geheel in strijd zijn met het eerste gebod van de Wet des Heeren, mag dus, aldus prof. Van Velzen, de overheid deze overtredingen niet gedogen. Is zij op dit punt toegevend, dan kan het niet anders of zij wordt er toe vervoerd eerlang al de geboden krachteloos te maken, daar er tussen alle geboden een onverbreekelijk verband bestaat. De overheid zal derhalve, indien zij haar roeping vervult, op haar gebied alle afgoderij en valse godsdienst bestrijden, maar niet het zwaard gebruiken op geestelijk gebied, daar hier alleen het zwaard des Geestes wordt aanbevolen. Zij heeft zich derhalve, volgens prof. Van Velzen, niet met gevoelens te bemoeien, ook niet met gevoelens met betrekking tot de godsdienst, evenmin als zij te maken heeft met de gevoelens over de eigendom.

Ook met betrekking tot de gelijkenis van het onkruid en de tarwe maakte prof. Van Velzen enige opmerkingen. Wij zullen niet uitvoerig ingaan op wat ten deze door hem in zijn brochure wordt vermeld, doch ons bepalen tot het weergeven van enige passages er uit. Zo schreef hij op blz. 70: „Niemand zal echter denken, dat het de bedoeling des Heeren was, dat rovers, doodslagers of dergelijke mensen ongestraft blijven”. In het vervolg wijst hij er op, dat in deze gelijkenis in het minst geen sprake is van de overheid, maar dat hierin aan de onderdanen van de Koning van het Godsrijk wordt voorgeschreven hoe zij zich te gedragen hebben. Dit neemt echter niet weg, dat de kerk haar verplichting vervullen moet. Zij behoort o.m. de waarheid te spreken. Onkruid moet zij onkruid noemen. Tot allen, die openlijk Jezus verwerpen, gelijk Hij Zich geopenbaard heeft, moet zij zeggen: gij zijt onkruid, zizaniën: kinderen des bozen.” In deze gelijkenis wordt volgens prof. Van Velzen niet geleerd, dat de overheid haar verplichting niet moet nakomen. Dit moet zij wel degelijk doen, zoals blijkt uit wat hierna in de brochure volgt:

„De overheid heeft niet in last atheïsten, materialisten, pantheïsten en dergelijken te doden, maar wel om tegen de overtreding van Gods geboden te waken, zowel van het eerste en tweede, als van de overige geboden!”

Mogelijk zal nu iemand naar aanleiding van de laatste woorden van prof. Van Velzen vragen: Hoe staat het dan met Servet? Heeft hij diens terdoodbrenging dan afgekeurd? Het antwoord hierop

moet beslist ontkennend zijn. In zijn tweede brochure heeft prof. Van Velzen nl. op blz. 13 en vervolg ook aan het over Servet gevelde vonnis de volle aandacht besteed. Uitvoerig heeft hij zelfs over deze aangelegenheid geschreven, daarbij gebruik makend van het werk van dr. P. Henry: „Het leven van Johannes Calvijn, de grote hervormer”, vertaald en ten dele bewerkt door dr. P. J. L. Huet, in leven predikant der Waalse gemeente te Amsterdam. Reeds eerder hebben wij bij de gang van zaken betreffende het proces-Servet vrij uitvoerig stilgestaan, zodat wij hierop thans niet behoeven in te gaan. Wij bepalen ons nu derhalve tot het weergeven van het oordeel van prof. Van Velzen over het doodvonnis, dat aan Servet op last van de Raad van Genève voltrokken werd.

Na onder meer te hebben opgemerkt, dat Servet zijn gevoelens in een boek: „Over de herstelling van het Christendom” had blootgelegd en daarin de gewichtigste leerstukken der Christelijke kerk, die algemeen aangenomen en beleden werden, op de snoodste wijze voorgesteld, bespot, verfoeid en lasterlijk uitgekreten had, wees de schrijver er op, dat hij voornamelijk als godslasteraar ter dood veroordeeld werd. Dat prof. Van Velzen het met dit vonnis eens was, blijkt wel overduidelijk uit een noot op bladzijde 16/17 van zijn tweede brochure, waarin hij schrijft:

„Vóór de dag waarop het vonnis zou uitgesproken worden, schreef Calvijn nog aan Bullinger: „Hoe het met de man zal aflopen, kan ik nog niet bepalen”.

Na de dood van Servet bekwam Calvijn eerst inzage van de belangrijkste documenten van het proces; en nauwelijks had hij het vernomen hoedanig de uitspraak van de Raad was, of hij riep het consistorie bijeen en deed al wat in zijn vermogen was om verandering te krijgen in de aard der doodstraf. Geheel dit gedrag geeft getuigenis, dat de hervormer in plaats van bitter vijandig jegens Servet te zijn geweest, integendeel zich waarlijk christelijk heeft betoond. Als hij evenwel gesmaad wordt, moet het aan onkunde, vooroordeel of geestverwantschap met Servet toegekend worden.

Wie het nog lust, na het bovenstaande verhaal, zulk een mens als Servet voor te spreken, moet alle gevoel van braafheid en deugd ontzegd worden”.

In de hier aangehaalde passage komt wel heel duidelijk openbaar, hoe door en door vals het is te beweren, dat Calvijn Servet heeft verbrand, zoals men dat meermalen kan vernemen en ook in de Tweede Kamer tegen de S.G.P. Kamerleden wel eens is opgemerkt. Uit het bovenstaande blijkt toch onwedersprekelijk, dat Calvijn niet eens bij de uitspraak van het vonnis aanwezig is geweest en eerst daarna hiervan kennis kreeg.

IS HET BEROEP OP HET OUDE TESTAMENT INZAKE ARTIKEL 36 JUIST?

De tegenstanders van de zinsnede uit artikel 36 der N.G.B., waarin de kerk der Reformatie belijdt, dat het tot het ambt der overheid behoort „om te weren en uit te roeien alle afgoderij en valse godsdienst, om het rijk van de Antichrist te gronde te werpen en het Koninkrijk van Jezus Christus te doen vorderen”, hebben zich nog van een ander wapen bediend om daarmede de voorstanders van voornoemde zinsnede te bestrijden en zo mogelijk een besliste nederlaag toe te brengen. Dit wapen werd destijds gehanteerd door dr. Kuyper en de deputaten van de Synode der Gereformeerde Kerken omstreeks het begin dezer eeuw, men komt het ook herhaaldelijk tegen in antirevolutionaire geschriften, waarin de S.G.P. om haar beroep op het onverminkte artikel 36 bestreden wordt.

Van dit wapen geldt echter al weer hetzelfde als van de wapens, waarvan reeds eerder melding werd gemaakt. Ook dit wapen werd namelijk door de tegenstanders van Calvijn en de andere hervormers, dus door libertijnen en wederdopers reeds gebezigd om daarmede hun standpunt een schijn van recht te geven.

Het hier bedoelde wapen komt hierop neer, dat Calvijn, Guido de Brès en onze gereformeerde vaders zich geheel ten onrechte op het Oude Testament beroepen hebben. Het Oude Testament mocht volgens vorengenoemden helemaal niet in aanmerking komen om een juist inzicht te geven in de verhouding van de overheid aangaande kerk en religie. De theocratische rechtsbedeling en wetgeving van Israël kunnen volgens hen niet zonder meer aan de hedendaagse overheid ten regel worden gesteld, omdat daardoor de grens zou worden uitgewist, welke Oud en Nieuw Verbond scheidt. En wat het Nieuwe Testament betreft, daarin werd, naar het oordeel der deputaten, geen rechtstreeks bevel gegeven hoe de overheid zich tegenover ketterij, valse godsdienst en afgoderij heeft te gedragen.

Wij achten het hoogst noodzakelijk om op deze tegenwerpingen in te gaan, daar ze o zo gemakkelijk worden overgenomen, vooral als men zich van bronnen bedient, geschreven door personen van neocalvinistischen huize. Het is toch geheel en al onjuist om de voorstelling te wekken alsof de hervormers en de andere gereformeerde theologen met de instelling en handhaving van het onverminkte artikel 36 een terugkeer tot de burgerlijke rechtsbedeling, zoals die onder het oude Israël in het oud-testamentische tijdperk bestond, beoogd hebben. Er zijn er wel geweest, die zulks gewild hebben, maar dezen zijn juist het scherpst bestreden door niemand minder dan Calvijn, gelijk blijkt uit hoofdstuk XX, paragraaf 14 van het vierde boek van de „Institutie”, waarin onder meer het volgende door hem wordt opgemerkt:

„Wat mijn belofte aangaat, dat ik zeggen zou door welke wetten een

christelijke regering behoort bestuurd te worden, daaruit heeft niemand een uitgebreide verhandeling over het beste soort van wetten van mij te verwachten; daar dit een werk zonder einde zou zijn en ook aan ons tegenwoordig onderwerp en deze plaats niet voegt. Ik zal alleen met weinige woorden en als in het voorbijgaan aanwijzen, welke wetten godvruchtig voor God gebruikt en behoorlijk onder de mensen in toepassing gebracht kunnen worden. Ook dit zelfs zou ik liever geheel met stilzwijgen zijn voorbijgegaan, was het niet dat ik vernam, dat hier door velen gevaarlijk wordt gedwaald.

Want er zijn sommigen, die zeggen, dat een gemenebest, dat met verlaten van Mozes' regeringsvorm, naar de gewone wetten der volken bestuurd wordt, geen goede inrichting bezit. Hoe gevaarlijk en tot verwarring leidend dit gevoelen is, mogen anderen overwegen; ik zal mij vergenoegen bewezen te hebben, dat het vals en dwaas is".

Men ziet uit deze aanhaling uit Calvijns Institutie dat door hem allermintst theocratie, een Godsregering werd voorgestaan als tentijde van het oude Israël. Eén der latere Nederlandse godgeleerden, namelijk professor Voetius, oordeelde al niet anders. Ook hij heeft betoogd, dat de burgerlijke wetten van Mozes onder de bedeling van het Nieuwe Testament zijn afgeschafte en ten aanzien van haar materie nog slechts in zoverre van kracht zijn als zij zodanige zaken voordragen, welke onveranderlijk en alle volken eigen zijn.

Wie dan ook maar enigermate de voorstelling wekt, dat met de instelling en naleving van het onverkorte artikel 36 door onze gereformeerde vaders beoogd is om de burgerlijke wetgeving van het oude Israël aan de huidige overheid ten regel te stellen, die geeft aan de bedoeling der oude gereformeerde vaders een gans verkeerde uitleg. Neen, wanneer dezen zich bij de samenstelling en handhaving van het onverminkte artikel 36 benevens het Nieuwe Testament ook op het Oude Testament beroepen hebben, dan hebben zij dit allermintst gedaan met het oogmerk om de burgerlijke wetgeving van het oude Israël in enig rijk weder in te voeren, doch met geheel andere bedoelingen, en wel met deze bedoeling om Gods Wet, die der Tien Gebooden, de overheid ten regel van haar regeringsbeleid te stellen.

Hebben wij nu gezien, dat het betoog der deputaten met betrekking tot de theocratische rechtsbedeling en wetgeving van Israël niet opgaat, evenmin houdt hun betoog steek, dat het Oude Testament in deze buiten beschouwing moet gelaten worden. Waarom toch, zo vragen wij, moet dit buiten beschouwing gelaten worden? Waarom moet hier geweld worden aangedaan aan Gods Woord, dat leert: „Al de Schrift is van God ingegeven en is nuttig tot lering, tot wederlegging tot verbetering, tot onderwijzing, die in de rechtvaardigheid is; opdat de mens Gods volmaakt zij, tot alle goed werk volmaaktelijk toegelust" ?

Waarom moet hier zulk een scherpe scheidingslijn tussen het Nieuwe en het Oude Testament getrokken worden, zoals de deputaten in navol-

ging van dr. Kuypers hebben gedaan? Hoe komen dezen hiermede weder in het gezelschap der libertijnen, vrijgeesten en wederdopers terecht, die ook al gedurig zulk een scheidingslijn tussen het Oude en het Nieuwe Testament trokken. Zó zelfs, dat de Duitse wijsgeer Hegel het voorstelt, als hadden wij in het Oude Testament met een gans andere God te doen dan met Die van het Nieuwe Testament.

De juistheid van die scheidingslijn is door de oude Christenheid en door die van de Reformatie dan ook nimmer aanvaard. Zowel de theologen der oude Christenheid als die der Reformatie hebben zich bij voortdoring op het Oude Testament beroepen, als zij de roeping der overheid inzake kerk en religie vaststelden. Om ons bij de laatsten te bepalen, dezen hebben het telkenmale in hun geschriften onomwonden en beslist uitgesproken, dat in het Oude Testament eeuwiggeldende richtlijnen voor het bestuur der overheid waren aangegeven. Dit hebben zij gestaafd met een beroep op Israëls godvruchtige koningen, betogende, dat hun regeringswijze al de overheden van al de volken en van alle tijden ten voorbeeld en ter navelgong in Gods Woord was opgetekend. Zo hebben zij met een beroep op het Oude Testament aan het oude artikel 36 een vaste grondslag gegeven. Helaas hebben de deputaten van de Synode der Gereformeerde Kerken met dr. Kuypers aan het hoofd het aangedurfd om een deel van Gods Woord buiten beschouwing te laten en alzo krachteloos te maken.

HET BEROEP OP HET NIEUWE TESTAMENT

Maar niet alleen met beroep op het Oude, doch ook met dat op het Nieuwe Testament hebben de Gereformeerde voorvaders aan artikel 36 een geheel schriftuurlijke grondslag gegeven als zij in dit artikel de roeping der overheid aangaande kerk en religie vaststelden. Ten bewijze daarvan brengen wij een in deze materie zo belangrijke zelfs beslissende uitspraak van Calvijn naar voren, als hij, de wederdopers bestrijdend, in zijn Institutie (IV, XX par. 5) schreef:

„Maar hoedanigen zij ook zouden mogen zijn, zo is het toch licht hen te wederleggen; want als David alle koningen en overheden vermaant de Zoon Gods te kussen (Ps. 2 : 12), zo beveelt hij niet, dat zij, met nederlegging van hun bewind, een ambteloos leven zullen leiden; maar hun macht, waarmede zij bekleed zijn, aan Christus zullen onderwerpen, opdat Hij alleen boven allen verheven zij. Evenzo beneemt Jesaja (49 : 23), wanneer hij belooft, dat de koningen voedsterheren en koninginnen zoogvrouwen van de kerk zullen zijn, hun hun koninklijke eer niet, maar hij maakt veeleer hen met een eervolle titel tot voorstanders van de godvruchtige dienaren Gods. Ik ga met opzet vele getuigenissen voorbij, die ons alom en vooral in de Psalmen voorkomen, in welke alle overheden hun recht toege-

kend is. Maar bovenal treffelijk is de plaats van Paulus (1 Tim. 2 : 2), waar hij, Timotheüs vermanende in de openbare samenkomst gebeden te doen voor koningen, er terstond de reden bijvoegt: opdat wij onder hen een stil leven mogen leiden in alle godzaligheid en eerbhaarheid. Met welke woorden hij de staat der kerk aan hun zorg en bescherming aanbeveelt”.

Het moge onze lezers hierbij niet ontgaan, dat, waar de deputaten geheel in overeenstemming met dr. Kuyper hebben verklaard, dat wat het Nieuwe Testament betreft, daarin geen rechtstreeks bevel gegeven wordt, hoe de overheid zich tegenover ketterij, valse godsdienst en afgoderij had te gedragen, Calvijn in de woorden van de apostel Paulus aan Timotheüs wel een rechtstreeks bevel, of wil men liever, een rechtstreekse aanwijzing of aanbeveling ziet, hoe de overheid zich ten opzichte van de kerk en de religie heeft te gedragen, als hij schreef: „Met welke woorden hij de staat der kerk aan hun zorg en bescherming aanbeveelt”.

Wij stellen hierbij in de eerste plaats vast, dat Calvijn en met hem de oude gereformeerde theologen, hun opvatting inzake de roeping van de overheid aangaande de kerk, alsook het oude artikel 36, niet alleen op uitspraken van het Oude Testament, maar ook wel terdege op die van het Nieuwe Testament gegrond hebben; en constateren vervolgens in de tweede plaats, dat hier voor de zoveelste maal aan de dag gekomen is, dat dr. Kuyper lijnrecht tegen Calvijn is ingegaan, alsook, dat er een kloof, zelfs een onoverbrugbare kloof gaapt tussen de neo-gereformeerde leringen, zoals die door de deputaten gehuldigd zijn en aan het programma van de Anti-Revolutionaire Partij, ook aan het in 1961 gewijzigde program dezer partij, ten grondslag liggen, en het onverminkte artikel 36, zoals dit door de kerk der Reformatie is vastgesteld.

In wat hierboven uit Calvijns Institutie werd aangehaald, werd de aandacht gevestigd op de tweede Psalm, waarin gesproken wordt van de „Gezalfde” en de „Zoon”. Hoewel de Psalmen in het Oude Testament voorkomen, lijdt het geen twijfel, dat hiermede Christus wordt bedoeld, Wie gegeven is alle macht in hemel en op aarde. In Ps. 2 : 10-12 nu wordt de koningen, de richters, kortom de overheden nadrukkelijk bevolen zich Hem te onderwerpen, Hem te dienen en te vrezen, wat inhoudt, dat zij zich in hun bestuur te richten hebben naar Gods Woord en Wet. Zouden zij dan openbare afgoderij, valse godsdienst en godslasterlijke ketterijen maar vrijelijk moeten toelaten? Zeer terecht heeft Calvijn deze vraag ontkennend beantwoord.

Prof. Van Velzen viel ten deze Calvijn geheel bij. In zijn tweede brochure, waarop in het voorgaande reeds de aandacht werd gevestigd, schreef hij, dat wij met Ps. 2:10 reeds tot de dagen van het Nieuwe Testament gekomen zijn, wat ook wel daaruit blijkt, dat de eerste christengemeente in Ps. 2 : 2 in de „Gezalfde” wel degelijk Christus de Zoon van God zag (Hand. 4 : 25-28).

DE A.R.P. INZAKE ARTIKEL 36 AAN DE KANT VAN DE TEGENSTANDERS VAN CALVIJN

Het was niet alleen ten tijde van dr. Kuyper, dat de voorstanders van het onverminkte artikel 36 der N.G.B. voor de voeten werd geworpen, dat de oude gereformeerden er verkeerd aan hebben gedaan door zich met betrekking tot voornoemd artikel der N.G.B. te baseren op het Oude Testament.

Neen, ook thans nog komt men dit herhaaldelijk tegen, hetzij in deze of in een enigszins gematigder vorm, waarvan in het vervolg nog wel een voorbeeld zal worden aangewezen. Daarom is het niet overbodig om bij deze tegenwerping nog wat stil te staan. Wij wensen dit te doen door nog eens een gedeelte naar voren te brengen uit het eerder genoemde tractaat van Calvijn naar aanleiding van de terechtstelling van Michael Servet. Wij hebben op het oog dat gedeelte, waarin Calvijn antwoord geeft op de bewering, die in zijn tijd in omloop werd gebracht, namelijk deze, dat het Evangelie aan de rechters niet de opdracht heeft gegeven om valse godsdienst en afgoderij te weren en uit te roeien. Hiermede wilde men dus zeggen, dat met de komst van Christus al het oude had afgedaan, zodat de overheid niet meer de roeping heeft om de ware godsdienst te beschermen en wat daar tegen ingaat met haar zwaarmacht te bestrijden.

Calvijn gaf hierop het volgende antwoord:

„Moeten nu, omdat Christus en de apostelen niet met uitdrukkelijke woorden hebben bevolen, welke soort straf op echtbreuk en diefstal moet rusten, daarom de magistraten maar met hun werk ophouden? Als iemand hierop zou zeggen, dat de misdaden gestraft moeten worden, zoals de wetten dat vorderen, omdat door Christus' komst de staatsinstellingen niet zijn afgeschaft, dan onderschrijf ik dit antwoord gaarne.

Ik zal maar niet vermelden, dat er in het geheel geen magistraten geweest zijn, wie de apostelen moesten voorschrijven wat goed was. Met dit ene stem ik in het geheel in, dat namelijk door Christus' komst de politieke orde niet is veranderd en niets is onttrokken aan de taak der magistraten. Daadwerkelijk moeten zij optreden, omdat Paulus leert, dat zij het zwaard niet tevergeefs dragen. Of moet het zwaard alleen maar voor de schijn worden getrokken? Zij, met wie ik nu dan redetwist, verklaren, dat de rechters van God gewapend zijn om andere misdaden te straffen, doch dat ze zich met de godsdienst alléén niet moeten bemoeien tengevolge waarvan de goddeloosheid zich in volle vrijheid kan uitleven, waar de overheden zwijgen”.

Uit het bovenstaande blijkt, dat ook te dezer zake dr. Kuyper en die hem daarin zijn gevolgd en nog navolgen, niet Calvijn maar diens tegenstanders en aartsvijanden zijn bijgevallen. Onder die tegenstanders en aartsvijanden toch waren er, die beweerden, dat met de komst

van Christus het Oude Testament had afgedaan en derhalve geen richtsnoer meer kon zijn voor de overheid. De wederdopers gingen hierin wel het verst. Dezen achtten de overheid zelfs helemaal overbodig. Anderen gingen niet zo ver. Die erkenden wel, dat met de komst van Christus de overheid niet is afgeschaft, maar stonden anderzijds voor, dat de overheid zich had te beperken tot de rechtsbedeling onder de mensen en derhalve geen roeping meer had ten aanzien van valse godsdienst, godslasterlijke ketterijen en afgoderij. Tot dielaatste groep nu behoren ook wijlen dr. Kuyper en die hem daarin zijn gevolgd.

Vandaar, dat dr. Kuyper voorstond en na hem de antirevolutionairen krachtens beginsel voorstonden en voorstaan, dat godlooche-naars de vrijheid moeten hebben om hun ongeloof in het openbaar te uiten en te propageren. Vandaar ook, dat prof. mr. Anema, destijds antirevolutionair Eerste Kamerlid, in 1932 in de Eerste Kamer verklaarde, dat de overheid zich niet behoort te mengen in de verhouding tussen God en mens, doch zich slechts heeft in te laten met de rechtsorde onder de mensen. Hiermede hebben de antirevolutionairen derhalve Calvijn jammerlijk verloochend en zijn zij diens vijanden bijgefallen, die ook beweerden dat de overheid wel andere misdaden behoort te straffen, maar niet die, welke betrekking hebben op de ware godsdienst.

Calvijn wijst dan in zijn vorengenoemd tractaat voorts nog op wat opgetekend staat in Psalm 2, in Jesaja betreffende de koningen en koninginnen als voedsterheren en zoogvrouwen der kerk, alsmede op de tekst uit 1 Timotheüs, waarop we niet verder zullen ingaan, omdat wij deze schriftgedeelten reeds ter sprake brachten, niet uit het genoemde tractaat, maar uit Calvijns Institutie.

Dat de overheid onder het Nieuwe Testament geen roeping zou hebben ten aanzien van het beschermen van kerk en godsdienst tegen valse godsdienst en afgoderij, omdat wij ons niet op het Oude Testament zouden mogen beroepen, is ook daarom al zulk een valse stelling, omdat de Wet Gods, zowel de eerste als de tweede tafel, met de komst van Christus niet is afgeschaft.

DE WET DER TIEN GEBODEN HAAR KRACHT BEHOUDEN

In tegenstelling met de antinomianen hebben de hervormers en de gereformeerde vaders er voortdurend de nadruk op gelegd, dat de wet der Tien Geboden met de komst van Christus in het vlees niet teniet is gedaan, maar ook onder de nieuwe bedeling haar volle kracht behouden heeft. De ceremoniële wet en de wet der rechten, die voor Israël golden, hebben toen wel een einde genomen, maar de wet der zeden niet. Calvijn zegt van deze wet in zijn Institutie, dat de zedelijke Wet, die in twee hoofddelen is vervat, de ware en eeuwige regel der gerechtigheid is, gegeven aan de mensen uit alle volken en van alle tijden, die hun leven willen richten overeenkomstig de wil van God.

Deze wet nu, de wet der Tien Geboden, is door God Zelf onder het Oude Testament bekend gemaakt. Aan deze wet waren de koningen Israëls gebonden. Zij waren van Godswege verplicht zich in het besturen des lands naar deze Wet te richten. Deden zij dit, dan rustte daarop de goedkeuring Gods en werden zij deswege door Hem geprezen. Handelden zij echter in strijd met deze wet, dan haalden zij het ongenoegen Gods over zichzelf en werden zij getroffen door de geduchte oordelen Gods. Eén van de ergerlijkste overtredingen van de wet des Heeren was wel het verzaken van de ware godsdienst en het zich overgeven aan de afgoderij, zodat het volk afweek van de rechte paden. Wij behoeven dit niet met zovele voorbeelden nader aan te tonen, daar dit genoegzaam bekend kan worden geacht en ieder bij het maken van een inleiding, uit de Bijbelse geschiedenis de voorbeelden gemakkelijk naar voren kan brengen. Waar nu de Wet Gods, de Wet der Tien Geboden, onder het Nieuwe Testament niet is afgeschaft maar tot het einde der wereld op deze zondige aarde van kracht blijft, zouden dan de overheden onder deze bedeling ook niet de roeping hebben om de ware godsdienst, die op Gods Woord gegrond is, te beschermen, en te weren en uit te roeien alle valse godsdienst en afgoderij? Calvijn heeft er op gewezen, dat zelfs door heidense schrijvers werd geleerd, dat bij het besturen van een land één der allereerste punten, waarover de zorg der overheid behoort te gaan, de godsdienst is. Hij schreef dienaangaande in de „Institutie”, boek IV, hoofdstuk XX, par. 9:

„Nu moeten wij te dezer plaatse beknoptelijk aanwijzen hoedanig het ambt der Overheid is, zoals het naar Gods Woord beschreven wordt en waarin het bestaat. Al leerde de Schrift ons niet, dat het zich tot de beide tafelen der Wet uitstrekt, zo zouden wij dit nochtans kunnen vernemen uit heidense schrijvers. Want geen van hen heeft van het overheidsambt, het geven van wetten en de openbare staatsaangelegenheden gehandeld, die zijn begin niet gemaakt heeft met de dienst en verering der goden. En dus hebben zij allen erkend, dat geen burgerlijke regering met gelukkig gevolg kan worden ingesteld, tenzij vooral gezorgd worde voor de godsdienstigheid; en dat de wetten, die, met veronachtzaming van het goddelijke recht, alleen de belangen der mensen op het oog hebben, verkeerd zijn. Dewijl dan de godsdienst bij alle wijsgeren de eerste plaats bekleedt, en dit door de algemene overeenstemming van alle volken altijd onderhouden is geweest, zo behoren de christelijke vorsten en overheden zich wegens hun zorgeloosheid te schamen, indien zij evenzo deze zaak niet behartigen. En wij hebben reeds aangetoond, dat deze last hun door God in het bijzonder is opgelegd; gelijk het ook billijk is dat zij het hunne doen om Zijn eer te handhaven en te verdedigen, naardien zij Zijn stehouders zijn en door Zijn genade regeren. Hierom worden ook de heilige koningen in de Schrift het meest geprezen, omdat zij de vervallen of verstoorde dienst van God hersteld hebben, of bezorgd

zijn geweest dat de godsdienst onder hun regering zuiver en ongeschonden bloeien mocht. Daarentegen stelt de gewijde geschiedenis onder de verkeerdheden ener onbehoorlijke regering, dat er geen koning was in Israël en iedereen dus deed naar eigen willekeur (Richt. 21 : 25). Waarmede de dwaasheid wederlegd wordt dergenen, die wel zouden willen, dat de overheid, met terzijdestelling van God en Zijn dienst, zich alleen met de rechtsbedeling onder de mensen bemoeide. Alsof God in Zijn Naam regenten had aangesteld om geschillen te beslissen, en achtergelaten had hetgeen van veel meer gewicht was, te weten dat Hij zuiver, naar het voorschrift van Zijn Wet, zou worden gediend.

Maar de zucht om alles straffeloos te veranderen drijft zulke woelige mensen daartoe, dat zij gaarne zouden zien dat allen, die de schennis van de godsdienst kunnen straffen, uit het midden waren weggeruimd”.

Uit dit citaat valt tweeërlei vast te stellen: Ten eerste, dat Calvijn, geheel in overeenstemming met het onverminkte artikel 36 der N.G.B., het als een van Godswege haar opgelegde dure roeping beschouwde, dat de overheid de zuivere religie handhaaft en de kerk beschermt. Ten tweede dat hij zulks deed met een beroep op Israëls godvruchtige koningen, die hij alle overheden ten voorbeeld stelde, daar ook zij gebonden zijn aan de beide tafelen van Gods Wet. Zo zeer was Calvijn er van doordrongen en er van overtuigd, dat zijn leer geheel naar den Woorde Gods was, dat hij allen, die daartegen in verzet kwamen, als „woelige mensen” vonniste, die, gedreven als zij worden door de zucht om alles straffeloos te veranderen, gaarne zouden zien dat allen, die de schennis van de godsdienst kunnen straffen, uit het midden waren weggeruimd.

HET NIEUWE ANTIREVOLUTIONAIRE BEGINSSELPROGRAM

Passen deze woorden niet op allen, die zoals de antirevolutionairen het humanistische, in wezen revolutionaire beginsel voorstaan, dat namelijk de overheid niet de roeping heeft de ware godsdienst te beschermen door te weren en uit te roeien alle afgoderij en valse godsdienst? Artikel 5 toch van het nieuwe antirevolutionaire beginselprogramma bepaalt in artikel 5c, dat de overheid als dienares Gods, bij Wiens gratie zij regeert, o.m. de roeping heeft alle kerken, welke ook hun belijdenis aangaande de eeuwige dingen zij, op voet van gelijkheid te behandelen. Dit is het oude antirevolutionaire beginsel van dr. Kuiper, die ook een „gelijk recht voor allen” voorstond. Het gaat hier dus niet om wat thans mogelijk is, maar om het beginsel. Krachtens beginsel staan de A.R. voor, dat alle kerken, onverschillig welke belijdenis of leerstellingen zij er op nahouden, gelijkberechtigd zijn. In artikel 5d wordt voorts bepaald, dat de overheid zich te onthouden heeft van maatregelen, welke beogen de godsdienstige ontwikkeling

van de natie in een bepaalde richting te dwingen, aangezien zij daartoe onbevoegd is.

Hierin schuilt al eveneens het beginsel van dr. Kuyper: „laat maar groeien wat groeien kan en wil, al wilde zich een kerk van atheïsten vestigen, de overheid zou ze moeten laten begaan”.

Reeds eerder werd er op gewezen, dat wij niet voorstaan, dat de overheid de mensen tot het geloof moet dwingen. Ook Calvijn stond dit niet voor. Evenmin staan wij voor, dat het iemand niet geoorloofd zou zijn te geloven wat hij wil. Steeds werd door ons in navolging van de hervormers en de oude gereformeerde godgeleerden voor de vrijheid van consciëntie opgekomen. Dit is echter niet hetzelfde als iedereen maar vrij te laten in het publiekelijk propageren van de meest Gode-onterende beginselen van valse godsdienst en afgoderij. De overheid behoort niet ongeloof, valse godsdienst en afgoderij, maar alleen de ware godsdienst te beschermen en te doen vorderen, omdat deze godsdienst in de Wet Gods begrepen is, zoals Calvijn opmerkt in zijn „Institutie”, boek IV, hoofdstuk XX, par. 3, waarin hij o.m. schrijft:

„Want gelijk ik vroeger de mensen niet heb toegelaten naar hun welgevallen aangaande de dienst en de verering van God wetten te maken, zo laat ik het hun nu evenmin toe wanneer ik de burgerlijke verordening goedkeur, die daarnaar tracht, dat de ware godsdienst, die in Gods Wet begrepen is, niet onbeschaamd door openbare goddeloosheden ongestraft geschonden en verontreinigd worde”.

Op grond van dit beginsel stond Calvijn voor, dat de burgerlijke regering niet alleen dient, opdat de mensen mogen leven, eten, drinken en onderhouden worden — ofschoon zij dit alles inderdaad in zich bevat, daar hierdoor een ordelijke samenleving mogelijk is — maar ook opdat er geen afgoderij, noch lastering tegen Gods Naam en Zijn waarheid, of andere dergelijke ergernissen tegen de godsdienst openlijk zouden ontstaan en onder het volk gezaaid worden.

Dit beginsel namelijk, dat de ware godsdienst in Gods Wet begrepen is, komt ook tot uiting in de Franse Confessie van 1559. In deze confessie, welke Guido de Brès voor het samenstellen der Nederlandse Geloofsbelijdenis tot leidraad heeft gediend, maar waarvan niet alles door hem letterlijk is overgenomen, komt dezinsnede van 21 woorden uit artikel 36 niet voor. Dat echter hetzelfde wordt bedoeld als wat in de 21 woorden is vastgelegd, blijkt wel daaruit, dat in deze Confessie, welke door Calvijn is opgesteld, als de roeping der overheid wordt beleden, dat zij heeft zorg te dragen zowel voor de naleving van de eerste als van de tweede tafel van Gods Wet.

AFGODERIJ EN BEELDENDIENST

Dit houdt dus wel terdege in, dat alle openbare beeldendienst en afgoderij door de overheid niet mag worden geduld. Om maar een voorbeeld te noemen, beschrijft het tweede gebod van deze Wet ons de wijze waarop God wil gediend worden. De Heidelberger Catechismus geeft van dat gebod een zeer duidelijke verklaring. Deze leert ons, dat wij God op generlei wijze mogen afbeelden, noch op een andere wijze vereren dan Hij in Zijn Woord bevolen heeft. En voorts: „dat men de beelden in de kerken niet als boeken der leken lijden mag”. Dienovereenkomstig eisten dan ook de hervormers, op grond van de Wet Gods, dat de overheid de beeldendienst verbieden en uitroeien zou.

Let wel: de overheid. Dit heeft Calvijn ook steeds voorgestaan, evenals de oude gereformeerde godgeleerden, zoals bijv. Voetius. Van Calvijn weten we dit uit een brief, die hij in 1561 schreef aan de Kerkeraad der hervormde of gereformeerde kerk te Sauve, waar onder aanvoering van een predikant een beeldenstorm had plaatsgevonden. Calvijn keurde dit echter helemaal niet goed. Hij noemde het een dwaze daad. Hij schreef:

„Wij zijn zeer verwonderd, zulk een dwaasheid te vinden bij een leraar. Hij zegt het met goed geweten te hebben gedaan, maar dat is ondragelijke verstoktheid des harten. Wil hij ons dat doen geloven, dan moet hij ons bewijzen, dat het op de Schrift gegrond is. Naar wij weten, juist het tegendeel. Want God heeft geboden de beelden om te hakken, ieder in eigen huis, en in het publiek de overheid. Zo moet ons deze stokebrand zeggen op grond van welk recht hij heer is in dit land om deze daad te doen. Wanneer God hem niet machtigt daartoe, dan telt zijn goed geweten ons niets meer dan het zogenaamde goed geweten der papisten. Zo hebben wij daarop te letten wat geoorloofd is en ons in de behoorlijke perken te houden. Anders doen wij als een hollend paard. Daniël en zijn vrienden en Ezechiël waren ook grote ijveraars, maar zo lang zij in Babel waren, hebben zij zich geen macht toegeëigend, die hun niet toekwam.

Het is toch wonderlijk, dat de predikant zo dom is, dat hij niet eens er aan denkt, hoe hij een bres heeft geopend voor de vijand om alles te gronde te richten. Maar dat is juist het toppunt van zijn boosheid, dat hij er zich nog op verheft. Wij bidden u broeders, uit medelijden met de arme kerken, die anders aan de afslachting worden prijsgegeven, dat gij de verantwoordelijkheid voor deze daad van u afwerpt en u afscheidt van de aanstoker”.

(R. Schwarz, Joh. Calvins Lebenswerk in seinen Briefen, no. 670, vgl. Corp. Ref. 3461).

MR. VERPLANKE OVER STAPPEN SYNODE CHR. GEREFORMEERDE KERK INZAKE ARTIKEL 36

In het orgaan der Antirevolutionaire Partij, dat als titel voert: „Antirevolutionaire Staatkunde” werd door Mr. Verplanke in het mei/juni nummer van het jaar 1964 een artikel geschreven onder de naam van: **Artikel 36 op drift**. Het is niet ons voornemen om dit artikel op de voet te volgen en er een bespreking aan te wijden. Slechts op een onderdeel ervan willen wij de aandacht vestigen in verband met de reeds eerder genoemde tegenwerping, welke door de tegenstanders en bestrijders van het onverminkte artikel 36 ons meermalen is en nog steeds wordt toegevoegd. De tegenwerping namelijk, dat de hervormers en de vadersen zich ter verdediging van artikel 36 niet op het Nieuwe maar vrijwel hoofdzakelijk op het Oude Testament beroepen hebben. In wat voorafging werd hiertegen reeds het één en ander ingebracht, onder meer dit, dat de Wet der Tien geboden niet slechts onder het Oude Testament van kracht was, maar dit evenzeer onder het Nieuwe Testament is. Christus heeft voor al degenen, die Hem van eeuwigheid gegeven zijn, wel de straf, welke deze Wet eiste, gedragen en deze wet voor hen ook in alle delen vervuld, maar daarmee is zij als regel om ons daarnaar in alle levensomstandigheden te richten, niet krachteloos geworden. Het Nieuwe Testament leert ons dit wel zeer duidelijk. De Heere Jezus heeft het toch met alle nadruk gezegd, dat Hij niet gekomen is om de wet of de profeten te ontbinden, maar om die te vervullen, en voorts dat er, totdat de hemel en de aarde voorbijgaan, ook niet één jota noch tittel van de wet zal voorbijgaan. De Wet der Tien Geboden ook wel de zedenwet genoemd, is derhalve van kracht zolang deze aarde bestaat. Naar haar hebben allen, die met deze wet in kennis zijn gekomen, zich in alles te richten; op die wet behoort ook de overheid de wetten des lands te funderen. Niet alleen de tweede tafel, zoals dit zelfs door personen van vrijzinnig beginsel wel wordt toegestemd, maar ook de eerste tafel behoort haar tot richtsnoer te strekken en door haar te worden nageleefd. Vandaar dat de stelling, welke van antirevolutionaire zijde geponoerd wordt, namelijk, dat de overheid slechts een taak heeft inzake het veiligstellen van de publieke rechtsorde, steeds door de S.G.P. nadrukkelijk bestreden is, daar door deze stelling de roeping der overheid met betrekking tot de eerste tafel van Gods heilige Wet totaal wordt miskend.

Dat wij het artikel van Mr. Verplanke onder de aandacht brachten, vindt zijn reden in wat door hem daarin wordt vermeld over de stappen, welke in 1962 door de Christelijke Gereformeerde Synode van Haarlem-Santpoort met betrekking tot artikel 36 zijn ondernomen. Het betreft hier wel een kerkelijke aangelegenheid, maar anderzijds gaat het hierbij om een zeer gewichtige zaak. Gewichtig niet slechts, omdat het een artikel geldt uit de aloude geloofsbelijdenis onzer gereformeerde voorvadersen, maar vooral omdat dit artikel het ambt der overheid raakt en hiermede binnen het staatkundig terrein valt.

Het is dus alleszins op zijn plaats om er hier de nodige aandacht aan te schenken. Trouwens Mr. Verplanke heeft het ook nodig geoordeeld artikel 36 weer eens ter sprake te brengen en daarbij diverse kerken te betrekken.

SYNODE CHR. GEREF. KERK 1928 WIJST GRAVAMEN TEGEN ARTIKEL 36 AF

Vooraf zij opgemerkt, dat er vroeger, omstreeks 1928, al eens door een lid der Chr. Geref. Kerk een gravamen tegen de 21 woorden van artikel 36 is ingebracht. De Synode van Apeldoorn 1928 heeft dit gravamen toen echter ongegrond verklaard. Zij sloot zich aan bij het rapport van de commissie, welke ter zake van het gravamen was ingesteld en waarin de navolgende punten werden genoemd:

- a. Dat door schrapping dezer woorden een gewichtig beginsel uit onze Belijdenis zou worden weggenomen, hetwelk in onze confessie zich uitspreekt over de roeping der Overheid ten opzichte van de eerste tafel van de Wet des Heeren.
- b. Het lijkt uw Commissie niet onmogelijk, dat hier en daar in de kringen onzer Gereformeerde vaders wel eens wat meer uit deze uitspraak is afgeleid, dan er werkelijk staat, zodat er van deze uitspraak misbruik gemaakt is.
- c. Uw Commissie kan nooit toestemmen, dat de gemaakte uitdrukking zou willen zeggen, dat b.v. in een land, waar de Overheid confessie doet van de Gereformeerde religie, alleen Gereformeerden zouden worden geduld en dat de ketters, of mensen met afwijkende gevoelens, door de Overheid met het zwaard moeten worden vervolgd en uitgeroeid worden. Er is hier toch geen sprake van het uitroeien van mensen, maar van afgoderij en valse godsdienst. Hierbij dient men er nog wel op te letten, dat het hier niet raakt particuliere gevoelens of leringen, die sommigen voorstaan; ook niet aan een kerkedienst als zodanig, maar aan de openbare uitoefening van afgodendienst en de toepassing van georganiseerde valse gevoelens in het openbare leven.

En nu bedoelt Art. 36, dat de Overheid in de openbare samenleving voor de eer van de ware God moet ijveren, door in het publieke leven te weren, dat is niet toe te laten, en uit te roeien, dat is te keren en tegen te gaan elke openbare uiting in het publieke leven, die de ware God en de ware godsdienst aantast. Dat dit de bedoeling is van art. 36, blijkt wanneer aan de bedoelde woorden voorafgaat: „Opdat de ongebondenheid bedwongen worde en het alles met goede ordinantie onder demensentoega”, en er op volgt: „opdat wij een gerust en stil leven leiden in alle godzaligheid en eerbaarheid”.

Uit dit alles blijkt, dat dit artikel raakt het openbare leven, waar de

Overheid als Gods dienaar heeft te waken, dat de zedelijke godsdienstige grondslagen van een volk niet worden ondermijnd.

- d. Dat het woord uitroeien niet altijd de betekenis heeft van het slaan met het zwaard, blijkt bijv. uit een gesprek van **Marnix** met **Datheen**. (Zie het Prot. Vaderland van Langeraad en de Bie, aflevering 6 blz. 390). De Prins van Oranje had de godsdienstvrede voorgesteld. Hierop antwoordde Datheen, dat hij nooit gelezen had, dat enig christelijk vorst de uitgeroeide afgoderij wederom ingevoerd had en dat dit ook niet met een goed geweten kon geschieden.

Het woord „uitroeien” kan hier onmogelijk betekenen dat de roomsen met het zwaard waren ter dood gebracht, maar het heeft alleen betrekking op het openbare leven, namelijk om de roomsen dezelfde rechten als de hervormden te schenken”.

Op grond nu van het bovengenoemde kwam de Synodale Commissie van 1928 tot de volgende conclusiën:

- a. Dat appellant zonder gegrond bewijs als zijn mening vooropstelt, dat onder de gewraakte zinsnede moet worden verstaan: een weren en uitroeien met het zwaard;
- b. Dat de gewraakte zinsnede niet los te denken is van de overige inhoud van het artikel;
- c. dat door de schrapping van die woorden een gewichtig gedeelte zou worden weggenomen;
- d. dat de woorden, die appellant in de plaats van de gewraakte zinsnede zou willen stellen, niets anders zeggen dan onze belijdenis uitspreekt;
- e. dat, naar de mening van uw commissie, de bestreden uitdrukking niets anders bedoelt dan aan te geven welke roeping de Overheid heeft in betrekking tot het publieke leven:
redenen om welke uw commissie meent, dat voor het bezwaar van appellant geen grond is en aan zijn verzoek om die bepaalde zinsnede weg te nemen en er de door hem voorgestelde woorden voor in de plaats te zetten, niet kan worden voldaan.

ARTIKEL 36 ANDERMAAL AAN DE ORDE OP CHR. Geref. SYNODE (1959)

Enige jaren werd er na bovengenoemd besluit der Synode van 1928 over bezwaren tegen artikel 36 in de Chr. Geref. Kerk niets vernomen. Althans niet zo, dat er naar buiten bekendheid over kwam. De eerste die weer met bezwaren voor de dag kwam, was **Ds. Van der Zaal**, die op 9 mei 1933 zijn intrede in de Tweede Kamer had gedaan voor de A.R.P. Hij tekende in 1937 beroep aan tegen de uitspraak van 1928 bij de Synode van Hilversum, wat leidde tot de instelling van

een deputaatschap om de volgende Synode van advies te dienen. Deze Synode vond plaats in 1941, maar aangezien Nederland inmiddels in de oorlog was betrokken, kwam er van de deputaten geen rapport.

De zaak bleef weer circa 18 jaar rusten, want eerst in 1959 werd ze weer aanhangig gemaakt op de Synode te Rotterdam. Deze Synode benoemde een nieuw deputaatschap ter bestudering van de rond artikel 36 gerezen vragen. Dit deputaatschap bestond uit de hoogleraren prof. dr. Van Genderen en prof. mr. Versteeg benevens de predikanten M. Drager, D. Slagboom, W. van 't Spijker en de heer J. van Dalen.

Door dit deputaatschap werd volgens Mr. Verplanke ter Synode van Haarlem-Santpoort 1962 een uitvoerig rapport ingediend. Er bleken echter in deze synodale Commissie twee partijen te zijn, een meerderheidspartij, en een minderheidspartij. De minderheidspartij, gevormd door ds. Slagboom en de heer Van Dalen, konden het met de overige deputaten niet eens zijn en dienden, zoals Mr. Verplanke vermeldt, een „eveneens uitvoerig, geargumenteed minderheidsrapport” in. Het behoeft niet te verwonderen, dat in het meerderheidsrapport veel wordt teruggevonden van wat reeds in het verleden van de zijde der Gereformeerde Kerken was betoogd. Dat zijn derhalve dezelfde tegenwerpingen, welke door de aartsvijanden van Calvijn destijds al tegen hem werden aangevoerd, maar die door hem op zulk een meesterlijke wijze als droggronden aan de kaak werden gesteld, zoals wij dit in wat voorafging uit Calvijns geschriften hebben aangetoond. Mr. Verplanke heeft ook de conclusies uit het meerderheidsrapport vermeld. En werkelijk, daar komt ook in voor de tegenwerping, dat artikel 36 maar al te zeer berust op het Oude Testament. Dit is te vinden in punt 2 der conclusiën, dat als volgt luidt:

„De gronden voor deze omschrijving (bedoeld wordt die van de betwiste 21 woorden) van de taak van de overheid ten aanzien van de religie, werden ontleend aan het Oude Testament, waarbij het de vraag is of de bijzondere plaats van Israël wel genoeg in het oog werd gehouden”.

Het is nu bij dit punt, dat wij ons hebben voorgenomen enige kanttekeningen te maken en daarbij aan te tonen, dat het in vroegere jaren in de Christelijke Gereformeerde Kerk helemaal niet de vraag was of de bijzondere plaats van Israël wel genoeg in het oog werd gehouden door zich met het oog op het onverkorte artikel 36 op het Oude Testament te beroepen. Integendeel, zelfs werd door één der toenmalige vooraanstaande Chr. Geref. predikanten, die ook nog docent aan de Theologische School is geweest en wiens naam thans nog steeds verbonden is aan een fonds, dat af en toe geschriften uitgeeft, betoogd, dat wij om de verhouding tussen kerk en staat te leren kennen, juist in het Oude Testament moeten zijn!

DS. JANSEN OVER ARTIKEL 36 EN DE A.R.P.

Volgens mededeling van Mr. Verplanke in diens reeds genoemde artikel bevat het rapport van de meerderheid van het deputaatschap der Synode van de Chr. Geref. Kerken een confessioneel en een exegetisch deel. Hieraan voegt Mr. Verplankedantoe, dat daarin „uiteraard” veel wordt teruggevonden van wat reeds in het verleden van Gereformeerde zijde was betoogd. Blijkbaar wordt hiermede bedoeld datgene wat te vinden is in het rapport dat door een aantal deputaten werd uitgebracht bij de Synode der Gereformeerde Kerken van 1905. Werd in dit rapport 1905 onder meer opgemerkt, dat de moeilijkheid daarin schuilt, dat God de Heere voor deze nieuwtestamentische bedeling geen klaar en uitgedrukt bevel heeft gegeven, hoe de Christelijke overheid tegenover ketterij, valse godsdienst en het rijk van de Antichrist heeft op te treden, in het rapport der bovengenoemde Deputaten (1962) werd het betwijfeld of het wel juist is om de zinsnede van 21 woorden uit artikel 36 te staven met een beroep op het Oude Testament, omdat het de vraag is of de bijzondere plaats van Israël wel genoeg in het oog wordt gehouden.

Het is wel zeer te betreuren, dat slechts een tweetal deputaten van het laatstgenoemde deputaatschap zich hierin met de meerderheid niet heeft kunnen verenigen, nl. **Ds. D. Slagboom** en de heer **J. van Dalen**. Zij echter hebben daarmede blijk gegeven het standpunt te delen dat in vroegere jaren door vooraanstaande christelijk-gereformeerden werd voorgestaan. Ten bewijze zullen wij eens „de Wekker” van 4 en 11 december 1908 laten spreken, waarin wijlen **Ds. Jansen**, destijds predikant en docent der Chr. Geref. Kerk, zijn mening over het onderwerp, dat hierbij ter sprake is, zeer duidelijk heeft kenbaar gemaakt. Hij deed dit naar aanleiding van een boek of brochure van **Dr. Keizer**, predikant der Gereformeerde Kerken te Tiel, over de verhouding van Kerk en Staat in verband met het toenmalige artikel 171 der Grondwet.

Na eerst enige beschouwingen hierover te hebben gegeven in „De Wekker” van 27 nov. 1908, voortgezet in het nummer van 4 december, schreef **Ds. Jansen** als volgt:

„In het tweede gedeelte tekent hij (Dr. Keizer) de verhouding van Kerk en Staat in haar oorsprong en historisch verloop, en moet daarbij erkennen, dat wij in onzertijd een andere voorstelling van deze verhouding hebben dan Calvijn en zijn naaste opvolgers. Die enigszins bekend is met het gevoelen van Calvijn op dit punt en met hetgeen de oudste belijdenisschriften der Gereformeerde kerken ons dienaangaande leren en dat vergelijkt met het gevoelen van de Antirevolutionaire Partij en van de Gereformeerde Kerken, zal dit ook moeilijk kunnen loochenen. De oud-Gereformeerde opvatting van deze verhouding is uitgedrukt in artikel 36 van onze Nederlandse Geloofsbelijdenis, maar dat thans door de

Gereformeerde Kerken juist zodanig gewijzigd is, dat de nieuwe Gereformeerde opvatting daarin gelezen wordt. Waarin bestaat dan het onderscheid tussen de oud- en de nieuw-Gereformeerde opvatting op dit punt?

Laat mij trachten het met een enkel woord duidelijk te maken. De oud-Gereformeerde opvatting ging ervan uit, dat de Heilige Schrift norm was voor het gehele leven, zowel voor het burgerlijke of staatkundige als voor het kerkelijke of godsdienstige. Boven Staat en Kerk stond dus de Heilige Schrift, die deze beide levensterreinen reguleerde en waaraan zowel de Staat als de Kerk gehoorzaamheid verschuldigd waren. Dit leidde daarom nog volstrekt niet tot vermenging van deze beide terreinen, maar de overheid, door de Heilige Schrift gereguleerd en in al haar doen en laten aan Gods Woord gebonden, had daardoor vanzelf een roeping tegenover de Kerk te vervullen.

En die roeping was geen andere dan dat zij de kerk met alle de haar ten dienste staande middelen moest beschermen, moest uitbreiden en verdedigen tegen alle aanvallen, die op haar ondernomen werden.

Deze roeping wordt keurig omschreven in artikel 36, dat handelt „van het ambt der Overheid”. Daar lezen wij:

dat het ambt der Overheid is acht te nemen en te waken over de politie, maar ook de hand te houden aan de heilige kerkedienst; om te weren en uit te roeien alle afgoderij en valse godsdienst; om het rijk van de antichrist te gronde te werpen en het Koninkrijk van Jezus Christus te bevorderen, het Woord des Evangelies overal te doen prediken, opdat God van een iegelijk geerd en gediend worde gelijk Hij in Zijn Woord gebiedt.

Uit deze roeping van de overheid tegenover de kerk volgt nu vanzelf de roeping van de kerk tegenover de overheid. Waar de kerk en niet de overheid de bediening, dat is de uitlegging van het Woord is toebetrouwd, daar heeft de kerk roeping om het licht van Gods Woord te laten schijnen over al de terreinen des levens. Zij moet de overheid uit de Heilige Schrift de beginselen onderwijzen, volgens welke zij moet regeren en die de grondslag van haar burgerlijke en sociale en strafrechtelijke wetgeving moeten zijn”.

In het vervolg wees Ds. Jansen dan nog op de verplichting der onderdanen tegenover de overheid, om dan dit artikel te besluiten:

„De één de ander helpende en bijstaande en niet heersende over elkander, en samen gebonden in alles aan de Heilige Schrift, dat was de Oud-Geref. opvatting van de verhouding tussen Kerk en Staat”.

In „De Wekker” van 11 december 1908 vervolgt ds. Jansen dan zijn betoog als volgt:

„Wij geloven nog altijd, dat dit (nl. de oud-Geref. opvatting) de schriftuurlijke en van God gewilde verhouding is. Dr. Keizer is het daarmee niet eens, maar als aanhanger van de neo-gereformeerde opvatting in deze tracht hij het goed recht daarvan te verdedigen tegenover de oude.

Verbood plaatsruimte het niet, dan schreef ik hier minstens een paar bladzijden van zijn brochure af om daaruit zijn argumentatie te leren kennen. Ik zal trachten kort samen te vatten.

Volgens Dr. Keizer heeft God de Heere voor de verhouding van Kerk en Staat onder de **nieuwe bedeling geen klaar en uitdrukkelijk bevel gegeven**. Want in het gehele Nieuwe Testament komt niet één enkele uitspraak voor, die omtrent de verhouding van Staat en Kerk rechtstreeks uitsluitel geeft. Men beriep zich daarom alleen op het Oude Testament, omdat het Nieuwe niet gaf wat men daarvan verlangde.

Men ziet uit het bovenstaande, dat Ds. Jansen het standpunt van Dr. Keizer, waarbij bezwaar wordt gemaakt tegen het zich beroepen op het Oude Testament in verband met artikel 36, een neo-gereformeerd standpunt noemt. De deputaten der Chr. Geref. Kerken, die zich achter het meerderheidsrapport hebben gesteld, bevinden zich dus door in twijfel te gaan trekken of het juist is zich in zake art. 36 op het Oude Testament te beroepen, wel in een zeer verdacht, namelijk neo-Gereformeerd vaarwater!

Ds. Jansen was het in deze echter helemaal niet met Dr. Keizer eens. Erkennend, dat de oude dogmatici, met Calvijn aan het hoofd, metterdaad niet onfeilbaar waren, verklaarde hij evenwel, dat zij het aan het rechte einde hebben gehad.

Ds. Jansen schreef:

„Maar dat zij daarom in dit stuk gefaald hebben en hun beroep op het Oude Testament hier niet steekhoudend is, geloven wij nog niet en geloven er velen met ons nog niet.

Dr. Keizer zal zeggen, dat wij dan tot de Hoedemakeriaanse fractie behoren. Maar dan merken we dadelijk op, dat men de oud-Gereformeerde verhouding van Kerk en Staat kan voorstaan zonder daarom nog in alles met Dr. Hoedemaker mede te gaan. Wij geloven, dat onze oude dogmatici volkomen in hun recht waren met hun beroep op het Oude Testament, en dat zij zich telkens op het Oude Testament in dit stuk beriepen, was niet omdat het Nieuwe niet gaf wat men daaromtrent verlangde, maar omdat men niet in het Nieuwe, doch in het Oude (Testament) moest zijn.

Niet onder de nieuwe dag, maar onder de Oude Bedeling heeft God dienaangaande Zijn wil geopenbaard. Er komen hier gewichtige dogmatische vraagstukken aan de orde, die wij thans niet kunnen bespreken, maar wie de Israëlietische wetgeving erkent voor een openbaring van de onveranderlijke en eeuwige wil van God, Die Israël als de eerstgeborene onder de volkeren der aarde eert, die gelooft ook, dat God in de Israëlietische wetgeving de **beginselen** heeft neergelegd van de verhouding, die er tussen Kerk en Staat, godsdienst en overheid zijn moet. Omdat zij dat geloofden, beriepen onze gereformeerde dogmatici zich op het Oude Testament, en eerst zal moeten aangewezen worden door de mannen van de **nieuwe richting**, dat het onschriftuurlijk is dat alles te geloven, alvorens wij ons gevoelen in deze prijs kunnen geven”.

Het wil ons voorkomen, dat alle S.G.P.-ers zich ten deze volkomen kunnen verenigen met wat wijlen Ds. Jansen in 1908 schreef. Al wat tevoren van de zijde der S.G.P. over artikel 36 in woord en geschrift vermeld en geschreven is, dus van Ds. Kersten, van Ds. Zandt en in de artikelenreeks, welke de laatste tijd aan artikel 36 in „De Bannier” werd gewijd, stemt tenvolle overeen met wat in 1908 in „De Wekker” werd geschreven. Nimmer hebben wij ons met de zienswijze der mannen van de nieuwe, neo-gereformeerde richting kunnen verenigen. Allereerst omdat die zienswijze in strijd is met de Heilige Schrift, en ten tweede omdat ze de zienswijze was van libertijnen en vrijgeesten, de doodsvijanden van Calvijn.

Ds. Jansen van 1908 heeft ons echter voor 1964 nog meer te zeggen. Hij liet op het vorengenoemde het onderstaande volgen:

„Maar, zeggen de voorstanders van de neo-gereformeerde opvatting in dezen, die het best omschreven kan worden met de formule: een vrije kerk in een vrije staat, met goede correspondentie tussen die beide — wat baat het al of gij de verhouding tussen Kerk en Staat in theorie handhaaft, praktisch is dit immers door de loop der dingen onmogelijk geworden? Wij ontkennen niet, dat de verhoudingen in onze dagen door de inwerking van allerlei factoren zodanig geworden zijn, dat aan het doorvoeren van deze verhoudingen niet valt te denken. Maar mag daaruit de conclusie getrokken worden, dat wij daarom de verhouding zelf als een van God gewilde moeten prijs geven?

Als gereformeerden verwerpen wij allen het perfectionisme, maar laten wij daarom in leer en leven het ideaal van het perfectionisme los? Volstrekt niet: want het is het ideaal der Heilige Schrift. Het is niet allereerst de vraag: hoe de praktijk ons leert dat het is, maar hoe God wil dat het zijn zal. Abnormale toestanden machtigen ons volstrekt niet om abnormale verhoudingen in het leven te roepen. Neen, de normale, de door God

gewilde verhouding blijft van kracht, ook temidden van abnormale tijden. En zij moet daarom in theorie worden gehandhaafd en in theorie worden gepredikt, opdat wij nooit in het abnormale zouden gaan rusten en het abnormale voor het normale gaan aanzien. Dat gevaar is bij de neo-gereformeerde verhouding zo groot. Het wijzigen van artikel 36 heeft een ingrijpende betekenis. Het is niet anders dan het ideaal pasklaar maken aan de omstandigheden, in plaats van te bidden en te worstelen, te roepen en te getuigen, dat de omstandigheden moeten worden gericht naar het ideaal.

Het is gemakkelijk als kerk de overheid te ontslaan van haar roeping tegenover de kerk, omdat de omstandigheden dit noodzakelijk maken.

Waarvoor dan de zogenaamde Christelijke staatkunde?, „Christelijke staatkunde” heeft tot wijziging van artikel 36 niet het minst bijgedragen, maar waar mensen, ja waar kerken ook wijzigen, daar handhaaft God Zijn verhoudingen, en wij vrezen, dat in latere jaren de wijziging van art. 36, waardoor de neo-gereformeerde verhouding tussen Kerk en Staat het confessionele cachet kreeg, een stap in de verkeerde richting zal blijken”.

Tot zover wijlen Ds. Jansen, wiens artikelen we maar eens zo breedvoerig mogelijk hebben weergegeven, opdat ieder er kennis van kan nemen. Het zou ons toch helemaal niet verwonderen, dat er onder de christelijk-gereformeerden velen zijn, die nooit geweten hebben dat er in vroegere jaren zo duidelijk en overeenkomstig het standpunt der hervormers en onze oude gereformeerde vaders in „De Wekker” in verband met de zo zeer betwiste en door velen gesmade zinsnede uit artikel 36 der N.G.B. is geschreven als dit door Ds. Jansen destijds werd gedaan. Het mocht voor hen een aansporing zijn om voor de handhaving van het ongewijzigde artikel met kracht op te komen. Het gaat toch om de belijdenis der vaders, die eenmaal bij de vaststelling ervan de wens en bede hebben uitgesproken, dat deze belijdenis onverzwakt tot aan het einde der eeuwen mocht gehandhaafd worden.

Het moet dan ook ten diepste betreurd worden, dat in de voornoemde meerderheidsnota een geluid wordt beluisterd, dat vierkant ingaat tegen Calvijn, tegen de oude gereformeerde godgeleerden en ook tegen wat vroeger in christelijk-gereformeerde kringen, die het beroep op het Oude Testament met het oog op artikel 36 ten volle verantwoord achtten, ten deze werd voorgestaan.

Niet minder moet het ten zeerste worden betreurd, dat de Chr. Geref. Synode van Haarlem-Santpoort 1962 er toe overging deputaten te benoemen voor overleg met de Gereformeerde Kerken over het vervangen van de zinsnede van 21 woorden uit artikel 36 door een andere formulering. De Gereformeerde Kerken hebben namelijk op haar Synode, gehouden te Rotterdam in 1952/1953, een andere formulering

van artikel 36 opgesteld en deze aan andere kerken voorgelegd, met het verzoek hun oordeel er over uit te spreken.

De Christelijke Geref. Synode 1962 heeft dit aanvaard en zal door middel van deputaten met de Synode der Gereformeerde Kerken of deputaten dezer Synode in contact treden. Daarbij heeft zij aan haar deputaten een zestal punten als leidraad gegeven, in één waarvan wel wordt gesteld, dat als de gehele derde zinsnede uit artikel 36 zou vervallen, een gewichtig beginsel in dit artikel zou worden gemist, nl. dat de overheid binnen de grenzen van haar bevoegdheid de geboden Gods, ook waar het de dienst des Heeren betreft, heeft te doen eerbiedigen, maar anderzijds wordt verklaard, dat een correctie van de beslissing van de Generale Synode van 1928 over deze zaak niet onmogelijk moet worden geacht.

Het behoeft nauwelijks nog te worden gezegd, dat wij aan een wijziging van artikel 36 niet de minste behoefte gevoelen. Zij is geheel onnodig. Elke wijziging zal onzes inziens op een verslapping en verzwakking uitlopen. Daarvoor bestaat nog te meer vrees nu men over de formulering van het onderhavige gedeelte uit artikel 36 overleg gaat plegen met de Gereformeerde Kerken, waarvan genoegzaam bekend is hoe men daar tegenover dat gedeelte staat. Bovendien zijn deze Kerken sedert 1905 in meer dan één opzicht nog al verder afgezakt. Men vergelijkte maar eens het standpunt der Kerken in 1926 inzake het spreken van de slang uit het Genesis-verhaal, toen Dr. Geelkerken er om werd afgezet, met de toestand van nu. Dit is nog maar één punt, waarin afzakking te constateren valt, maar er zijn er veel meer. Een predikant der Gereformeerde Kerken, Ds. O. Jager uit Haarlem, heeft ons daarover in zijn kerkblad ingelicht. Hij vermeldde daarin, dat de gereformeerden tegenwoordig over allerlei dingen anders denken dan vroeger.

Ja, deze predikant, die tot de progressieven in de Gereformeerde Kerken behoort, ook wat het aanpappen met Rome betreft, schreef letterlijk: „Wij hebben op minstens dertig punten een andere kijk gekregen”. Onder die 30 punten noemde hij o.a. de zondagsviering, de christelijke vrijheid, de gezinsgrootte, de vrouw in het ambt, de toneelkunst, de balletkunst, het lezen van moderne literatuur, de sport, de oecumene, de werkwijze der genade, de verhouding Rome-Reformatie, over vraagstukken als de uitverkiezing, de uitleg van het scheppingsverhaal en ga zomaar door. Men heeft, aldus Ds. Jager, een heel nieuwe manier van denken gekregen. Men is in nieuwe denkruimten terecht gekomen. Vele gereformeerden, zo schreef dezelfde predikant ook nog, konden alleen maar gereformeerden blijven, omdat er op al die tientallen punten, die hij noemde, een omwenteling is gekomen!

Wanneer we op dit alles acht geven, is er dan geen reden om uiterst gereserveerd te staan tegen het gaan overleggen met de Gereformeerde Kerken over een nieuwe formulering van artikel 36? Het zou ons dan ook niet verwonderen als deze gang van zaken door velen, die de onverkorte formulering van artikel 36 als deel van de belijdenis

der vaders nog een warm hart toedragen, ten sterkste wordt afgekeurd en deze hen met verontwaardiging en droefheid vervult.

TOEPASSING ARTIKEL 36

Prof. Anema en strafbaarstelling van godslastering.

In wat voorafging hebben wij gewezen op een uitspraak van prof. Anema, die destijds lid der Eerste Kamer was. Toen namelijk in 1932 door de A.R. minister van Justitie, Mr. Donner, een wetsontwerp was ingediend, waarbij werd voorgesteld het krenken der godsdienstige gevoelens door smalende godslastering strafbaar te stellen, werd bij behandeling in de Eerste Kamer van dit wetsontwerp ook door prof. Anema het woord gevoerd. Daar hierbij, zoals te begrijpen is, te berde kwam de vraag of het wel juist was om het krenken der godsdienstige gevoelens strafbaar te stellen en niet de godslastering als zodanig — iets wat door de S.G.P.-fractie in de Tweede Kamer bij monde van ds. Zandt was voorgestaan — werd hierover ook door prof. Anema gesproken. Toekomende aan de beantwoording van de zoëven genoemde vraag, zei hij:

„Door aldus het principieel uitgangspunt te stellen, is alle straffen van godslastering als zodanig eens en voor al uitgesloten. Ik laat daar de praktische bezwaren die daartegen bestaan, als de onontwikkeldbare omschrijving van het Godsbegrip, de bepaling der strafmaat, de wel onoplosbare moeilijkheid om het in wezen theologische begrip van godslastering om te zetten in een bruikbaar strafrechtelijk begrip, de kwestie van de opzet en wat dies meer zij. Mijn bezwaar tegen het strafbaar stellen van godslastering als zodanig is van algemeen principiële aard. Het is de taak der Overheid niet om zulk een strafbepaling te maken. Wie godslastering als zodanig wil strafbaar stellen, heeft de bedoeling straf te bedreigen tegen een belediging, die God wordt aangedaan, tegen het aantasten van wat de theologen Gods Naam noemen, wat in de taal van ons strafwetboek zou moeten heten een misdrijf tegen de waardigheid Gods. Maar de verhouding tussen God en mens valt buiten het terrein der Overheid, zoals wij haar kennen”.

Na dan voorts te hebben opgemerkt, dat dit anders was in een theocratie als in Israël of in een staat als het Rome van de keizertijd, waar de Overheid zichzelf goddelijke eer toekende, dan wel in een land waar de overheid haar macht in dienst stelt van de Staatskerk, merkte prof. Anema op, dat in een staatsorde als de onze een rechtelijke regeling van de verhouding tussen God en mens in elk geval een wanbegrip is. Hij liet hierop volgen:

„De Overheid heeft de openbare orde te handhaven, zoals die in de volksziel verankerd ligt, maar niet zich aan te matigen om de verhoudingen tussen God en mens in rechtsvormen te knellen, die daarvoor niet gemaakt zijn. Alle aantasten van de Naam Gods als zodanig speelt zich af in de verhoudingen, die voor de Staat ontoegankelijk zijn en hem niets aangaan; het behoort niet tot de rechts- of staatsorde, maar tot de religieuze orde. De kerk heeft daartegen op te treden met haar tuchtrecht, dat intussen met wereldlijk strafrecht weinig of niets gemeen heeft; maar overigens heeft God de handhaving der religieuze orde in eigen hand gehouden, en de Overheid heeft daarvan af te blijven. Zij heeft in de menselijke verhoudingen de openbare orde te handhaven en daar, evenals de schennis van de zedelijke eerbaarheid, ook de schennis van de godsdienstige heiligheid te weren. Dat zulk een strafbepaling tot nu ontbroken heeft, is alleen daarmee te rechtvaardigen, dat de eerbied voor het godsdienstig leven over het algemeen bij ons volk in sterke mate aanwezig is. Verguizing van het heilige wordt in ons land algemeen als ergerlijk beschouwd, geheel onverschillig of men zelf het geloof in die heiligheid al of niet deelt; men wenst de godsdienst van zichzelf niet alleen, maar ook die van anderen geëerbiedigd te zien; heiligschennis druist in tegen onze volksgeest. Heeft zij niettemin plaats, of erger nog: wordt heiligschennis stelselmatig tot een politiek strijdmiddel geproclameerd en aangewend, dan is er recht en plicht voor de Overheid om in te grijpen. Stelselmatig sacrilegium publicum kan geen volk, dat zichzelf respecteert, in zijn midden gedogen.

Zo staat de zaak principieel. Evenwel: van het beginsel tot de concrete rechtsnorm is een moeilijke stap, dat heeft de Minister ook ondervonden. Het komt mij voor, dat de Minister en ik, wat het beginsel betreft, vrijwel op hetzelfde standpunt staan. Al argumenteert hij zijn principieel uitgangspunt op enigszins andere wijze dan ik het mijne, wij achten beiden het straffen van godslastering als zodanig verwerpelijk en handhaving van de openbare orde het leidend motief en dat is, zie ik wel, de hoofdzaak. Terwijl ik voor mij in de openbare orde het beginsel der godsdienstige eerbiedwaardigheid zou willen handhaven, en daarom wering van openbare heiligschennis verlang, wil de Minister in de openbare orde de godsdienstige gevoelens der burgers, de individuele godsdienstige vrijheid handhaven, en hij beperkt zich daarbij tot wering van één bepaalde vorm van krenking daarvan, toegebracht door smalende godslastering”.

Prof. Anema verklaart dan voorts, dat, hoewel de Minister er wel in geslaagd is vele bedenkingen weg te nemen, hij zelf niettemin niet geheel bevredigd was. Hij zou aan een andere redactie verre de voorkeur hebben gegeven, namelijk deze: „Hij, die in het openbaar mondeling of bij geschrift of afbeelding zich uitlaat op een schimpende of smalende wijze, die krenkend is voor de godsdienstige eerbiedwaardigheid, wordt, als schuldig aan heiligschennis, van ten hoogste

6 maanden gestraft met een gevangenisstraf of een geldboete van ten hoogste f 250,-”.

Uit wat prof. Anema in 1932 naar voren bracht — het is te vinden in de Handelingen der Eerste Kamer 1932/1933, blz. 39 t/m 41 — blijkt wel overduidelijk, dat hij in geen geval wilde weten van de strafbaarstelling der godslastering als zodanig. De overheid mag volgens hem niet treden in de verhouding tussen God en mens. Om principiële redenen derhalve verzette prof. Anema zich tegen de strafbaarstelling der godslastering als zodanig. De overheid heeft volgens hem slechts de openbare orde te handhaven, zoals die in de volksziel verankerd ligt.

Met dit antirevolutionaire beginsel heeft de S.G.P. zich nimmer kunnen verenigen. Zij heeft steeds voorgehouden en zij staat nog steeds voor, dat waar de overheid Gods dienaar is en derhalve gebonden is aan de beide tafelen van Gods Wet, zij de dure roeping heeft om de godslastering als zodanig strafbaar te stellen. Calvijn heeft eens zo kernachtig in een brief aan één der toenmalige koningen er op gewezen, dat waar een hond, als zijn meester wordt aangevallen, begint te bassen en te bijten, het dan toch wel in veel hogere mate de plicht van de overheid is om in te grijpen als de eer van de allerhoogste Majesteit wordt aangerand. Ook werd door hem in zijn tractaat met betrekking tot Servet gewezen op de heidense koning Nebucadnezar, van wie niet kan worden gezegd, dat hij een theocratisch koning was, maar die toch bevel gaf, dat alle volk, natie en tong, die lastering sprak tegen de God van Sadrach, Mesach en Abednego, in stukken gehouwen en zijn huis tot een drekhoop moest worden gesteld. De maatregel, door deze heidense koning afgekondigd in zake lastering van de levende God, vormt wel een zeer schrille tegenstelling met het beginsel der antirevolutionairen, die zich van het onverminkte artikel 36 trachten af te maken door steeds maar er mede te komen aandragen, dat de daarin voorkomende zinsnede van 21 woorden oud-testamentisch is en gebaseerd op Israëls theocratie. De persoon van de heidense koning Nebucadnezar leert het echter wel anders. Zeer terecht merkt Calvijn in verband met deze koning op, dat het toch wel vaststaat, dat de overheden, die met Gods Woord bekend zijn en de waarheid Gods duidelijk hebben vernomen, dubbel schuldig staan aan de schandelijke traagheid, als ze niet steeds met vuur voor die waarheid hebben gestreden, en ongestraft hebben geduld dat God gelasterd en beledigd werd, terwijl daarop in Babel de doodstraf stond.

OVERHEID EN OPENBARE RECHTSORDE

S.G.P. — A.R.P.

Prof. Anema zeide het beginsel voor te staan, dat de overheid slechts de openbare orde te handhaven heeft. Wanneer wij nu letten op wat Mr. Verplanke schreef in zijn tevoren genoemd artikel over „Artikel

36 op drift", dan kunnen wij zeggen: „Zo leermeester, zo leerling". Mr. Verplanke toch, die aan de „Vrije Universiteit" te Amsterdam heeft gestudeerd en daar ongetwijfeld prof. Anema als leermeester heeft gehad, verkondigt al precies hetzelfde. Hij doet dit naar aanleiding van het minderheidsrapport van ds. Slagboom en de heer Van Dalen, die in dit rapport hebben gesteld, dat de overheid tot taak heeft in de burgerlijke samenleving het recht Gods, zoals dit is gesteld in de beide tafelen van de Wet des Heeren, te handhaven en het Koninkrijk Gods en de ware dienst van God voor te staan, en wat zich in het openbaar tegen God en Zijn dienst verheft, tegen te staan; m.a.w. alles voor te staan en te beschermen wat dat Koninkrijk bevordert, en alles tegen te staan wat aan de komst van het Koninkrijk in de weg staat.

Mr. Verplanke nu is het hiermede niet eens. Wat ons niet verwondert, daar hij niet antirevolutionair zou zijn als hij het er wel mee eens was. Hij heeft nl. tegen het zoëven genoemde uit het minderheidsrapport de bedenking, dat daarin geen rekening is gehouden met de innerlijke beperktheid van de overheidstaak. De overheid heeft geen absolute bevoegdheden tot handhaving van de Wet Gods, aldus Mr. Verplanke, maar moet zich laten leiden door het publiekrechtelijk criterium van het algemeen belang. Dat zulks in zijn effect parallel kan lopen met een religieus criterium, is een andere zaak, maar het uitgangspunt moet blijven: **het veiligstellen van de publieke rechtsorde, niet van het Koninkrijk Gods in zijn volle omvang.** Men ziet, dat Mr. Verplanke het in deze geheel met prof. Anema eens is. De overheid behoort volgens hen de publieke rechtsorde veilig te stellen, waarbij zulks in zijn effect wel parallel kan lopen met een religieus criterium, dus bijv. het strafbaar stellen van het krenken der godsdienstige gevoelens door smalende godslastering, maar niet de godslastering als zodanig, of in het algemeen uitgedrukt, niet de handhaving en naleving van de eerste tafel van Gods Wet, volgens welke godslastering als zodanig wel degelijk strafbaar behoort te worden gesteld, waarbij de wijze van straffen geheel aan de overheid dient te worden overgelaten.

Mr. Verplanke brengt in het slot van zijn artikel ook nog ter sprake wat de A.R.P. in haar nieuwe Beginsel- en Algemeen Staatskundig Program zelfstandig heeft geformuleerd. Bedoeld zal wel zijn wat in de „Inleiding" op dit program wordt gezegd, namelijk, dat volgens haar overheid en volk de macht, die aan Jezus Christus is gegeven, behoren te erkennen en daarom de plicht hebben „**Gods geboden voor het staatsleven te betrachten**".

Wanneer wij er echter op letten, dat de antirevolutionairen krachtens beginsel van strafbaarstelling der godslastering als zodanig niets willen weten; dat zij ook al krachtens beginsel afwijzend staan tegenover het verbieden van openbare ongelooftspropaganda, en al evenzeer krachtens beginsel, afgedacht van de openbare orde, van oordeel zijn, dat de processies als uitingen van afgoderij door de overheid niet mogen worden geweerd, dan moeten wij wel tot de conclusie ko-

men, dat aan de voornoemde passage uit de „Inleiding” op het nieuwe antirevolutionaire beginselprogram met betrekking tot de eerste tafel van de Wet Gods niet de minste waarde kan worden toegekend.

PUBLIEKE RECHTSORDE EN DE AARTSVIJANDEN VAN CALVIJN

Wij hebben er op gewezen, dat Prof. Anema van de Vrije Universiteit en zijn discipel Mr. Verplanke beiden volgens antirevolutionair beginsel van oordeel zijn, dat de overheid geen absolute bevoegdheid heeft tot handhaving van Gods Wet, maar zich moet laten leiden door het publiekrechtelijk criterium van het algemeen belang. Met andere woorden gezegd: de overheid mag zich volgens voornoemd beginsel niet mengen in de verhouding tussen God en mens; zij heeft zich alleen maar bezig te houden met de rechtsorde onder de mensen. In wat voorafging werd reeds aangetoond wat van zulk een beginsel de consequenties zijn. Onder meer mag de mens vrijelijk in het openbaar God lasteren, de overheid mag dit als zodanig niet straffen. Wil zij iets doen, dan kan zij alleen straffend optreden tegen het schenden van de publieke rechtsorde, wat geschiedt door het krenken van de godsdienstige gevoelens der mensen.

Nu zou men wellicht kunnen gaan denken, dat het voornoemde door Prof. Anema en Mr. Verplanke naar voren gebrachte antirevolutionaire beginsel een uitvinding is van de rechtsgeleerden van de V.U., maar dan zou men het mis hebben. Dat beginsel is namelijk ook al weer eeuwen oud. Het waren de aartsvijanden van Calvijn, die hem hetzelfde voor de voeten wierpen, namelijk dat de overheid zich slechts had in te laten met de rechtsorde onder de mensen. Ten bewijze moge dienen wat Calvijn hierover schreef in zijn „Institutie”, boek IV, hoofdstuk XX, par. 9. Daar lezen wij o.m. het volgende:

„Hierom worden ook de koningen in de Schrift het meest geprezen, omdat zij de vervallen of verstoorde dienst van God hersteld hebben, of bezorgd zijn geweest, dat de godsdienst onder hun regering zuiver en ongeschonden bloeien mocht. Daarentegen stelt de gewijde geschiedenis onder de verkeerdheden ener onbehoorlijke regering, dat er geen koning was in Israël en iedereen dus deed naar eigen willekeur (Richt. 21 : 25).

Waarmede de dwaasheid wederlegd wordt van degenen, die wel zouden willen, dat de overheid, met terzijdestelling van God en Zijn dienst, zich alleen met de rechtsbedeling onder de mensen bemoeide.

Alsof God in Zijn Naam regenten had aangesteld om aardse geschillen te beslissen, en achtergelaten had hetgeen van veel meer gewicht was, te weten dat Hij zuiver, naar het voorschrift van Zijn Wet, zou worden gediend”.

Hoewel wij een deel van het hier geciteerde uit de Institutie al eens eerder hebben aangehaald, meenden wij het nog eens te moeten weer-geven in verband met wat Prof. Anema en Mr. Verplanke als anti-revolutionair beginsel ten beste hebben gegeven. Volgens wat Calvijn hier schreef komt het er toch op neer, dat de beide genoemde heren een grote dwaasheid hebben verkondigd door de stelling te poneren, dat de overheid zich alleen met de rechtsbedeling onder de mensen dient te bemoeien. Voorts blijkt er uit dat Prof. Anema en Mr. Verplanke met hun stelling zich hebben geschaard bij hen, die tot de tegenstanders van Calvijn behoorden. Zij hebben hiermede blijk gegeven wel verre van stoere calvinisten, echte neo-calvinisten te zijn. Hun neo-calvinistisch standpunt, dat ook door de A.R.P. wordt voorgestaan, staat diametraal tegenover het oude gereformeerde standpunt. Hierbij is niet van een gradueel verschil sprake, maar van een principieel verschil, waarbij het ene onverzoenlijk tegenover het andere staat.

CALVIJN EN DE OUDE GEREFORMEERDE THEOLOGEN INZAKE ARTIKEL 36 NOG TE ROOMS?

Men moge nu van antirevolutionaire zijde al aanvoeren, dat het de gereformeerde vaders inzake artikel 36 aan het rechte licht des Heiligen Geestes ontbroken heeft en dat zij in dat artikel een leer hebben geleerd, die tegen Gods Woord indruist, maar het bewijs daarvoor hebben zij nimmer geleverd. Keer op keer komt het tegendeel aan de dag. Telkens komt het aan het licht, dat Dr. Kuyper en zijn geestverwanten bij de libertijnen ter schole zijn gegaan en bij hen veel van hun leer en wijsheid hebben opgedaan. Herhaaldelijk komen de neo-gereformeerden ter verdediging van hun gevoelens met argumenten aandragen, waarmede de libertijnen Calvijn ook al bestreden hebben, en welke door hem op geheel schriftuurlijke gronden weerlegd zijn, zodat wij geen woord te veel schrijven als wij vaststellen, dat niet de oude gereformeerden, maar de neo-gereformeerden de onschriftuurlijken zijn, en dat het een onwaar en vals getuigenis is als men van de zijde der neo-gereformeerden — zoals dit door de deputaten van de Synode der Gereformeerde Kerken in 1905 in hun rapport werd gedaan — hun neo-gereformeerde opvattingen als een werk en openbaring des Heiligen Geestes wilde aangemerkt hebben. Men moge hierbij al uit het antirevolutionaire en neo-gereformeerde kamp in het midden brengen, dat het oude artikel 36 nog van een roomse zuurdesem doortrokken is, de waarheid logenstrafte die bewering. Nimmer toch hebben de gereformeerde vaders zich op enige pauselijke encycliek beroepen, maar steeds hun gevoelens op Gods Woord gegrondvest. Ook heeft Calvijn genoegzaam het bewijs geleverd, dat hij, afgedacht van de eigenlijke dogmatische geschilpunten, zoals mis, biecht, heiligenverering enz., wel degelijk zich van de roomse gevoelens heeft losgemaakt. We denken hierbij o.m. aan het

standpunt tegenover het door Rome voorgestane renteverbod, alsmede dat tegenover de handel, welke door Calvijn alleszins geoorloofd werd geacht, ook al werden de producten, zonder dat er verdere arbeid aan was verricht, doorverkocht. Neen, het is, van welke kant men het ook beziet, een grove onwaarheid om te beweren, dat Calvijn in zijn leer over het ambt der overheid met betrekking tot kerk en godsdienst nog te veel van de roomse zuurdesem doortrokken was. Veeleer kan worden gesteld, dat men in de gelederen der antirevolutionairen en neo-gereformeerden de beginselen der libertijnen en vrijgeesten is toegevallen. Het is toch geheel naar het hart der libertijnen en de voormannen der revolutie gesproken, als de A.R. krachtens beginsel voorstaan, dat ieder de vrijheid moet hebben niet slechts om in zijn gevoelens het ongeloof voor te staan, maar ook om die gevoelens in het openbaar te uiten, dus om propaganda te maken voor on- en bijgeloof. Dat dit werkelijk zo is, is destijds nadrukkelijk uitgesproken door zeer vooraanstaandemannen der A.R.P. Dezen toch hebben, evenals dit van christelijk-historische zijde werd gedaan, destijds betoogd, dat de deïsten, pantheïsten en atheïsten vrijelijk hun God-onterende theorieën mogen propageren. Het was o.m. het A.R. Eerste-Kamerlid de heer Idenburg, die dit in navolging van het C.H. Kamerlid Prof. Slotemaker de Bruïne in de Eerste Kamer heeft verklaard, terwijl de antirevolutionaire minister van Justitie, Mr. Heemskerck, hen daarin geheel en al bijviel.

Het behoeft geen nader betoog, dat dit pleidooi van de antirevolutionairen en christelijk-historischen lijnrecht ingaat tegen het oude artikel 36, dat eist, dat de overheid alle godslasterlijke propaganda zal verbieden.

GROEN VAN PRINSTERER EN ONGELOOFSPROPAGANDA

Ware die propaganda door de zich christelijk noemende coalitie-regeringen verboden, hoe gans anders zou het er thans in ons land uitzien! En als ook in de anderelands die propaganda krachtig de kop was ingedrukt, hoe zou het er dan in de wereld geheel anders uitzien. Hadden de overheden zich overeenkomstig het onverminkte artikel 36 der aloude Ned. Geloofsbelijdenis gedragen en hun bestuur dienovereenkomstig naar Gods Woord en Wet ingericht, welk een gans andere aanblik zou de wereld ons thans bieden, ook op zedelijk gebied. Mr. Groen van Prinsterer stond dit in tegenstelling met de antirevolutionaire en christelijk-historische leidslieden, die hem zijn opgevolgd, voor. Daarvan getuigt een uitspraak van hem in zijn werk: „Verspreide geschriften”, welke aldus luidt:

„De vrije werking van de geest behoeft, evenmin als de vrije omloop van het bloed, gewaarborgd te worden. Zo het de belijdenis van alle, ook van de meest verderfelijke dwaalbegrippen beschermt, het prediken van onzedelijkheid en godverloochening

behoort geen algemene vrijbrief te hebben”.

Het behoeft geen nader betoog, dat Mr. Groen van Prinsterer hier een gans ander geluid laat horen dan de zoëven genoemde antirevolutionaire en christelijk-historische leidlieden, die lijnrecht tegen artikel 36 ingingen. De gevolgen van het verwerpen van de oude gereformeerde beginselen, zoals die onder meer te Genève tijdens Calvijn in praktijk werden gebracht, zijn dan ook allerwege openbaar. Men heeft toegelaten, dat ongestraft en ongestoord allerlei wind van leer gezaaid kon worden. Wat wonder, dat wij thans de storm oogsten! Nimmer zouden Rome, de revolutie, het socialisme en het communisme zo zeer het hoofd kunnen opsteken als heden ten dage in ons land het geval is, wanneer het oude artikel 36 gehandhaafd en nageleefd was geworden. Juist die verzaking van haar plicht door de overheid om als dienaar van Gods van het publieke terrein alles te weren wat tegen Gods Wet regelrecht ingaat, heeft ons land in een groot verval gebracht. Onder de naam van vrijheid is en wordt daarbij niets dan losbandigheid gediend, onder de leuze: „gelijk recht voor allen”, een leuze die bij de antirevolutionairen als een uitzonderlijk prachtig beginsel geldt, wordt Gods recht met voeten getreden! Het is smartelijk, te moeten constateren dat die zogenaamde vrijheid naar de zin en de wil van een zeer groot deel van ons volk is, en niet minder smartelijk, te moeten aannemen dat degenen, die zich zo gaarne „wij Calvinisten” noemen, met hun neo-gereformeerde leringen de zo jammerlijke stand van zaken in ons land hebben bevorderd en nog steeds helpen bevorderen door zich beslist en uitdrukkelijk tegen het onverminkte artikel 36 te stellen.

Ja, het is wel in het bijzonder pijnlijk, dat ook zij, die zich naar Calvijn noemen, met hun neo-gereformeerde theorieën hem verloochend hebben en nog verloochenen door vierkant tegen hem in te gaan. Het is niet minder pijnlijk, dat zij zelfs niet er voor zijn teruggedeinsd om de meest vreesaanjagende schrikbeelden op te roepen, om daarmee van het onverminkte artikel 36 maar een zo zwart mogelijke voorstelling te geven. Men deed het toch bij wijze van spreken voorkomen alsof bij het in de praktijk brengen van het oude artikel 36 de ene brandstapel na de andere en schavot bij schavot zouden verrijzen, doordat er een politie-staat zou ontstaan zoals die onder Hitler bestaan heeft en thans in de communistische landen nog bestaat.

Wij wezen er in wat voorafging reeds op, dat vooral Dr. Kuyper er een handje van had om dergelijke schrikbeelden op te roepen, waartegen destijds Prof. S. van Velzen zo krachtig is opgekomen. Het is dan ook een door en door valse voorstelling van zaken om het te doen voorkomen alsof bij naleving van artikel 36 de overheden zich zouden hebben te gedragen als rechte kettermeesters, als ware inquisiteurs, die, belust op bloedbaden, ieder ter dood zouden moeten brengen, die ook maar een duimbreed van de ware religie afwijkt, zodat men een volledige herleving van de inquisitie zou krijgen.

Niets is echter minder waar dan dat. Onze gereformeerde vaders hebben de inquisitie van Rome steeds ten sterkste veroordeeld, bestreden en verafschuwd. Zij hebben nimmer willen weten van een ketterjacht, zoals Rome die in haar inquisitie bedreven heeft. Zij hebben daarentegen de vrijheid van consciëntie voorgestaan en mede daarvoor de strijd tegen Spanje en Rome aangebonden en gestreden.

Ook hebben zij, krachtens hun beginsel, van overheidswege nimmer een onderzoek ingesteld willen zien naar iemands persoonlijke consciëntieovertuiging, gelijk dit ook erkend werd door de liberale historischrijver Fruin, zoals blijkt uit één zijner geschriften, dat als titel heeft: „De Nederlandse Beroerten in de 16e eeuw, uit een katholiek oogpunt beschouwd”. Het is derhalve een door en door valse voorstelling wanneer beweerd wordt, dat onze gereformeerde voorouders voorstanders waren van het toepassen van maatregelen, welke aan de inquisitie doen denken. Integendeel zijn zij juist steeds opgekomen voor de vrijheid der consciëntie en hebben zich er immer ten sterkste tegen verzet, dat van overheidswege een onderzoek werd ingesteld, zoals de inquisitie mede door middel van spionnen zulks deed en zoals thans o.m. in Rusland ten aanzien van iemands politieke overtuiging gebeurt.

Eerst dan, als in het openbaar iemand zijn godslasterlijke theorieën verkondigde en met onheilige taal of gedrag zich tegen Christus' kerk en zaak verhief, achtten zij het de plicht der overheid daartegen met de haar ten dienste staande middelen op te treden, gelijk ook de vermaarde Utrechtse hoogleraar Voetius schreef, dat het uitroeien of doden der kettters geen geloofsartikel van de kerk der Reformatie is, hoewel dezelfde hoogleraar zich toch volkomen achter het oude onverkorte artikel 36 stelde, en derhalve beleed, dat het de roeping der overheid is om te weren alle : goderij en valse godsdienst, en het rijk van de antichrist te gronde te werpen.

VOOR VRIJHEID VAN GEWETEN; TEGEN INQUISITIE EN DODEN VAN KETTERS

Daar de S.G.P. meermalen in de schoenen geschoven is en dit ook nu nog wordt gedaan, dat naleving van het onverminkte artikel 36 der N.G.B. herleving van de inquisitie zou betekenen, achten wij het van belang bij deze kwestie nog wat langer stil te staan.

Het is toch zo gesteld, dat er geen sprake van is, dat naleving van het oude artikel 36 gelijk zou staan met het invoeren van de inquisitie, zoals Rome dit indertijd deed en zoals de volgelingen van don Hugo Carlos, de echtgenoot van prinses Irene, de Carlisten, dit weer zouden willen. Zelfs Dr. Kuyper, door wiens toedoen het oude artikel 36 destijds werd geamputeerd, heeft reeds in 1879 moeten erkennen, dat niemand moet denken, dat wat in dit artikel der belijdenis stond nog even ergerlijk en aanstotelijk ware als wat Rome leerde en eer

nog verscherpt dan verzacht aan „Gods lieve kinderen” in praktijk bracht.

Hij wees erop, dat reeds onze vaders zich met ongeveer verontwaardiging tegen zo beledigende gelijkstelling hebben verweerd en zich de Coornherts en Coolhaesen en Poppinssen met even klemmend als waarachtig betoog van de hals hebben geschoven. Zo is het inderdaad. Er is een hemelsbreed verschil ten deze tussen Rome en de Reformatie.

Terwijl toch Rome stelde, dat al wie de christelijke doop ontvangen had, hetzij bij Rome's eigen doopvont, hetzij door de nooddoop, hetzij door de doop van de „ketter”, gedwongen mocht worden om de roomse godsdienst weer te belijden, mede uit te oefenen en voor te staan, waren onze gereformeerde vaders echter van oordeel, dat zulk een dwang, die dwingen wilde om te doen wat de consciëntie weersprak, onredelijk, door God niet gewild en de overheid niet geboden maar ontzegd is.

Voorts leerde Rome, dat dwang door kerk en overheid mag worden aangewend om iemand af te doen zweren wat hij beleed, en te doen verklaren, dat wat hij het waarachtige geloof oordeelde te zijn, verfoeilijke dwaling is. De oude gereformeerden hielden daarentegen staande, dat zulk een afzwering enig en alleen het gevolg mag zijn van een vrijelijk tot stand gekomen omzetting der overtuiging, en dat dwang ook op dit stuk noch oorbaar is, noch geduld kan worden. Vervolgens werd door Rome gesteld, dat ketterij niet eerst te bestrijden is als ze eigener beweging aan het licht treedt, maar dat ze bovendien ook behoort te worden opgespoord. Hieruit is de inquisitie ontstaan. Een praktijk die niet alleen in haar afschuwelijke Spaanse vorm, maar ook in haar mildere toepassing, als een woelen met ruwe hand in het terrein der consciëntie, alle vrijheid de hals toekneep, het intiemste aan schending bloot gaf en feitelijk, zoals Dr. Kuypers opmerkte, de aandrift aan haar handlangers inboezemde tot die mens- en Godonterende taferelen, die in verborgen holen en onderaardse gewelven, op echt helse wijze bij sombere flambouwengloed, zijn afgespeeld.

De aanhangers der Reformatie wilden van dit opsporingswerk echter niets weten. Zij stonden daartegenover voor, dat eerst de gebleken en aan het licht gekomen ketterij rijp is om voor bestraffing door de overheid in aanmerking te komen, waarbij volgens hen de doodstraf slechts in geval van hardnekkige godslastering mocht worden toegepast. Nooit mocht dus volgens hen de ijver tegen afgoderij en valse godsdienst verleiden om het heilig terrein van het leven des gezins en het leven der consciëntie te schenden.

Ja, Rome ging zo ver, dat zelfs een berouwvolle en boetvaardige ketter als straf voor het in onboetvaardige toestand bedrevene nog verplicht kon worden tot het ondergaan van ontterende straffen, en zelfs nog in de termen kon vallen om gedood te worden met het zwaard. Zo hield een door Karel V hier te lande uitgevaardigd edict

het navolgende in:

„Buiten de erkende doctoren in de theologie, ondersta niemand het de Schrift te willen uitleggen of een tegenstrevig gevoelen uit te strooien. Wie daarin meedoet, vervalt aan het gerecht. En de straffen zullen zijn:

- a. indien er van berouw blijkt, dat een man onthoofd, een vrouw levend begraven worde;
- b. zo er een hardnekkigheid bij komt, de brandstapel. Hun goederen vervallen aan het rijk”.

De oude gereformeerden daarentegen stonden voor, dat met boete en berouw de aanleiding zelfs tot elke kerkelijke of wereldlijke procedure wegviel en de desbetreffende persoon niet slechts vrij behoorde uit te gaan, maar ook als broeder met genegenheid moest worden behandeld. Bij Rome was het voortszo, datzelfs het betwijfelen van enig stuk der roomse leer als ketterij werd aangemerkt en als zodanig in rechten behandeld en geoordeeld kon worden.

Onze gereformeerde vaders konden zich hiermede echter ook al niet verenigen. Volgens hen kon van ketterij eerst gesproken worden wanneer de twijfel tot een bewust opzettelijk verwerpen van de waarheid had geleid en dit openlijk werd gepropageerd.

Er zouden nog veel meer punten van verschil tussen Rome en de Reformatie te dezer zake kunnen worden genoemd. Om echter niet al te uitvoerig te worden, zullen wij volstaan met een citaat uit het geschiedeniswerk „De opkomst van de Nederlandse Republiek” van de historieschrijver Motley, waarin het volgende wordt medegedeeld:

„Mannen, vrouwen en kinderen werden verbrand en hun as in de wind gestrooid om vluchtige woorden, jaren geleden gesproken, of omdat zij in hun binnenkamers afgezonderd verlangden te bidden of niet knielden voor de hostie als zij die op straat tegenkwamen, of voor gedachten, welke zij nooit hadden geuit, maar welke zij bij onderzoek te eerlijk waren om te loochenen”.

Zowel uit de eerstgenoemde punten als ook uit wat aan Motley's werk werd ontleend, blijkt wel zonneklaar welk een diepgaande tegenstelling er ten aanzien van de consciëntie-vrijheid tussen Rome en de Reformatie bestond en nog bestaat, al past Rome zich behendig bij de omstandigheden, waarin het zich bevindt, aan. Doet het zich hier te lande uitermate verdraagzaam voor, in Spanje en Columbia hebben de protestanten hiermede geheel andere ervaringen opgedaan. Daar ondervinden ze voortdurend de grote onverdraagzaamheid van Rome. Nimmer heeft Rome dan ook zijn leerstellingen in encycliek en bul met betrekking tot de consciëntievrijheid herroepen. Wel is op het tweede Vaticaanse concilie dit soort aangelegenheden ter sprake gekomen, maar tot een breuk met het verleden, derhalve tot een herroepen of

intrekken van de door de vroegere pausen afgekondigde decreten te dezer zake, is het tot heden niet gekomen. Of het daar ooit toe zal komen, moet wel zeer ernstig worden betwijfeld, al kan hierover nu nog niets met zekerheid worden vermeld.

Er bestaat derhalve een groot onderscheid tussen wat Rome leert en door middel van haar Inquisitie heeft verricht, en wat de gereformeerde vaders in artikel 36 der N.G.B. aangaande de roeping der overheid ten aanzien van afgoderij, valse godsdienst en het rijk van de antichrist beleden. Dit standpunt der vaders nu wordt door de S.G.P. tenvolle gedeeld.

Reeds **Ds. Kersten** heeft dit in een rede, gehouden voor de Algemene Vergadering, nadrukkelijk verklaard. Hij heeft toen terecht betoogd, dat onze vaders zich nimmer aan enige ketterjacht hebben schuldig gemaakt en voorts, dat de aloude Nederlandse Geloofsbelijdenis in de door Dr. Kuyper en de zijnen gewraakte zinsnede van 21 woorden uit artikel 36 de haar van God opgelegde roeping voorhoudt, waarvan de toepassing komt voor verantwoordelijkheid van de overheid, maar waaraan zij zich nochtans niet kan en mag onttrekken.

Hiermede is wel voldoende in het licht gesteld, dat de S.G.P. de vrijheid van consciëntie volkomen geëerbiedigd wenst te zien. Voorts, dat zij erkent, dat de overheid niemand tot het geloof mag en kan dwingen, dewijl het geloof een werk des Heiligen Geestes is, een werk, dat alle menselijke kracht, zelfs die van de machtigste overheid, verre te boven gaat. Zij belijdt echter ook met de vaders, dat de overheid geen openbare schending en lastering van Gods heilige Naam ongestraft mag laten, en dat zij als dienaar Gods tot eer van Hem en tot heil der onderdanen ook inzake de religie zich naar Gods Wet heeft te gedragen.

MISBRUIK DOOR OVERHEID VAN ARTIKEL 36

Nog een andere tegenwerping wordt er tegen de S.G.P. ingebracht vanwege haar vasthouden aan het onverkorte artikel 36. Vooral van antirevolutionaire zijde is dit menigmaal aangevoerd ter bestrijding van de S.G.P. Die tegenwerping betreft het misbruik, dat de overheid van dit artikel zou kunnen maken. In die zin namelijk, dat de overheid dit artikel gemakkelijk kan aangrijpen om juist de belijders van de zuivere religie te treffen.

Het moet toch ieder duidelijk zijn, dat dit toch wel een zeer dwaze vonde is om zich van het oude artikel 36 af te maken. Het is toch zo gesteld, dat de tegenstanders van de gereformeerde religie er geen steek om malen wat of artikel 36 al dan niet inhoudt. Stel bijvoorbeeld eens, dat de communisten hier de macht in handen zouden krijgen, zou men dan denken, dat zij de A.R., omdat hun beginsel-program gegrond is op het verminkte artikel 36, beter zullen behandelen dan de staatkundig gereformeerden, omdat dezen zich baseren op het onverminkte artikel 36? Zo iets te denken of te veronderstellen,

zou wel de zothed gekroond zijn. Van de tegenwerping in zake het mogelijke misbruik maken van het oude artikel 36 door de overheid blijft dan ook niets over. Men kan er vast van op aan, dat noch de communisten, noch de socialistten, noch de liberalen, noch de rooms-katholieken, zouden zij het bewind in Nederland in handen krijgen, zich iets om artikel 36 zouden bekommeren en ons geheel onafhankelijk van dat artikel naar eigen inzicht zouden besturen. Het zijn dan ook niet deze personen, die enig belang stellen in artikel 36, maar het zijn de neo-gereformeerden en antirevolutionairen, en dit niet om artikel 36 naar uitspraak der vaderen te handhaven, maar integendeel om het dwars daar tegenin zoveel als zij maar kunnen, krachteloos te maken. Dat bewijst wel heel duidelijk de schrapping van de 21 woorden met argumenten aan de neo-gereformeerde leer ontleend, door de Synode der Gereformeerde Kerken van 1905. Mochten er leden der Gereformeerde Kerken onder de lezers zijn, die zich aan dit soort uitlatingen stoten, dan bedenke men, dat wij niet gedreven worden door haat, maar dat het ons gaat om de waarheid naar Gods Woord. Dezulken moeten voorts terdege bedenken, dat er in de Gereformeerde Kerken omstreeks 1905 vooraanstaande personen en leden dezer kerken waren, die het met heel die schrapping absoluut niet eens waren. Wij hebben in wat voorafging daarvan reeds voorbeelden genoemd en daarbij gewezen op Prof. Dr. Honig en op de classis Groningen der Geref. Kerken. Wij willen thans nog een naam noemen van iemand, die in de Gereformeerde Kerken bij zijn leven een goede klank had. Nimmer werd deze naam nog door ons genoemd, we vonden hem kortgeleden nog weereens terug in een artikel van de eerder genoemde Ds. Jansen. Het was de bekende Ds. Sikkel, die zich volgens Ds. Jansen in „De Wekker” van 3 november 1905 nog krasser over de schrapping der 21 woorden uit artikel 36 uitliet dan Prof. Honig had gedaan. Ds. Sikkel had zijn misnoegen hierover te kennen gegeven in een tweetal artikelen in zijn weekblad. Ds. Sikkel schreef hierin onder meer, dat de handeling, die de Synode verricht had, „geen bewuste, rijpe en krachtige handeling der Gereformeerde Kerken was” om daarop te laten volgen:

„Natuurlijk kunnen wij de daad der Synode niet ongedaan maken. Maar zij heeft onze instemming niet. Wij wensen een andere behandeling van artikel 36 en van heel het gewichtig stuk der waarheid Gods, waarover het hier gaat”.

Voorts verklaarde Ds. Sikkel nog, dat voor hem de historische Nederlandse Belijdenis nog dezelfde was gebleven, omdat haar geen recht gedaan was, gelijk aan de belijdenis der gemeente van de Heere Jezus Christus toekomt. Dit recht doen komt pas, aldus Ds. Sikkel, indien de gemeente des Heeren welbewust deroeping der overheid als Gods dienaarste tegenover het rijk van de antichrist weet te belijden.

Wanneer we er dan voorts nog even aan herinneren, dat de commissie — zoals in het rapport der deputaten vermeld wordt — tot haar leedwezen aan de Synode moest mededelen, dat zij niet tot een eenparig prae-advies had kunnen geraken, doch in drie groepen was uiteengevallen, dan bewijst dit toch genoegzaam, dat er destijds in de Gereformeerde Kerken nog verscheidenen waren, die met de schrapping der 21 woorden helemaal niet akkoord gingen.

Dat die schrapping ook verband hield met het samengaan met Rome in de politiek, is meermalen beweerd en is lang niet onmogelijk. Zodoende toch werd het de antirevolutionairen mogelijk gemaakt met Rome een coalitie aan te gaan, met Rome, wier kerk in de geschrapte 21 woorden door onze gereformeerde vaders als het rijk van de Antichrist werd aangeduid. Vlak tegen die aanduiding in en wel in flagrante strijd daarmee kon Rome als een christelijke macht bij het kiezersvolk worden aangeprezen, en verklaard worden dat de Reformatie en Rome op één en dezelfde wortel des geloofs stelen.

Hiermede sloeg men wel de Reformatie en de hervormers in het aangezicht, maar daarmee kon met verraad van zoveel edel martelaarsbloed de vriendschap en gunst van Rome worden gekocht.

HET GEZAG DER OVERHEID HAAR ZWAARDMAGT. VERSCHIL IN STRAF.

Wij menen het wel duidelijk genoeg in het licht te hebben gesteld, dat onze oude gereformeerde vaders in navolging van Calvijn, Farel, Beza en andere hervormers, sterke voorstanders waren van de consciëntievrijheid, en even sterke tegenstanders van het instellen van een inquisitie zoals door Rome werd gedaan.

Evenals de genoemde hervormers waren zij er echter op grond van Gods Woord ook voor, dat openbare godslastering, zoals door Servet in zijn valse godsdienst werd gepropageerd, alsmede openbare afgoderij van overheidswege tegengegaan en derhalve verboden werd. Dat bij overtreding van dit verbod de overheid van haar zwaardrecht gebruik behoorde te maken, spreekt van zelf. Een overheid, die alles maar toelaat, die de wetten maar ongestraft laat overtreden, zowe dit in het verleden in ons land hebben meegemaakt — men denke maar aan het jarenlang straffeloos toelaten van de gruwelijke, heidense praktijk der lijkverbranding, en het eveneens ongestraft laten overtreden van de oude Zondagswet — is den naam van overheid eigenlijk niet meer waard. In elk geval werd daarmee door de overheid aan het haar van Godswege opgelegde gezag een geduchte knak toegebracht.

Van zulk een slap overheidsbeleid waren onze vaders ten enenmale afkerig. Zij aanvaardden ten volle wat Gods Woord aangaande het gezag der overheid vermeldt, namelijk dat alle ziel de machten, over haar gesteld, onderworpen behoort te zijn, omdat er geen macht is

dan van God. Alzo, dat die zich tegen de macht stelt, Gods verordening wederstaat, en dat degenen, die zulks doen, een oordeel over zichzelf halen, daar de overheid Gods dienaar is en een wreekster tot straf degenen, die kwaad doen.

Op grond van deze uitspraken van Gods Woord waren dan ook de hervormers en de oude gereformeerden van oordeel, dat de openbare overtreders van de eerste tafel van Gods Wet gestraft dienen te worden. Met andere woorden, dat de overheid ten aanzien van dezulken van de haar toegekende zwaarmacht gebruik behoort te maken. Dit wil echter niet zeggen, dat zij voorstonden, dat ieder, die zich aan de eerste tafel van Gods Wet in het openbaar bezondigt, met het zwaard ter dood moet worden gebracht. Calvijn heeft toch wel degelijk rekening gehouden met de graad van overtreding van Gods Wet en dus niet voor elke overtreding toepassing van de doodstraf noodzakelijk geacht. Hij schreef dienaangaande in zijn tractaat ter verdediging van het orthodoxe geloof in zake de heilige Drieëenheid tegen de dwalingen van Michael Servet het volgende:

„Want wanneer wij magistraten hebben aangesteld als wachters om de godsdienst te beschermen, dan scherpen wij hun zwaard niet opdat zij in hun ijver om ieders dwaling te straffen tot bloedige straffen overgaan. Want wij weten, dat er drie soorten van overtreding zijn, en tevens zeggen wij, dat voor sommige van deze vergiffenis moet worden geschonken, terwijl voor andere een matige kastijding wel voldoende is, zodat alleen zich manifesterende goddeloosheid met de doodstraf gestraft wordt.

Paulus vermaant de gelovigen meerdere malen om elkaar te verdragen, als er enige onenigheid onder hen was. 't Is werkelijk beter dat men, als een lichte bijgelovigheid of onwetendheid de gemoederen der eenvoudigen bezig houdt, dan liever zijn best doe in lijdzaamheid om dat te beteren, dan zonder enige gematigdheid met ruwheid te willen straffen. Al is naar de aard der dwalingen een kastijding verdiend, toch moet wel matige strengheid worden aangewend, opdat de slechtheid en eigenzinnigheid van hen, die zo graag de eenheid des geloofs willen verbreken, niet wordt bevorderd.

Doch waar de godsdienst van zijn fundamenten wordt gerukt, daar spreekt men openlijk afschuwelijke smaadaal jegens God en daar worden de zielen in de ondergang meegesleept door goddeloze en verderfbrengende leerstellingen.

Waar nu de afval van de enige God en van Zijn reine leer openlijk wordt aangeprezen, is het noodzakelijk tekomen tot het uiterste middel, opdat het dodelijk gif niet voortwoekere”.

Het zoëven aangehaalde uit een geschrift van Calvijn zelf, bewijst toch wel genoegzaam dat de voorstelling, die meermalen van Calvijn in het verleden gegeven is en tot op de huidige dag nog steeds wel van

hem gegeven wordt, in zeer sterke mate overtrokken is. Men stelde toch de hervormer van Genève gewoonlijk voor als een buitengewoon hardvochtig mens, die gespeend was aan alle verdraagzaamheid en die, als hij het voor het zeggen had, aan de beul wel dagwerk zou hebben willen geven. Hoe geheel anders echter was de werkelijke Calvijn! Het bovengenoemde citaat bewijst dit wel onwedersprekelijk. Dat waren toch geen woorden van anderen, die hem wilden verdedigen, maar woorden van Calvijn zelf. Woorden, waaruit wel overduidelijk blijkt, dat hij niet dan in het allernoodzakelijkste geval toepassing van de doodstraf geboden achtte.

VERDEDIGING VAN CALVIJN DOOR BEZA

Zijn opvolger Beza was van hetzelfde gevoelen. Beza toch heeft ook een geschrift het licht doen zien om Calvijn tegenover zijn bestrijders te verdedigen, waarvan behalve Castellio, een zekere Bellius één der voornaamsten was.

Deze Bellius heeft namelijk na Calvijns tractaat in zake de terechtstelling van Servet een geschrift uitgegeven, waardoor Calvijn zich ten eerste gegriefd voelde. In een brief van 5 oktober 1554 schreef hij naar aanleiding van het boekje van Bellius, dat dit met schandelijke lasteringen tegen hem vervuld was. Het was hem echter gemakkelijk geweest deze valse lasteringen tegenover de Senaat van Genève te ontzenuwen, waarop hij in zijn brief liet volgen:

„Zo gij slechts voor een tiende deel wist hoezeer ik door schandelijke lasteringen gekweld wordt, zoudt gij, welwillend als gij zijt, zuchten over de ellenden, door welke ik gehard word. Van alle zijden blaffen de honden mij aan! Hier en daar word ik een ketter genoemd. Wat men voor laster kan uitdenken, wordt mij naar het hoofd geworpen. Kortom, de afgunstigen en kwaadwillenden uit onze kudde vallen mij nog vijandiger aan dan de openlijke vijanden uit het pausdom. Dit heb ik toch niet verdiend aan de Kerk Gods of aan henzelf, dat zij mij zulk een onbillijk loon uitbetalen”.

Men ziet hieruit, dat Calvijn nog dieper gekrenkt werd door hen, die uiterlijk van de kerk waren, dan door de vertegenwoordigers van Rome. Een verschijnsel, dat men in deze tijd ook kan waarnemen, zowel op kerkelijk- godsdienstig als op staatkundig terrein. Om ons maar bij het laatste terrein te beperken, is het genoegzaam bekend, dat de S.G.P. de sterkste tegenkanting en de felste bestrijding heeft onderzonden niet van liberalen en socialisten, hoewel dezen ook van haar beginselen niets moeten hebben, maar van hen, die zich er nog wel op laten voorstaan calvinisten te zijn, zulks in navolging van wijlen Dr. Kuyper, die eens voor de Deputatenvergadering der A.R.P. een

rede uitsprak onder de titel: „Wij Calvinisten”. Ook valt hierbij te denken aan Ds. P. Visser, predikant der Gereformeerde Kerken te Tilburg, die onlangs notabene op grond van zijn „calvinistische” overtuiging een lans brak voor de opheffing van het processie-verbod! Voorts zou het helemaal niet behoeven te verwonderen, dat wanneer men aan Prof. Anema en Mr. Verplanke het praedicaat „calvinist” ontzegt, zij dit hoogst kwalijk zouden nemen. Toch kunnen wij dezen en alle andere anti-revolutionairen, voor wat het hier in geding zijnde beginsel betreft, geen geestverwanten van Calvijn noemen, maar veel-
eer van diegenen, die Calvijn — zoals hij zelf opmerkte — van alle zijden als honden aanblaften!

Zij verloochenen daarmee niet alleen Calvijn, maar ook de zoëven genoemde Beza, die zoals reeds is opgemerkt, naar aanleiding van het geschrift van Bellius een boek het licht deed zien, waarin hij het voor Calvijn opneemt.

Beza wees er hierin onder meer op, dat uit het Nieuwe Testament niet blijkt, dat de grenzen van de macht der overheid gewijzigd zijn, waaruit volgt, dat de christelijke overheid evenals de joodse voor de handhaving van de uitwendige inrichting der kerk te waken heeft. Voorts, dat de overheid de bevoegdheid heeft om godslasterlijke en goddeloze ketteren aan het leven te straffen, hetzij zij de ere Gods begeert te handhaven of demenselijke maatschappij in stand wil houden, daar Gods zwaarste toorn noodwendig moet volgen op het bederven van de ware godsdienst.

Evenals Calvijn was echter ook Beza van oordeel, dat de overheid haar bevoegdheid niet te buiten moet gaan, dat er onderscheid moet worden gemaakt tussen ketteren en ketteren; tussen hen, die te goeder trouw dwalen en die hardnekkig zich tegen de waarheid verzetten. Ook moet zij volgens Beza haar oordeel niet vellen met aanzien des persoons, noch zich door vooroordelen of andere omstandigheden laten leiden, opdat zij niet een werktuig wordt van vreemde gruwelijkheid in plaats van een wreekster der ere Gods. Tenslotte stond Beza voor, dat de overheid eerst na geregelde kennisname van de ketterij, na rijpe overweging van alle omstandigheden, die straf mag toedienen, waardoor op de beste wijze de eer, welke aan de Majesteit Gods toekomt, en de vrede en eenheid der Kerk gehandhaafd worden.

De voorzitter der roemruchte Dordtse Synode van 1618—1619, Ds. **Bogerman**, die in 1601 voornoemd geschrift van Beza in het Nederlands heeft vertaald, heeft er zijn hartelijke instemming mede betuigd. De andere oude gereformeerde theologen waren van hetzelfde gevoelen. De deputaten der Gereformeerde Kerken hebben in hun rapport aan de Synode dezer Kerken (1905) wel getracht het te doen voorkomen alsof het merendeel der Nederlandse theologen in de 17e eeuw niet voor toepassing van de doodstraf was, maar moesten desniettemin toch erkennen, dat zij wel de doodstraf geoorloofd achtten voor gevallen waarin sprake was van openbare godslastering en van dwaal-

leringen, die gevaarlijk waren voor de Staat. Dit is derhalve hetzelfde als war Calvijn en Beza en Guido de Brès voorstonden. Wanneer de eerstgenoemde twee Servet des doods schuldig achtten, was dit niet om een dwaling inzake één of ander leerstuk, maar wel degelijk omdat Servet zich in zijn boek schuldig had gemaakt aan verschrikkelijke openbare godslastering, door onder meer de heilige Drieëenheid een Cerberus, een driekoppige helhond te noemen. Bovendien bleef Servet halsstarrig bij wat hij geschreven had, ook nadat Calvijn had getracht hem tot bezinning te brengen en hem van zijn godslasterlijke leringen te doen afzien.

De neo-calvinisten onzer dagen hebben derhalve de hervormers en hun geestverwanten in dit stuk vierkant tegenover zich. Dit blijkt ten overvloede nog uit het antwoord der predikanten, dieten tijde van Calvijn leefden, op een schrijven van een machtigepartij uit het Franse parlement, die met het oog op de verdrukte gereformeerden alle geloofsvervolging wilde afschaffen. In een brief van 1559 van de Geneefse predikant Morel aan Calvijn wordt dienaangaande vermeld, dat voornoemde partij aan de predikanten verzocht uit de Heilige Schrift de nodige bewijsplaatsen te leveren, waaruit blijken kon, dat „de ketters niet met de dood gestraft behoorden te worden”. In plaats van hieraan te voldoen, gaven de desbetreffende predikanten ten antwoord, dat „noch in de Schrift, noch bij hen iets gevonden werd, dat als dekmantel zou kunnen dienen, om zulk een dogma voor te stellen, dat zij een zodanige vrijheid, om inzake de religie alles ongestraft te moeten aanhoren, niet verre de voorkeur gaven boven de tyrannie, waaronder zij thans gebogen gingen. Wilde men zorg dragen voor de vrouwen en onschuldigen, dan moest met alle macht daarheen gestuurd worden, dat het geschil over de religie door bekwame mannen onderzocht werd, opdat degenen, die het betere gevoelen waren toegedaan, werden vrij gesproken, de anderen de straf droegen voor hun ketterij en goddeloosheid”.

Men ziet hieruit, dat deze stoere predikanten als het moest liever de brandstapel opgingen dan iets prijs te geven van de roeping der overheid om alleen de ware godsdienst te beschermen en te handhaven. Wat zou het er toch met het werk der Reformatie alldroevigst voorgestaan hebben als niet mannen als Calvijn, Farel, Beza en hun medewerkers onder het albestuur Gods de leiding destijds hadden gehad, maar mannen van de antirevolutionaire, neo-calvinistische richting, die het beginsel van „gelijk recht voor allen” voorstaan tot voor de brute godloochenaars toe; die krachtens datzelfde beginsel geen bezwaar hebben tegen opheffing van het processieverbod; die zeggen met Rome te stoelen op dezelfde wortel des geloofs, met Rome deelnemen aan zg. liefdemaaltijden, zich neerzetten als „waarnemer” aan de voeten van de paus van Rome en voorts het beginsel huldigen, dat de overheid slechts heeft te zorgen voor de rechtsorde onder de mensen!

Gewis, de uitspraak is niet te boud, als wordt verklaard, dat met zulke lieden er van de Reformatie geen spaan terecht was gekomen.

DE OVERHEID EN DE WARE GODSDIENST

Wij lezen in het boek Prediker, dat demens vele vonden gezocht heeft. Deze woorden zijn ook van toepassing met betrekking tot het oude, onverminkte artikel 36 der Nederlandse Geloofsbelijdenis! Wat al vonden toch zijn er al aangevoerd om de bekende zinsnede van 21 woorden uit voornoemd artikel krachteloos te maken!

Wij hebben in wat voorafging reeds enkele van die vonden genoemd, maar er zijn er nog meer. Zo is tegen de uitvoering van het oude artikel 36 door de overheid ook nog aangevoerd, dat deze het vermogen mist om uit te maken welke de ware, zuivere godsdienst is.

Deze bewering is echter ook al niet door de oude gereformeerden als een steekhoudend argument aanvaard. Zij hebben haar integendeel als zodanig met alle beslistheid van de hand gewezen, zoals uit hun geschriften en hun praktijk blijkt.

Allereerst kunnen wij wijzen op Calvijn, die in zijn eerder genoemde, vermaarde brief aan de Franse koning Frans I dit vermogen wel heeft toegekend, als hij bij deze bepleit heeft, dat hij een onderzoek naar de Gereformeerde religie zou instellen en dat hij deze als de zuivere religie met zijn koninklijke macht zou beschermen.

John Knox, de Schotse hervormer, heeft in dezelfde geest gesproken als hij aan koningin Maria Stuart totplicht voorhield, dat zij als dienaar van Gods het rijk van Christus met al de haar ten dienste staande middelen behoorde te handhaven.

Voorts zij verwezen naar de brief, welke de opstellers van de aloude Nederlandse Geloofsbelijdenis in 1562 tot koning Filips II richtten. Uit die brief blijkt zonneklaar, dat ook zij van oordeel waren, dat het de plicht en de roeping van de overheid is om de valse godsdienst en de afgoderij te weren en uit te roeien, en de ware, gereformeerde godsdienst te steunen, te beschermen en te bevorderen. Wij behoeven slechts het laatste gedeelte van die brief onder de aandacht te brengen om de waarheid van hetgeen zoëven werd opgemerkt, nader te bevestigen. Dit slotgedeelte luidt:

„Het komt U toe, genadigste Heer, kennis van deze zaken te nemen, teneinde U tegen de dwalingen te verklaren, hoe diep zij ook door verloop van tijd zijn ingeworteld, ende onschuld van hen te beschermen, die tot heden in het recht meer verdrukt dan verhoord worden”.

Denkt u eens in, deze woorden werden niet gezegd tegen een koning, die de gereformeerde religie was toegedaan, maar tegen één, die de gereformeerde religie een gloeiende haat toedroeg; die, als het hem mogelijk ware geweest, alle belijders van deze religie, die hij als valedijde en vervloekte kettters beschouwde, naar brandstapel of schavot zou hebben willen laten brengen. Ja, die eens verklaard heeft liever over een verwoest Nederland koning te zijn, dan over kettters

te moeten regeren! Desnietegenstaande spraken de stellers van de brief het op grond van Gods Woord uit, dat het de dure roeping van deze fanatieke roomse koning was om zich tegen de dwalingen of ketterijen der roomse kerk te verklaren, en te beschermen die godsdienst, welke naar den Woorde Gods is. Al even duidelijk hebben de oude gereformeerden zich te dezer zake uitgesproken in een „Vermaning en vertoog”, dat door de opstellers der N.G.B. in 1562 werd gericht tot de overheden der Nederlanden, namelijk die van Vlaanderen, Brabant, Holland, Zeeland, Henegouwen, Artois, het gebied van Rijssel en andere omliggende streken. Op de inhoud van dit Vertoog zullen wij thans niet ingaan, omdat wij dit reeds eerder in dit boek hebben gedaan, terwijl zowel de brief aan Filips II en aan de lagere magistraten in de bijlagen uitvoerig worden vermeld. Kort samengevat kan worden gesteld, dat zij er onomwonden voor uitkwamen, dat de overheid in staat is om inzake de religie een oordeel te vellen, en dat het haar dure, haar van Godswege opgelegde plicht is, dat zij er een onderzoek naar instelt, welke godsdienst op grond van Gods Woord de zuivere religie is, en dat zij die alleen heeft te beschermen. Om dit te durven uitspreken tegenover de koningen en andere overheden dier dagen, daartoe behoorde voorwaar geen geringe moed. Allerwege rookten tegen de belijders der gereformeerde religie de brandstapels. Op tal van plaatsen dropen de schavotten van hun bloed. Als patrijzen op de bergen werden zij in steden en dorpen nagejaagd, vogelvrij verklaard als zij waren. Hier bespioneerd, daar bespioneerd, waren zij zelfs in hun eigen woningen niet veilig. Ouders werden door hun kinderen bij de inquisitie aangebracht, dienstbaren verrieden hen, bij wie zij in dienst waren. Ook zochten fanatieke roomsen, die zich als gereformeerden voordeden, toegang tot de in het geheim gehouden godsdienstige samenkomsten, waarna zij hun slag sloegen, met het gevolg dat velen op verraderlijke wijze in handen der inquisitie vielen. Gewis, er behoorde geloofsmoed toe om onder zulke omstandigheden de overheid te wijzen op haar dure roeping om aan de hand van Gods Woord te kiezen voor de zuivere religie.

Zo vast waren deze gereformeerden er van overtuigd, dat de overheid wel terdege bij onderzoek en kennisneming van de Heilige Schrift in staat is om vast te stellen, welke overeenkomstig die Schriftuur de zuivere religie is, dat zij zelfs met de brandstapel en het schavot voor ogen, niet geschroomd hebben daarvan getuigenis af te leggen. Een getuigenis, dat wel vierkant ingaat tegen de opvatting van Dr. Kuyper, die bij zijn bestrijding van de door hem gewraakte zinsnede uit artikel 36 gesteld heeft, dat ons onder het Nieuwe Testament ontbreekt wat de Israëlieten onder het Oude Verbond hadden, waar dezen door middel van de Urim en Thummim Gods wil konden kennen. Deze geheel ongefundeerde opvatting van Dr. Kuyper is door de opstellers van de Nederlandse Geloofsbelijdenis in hun „Vermaning en Vertoog” grondig weerlegd. Zij toch hebben de overheden hunner dagen er met grote nadruk op gewezen, dat zij het geopenbaarde

Woord van de levende God bezaten en dat dit geen duister boek is, maar een klaar en helder licht er over verspreidt, wat als zuivere en wat als valse religie, wat als afgoderij en wat als Gode verheerlijkende godsdienst door hen moest worden aangemerkt. Dat Woord geeft naar hun innigste overtuiging duidelijk en afdoende aan hetgeen nodig is om Gods wil inzake waarheid en leugen te leren kennen. Vandaar, dat zij zeer terecht van hun overheden eisten, dat zij niet op eigen inzicht of op dat van monniken of priesters zouden afgaan, maar dat zij zelf Gods Woord naarstig zouden onderzoeken, opdat zij als dienaressen Gods daaruit de Goddelijke waarheid kennende, de waarheid Gods zouden dienen en de leugen en valse leer zouden bestrijden. Gods Woord ernstig onderzoekende, zouden zij niet, zoals zij toen deden, onschuldigen en godvruchtigen aan brandstapel en schavot, galg en rad, wrede marteling en dood hebben overgegeven, maar hen en hun religie beschermd hebben.

Uit het vorengenoemde blijkt wel onwederlegbaar, dat onze oude hervormde voorouders de overheden in hun regeringsbeleid rechtstreeks aan Gods Woord gebonden achtten. Dit is dus wel een diepgaand, fundamenteel verschil met de stelling, in 1878 door Dr. Kuyper verkondigd, dat namelijk de niet-belijdende overheid wel verplicht is de natuurlijke godskennis als officieel richtsnoer voor haar optreden te nemen, maar niet de geopenbaarde godskennis, dat is Gods Woord! **Prof. Dr. Hoedemaker** heeft deze stelling van Dr. Kuyper zeer terecht krachtig bestreden, onder meer opmerkende, dat Dr. Kuyper op die manier Gods Woord aan de overheid ontnam. Wij gaan op Kuypers staatsleer dienaangaande thans niet verder in, omdat wij in wat voorafging, daarover reeds het nodige naar voren hebben gebracht. Het was ons nu slechts te doen om in dit verband nog eens te wijzen op de grote tegenstelling tussen de hervormers, de oude Nederlandse godgeleerden en Dr. Kuyper, door wiens drijven het oude artikel 36 in 1905 door de Gereformeerde Kerken werd verminkt. Volgens de oude gereformeerden behoorde Gods Woord heel het overheidsbeleid te bepalen, het richtsnoer der overheid te zijn. Zij achtten dat Woord geen duister boek te zijn voor wat de religie aangaat, maar een getuigenis, dat licht geeft zowel in tijdelijke als eeuwige zaken; een boek, waaruit zeer wel vast te stellen valt wat de zuivere religie, alsook wat bij- en ongelooft is, wat de ware dienst van God, alsook wat afgoderij, valse godsdienst en tot het rijk van de antichrist behorende is. Vandaar, dat zij de overheden in hun geschriften tot plicht voorhouden, dat zij de Heilige Schrift bij voortduring hebben te onderzoeken, ook al mede om daaruit te leren welke de zuivere religie is, en die alzo kennende te maintaineren. Op deze grond hielden zij het er eenparig voor, dat het de dure roeping der overheden is, zichzelf een gegrond oordeel over de leer en de religie te vormen en daarvan openlijk getuigenis af te leggen, in plaats van te trachten zich achter uitvluchten van onkunde te verschuilen.

ONDEUGDELIJKE VERWIJZING NAAR DE GRONDWET. DE EED OP DEZE WET

Ter bestrijding en mogelijke wederlegging van het standpunt der S.G.P. ten aanzien van het onverkorte artikel 36 hebben haar tegenstanders, en wel voornamelijk die van antirevolutionaire zijde, ook zelfs de grondwet aangevoerd. Zij wezen daarbij op het feit, dat de Grondwet aan iedere Nederlandse staatsburger het recht toekent en waarborgt om zijn godsdienstige gevoelens, welke die ook mogen zijn, te belijden en te propageren. Ja, zij gingen daarin zelfs zo ver, dat zij de al lang verroeste en onbruikbaar gebleken wapens uit het tuighuis der oude liberalen opnieuw te voorschijn haalden. Wapens, die in de vorige eeuw reeds tegen Mr. Groen van Prinsterer en de toenmalige antirevolutionairen werden gehanteerd.

Herhaaldelijk toch werd Mr. Groen van Prinsterer door de liberalen bestookt met de aanklacht, dat hij handelde in strijd met zijn beginselen door de eed af te leggen op de Grondwet, waarmede die beginselen in strijd waren. Mr. Groen van Prinsterer heeft die aanklacht echter grondig weerlegd.

Men zou nu denken, dat, op welk punt ook de antirevolutionairen de S.G.P. willen bestrijden, dan toch zeker niet met dat wapen, dat Mr. Groen van Prinsterer de liberalen finaal uit de hand heeft geslagen, zo zelfs, dat ze later zelf dat wapen als ondeugdelijk strijdmateriaal hebben afgedankt. Wij achten het van belang dit onderwerp nog eens aan te snijden, niet zozeer omdat hedentendage dit wapen door de antirevolutionairen tegen de S.G.P. wordt opgeheven, maar omdat dit de laatste tijd uit een geheel andere hoek wordt gedaan. Zelfs vlak vóór de Kamerverkiezingen van 1963 meende een zeker persoon, wiens naam we maar zullen verzwijgen, in een ingezonden stukje in Elseviers' Weekblad het genoemde, ondeugdelijk gebleken wapen nog weer eens in de openbaarheid te moeten brengen, kennelijk met de bedoeling de S.G.P. afbreuk te doen. Hij deed dit, net als de liberalen uit de vorige eeuw dit deden ten aanzien van Mr. Groen van Prinsterer, door het voor te stellen alsof de S.G.P. Kamerleden in strijd met hun beginselen handelen door de eed op de Grondwet af te leggen.

Ter ontzenuwing van deze valse voorstelling zij er allereerst op gewezen, dat de Grondwet geen wet der Meden en Perzen is, een wet dus, die voor nu en altijd van kracht is, zonder dat er ooit verandering in mag of kan worden aangebracht. De Grondwet toch is wel degelijk voor wijziging vatbaar. Zij zelf geeft daartoe het volste recht in het dertiende hoofdstuk, dat in een zestal artikelen handelt over de „veranderingen”. Het is derhalve mogelijk langs wettige weg de Grondwet te wijzigen. Bij het afleggen van de eed op de Grondwet bezweert men deze wet dus niet met uit-, maar met insluiting van de artikelen, welke de weg aanwijzen om haar te herzien. Dit houdt ook in, dat de Kamerleden, die de eed op de Grondwet afleggen, wijziging dezer wet mogen bepleiten, wat weer inhoudt, dat zij het niet met alles wat in die wet

staat, eens behoeven te zijn. Zij mogen derhalve hun beginselen, ook al gaan deze lijnrecht tegen de Grondwet in, vrijelijk uitdragen en op verandering der Grondwet overeenkomstig de door hen voorgestane beginselen aandringen. Zij kunnen en mogen dit dus doen zonder met de door hen afgelegde eed in strijd te handelen, zodat hierbij niet van een onbehoorlijke of onzedelijke daad gesproken kan worden. Van een compromis is dus helemaal geen sprake. Indien het er met deze zaak niet zo voorstond, dat de Kamerleden dus over hun beginselen moeten zwijgen zodra zij de eed op de Grondwet hebben afgelegd, dan zouden wij een geheel andere situatie krijgen. Het afleggen van de eed op de Grondwet zou dan impliceren, dat men het met de inhoud van de Grondwet eens is, waardoor men dan inderdaad met zichzelf in tegenspraak zou komen. Zoals reeds werd opgemerkt, ligt het met deze kwestie geheel anders. Het is volkomen geoorloofd om de beginselen der S.G.P. ook dat betreffende het onverkorte artikel 36 der N.G.B., zowel in als buiten de Kamer te bepleiten, ook al komen die beginselen niet met de Grondwet overeen, of al gaan ze er zelfs diametraal tegen in.

Voorts zij nog opgemerkt, dat de S.G.P. geen revolutionaire partij is en derhalve van geen revolutionaire middelen of methoden gebruik wenst te maken. Zij staat een wijziging van de Grondwet voor en wel een zodanige, dat deze in overeenstemming wordt gebracht met de eisen van Gods Woord, maar dit zal dan langs de legale, wettige weg moeten plaats hebben.

Dit te erkennen en te aanvaarden is de betekenis van de eed van getrouwheid aan de Grondwet, meer niet. En juist dewijl de S.G.P. een legale partij is, die zich alleen van wettige middelen bedienen wil, bestaat er voor haar afgevaardigden geen enkel wezenlijk bezwaar om deze eed af te leggen. Van meetaf is dan ook door de S.G.P.-Kamerleden de eed op de Grondwet afgelegd, te beginnen bij Ds. Kersten, die in 1922 zijn intrede in de Kamer deed. Meermalen heeft hij zich tegen de aanvallen van A.R.zijde met betrekking tot dit punt verweerd, daarbij aanvoerend wat zoëven werd vermeld. Het gebazel over dit punt verstomde dan ook al heel spoedig.

Wij kunnen het thans, voorzover het de kwestie van de eed op de Grondwet betreft, hierbij laten, omdat zij toch weer aan de orde dient te komen bij de uiteenzetting van artikel 4 sub b van het beginselprogram, alwaar er dan nog wat nader op kan worden ingegaan, hoewel hetgeen er hier van vermeld werd, wel het allervoornaamste is wat er over kan worden opgemerkt.

ARTIKEL 36 BEOOGT GEEN STAATSKERK

Nog een andere vonde heeft men tegen de handhaving van het onverminkte artikel 36 der Ned. Geloofsbelijdenis ingebracht. En wel deze, dat daarmede beoogd wordt het in het leven roepen van een Staats-

kerk. Ook tegen deze vonde moeten wij opkomen. Een Staatskerk toch is een kerk, welke niet slechts door de Staat als officiële kerk wordt erkend, doch ook door de Staat als tak van staatsdienst wordt bestuurd. Het is alzo een kerk, waarin de Staat een zeer grote macht uitoefent. Of nog anders uitgedrukt een kerk, welke door de Staat wordt overheerst. Dat er zulke kerken bestaan hebben en in mindere mate dan vroeger nog bestaan, wordt door ons niet ontkend.

Wij wijzen slechts op de Oosterse kerk, de regering waarvan eerst lange tijd bij de patriarch berustte, doch daarna werd overgenomen door Czaar Peter de Grote, die een Synode instelde, welker zetel eerst te Moskou en later te Petersburg gevestigd was. Deze Synode was echter niet vrij, doch door bemiddeling van een gevormachte aan de Czaar gebonden. Deze bestuurde dan ook in werkelijkheid de kerk en regelde zelfs al haar godsdienstige aangelegenheden. In naam geschiedde dus alles door de Synode, maar achter de Synode stond de Czaar, naar wie de Synode zich te richten had. De Oosterse kerk was derhalve van 1721-1919, toen de bolsjewisten de macht in handen kregen, een echte Staatskerk.

Van de Anglicaanse kerk in Engeland kan dit zelfs tot op de huidige dag nog worden gezegd. Wil deze kerk een wijziging aanbrengen in het gezangenboek, in de liturgie of in de belijdenis, dan kan zij dat niet zelf doen, maar moet daartoe de goedkeuring van het parlement hebben. Zulk een Staatskerk is echter noch door Calvijn, noch door de kerk der Reformatie hier te lande, krachtens beginsel voorgestaan. Steeds heeft deze kerk in haar bloeitijd getracht haar zelfstandigheid tegenover de Staat te bewaren. Zij was dan ook in de tijd tussen de 16e en 18e eeuw geen Staatskerk, maar een bevoorrechte kerk. Wat Calvijn betreft, kan het bekend zijn, dat deze er zich steeds ten sterkste tegen heeft verzet, wanneer de Raad van Genève de macht in en over de kerk aan zich wilde trekken. En dit zowel vóór zijn verbanning uit Genève, als na zijn terugkeer in die stad. Teruggevoeren in Genève, heeft hij gedurende zijn circa 25-jarige leiding van het kerkelijke en staatkundige leven steeds met alle kracht en nadruk de rechten der kerk voorgestaan, daarbij zelfstandigheid zowel van de kerk als van de staat bepleitend. Calvijn en de oude gereformeerde theologen hebben zich derhalve steeds ten scherpste gekant tegen wat mr. Groen van Prinsterer heeft genoemd: caesaropapisme, dat wil zeggen, het bestuur waarin de keizer of vorst of enig ander magistraatspersoon in de kerk de plaats van de paus inneemt.

Van het revolutionaire beginsel, dat Staat en kerk absoluut van elkander gescheiden wil zien en de kerk op één lijn stelt met de eerste de beste particuliere vereniging, waren zij echter ook al evenzeer afkerig. Zij wensten wel onderscheiding van kerk en Staat, maar geen scheiding, waarbij de Staat zich noch om de kerk, noch om de zuivere religie bekommert. Volgens hen heeft zowel de kerk van Godswege een roeping jegens de Staat, als de Staat tegenover de kerk, maar volstrekt niet in die zin, dat de staat over de kerk mag heersen

en haar tot zijn gediensstige dienaressse mag verlagen. Neen, zowel de kerk als de Staat hebben volgens hen beide Gods dienaressse te zijn en zich op hun onderscheiden terrein beide naar Gods Woord en Wet te gedragen. En dan heeft de Staat, instede van als heerseresse over de kerk op te treden, zich naar Gods Woord als voedsterheer en zoogvrouwe der kerk te gedragen. Dienovereenkomstig heeft de in de naam en op het gezag van de Staat optredende overheid de kerk zelfs met het haar door God toevertrouwde zwaard te verdedigen. Zij heeft also met de haar ten dienste staande middelen het welzijn en de bloei van de zuivere religie te bevorderen. Dit achtten onze gereformeerde voorouders de dure, haar van Godswege opgelegde verplichting van de overheid te zijn, opdat er geen afgoderij, noch lastering tegen Gods Naam en Zijn waarheid zal zijn, of andere dergelijke schandalen en ergernissen tegen de ware religie openbaar zullen ontstaan.

In het bijzonder zag Calvijn de verhouding van kerk en Staat getekend in die van Samuël en Saul. In een predikatie over 1 Samuël 11 : 6-10 schreef hij dienaangaande, dat God de overheid tot regeren geroepen heeft en aan de kerk een geestelijke regering heeft gegeven, die van de prediking des Woords, waaraan allen moeten gehoorzamen. Evenals de leden van het lichaam elkaar aanvullen en elkaar niet missen kunnen, evenmin kunnen de overheid en kerk zulks doen. De overheid heeft te luisteren naar de uitspraken van Gods Woord, hetwelk de kerk is toebetrouwd. Dan zal het haar en haar onderdanen wel gaan, zoals het Saul wel ging toen hij naar Samuël luisterde. Gods Woord moet also zowel voor de kerk als voor de overheid het richtsnoer zijn, waarnaar gehandeld wordt. Dat Woord moet bewaard en voortgeplant worden, naar dat Woord moet het leven van overheid en onderdaan gericht zijn.

Een sterk sprekend bewijs van Calvijns verzet tegen het brengen van de kerk onder de staatsmacht ligt ook in zijn krachtige weerlegging van hen, die zich in zijn tijd op het Oude Testament beriepen om te bewijzen, dat het tuchtrecht en de kerkelijke macht in het algemeen in handen moeten zijn van de burgerlijke overheid. Dezulken beriepen zich daartoe op Mozes en David, maar Calvijn wees dit beroep met alle nadruk af. Hij schreef:

„Alsof deze beide heersers geheel gewone burgerlijke regeerders waren en niet een andere taak hebben gehad dan dezen is opgelegd. Laten deze dwazen ons dan eerst magistraten geven, die op hen gelijken, namelijk, die in volle zin de geest der profetie bezitten en krachtens de roeping en de gaven Gods beide personen tegelijk, te weten burgerlijke en geestelijke hoofden zijn; de zodanigen zullen wij ook gaarne de macht geven, die men van ons vraagt. Ik twijfel er overigens niet aan, dat Mozes zelf het priesterambt waarnam vóórdat Aaron daartoe gewijd werd; daarna deed hij krachtens de nadrukkelijke bevelen Gods wat te doen was. Ook David regelde het bestuur der kerk niet, vóórdat

hij geheel bijzonder en persoonlijk daartoe door God was opgeroepen.

De andere vrome koningen hebben met hun macht, gelijk betaamelijk is, de bestaande orde van zaken beschermd en daarom aan de kerk haar rechtspraak in geestelijke dingen en de haar door God gegeven ambten overgelaten”.

Wie na het bovenstaande gelezen en overdacht te hebben, nog durft te beweren en staande te houden, dat Calvijn voorstander van het staatsgezag over de kerk geweest is, en dat hij een staatskerk in het aanzijn geroepen heeft, moet wel aan alle rechte opmerkingsgave en alle waarheidszin gespeend zijn. Trouwens, het is en blijft een raadsel hoe men in zijn afkeer tegen het onverkorte artikel 36 zo ver is kunnen gaan, dat men ook onze gereformeerde voorvaderen zo iets ten laste heeft kunnen leggen. Hiertoe toch bestaat niet de minste grond. Altijd en allerwege zijn het juist diegenen geweest, die het oude artikel 36 volstandig beleden, die zich het scherpst tegen de overheersing van de kerk door de staat hebben verzet. De geschiedenis van ons vaderland levert daarvan wel een sprekend bewijs. Er waren toen onder de Staten mannen van beslist gereformeerde religie, die niet lid der Hervormde Kerk waren geworden omdat zij dan alleen voor staatsambten in aanmerking konden komen, maar die krachtens innerlijke overtuiging de ware religie van harte waren toegedaan. Er waren onder hen ook anderen. Lieden, die wel voor het uiterlijke hervormd of gereformeerd waren geworden, maar in hun hart libertijns gezind waren, terwijl er zelfs ook bij waren, die veeleer roomsgezind dan gereformeerd genoemd konden worden. Dit blijkt onder meer uit het antwoord, dat een kerkelijke deputatie in 1588 bij monde van de Vlissingse predikant De Dieu gaf op een voorstel van koningin Elisabeth van Engeland. Hij zei toen aangaande de Staten van Holland en Zeeland: „Maer de meeste menichte van Staten is Papist”. En toen de koningin hem in de rede viel en zeide: „Ik meen de Staten-Generaal”, gaf De Dieu haar ten antwoord: „Den meesten hoop van die is ook Papist”.

Het is te begrijpen, dat van dergelijke libertijns- en roomsgezinde overheidspersonen geen eerbiediging van de rechten der kerk te verwachten was en dat zij alles in het werk stelden om ook in kerkelijke zaken hun invloed te doen gelden. Zij wilden de kerk als een staatsinstelling onder hun bestuur plaatsen en over de predikanten en de kerkeraden als hun dienaren te bevelen hebben.

Geheel in die geest zijn ook de kerkelijke wetten van 1576 ontworpen, die door Gods genade door de felle en onverzettelijke tegenstand, juist van de belijders van het oude artikel 36, niet ten uitvoer gebracht konden worden. Volgens deze wetsontwerpen zouden de stadsregeringen zelf predikanten, ouderlingen en diakenen benoemen en de censuur in laatste instantie uitoefenen, zouden de predikanten niet in een algemene vergadering bijeen mogen komen, doch slechts

in een ringvergadering, en zou geen ondertekening van de Formulieren van Enigheid bij het aanvaarden van enig ambt gevorderd mogen worden. De liberale geschiedschrijver prof. R. Fruin heeft met het oog hierop in zijn geschrift „Tien jaren uit de tachtigjarige oorlog”, dat tegenwoordig voor ieder tegen een gering bedrag als pocketboek te verkrijgen is, opgemerkt, dat de predikanten, in het algemeen de voorstanders van artikel 36, van hun meester Calvijn hadden geleerd hoe een kerk behoort ingericht te wezen; en het pleit voor de vastheid hunner overtuiging in dit opzicht, dat zij van hun eerste Synode, in 1568 in ballingschap gehouden, tot op die van 1618, dezelfde ordening hebben gewild.

Ook onder het bewind van Van Oldenbarnevelt, die met zijn remonstrantse en libertijnse geestverwanten over de kerk wilde heersen en dit ook metterdaad gedaan heeft, zodat zelfs aan de gereformeerden het houden van godsdienstoefeningen in de kerkgebouwen onmogelijk werd gemaakt, waren het de belijders van het onverkorte artikel 36, de zgn. preciesen, die zich daartegen met alle kracht hebben verzet. Van een Staatskerk hebben alzo al degenen, die zich aan artikel 36 nauw verbonden gevoelden, niets willen weten. Wat zij op Neerlands bodem gesticht hebben, was geen Staatskerk, maar een bevoorrechte kerk, die, naar uitspraak van Gods Woord, de overheid als dienaressen Gods, als voedsterheer en zoogvrouwe had te beschermen en te dienen. Het is dan ook de ongerijmdheid gekroond en het getuigt tevens van weinig historische kennis als men tegen de handhaving en uitvoering van het onverminkte artikel 36 als bezwaar inbrengt, dat zulks tot de stichting en instandhouding van een Staatskerk zou leiden.

WAT ONMOGELIJK IS BIJ DE MENSEN, IS MOGELIJK BIJ GOD

Om nog maar één vonde te noemen, welke als een pijl op de S.G.P. werd afgeschoten, zij er op gewezen, dat haar tegenstanders haar menigmaal hebben toegevoegd, dat het gewoon onmogelijk is om te worden uitgevoerd wat door haar wordt voorgestaan. Onmogelijk om afgoderij en valse godsdienst te weren en uit te roeien, onmogelijk om godslastering als zodanig strafbaar te stellen, onmogelijk om onzedelijke lektuur en zedeloze filmvoorstellingen te verbieden, onmogelijk om het vierde gebod van Gods Wet te handhaven en in het openbare leven te doen uitvoeren, kortom al wat de S.G.P. met een beroep op Gods Woord en mitsdien op het onverminkte artikel 36 der N.G.B. voorstaat en bij de Regering bepleit, het is in één woord een onmogelijke politiek, welke door de S.G.P. wordt gevoerd.

Oppervlakkig bezien zou men werkelijk geneigd zijn om ze nog gelijk te geven ook. Hun fout is echter in de eerste plaats, dat zij het beginsel willen aanpassen aan de praktijk, terwijl wij de praktijk hebben

te toetsen aan en te regelen naar het beginsel.

In de tweede plaats hebben we te bedenken dat wat ons onmogelijk schijnt, bij God mogelijk is. Laten we daartoemaar eens de blik slaan naar Genève. Wat een onmogelijke zaak leek het toch om die diep verdorven stad te brengen onder de tucht van Gods Woord en Wet! Daar heersten toch voordat Farel er gearbeid had en Calvijn er zich op sterke aandrang van Farel vestigde, de allerverschrikkelijkste toestanden, zowel op godsdienstig als op moreel gebied. Ja, Genève gaf toen wel een aanblik van het ontzaglijke diepe verval van de kerk van Rome.

Allereerst lagen alle inwoners verzonken in de afgoderij van het pausdom. Genève toch vormde een geweldig sterke burcht van Rome. Ja, de gehele streek om het meer van Genève was als het ware bezaaid met kerken, abdijen, kloosters en kapellen, die ieder jaar stromen van bedevaartgangers tot zich trokken. Voorts bevond er zich een leger van wel negenhonderd priesters en monniken, die nauwlettend voor de belangen hunner kerk waakten. Dit alleen reeds zou al een reden genoeg zijn om te zeggen, dat het onmogelijk was om in die roomse vesting een bres te slaan en de Reformatie er vaste bodem te doen krijgen. Er was echter nog meer, wat ieder die zich wilde opmaken om daar Gods Woord tot heerschappij te brengen, hiervan wel — menselijkerwijs gesproken — moest doen afzien.

Genève toch was in zedelijk opzicht ontzettend laag gezonken. En dat niet alleen met het oog op de burgers, maar vooral ook ten opzichte van de geestelijke leidlieden des volks. Het was in Genève toch zo gesteld, dat de priesters van één der kerken er tevens een bordeel op nahielden!

In 1502 gebeurde het zelfs, dat politiebeambten de deuren van een klooster met geweld moesten openbreken, om jonge meisjes aan de monniken te ontrukken, die ze midden op de dag van de straat hadden opgelicht en achter de kloostermuren gebracht. En ruim twintig jaar later, namelijk in 1526, werd het paleis van de bisschop door het volk bestormd om een eerbaar meisje, dat hij van de straat had laten oppakken, aan hem te ontrukken.

Voorts werden in Genève de vrouwen van lichte zeden niet slechts geduld, maar zij werden zelfs wettelijk erkend. Zij bewoonden een eigen gedeelte van de stad met een eigen bestuursregeling. Ieder jaar kozen zij uit haar midden een koningin, die dan in het bijzijn van leden van de Raad de eed aflegde op het Evangelieboek, daarbij plechtig zwerende, dat zij haar ambt naar recht en gebruik zou uitoefenen!

Prof. Doumergue, die vorengenoemde feiten vermeld heeft, deelt in één zijner werken ook nog mede, wat door een fanatiek-roomse zuster in die tijd werd verklaard, namelijk dat de prelaten en kerkdienaars hun staat niet hielden, maar ongebonden en lustig leefden, vrouwen in ontucht en overspel houdend en dat bijna het gehele volk met deze afschuwelijke en verfoeilijke zonde besmet was.

Gewis, het leek wel een onmogelijke zaak om zich in die diep gezon-

ken stad te begeven en te trachten aldaar de Reformatie ingang te doen vinden.

Toch is dit gebeurd. Daar in Genève werden zo kennelijk bewaarheid de woorden: Als God vóór is, wie zal dan tegen zijn? De vijanden mogen dan al maatregelen beramen om Gods werk te verijdelen, maar al zulke maatregelen zullen falen, daar God de Heere het steeds voor Zijn eigen werk opneemt. Zo ook in Genève, waar eerst Farel de grondslag heeft gelegd voor het werk der Reformatie. Op diens arbeid gaan wij vanzelfsprekend niet in, alleen zij vermeld, dat hij er een zware strijd te voeren had. Tweemaal heeft hij de vlucht moeten nemen omdat zijn leven werd bedreigd. In een vergadering van de bisschoppelijke Raad liep het zo hoog, dat de één riep, dat het maar het beste was de „Lutheraan” in de Rhone te werpen, een ander schreeuwde: „slaat de Lutherse hond dood”. Inderdaad werd er al naar de wapenen gegrepen, maar God zorgde ervoor, dat hem niets geschiedde. Ook de poging van een rooms dienstmeisje, dat daartoe klaarblijkelijk was aangezet, namelijk om Farel met zijn twee metgezellen Viret en Froment te vergifigen door hen soep voor te zetten waarin zich vergif bevond, mislukte doordat Farel geen soep wenste te eten en Froment juist werd weggeroepen. Alleen Viret werd er ziek van en heeft zijn leven lang de gevolgen van deze ingemene daad in een zwak lichaam moeten omdragen. Tenslotte kwam het zo ver, dat het in Genève tot een beeldenstorm kwam in de St. Pieter, de hoofdkerk van Genève, met het gevolg dat na een beroep van Farel op de Raad, de bediening van de mis eerst voorlopig, daarna, op 29 november 1535, definitief werd afgeschaft. Van nu af werd de zinspreuk van Genève: „post tenebras Lux”, wat wil zeggen: „na al de duisternis licht”, een spreuk die nog steeds in Genève op monumenten en documenten te vinden is.

Hiermede was de levenswijze der burgers echter nog lang niet naar de eis van Gods Woord. Men had op 21 mei 1536 op een algemene volksvergadering in de St. Pieter op de vraag van de eerste burgemeester der stad, „of er ook waren, die wensten te spreken tegen het Woord en de leer, zoals ze in de stad werd gepredikt”, wel éénparig beloofd, dat men voortaan wenste te leven naar het heilig Evangelie en naar Gods Woord, terwijl ook het houden van missen en alle andere roomse ceremoniën werd afgezworen, maar het kwam al spoedig openbaar, dat er velen waren voor wie de Reformatie, zoals Farel zeide, in niet meer bestond dan in het „haten van de priesters en het eten van vlees op de vastendagen”.

Vandaar dat er een vaste hand nodig was om het volk op te voeden in de leer die naar Gods Woord is. Daartoe moest Calvijn als een middel in Gods hand dienen, en het was onder zijn leiding, dat de stad Genève door Gods genade als een stad op een berg, als een licht op de kandelaar werd, en ook bewaarheid werd, dat bij God alle dingen mogelijk zijn.

Ook onze eigen landshistorie is daarvan hetsprekende bewijs. Het zag

er toch in de 80-jarige oorlog menigmaal hopeloos uit maar God van de hemel deed het werk gelukken. Evenals Hij Israël weleer in Mozes een leidsman gaf, zo gaf Hij ons volk een leidsman in de Prins van Oranje, die in één der hachelijkste ogenblikken verklaarde, dat al eer hij ooit de bescherming der Christenen en andere verdrukten in dit land aanving, met de alleropperste Potentaat der potentaten al zulk een vast verbond had gemaakt, dat hij geheel verzekerd was, dat hij en allen, die daarop vastelijk betrouwden, door Zijn geweldige en machtige hand ten laatste nog ontzet zouden worden.

Wat ook gebeurd is, ons volk werd door Gods machtige hand uit Spanje's greep en Rome's diensthuis verlost.

BIJLAGEN

(Ontleend aan dl. II van „Protestantse Pleidooien” van Prof. Dr. J.M. Bakhuizen van den Brink).

DE BRIEF AAN KONING PHILIPS II VOOR DE NEDERLANDSE GELOFSBELIJDENIS

1561

De gelovigen in de Nederlanden, die volgens deware hervorming van het Evangelie van onze Heere Jezus Christus begeren te leven, aan de onoverwinnelijke koning Philips, hun opperste Heer.

Indien het ons geoorloofd was, o genadigste Heer, voor uwe Majesteit te verschijnen om ons te verdedigen tegen de beschuldigingen, waarmede men ons belast, en de rechtvaardigheid van onze zaak te bewijzen, dan zouden wij dit heimelijk middel niet zoeken om u het bitter zuchten van uw volk door een stom verzoekschrift of geschreven Belijdenis te doen kennen.

Maar omdat onze vijanden u de oren met zoveel valse aanklachten en berichten vervuld hebben, dat ons niet alleen belet wordt voor uw aangezicht te verschijnen, maar wij ook worden verjaagd uit uw landen, vermoord en verbrand op elke plaats, waar men ons vindt — verleen ons tenminste, genadigste Heer, in Gods naam, wat geen mens zelfs aan de dieren kan weigeren, namelijk dat ons klagelijk roepen als van verre tot uw oren komt, opdat, indien uwe Majesteit na ons gehoord te hebben, ons schuldig oordeelt, de brandstapels dan vermeerderd, de pijnigingen vermenigvuldigd worden in uw koninkrijk. En daarentegen, indien onze onschuld u blijkt, dat gij ons dan tot een steun en toevlucht tegen het geweld van onze vijanden moogt zijn. Want helaas, genadigste Heer, indien men niets anders behoeft te doen dan beschuldigen, en alle mogelijkheid van bescherming aan de beschuldigten onthouden wordt, wie zal dan rechtvaardig bevonden worden? Wiens onschuld zal dan onder de mensen vaststaan? Wij zijn, zo zegt men, ongehoorzame oproerlingen, die niets anders begeren dan alle staatkundige orde af te breken, verwarring in de wereld te weeg te brengen en niet alleen ons vrij te maken van uw gezag en macht, maar zelfs u de scepter uit de hand te rukken. Misdaden, onwaardig aan onze belijdenis, een Christen onwaardig, ieder mens onwaardig, maar waard, dat de oudezegswijze van de tirannen herhaald worde: de Christenen voor de beesten! Doch men mag niet volstaan

met te beschuldigen, het komt aan op het bewijs. De profeten, de apostelen en ook de leden van de eerste Kerk van Jezus Christus zijn bezwaard en, naar het uiterlijk en naar het vleeselijk oordeel van de mensen, verdrukt met gelijke lasteringen. Maar evenals zij in hun tijd openlijk getuigd en geprotesteerd hebben, zo protesteren en betuigen wij nu voor God en Zijn engelen, dat wij niets meer begeren dan gehoorzaam aan de overheden in zuiverheid van geweten te leven, God te dienen en ons naar Zijn Woord en heilige geboden te hervormen. En behalve het verborgen getuigenis van onze gewetens, zullen ook degenen, die in onze processen als rechters over ons oordelen en vonnissen, goede getuigen zijn, dat zij nooit iets in ons bemerkt hebben, dat tot ongehoorzaamheid strekte, iets tegen uwe Majesteit beraamde of de algemene rust verstoorde. Zij hebben veel meer bevonden, dat wij in onze bijeenkomsten bidden voor de koningen en vorsten der aarde en inzonderheid voor u, o genadigste Heer, en voor hen, die gij in het bestuur en de regering van uw landschappen, landen en heerschappijen gesteld hebt. Want wij hebben zowel door Gods Woord als door de voortdurende onderwijzing van onze leraars geleerd, dat de koningen, vorsten en overheden door God verordend zijn (Rom. 13) en dat wie de overheid wederstaat, de instelling Gods wederstaat en veroordeeld zal worden. Wij geventoeen erkennen, dat door Gods eeuwige wijsheid de koningen heersen en de vorsten het recht stellen, kortom dat zij daar niet door onrecht of tirannie toe gekomen zijn, maar door de instelling van God Zelf (Spr. 8 : 15). En om te bewijzen, dat dit niet alleen in onze monden ligt, maar in het diepst van onze harten is ingedrukt en ingeprint — wie is er ooit onder ons gevonden, die u, genadigste Heer, de schatting of tol geweigerd heeft, die hem opgelegd was? Integendeel is de gehoorzaamheid in een ieder van ons even snel geweest om te betalen als het gebod. Welke wapenen, wat voor heimelijk plan is er ooit ontdekt, zelfs wanneer wij door hen, die zich decken met uw naam en macht om alle mogelijk wreedheid uit te oefenen, zo wreed gepijnigd en gekweld zijn, dat het genoeg was om de lijdzaamheid van de allergeuldigstente tergen en te veranderen in woede en wanhoop? Maar wij danken God, dat het bloed van onze broeders om onze zaak, of liever om de zaak van Jezus Christus en het getuigenis der waarheid gestort, roept. De verbanningen, gevangenschappen, pijnbanken, ballingschappen, pijnigingen en andere, ontelbare verdrukkingen bewijzen wel, dat onze begeerte en gezindheid niet vleeselijk is. Naar het vlees zouden wij het immers veel gemakkelijker kunnen hebben zonder deze leer voor te staan en te handhaven. Maar met de vreeze Gods voor ogen en opgeschrikt door de waarschuwing van Jezus Christus, Die zegt ons te zullen vervloeken voor God en Zijn Vader indien wij Hem voor de mensen verloochenen (Matth. 10 : 33. Luk. 9 : 26), bieden wij onze rug aan de slagen, de tongen aan de messen, de mond aan het snoer en het gehele lichaam aan het vuur, daar wij weten, dat wie Christus wil volgen, zijn kruis moet opnemen en zichzelf verloochenen. Nimmer zal in

een ordelijke geest, die niet verblind en van zijn zinnen beroofd is, de gedachte opkomen dat zij, die hun land, maagschap en vrienden verlaten om in vrede en stilheid te leven, alles willen verstoren; dat diegenen de koning naar de kroon steken of iets bedriegelijks tegen hem in de zin hebben, die sterven voor het Evangelie, waarin zij geschreven zien: geeft de keizer wat van de keizer en Gode wat van God is (Matth. 22: 12). Terwijl zij hun lichamen en goederen offeren en overgeven aan de koning, bidden zij ootmoedig zijne Majesteit, dat hun toegestaan wordt Gode te geven wat Hij eist en wat wij Hem met recht niet kunnen weigeren, omdat Hij ons tot de Zijnen gemaakt heeft en ons voor Zich verworven voor een hoge en dure prijs (1 Cor. 6: 20).

Mogen onze vijanden uw geduld en goedheid niet dermate misbruiken, dat gij gedwongen zijt naar hen te luisteren als zij u te verstaan geven, dat het slechts om ons klein getal is, dat wij niet tegen u opstaan; alsof een ieder van ons in zijn hart ongehoorzaam en oproerig is en slechts op een groter aantal wacht om te velde te trekken, u aan te vallen en zijn woede bot te vieren. Laat hen de zaak zo verkeerd voorstellen als zij willen, wij verzekeren u, genadigste Heer, dat er in uw Nederlanden meer dan honderduizend mannen zijn, die de religie, waarvan wij u thans de Belijdenis aanbieden, houden en volgen; en toch wordt bij niemand van hen enig voorbereidseel van opstand gezien en zelfs is nooit een woord van die strekking van hun kant gehoord. Dat wij u het grote aantal van onze broeders noemen, genadigste Heer, is niet om de minste van uw ambtenaren en dienaren schrik of vrees aan te jagen, maar zowel om de laster van hen, die ons slechts door leugens gehaat kunnen maken, te wederleggen, als ook om u tot barmhartigheid op te wekken. Want, helaas, indien gij uw arm uitstrekt om hem in het bloed van zoveel mensen te dopen en te wassen, o God, welk een verwoesting zult gij dan onder uw onderdanen teweegbrengen, wat voor wonden in uw volk, wat voor tranen, zuchten, kermen van vrouwen, kinderen, verwanten en vrienden; welk oog zal nog droog blijven en zonder wenen kunnen aanzien, dat zoveel eerbare burgers, door een ieder bemind, door niemand gehaat, na een donkere en verschrikkelijke gevangenschap, na pijnigingen en kwellingen, overgeleverd worden aan een zo smadelijke dood en marteling, het meest wrede en barbaarse, dat heidense en goddeloze tirannen hebben weten te bedenken? En intussen dolen hun vrouwen, indien zij al zijn ontsnapt, in vreemde landen rond om brood van deur tot deur, met de kinderen aan haar hals, te bedelen. Genadigste Heer, moge de nakomelingschap uw regering niet als bloed-dorstig en wreed beschrijven! Moge men niet zeggen, dat de eer van uw voorvaderen, de hoogheid van uw vader en uw eigen deugden verdonkerd zijn door een wreedheid, wreedheid, zeg ik, die natuurlijk is bij de beesten, beneden de waardigheid van een mens, maar zeer onwaardig en als vijandig aan een vorst, wiens uitmuntendheid en voornaamste deugd bestaan in goedertierenheid en zachtmoedigheid,

het kenmerkend onderscheid tussen een ware koning en een tiran!
En omdat men ons vervolgt niet alleen als ware vijanden van uw troon en van de publieke zaak, maar ook als vijanden van God en Zijn Kerk, bidden wij u ootmoedig zulks te willen beoordelen naar de Belijdenis van het geloof, die wij u aanbieden, terwijl wij bereid en gereed zijn die, zo nodig, met ons eigen bloed te bezegelen. Uit deze Belijdenis zult gij, naar wij hopen, vernemen dat men ons ten onrechte verscheurders der eenheid, oproerlingen en kettters noemt, daar wij niet alleen de hoofdpunten van het Christelijk geloof, vervat in het Symbolum en het algemeen geloof, erkennen en belijden, maar geheel de leer, geopenbaard door Jezus Christus tot ons leven, onze gerechtigheid en ons heil, verkondigd door de evangelisten en apostelen, bezegeld door het bloed van zoveel martelaren, zuiver en getrouw bewaard door de vroegste Kerk, totdat zij door de onwetendheid, gierigheid en eerezucht van haar dienaren is bedorven met menselijke verzinsels en overleveringen, in strijd met de zuiverheid van het Evangelie. Onze tegenstanders loochenen op onbeschaamde wijze, dat dit Evangelie de kracht Gods tot behoud is voor een ieder, die gelooft (Rom. 1 : 16), wanneer zij ons veroordelen en vermoorden omdat wij niet houden hetgeen er niet in gevonden wordt. Hun lastering tegen de Heilige Geest kunnen zij echter niet verontschuldigen door te zeggen, dat niet alle schatten van Gods wijsheid en alle middelen, die ruimschoots genoeg zijn tot ons heil, in het Oude en Nieuwe Testament vervat zijn, maar dat hun bedenkzels daarbij noodzakelijk zijn en dat diegene vervloekt is, de gemeenschap onwaardig is, en waardig om vernietigd te worden naar het lichaam en om naar zijn ziel te verzinken in het diepst van de hel, die deze niet van dezelfde of van hogere waarde dan het Evangelie acht. De zwakheid van ons vlees heeft bij deze woorden, verschrikt door de dreigementen van hen, die macht hebben het tot as te maken. Maar van de andere kant horen wij, dat de apostel zegt, dat zo een engel uit de hemel komt en ons iets anders dan het Evangelie verkondigt, hij vervloekt zal zijn (Gal. 1 : 8). Wij horen de heilige Johannes, die zijn profetie met deze woorden besluit: ik betuig aan een ieder, die de woorden van de profeten van dit boek hoort: indien iemand hieraan toevoegt, God zal hem toevoegen de plagen, die in dit boek beschreven zijn (Openb. 22 : 18). Kortom, wij zien, dat ons geboden wordt alleen het Woord Gods te volgen en niet wat onszelf goeddunkt, met verbod iets toe te voegen aan of af te doen van de heilige geboden van de grote God. Jezus Christus zegt ons, dat Hij ons te kennen heeft gegeven al wat Hij van Zijn Vader gehoord heeft; en indien Hij om de zwakheid der apostelen hun iets verzwegen heeft van wat Hij hun beloofd heeft te openbaren door de Heilige Geest, Die Hij hun zou zenden, dan zijn wij verzekerd, dat Hij, daar Hij de waarheid zelf is, Zijn belofte aan hen gehouden heeft (Joh. 16 : 12, 13). Daarom zijn de verborgenheden vervat in het Evangelie en de geschriften der apostelen, die na de genoemde belofte en het ontvangen van de Heilige Geest vervaardigd zijn. En hieruit

blijkt, dat diegenen de woorden van de evangelist misbruiken, die onder de „verborgenheid”, die de apostelen niet konden dragen, verstaan hun ceremoniën en ijdele bijgelovigheden, in strijd met Gods Woord. Wij bieden u aan — en het zou ons gemakkelijk vallen — dit te bewijzen met het getuigenis van de Schrift indien wij niet, gelet op de vorm en de korthed, die men in een brief behoort in acht te nemen, vreesden uwe Majesteit te bezwaren. Wij bidden u ootmoedig in de naam van Hem, Die u in uw koninkrijk heeft gesteld en u daarin handhaaft, dat gij niet toelaat, dat zij, die zich door gierigheid, eerzucht en andere kwade neigingen laten meevoeren, uw arm, gezag en macht gebruiken om aan hun lusten te voldoen, om zich te bezoe-delen en te vervullen met het bloed van uw onderdanen, terwijl zij alle goede, vrome en godscienstige ijver bedelven onder de woorden oproer, atval, ergernis en dergelijke, waarmede zij u tegen ons in toorn doen ontsteken. Maar helaas, genadigste Heer, merk op, dat de wereld nooit geweest is zonder het licht te haten en tegen de waarheid op te staan. En is dan hij, die dit woord der waarheid in zijn mond voert, een oproerling, omdat de mensen zich tegen hem keren? Integendeel, men moet de opstandigheid en de ergernis toeschrijven aan de onverzoenlijke vijand van God en de mensen, de duivel, die, om zijn rijk niet te verliezen, dat bestaat uit afgoderij, valse godsdiensten, hoererijen en ontelbare andere zonden, die het Evangelie verbiedt, in opstand komt en zich verheft om de loop van het Woord der waarheid te stuiten. Hierbij komt de ondankbaarheid der wereld, die in plaats van met dankzegging het Woord van haar Meester, Herder en God aan te nemen, zich er tegen te weer stelt zonder ander argument dan de lange tijd, die zij reeds in haar dwaling leeft, en door dit beroep op de tijd Hem tracht te weerstaan, Die alle tijden heeft geschapen en voor Wie alles tegenwoordig is. Aan u is het, genadigste Heer, aan u is het om kennis te nemen van deze zaken, u met kracht te verzetten tegen de dwalingen, hoe diep ingeworteld zij ook door de lange tijd mogen zijn, en de onschuld te beschermen van hen, die tot nu toe in hun recht meer verdrukt zijn dan behoed. Zo moge de Heere u zegenen en behoeden, de Heere doe Zijn aangezicht over u lichten en behoede u in alle voorspoed! Amen.

VERTOOG OF VERWEERSCHRIFT
AAN DE OVERHEDEN VAN DE NEDERLANDEN,
TE WETEN VLAANDEREN, BRABANT, HOLLAND, ZEELAND,
HENEGOUWEN, ARTOIS, HET KASTEELSCHAP VAN RIJSSEL
EN ANDERE OMLIGGENDE GEBIEDEN

1561

Nadat wij, geslagen door zoveel beproevingen, ons beroepen hebben op de goedertierenheid van de Koning, onzes oevereine Vorst en Heer, en wij hem hebben gesmeekt in de naam van God over onze zaak geen oordeel te vellen op grond van de berichten van onze tegenstanders, maar op grond van de Belijdenis des Geloofs, door ons aan zijne Majesteit aangeboden, hebben wij niet willen nalaten hetzelfde te doen jegens u, o edele Overheden en machtige Heren. Wij erkennen van harte en met de mond, dat de koning door God verordend is over zijn volk, en zo erkennen wij ook u als zijn stadhouders en commissarissen in zijn provincies, en derhalve gemachtigd in uw heerlijkheden, plichten en ambten niet alleen door de koning, maar ook door de levende God. Vanwege Zijn gerechtigheid zijt gij als dienaren geroepen tot beschaming en vrees van de bozen, tot steun en troost van de goeden. Dit geeft ons te meer vrijmoedigheid om u onze klacht en ons verweer aan te bieden in de hoop dat, gelijk uw ambten door God zijn verordend, Hij u ook zal bijstaan in het oordeel over zoveel vrome onschuldigen, die tot nu toe eer zijn veroordeeld dan onderzocht naar hun geloof en de reden of de grond daarvan; eer verbrand dan verhoord naar hun onschuld en rechtvaardiging. Wij weten heel goed, dat dit niet van u gekomen is, maar van twee soorten vijanden van ons, die zich laten meeslepen door verschillende, ja zelfs tegengestelde gevoelens, maar allen er op uit zijn om vonnissen en oordelen af te dwingen en zich daarvan te bedienen naar de maat van hun eigen wreedheid. Want ofschoon een onbegrensd aantal mensen het Evangelie vervolgt — zodat Jezus de Zijnen een klein kuddeke noemt (Luk. 12 : 32), en de profeet met verbazing uitroept: wie heeft onze prediking geloofd! (Jesaja 53 : 1) — toch zijn het in hoofdzaak twee soorten lieden, die op ons af stormen als dolle beesten en die hun best doen om u met alle middelen over te halen van uw natuurlijke mildheid en goedheid tot hun bloedige en verwoede wreedheid. De ene groep heeft geen andere reden dan een ondoordachte ijver voor een soort godsdienst, die slechts steunt op wijd verbreide en ingeroeste dwalingen. De anderen vervolgen ons niet omdat wij hen storen in hun aandacht, want die hebben zeniet, maar omdat het Evangelie — volgens hetwelk wij ons begeren te hervormen — in strijd is met hun goddeloosheid, gierigheid, eerzucht, ontucht, moordzucht, dronkenschap en andere boosheden, waarin zij zich stortten en wente-

len als beesten. Wat de eersten betreft, wij weten, dat zij behoren tot degenen van wie Jezus Christus zegt, dat zij menen Gode een dienst te doen door ons ten dode over te leveren (Joh. 16 : 2); te verontschuldigen is dit, naar men meent, in de ogen der mensen, maar zeker niet voor God, omdat de religie, die zij met een dergelijke wreedheid handhaven, niet gegrond is op het Woord van God, maar op hun eigen verbeelding en de opvatting van hun vaders. Wij daarentegen zijn verzekerd, dat alleen het Woord van God de volmaakte regel van gerechtigheid en wijsheid is, waarin God alle middelen heeft ontvouwd, die ons tot heil en onze heiligmaking dienen (of liever slechts één, en wel Jezus Christus), zodat een ieder, die daar buiten gaat, noodzakelijkerwijze in dikke duisternis dwaalt door dit hemelse Woord los te laten, dat de rechte weg voor onze voeten en het licht (Psalm 119 : 105) voor onze ziel is genoemd. En als het Evangelie de hoorn des heils heet (Luk. 1 : 69), bediening of leiding ten leven (II Cor. 3 : 8), de kracht Gods (Rom. 1 : 16), de scepter van het koninkrijk van Jezus Christus (Psalm 45 : 7), de adem van Zijn lippen, waarmede Hij de Antichrist zal vernietigen (Jesaja 11 : 4), de ijzeren roede, waarmede Hij alle opstand en verzet tegen Zich zal breken (Psalm 2 : 9), dageraad, licht, vrede, vlammend zwaard, bron van wijsheid, welaangename reuk, enz. — o mens, wie gij ook zijt, durft gij dan als schuldig voor het gerechte dagen degene, die hierin zijn troost en steun zoekt? Durft gij voor ketter uit te maken en des doods en der vervloeking waardig te oordelen degene, die zich klaar bewust is verlost te zijn van de vloek der wet door Jezus Christus, Die geworden is tot een verfoeiing voor hem en eep losprijs voor zijn schuld (Gal. 3 : 13)? Daarom tracht nu de in Hem gelovige ziel zich te verheugen in deze heilige vrijheid, verworven in Christus, en het levende water te genieten, waartoe hij om niet is geroepen. En als hij zich daaraan lest tot verzadiging en niet wil putten uit de bakken (Jer. 2 : 13), helen en stinkende putten, die gij u hebt gegraven, dat wil zeggen uw verzinsels, waarvan hij ziet, dat ze in tegenspraak met het Woord van God zijn, moogt gij dan zo te keer gaan? God de Eeuwige en Almachtige, heeft van de hemel gesproken, dat Jezus Christus Zijn geliefde Zoon is, in wie Hij Zijn welbehagen heeft (Matth. 17 : 5). Wilt dan gij, dieniets dan een mens zijt in zwakheid en verderf, beweren dat het welbehagen van God niet in Christus maar in uw verzinsels rust? Indien gij te midden van de vlammen en de angsten des doods aan de getrouwe martelaar het vertrouwen niet kunt ontrukken, dat hij in Jezus Christus stelt, moet gij dan niet toegeven dat gij Jezus Christus opnieuw vervolgt en kruisigt in Zijn leden, wanneer gij èn uw hart èn uw handen doopt in het bloed van degene, die door een levend geloof zich tracht te hervormen naar Zijn beeld en Hem aan te trekken door de Geest der wedergeboorte (Ef. 4 : 23 —24)? Ik bid u in de naam van God, een weinig op adem te komen en af te laten van deze uw wrede, onbedachte ijver, en te bedenken dat, indien de apostel Paulus, niettegenstaande zijn ijver om

de wet van God te handhaven en voor haar te strijden, een vervolger van Christus is genoemd, gij, die geen wreedheid ontziet om de geboden te handhaven, die de mensen in elkaar gezet hebben, hetzij om er groot door te worden, hetzij om hun buik te vullen, hetzij door welke menselijke wijsheid dan ook in strijd met en vijandig aan de wijsheid Gods, geenszins verontschuldigd zijt door uw goede bedoeling of ijver. Uw wijsheid, uw ijver, uw godsdienstigheid, uw — naar ge zelf zegt — goede bedoeling zou moeten steunen op het Woord van God, buiten hetwelk alles wat wijzelf in elkaar zetten, niets dan ijdelheid is, daar wij Hem niet vermogen te behagen dan door hetgeen Hij ons verklaard heeft dat Hem behaagt in de Schriften. En gij, o edele en grootmoedige Heren, hoe lang nog zult gij met geduld hen aanhoren, die het licht duisternis noemen en de duisternis licht (Jesaja 5 : 20)? Hoe lang nog zult gij de onschuldige terugstoten zonder dat hij verhoord is en zult gij u niet verzetten tegen de geweldenarij van zijn tegenstanders, die hem beschuldigen en veroordelen tegelijkertijd, en u maken tot niets dan uitvoerders van de oordelen en meningen van de monniken, priesters, beneficiarij (lagere geestelijken) en doctoren, die zelf het grootste belang hebben bij de misbruiken waartegen de strijd gaat? Zal men u voorgoed voor doodgewone leken moeten houden, die van de Schriften niets weten, noch begrip hebben van de leer en de gronden van de godsdienst?

Toen de Heere Jozua aanstelde tot leider en bestuurder van Zijn volk, beval Hij hem, dat het boek der wet niet zou wijken uit zijn ogen noch uit zijn hand (Jozua 1 : 8). Zullen dezen het u dan met geweld ontrukken om de kennis van hun lasteringen tegen God onmogelijk te maken? En indien die drie keizers Gratianus, Valentinianus II en Theodosius I zeggen, dat het heiligschennis is om de wet van God te miskennen of niet te kennen, nl. voor hen, die haar op begrijpelijke wijze voor allen behoorden voor te lezen, bekend te maken en aan te kondigen, zullen ze haar u dan ontrukken om u in zulk een zonde te verstrikken; of, als zij haar aan u toestaan, zullen zij u dan het gebruik ervan, om aan de hand daarvan te oordelen over leringen, dwalingen en goddeloosheden, ontzeggen? Zo behoorden men, alvorens tegen onze personen te woeden, eerst aan te tonen dat wij ketters zijn, die in het geloof op een dwaalweg zijn, en ons daarvan te overtuigen door teksten uit de Bijbel of het Evangelie, en niet als enig argument brandstapels te gebruiken, tongen af te snijden ende mond met klemmen af te sluiten van hen, die niets anders begeren dan te bewijzen, dat hun leer is gegrond op de vaste rots, die is: Jezus Christus. Het merendeel van de oude leraars is van mening geweest, dat het de overheid volstrekt niet geoorloofd is het geweten van de mensen aan te tasten om het te dwingen te geloven, daar het wereldlijk zwaard haar slechts in de hand is gegeven om dieven, rovers, moordenaars en anderen, die deze maatschappelijke orde in de war sturen, te straffen.

Maar wat de godsdienst betreft en alles wat de ziel aangaat, alleen

het geestelijke zwaard van het Woord Gods moet en kan hier met vrucht helpen, datinstaat om deijver tot de godsdienst, die iemand aanhangt, te onderscheiden van oproerigheid en versterking van de orde. Wij zullen dus op dat punt die goede leraars maar niet volgen. Wij houden vol, dat de overheid wettig kennis moet nemen van de ketterijen, waarvan wij toegeven dat zij versterkingen van de openbare orde zijn, opdat toch niet door middel van dit voorwendsel de onschuld overrompeld worde op enkele aangifte van haar vijanden, zonder gehoord en verhoord te zijn; maar de overheid moge denken aan wat de wijze man zegt: wie een goddeloze vrijspreekt en wie een rechtvaardige veroordeelt, deze beiden zijn de Heere een gruwel (Spr. 17 : 15). Daarom moet de rechter zelf kennis nemen en overtuigd zijn van de ongerechtigheid en ketterij, of zij bewezen is door het Woord van God, alvorens de arm uit te strekken om de beschuldigde te vernietigen. Maar tot heden toe geldt er een verkeerde mening onder de mensen, waarvan wij God bidden dat ze nooit onder u post moge vatten, nl. de mening dat heiligheid, gerechtigheid en waarheid vast verbonden zijn met de verachtelijke pijen en habijten van de monniken (Vgl. het kritische woord van Erasmus: *monachus non est pietas*), met de vertoning van de uitwendige praal van de priesters en pastoors. De mensen zijn over het algemeen zo afgestompt en zo geneigd om deze uitwendige schijnheiligheid te bewonderen, dat men bij het eindpunt van leven en dood van de rechtvaardige niets hogers meer verwacht dan de aanraking met deze kappen en maskers, die op geen andere wijze trachten zich te hervormen dan zoals de duivel strijdt tegen zichzelf.

Maar laat ons in Gods naam bedenken, dat zij zijn en willen geacht worden te zijn de opvolgers van degenen, die de profeten vermoord hebben (Matth. 23 : 31) en tenslotte de Zoon Gods. Zij zijn, beweert ik, de opvolgers van de schriftgeleerden en Farizeeën die, vertrouwend en rustende op het mom van de Kerk, van de hoge heiligheid van de tempel Gods, zichzelf veroorloofden om de ware dienst van God te vervalsen. En daarom verzetten de profeten zich tegen hen door hun dit valse zelfvertrouwen te ontnemen en hun synagogen en vergaderingen gelijk te stellen met Sodom, Gomorra en Babylon. Hieruit blijkt, dat de Geest Gods volstrekt niet gebonden is aan de mensen, maar zolang zij in Zijn Woord blijven is Hij met hen; indien zij Hem verachten, verstrikken zij zich in een geest van dwaling en verwarring en de god dezer wereld verblindt hun het verstand zodat het licht van het Evangelie hen niet bestraalt (II Cor. 4 : 4). Dit blijkt reeds lange tijd het geval te zijn geweest bij de zich noemende dienaren van de Kerk, in zoverre zij als enige verdediging van hun dwalingen slechts de gewoonten en het langdurig gebruik aanvoeren, zonder rekening te houden met hun eigen canones (Zie *Decreti Ia p., dist. VIII, c. 8*, ed. Friedberg, I, 15; vgl. Cyprianus, ep. 74, 9), die verbieden dat men, om de waarheid in de weg te staan, de gewoonte aanvoert, aangezien de gewoonte zonder waarheid niets anders is dan een langdu-

rige en verouderde dwaling en dat Jezus Christus heeft gezegd, dat Hij de weg, de waarheid en het leven is en niet: Ik ben de gewoonte (Joh. 14 : 6; cf. Tertullianus, de virg. vel. I, 1). Hij wijst daarmee de mensen op hun ondankbaarheid wanneer zij in plaats van te omhelzen hetgeen Gods Geest openbaart, dit verwerpen zonder iets anders aan te kunnen voeren dan dat zij in het langdurige en verouderde bezit van hun boosheid zijn, en zij zien niet in, dat de Joden, Turken en heidenen door ons niet met goed gevolg weerstaan kunnen worden indien wij zelf tot steun van de religie, de goede gewoonte en de goede bedoeling aanvoeren, die beide bij hen even goed aanwezig zijn als bij ons.

Wat hen nu betreft, die zonder zelf werkelijk godsdienstig te zijn, ons zo vijandig gezind zijn, van hen spreekt de Schrift als zij zegt: wier god hun buik is (Phil. 3 : 19). Evenzo: de boze zegt in zijn hart: er is geen God (Psalm 14 : 1; 53 : 2). Want al nemen zij deel aan de bijgelovigheden van de roomse kerk, hun hart vol goddeloosheid spot met alles en zij komen alleen in de tempels (kerken) om te voldoen aan het oordeel van de mensen, zoals zij zelf zeggen, om niet voor Lutheranen gehouden te worden, en op dezemanier zich de vrijheid te verschaffen om zich in alle ongerechtigheid te storten; zij zijn op de pauselijke leer alleen gesteld omdat deze, mits men aan haar voldoet door in uiterlijke schijnheiligheid van tijd tot tijd naar de mis te gaan, naar de biecht enz., veroorlooft in een losbandigheid te leven zoals men zelf maar wil. Het Evangelie daarentegen is hun een doodslucht (II Cor. 2 : 16), daar het de harten der mensen van zeer dichtbij peilt en hun veinzerij ontdekt; daarom lasteren zij van ons, dat wij opstandig zijn en verstoorders van de openbare rust. Zij bedoelen dan met openbare rust hun eigen overgave aan alle zonden, waaruit zij niet verdragen willen gewekt te worden. Gave God, dat wij niet zoveel exemplaren van deze soort mensen hadden als thans in deze landen het geval is!

Het is waar, dat zij niet allen gelijk in goddeloosheid zijn. Maar sommigen, en onder hen zelfs monniken en doctoren, hebben de genade totaal veracht (Rom. 2 : 4), die de Heere hun geschonken had, om het zuivere Evangelie te leren kennen en dit te onderscheiden van de dwalingen en ontwijdingen van de heilige dienst van God. Om deze niet-achting te vergelden, in zoverre zij Hem niet hebben aanbeden en verkondigd zoals Hij Zich aan hen had geopenbaard, heeft Hij hen in Zijn rechtvaardig oordeel aan hun verharde neiging overgegeven (Rom. 1 : 28), zodat zij met losse teugel op alle zonde afgaan. Groter vijanden hebben wij niet dan hen die, uit vrees bovenal dat hun gezag zal afnemen en dat zij de naam zullen krijgen de mensen lange tijd in dwaling gehouden te hebben, voor geen geld ter wereld tot een belijdenis van hun onwetendheid of van hun boosheid gebracht kunnen worden. Maar — helaas! — een dergelijke erkenning van eigen fouten zou even loffelijk zijn als het hardnekkig sluiten van de oren verwerpelijk is voor God. Dat is de zonde tegen de Heilige Geest, die

onvergeeflijk verklaard is door Jezus Christus (Matth. 12: 31), nl. te vervolgen, tegen eigen beter weten en geweten in, hen die in alle eenvoud belijdenis doen van het Evangelie.

Anderen zijn niet zulke en niet zulke enorme verachters van God, maar slechts zozeer gevangen in de neigingen van hun vlees en van de wereld, dat zij, alsof er geen ander leven meer bestond dan wat hier te zien is, geen enkel Christelijk gevoelen hebben. Het is het domme volk, dat zich zo erg en zo schaamteloos aan de dronkenschap te buiten gaat, dat men hen vaak, afgezien dan van hun gezicht aan de buitenkant, niet kan onderscheiden van een beest, zó hartstochtelijk overgegeven aan de drank werpen zij zich op elkaar en verminken en verscheuren zij elkaar. En toch, o grootmoedige Heren, menen zij dat hun deze teugelloosheden vrij staan mits zij maar naar de mis gaan, daar zij zien, dat alleen degenen die daar niet heen gaan, gestraft worden, hoe goed ze overigens ook aangeschreven staan. Inderdaad is het een zeer bekende uitspraak van Plato, dat de burgers in de staat altijd zo zullen zijn als hun overheden; en het kwaad neemt toe waar de straf van weinigen geen vrees aan de velen inboezemt. En daarom, als gij uw zwaard slechts uitstrekt om het te dopen in ons bloed, smeek ik u optepassen, dat gij voor Gods aangezicht niet verantwoordelijk bevonden wordt voor zoveel ontucht, godslastering en manslag, die onder het volk bedreven worden; en dat gij onze zeden vergelijkt met die van onze vijanden, want daaraan kent men de mens als de boom aan zijn vrucht (Matth. 7 : 16). Wij danken God, dat zelfs onze vijanden genoopt zijn enig getuigenis te geven aan onze zedigheid, deugdzaamheid en lijdzaamheid, zoals bij hen een gewoon gezegde is: hij vloekt niet, hij is Lutheraan; hij pleegt geen ontucht, hij drinkt niet, hij is van de nieuwe secte (Vgl. Tertullianus, *Apologeticum*, III, 1, 2). En toch, niettegenstaande deze getuigenissen van rechtschapenheid, vergeet men geen enkel soort straf om ons te folteren.

Begint dan toch, onze Heren, begint dan eindelijk onze zaak ter hand te nemen om een onderzoek in te stellen naar onze onschuld, die overstelpt is door leugens, laster en geweldenaarijen van onze tegenstanders; opdat niet de Heere, voor Wie het leven van Zijn dienaren duur en kostbaar is (Psalm 72 : 14), Zijn verbolgenheid over u uitstort. Veracht niet de tranen en verzuchtingen van zoveel onschuldigen, opdat de Heere ook u verhore in uw gebeden, u zegene in uw ambten en heerschappijen en u voorspoedig make in al wat gij doen zult. Zo zij het.

INHOUD

Naam en Karakter der S.G.P.	blz.
(interkerkelijk; S.G.P.-A.R.P.; S.G.P.-A.R.P.-C.H.U.).....	5-11
Inhoud van de naam.....	11-12
S.G.P. in de lijn der Reformatie; niet dopers.....	13-16
Gods Woord, de oude Christelijke kerk en de staatkunde...	16-19
De staatkunde en het N. Testament.....	19-21
De S.G.P. niet negatief, maar positief.....	22-23
Artikel 1 van het beginselprogramma	
Artikel 36 in 1958 in artikel 1.....	24-27
Tweeërlei beginsel.....	27-29
Partij v.d. Arbeid en V.V.D.....	29-31
Vergelijking Israël en Nederland in 17e eeuw.....	31-35
Brandstapel en schavot.....	35-36
Verantwoordelijkheid der overheid.....	36-37
Dr. Kuyper en de overheid.....	37-40
	41-44
Hardigheid des harten.....	40-41
Groen en Kuyper.....	44-46
Staatsgezag en kerk.....	46-48
De S.G.P. en art. 36 N.G.B.....	48-49
Dr. Hoedemaker en dr. Kuyper.....	49-51
Dr. J. Ridderbos over overheid en Wet Gods.....	51-52
Prof. J. Kamphuis over Kuyper en Groen.....	52-54
De „Vrijgemaakten”, het a.r. program en het G.P.V.	55
	58-59
De S.G.P. en dr. Kuyper's beginselprogramma.....	55-58
Wijziging a.r. beginselprogramma.....	59-61
Art. 2 nieuw A.R. beginselprogramma.....	61-63
Artikel 36 richtsnoer; opsteller, aanbieding aan koning Philips II.....	63-72
Van het ambt der overheid, Kuyper en Calvijn.....	72-79
Calvijn en de overheid, verzaking Calvijn's grondslag door A.R.P. Protest dr. Knibbe.....	79-84
Guido de Brès over arbeid en godsdienst.....	84-85
Buitenlandse geloofsbelijdenissen.....	86-87
Staat en kerk onderscheiden.....	88
Bedenkingen tegen zinsnede van 21 woorden uit art. 36 N.G.B.....	88-97
(Ketterjacht; ketterdoden.....	98-100
teksten uit Nieuwe Testament;.....	101-104
tegen geloofsdwang).....	105-107
	142-145

Neo-gereformeerden meer licht dan hervormers en oude geref. theologen?.....	97-98
„Wij Calvinisten”.....	100
Schrapping 21 woorden uit art. 36 door Geref. Kerken.....	104-105
Calvijn en Servet.....	107-108
Prof. S. v. Velzen - dr. Kuyper - Servet.....	109-113
Art. 36 en het Oude Testament.....	114-116
Art. 36 en het Nieuwe Testament.....	116-117
De A.R.P. aan de kant van de tegenstanders van Calvijn..	118-119
De Wet der Tien Geboden altijddurende kracht.....	119-121
Het nieuwe A.R. beginselprogramma.....	121-122
Afgoderij en beeldendienst.....	123
Mr. Verplanke over Synoden Chr. Geref. Kerk inzake artikel 36 (1928, 1959, 1962, Ds. Jansen over O.T. en artikel 36).....	124-134
Prof. Anema en strafbaarstelling godslastering.....	134-136
Openbare rechtsorde (S.G.P. - A.R.P. - Calvijn).....	136-139
Calvijn en oude geref. theologen nog te rooms?.....	139-140
Groen van Prinsterer en de ongeloofspropaganda.....	140-142
Misbruik door overheid van art. 36.....	145-147
Gezag der overheid. Zwaarmacht. Strafmata.....	147-149
Calvijn verdedigd door Beza.....	149-152
De overheid en de ware godsdienst.....	152-154
Eed op de grondwet.....	155-156
Art. 36 en staatskerk.....	156-160
Onmogelijk bij de mensen, mogelijk bij God.....	160-163

Bijlagen

1. Brief aan Philips II bij de aanbieding der Ned. Geloofs- belijdenis (1561).....	165-169
2. Vertoog of verweerschrift aan de overheden (1561).....	170-175